

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

На правах рукопису

КОНДРАТЕНКО НАТАЛІЯ ЮРІЇВНА

УДК 81:[66.63:005.336.2]:070(043.3)

**Методика формування комунікативної компетентності майбутніх
журналістів на засадах лінгвокультурології**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Дисертація на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Науковий керівник

професор кафедри української мови,

доктор педагогічних наук, професор

Караман Станіслав Олександрович

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Кондратенко Н.Ю. Методика формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 “Теорія та методика навчання (українська мова)”. – Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2018.

У дисертації “Методика формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології” теоретично обґрунтовано та розроблено методику формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.

У роботі з’ясовано зміст понять “*комунікативний акт*”, “*мовленнєвий акт*”, “*комунікація*”, “*компетенція*”, “*компетентність*” та уточнено змістове наповнення термінів “*комунікативна компетентність майбутнього журналіста*”, “*лінгвокультурологія*”, “*лінгвокультурологічна компетентність майбутнього журналіста*”. “*Комунікативну компетентність*” розглянуто як накопичений досвід, комунікативні знання, уміння, навички, компетенції, які дозволяють творчо самовиражатися журналістській індивідуальності у сфері професійного спілкування, вирішити спектр поставлених творчих завдань; здатність особистості до мовленнєвого спілкування і вміння слухати, що є однією з найважливіших особистісно-професійних рис журналіста. *Комунікативну компетентність майбутнього журналіста* потлумачено як внутрішній ресурсний потенціал, засвоєну систему знань, необхідну для здійснення ефективного спілкування, ситуативної адаптивності; сукупність професійно значущих умінь і навичок, потрібних для оперативного й адекватного сприймання чужих програм мовленнєвої поведінки та мобільної побудови власних комунікативних стратегій, адекватних цілям, сферам, жанрам і ситуаціям спілкування; як мобілізаційну готовність до комунікативної діяльності, вільне володіння вербальними й невербальними засобами соціальної поведінки.

Розкрито психологічні чинники формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців та обгрунтовано лінгводидактичні основи формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології..

Проаналізовано навчально-методичне забезпечення формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів, визначено лінгводидактичні умови формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології: розвиток монологічного й діалогічного мовлення студентів; удосконалення комунікативних ознак мовлення майбутніх журналістів; формування мовленнєвої креативності студентів; риторизація освітнього процесу; упровадження лінгвокультурологічних вправ і завдань. Розроблено критерії (мотиваційно-ціннісний, нормативний, тезаурусний, жанровий), показники та виявлено рівні (високий, достатній, середній, елементарний) сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів

З'ясовано зміст, мету, завдання експериментально-дослідної роботи; розроблено програму; описано й проаналізовано перебіг і результати формувального та контрольного етапів педагогічного експерименту; доведено ефективність розробленої методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.

В основу розробленої програми експериментального навчання лягло обгрунтоване науковцями положення, що формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології є взаємозалежним і взаємозумовленим процесом навчання, розвитку й виховання майбутніх журналістів, що передбачає розвиток майбутніх журналістів засобами української мови та вироблення національного колориту їхнього мовлення, оскільки студенти оволодівають національно орієнтованими мовними одиницями, формують уміння активного використання їх у власному мовленні відповідно до комунікативної ситуації. Українська мова є засобом виховання патріотизму, громадянської позиції

майбутніх журналістів, формування в них національних почуттів. Через засоби лінгвокультурології формується мовна картина світу, моральні та естетичні цінності, особистісні риси характеру громадянина України. Зміст роботи з урахуванням лінгвокультурологічних засад передбачав поступове засвоєння студентами відомостей про українську культуру, національні цінності, шляхом опрацювання текстів лінгвокультурологічного змісту різних типів і стилів мовлення, виявлення в них семантики та оцінних характеристик національно орієнтованих мовних одиниць, визначення їхнього стилістичного навантаження, а також засвоєння відомостей про мовленнєвий етикет українців, цілеспрямованого введення національно орієнтованих одиниць у мовлення.

Експериментальне навчання засвідчило ефективність пропонованої методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.

Задля реалізації такої лінгводидактичної умови, як розвиток монологічного й діалогічного мовлення студентів, було розроблено й використано завдання, що моделювали різноманітні комунікативні ситуації й давали змогу виокремити індивідуальне мовлення студентів, а також упроваджено комунікативний практикум, спрямований на вдосконалення культури усного та писемного мовлення, розвиток комунікативних здібностей. Студентам пропонувалися актуальні й цікаві цитати відомих людей для обговорення, висловлення власної думки з порушеної проблеми. Особливе місце було відведено аналітичним вправам, побудованим на текстовому матеріалі лінгвокультурологічної спрямованості (студенти визначали тему, основну думку, стиль і тип мовлення, прогнозували адресата мовлення або визначали умови спілкування тощо); трансформаційним (на згортання та розгортання тексту, відтворення тексту за допомогою ключових слів, плану, тез, конспекту, анотації, рецензії тощо).

Задля реалізації другої лінгводидактичної умови – формування комунікативних ознак мовлення майбутніх журналістів – увагу було

акцентовано на формуванні правильності, багатства, логічності, емоційності мовлення майбутніх журналістів. В експериментальних групах обов'язковим складником практичного заняття став орфоепічний тренінг, спрямований на засвоєння студентами акцентологічних, орфоепічних норм сучасної української літературної мови. Особливу увагу було приділено збагаченню мовлення майбутніх журналістів фразеологізмами, що сприяє формуванню багатства, образності, емоційності мовлення.

Формування лінгвокреативності мабутніх журналістів передбачало виконання низки завдань, що ілюструють мовну гру, оскільки ігрове сприймання слова сприяє розвитку мовленнєвої культури особистості, застосування мовних одиниць в ігровому контексті формує в майбутніх журналістів неусвідомлене розуміння мовної норми, лінгвокреативності. Було використано імітаційне моделювання ситуацій, кейс-технологія. Імітаційне моделювання ситуацій передбачало штучне створення в аудиторії умов, які відтворюють якусь подію, наприклад, проведіть репортаж з місця події (футбольний матч, богослужіння напередодні релігійного свята, зустрічі студентів з видатною людиною тощо). Сутність кейс-технології полягала в осмисленні, критичному аналізові й розв'язанні конкретних проблем, що мали (або можуть) мати місце в практиці професійної діяльності майбутніх журналістів. Студентам було запропоновано низку творчих завдань, наприклад: прокоментувати допис у соцмережі Фейсбук, підготувати запитання до інтерв'ю із науковцем, політиком, зіркою шоу-бізнесу.

Задля реалізації такої лінгводидактичної умови формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів, як риторизація освітнього процесу, до змісту навчання було включено відомості про риторичні засади журналістики, оскільки означена галузь має високу соціальну значущість, адже журналіст покликаний реалізувати "інтерсоціальні" мовленнєві функції: інформування, управління, формування суспільної думки, соціальної орієнтації тощо. Під час експерименту студентів ознайомили зі змістом таких понять, як "мовлення журналіста", "професійно-

особистісні якості журналіста”, “журналіст як комунікативний лідер”, “професійні умови спілкування”, “мовленнєвий етикет”, “етикетні форми спілкування”. Для цього було впроваджено систему спеціальних вправ.

Використання вправ і завдань лінгвокультурологічного спрямування в процесі експериментального навчання сприяло вивченню майбутніми журналістами основних відомостей про особливості національної культури, звичаїв, традицій, свят, визначних діячів; суспільно-політичні події, державну символіку; побут населення міст, сіл, культурно-архітектурні пам’ятки, музеї, театри тощо; опанування найбільш відомих фольклорних творів українського народу, лексем, фразеологізмів, афоризмів як відображення народного досвіду, особливостей національного характеру, етнокультурний колорит, оскільки, “для того, щоб зрозуміти народ та його мову, насамперед необхідно оволодіти системою його понять, і саме за допомогою мови. Ефективним прийомом формування комунікативної компетентності студентів виявився концептуальний аналіз, що полягав у виокремленні зі змісту цілого тексту чи мікротексту певного концепту, а також знань про концепт, що складають його концептосферу. Формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів здійснювалося під час аналізу актуальних навчальних і життєвих проблем, у розв’язанні яких студенти бачать особистісний сенс, у результаті чого формувалися їхні пізнавальні мотиви щодо вивчення української мови. У процесі самостійної роботи студентів залучали до аналізу радіо- й телепередач, статей, блогів.

Якісний аналіз результатів контрольного зрізу дозволив зробити висновок, що рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів експериментальних груп суттєво підвищився, тоді як у студентів контрольних груп майже не змінився. Результати експерименту переконливо засвідчили вміння майбутніх журналістів експериментальних груп чітко, повно й грамотно викладати думки, створювати діалоги, полілоги, монологи, виявили лінгвокреативність у процесі написання творчих робіт різних жанрів.

Наукова новизна дослідження: *уперше з'ясовано й уточнено зміст понять “комунікативна компетентність майбутнього журналіста”, “лінгвокультурологічна компетентність майбутнього журналіста”; обґрунтовано* теоретичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів; *визначено* лінгводидактичні умови формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології (збагачення словникового запасу майбутніх журналістів; формування мовленнєвої креативності студентів; риторизація освітнього процесу вишу); *обґрунтовано* критерії (мотиваційний, нормативний, тезаурусний, жанровий) та *встановлено* рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів; *розроблено* методику формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології; *удосконалено* форми, методи, прийоми та засоби роботи над формуванням комунікативної компетентності майбутніх журналістів; *запропоновано* вправи і завдання лінгвокультурологічного змісту; *набув подальшого розвитку* науково-методичний супровід формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.

Практичне значення дослідження. Запропонована методика формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів може бути використана в навчанні студентів української мови у професійному спілкуванні. Сформульовані в роботі положення, висновки й методичні рекомендації можуть бути використані для вдосконалення змісту програм з української мови у професійному спілкуванні, у процесі розроблення методичного забезпечення для майбутніх журналістів.

Отримані результати дослідження, основні його положення та висновки можуть використовуватися під час навчання української мови за професійним спілкуванням, на лекційних та семінарських заняттях з методики навчання української мови у вищій школі, для розроблення змісту програм, підручників і посібників.

Ключові слова: “комунікативний акт”, “мовленнєвий акт”, “комунікація”, “компетенція”, “компетентність”, “комунікативна компетентність майбутнього журналіста”, “лінгвокультурологія”, “лінгвокультурологічна компетентність майбутнього журналіста”.

ABSTRACT

Kondratenko N.Yu. The methodology of formation the communicative competence of future journalists on the basis of Linguoculturology. – The qualification research work as manuscript.

Thesis for a candidate degree in pedagogical sciences, specialty 13.00.02 “Theory and Methods of Teaching (the Ukrainian language)”. - Kyiv Borys Grinchenko University. - Kyiv, 2018.

In the dissertation “The methodology of formation the communicative competence of future journalists on the basis of Linguoculturology” the methodology of forming the communicative competence of future journalists on the basis of Linguoculturology is theoretically substantiated and elaborated.

In the work the content on the notions “*communicative act*”, “*speech act*”, “*communication*”, “*competency*”, “*competence*” is established and the substantive content of the terms “*communicative competence of a future journalist*”, “*Linguoculturology*”, “*linguocultural competence of a future journalist*” is specified. “*Communicative competence*” is construed as an accumulated experience, a scope of communicative knowledge, communicative tasks, skills and competencies enabling creative self-actualization of a journalistic individual in the field of professional communication, dealing with a wide range of issued creative challenges; as an ability of an individual to speech communication and listening skills, which are deemed to be one of the most important personal-and-professional features of journalists. *The communicative competence of a future journalist* is construed as an intrinsic resource potential, an acquired system of knowledge required for efficient communication and situational adaptivity; an array of professionally significant skills essential for prompt and adequate perception of

other people's programs of speech behaviour and the mobile construction of one's own communicative strategies relevant to the aims, scopes, genres and situations of communication; and the convening readiness for communicative activities, proficiency in verbal and non-verbal tools of social behaviour.

Psychological factors for forming the communicative competence of the future specialists are specified and the linguodidactic foundations for forming the communicative competence of future journalists on the basis of Linguoculturology are substantiated.

Methodological-and-training materials and resources for forming the communicative competence of future journalists are analyzed and the linguodidactic prerequisites for forming the communicative competence of future journalists on the basis of Linguoculturology are defined: the development of the students' monologic and dialogic speech; the improvement of the communicative characteristics of the future journalists' speech; the formation of the students' speech creativity; the rhetorization of the educational process; and the introduction of linguocultural exercises and tasks. The criteria (motivation-and-value, normative, thesaurus, genre) and the indicators are elaborated and the levels of formation (high, satisfactory, average and elementary) of the future journalists' communicative competence are determined.

The content, the aim and purposes of the experimental and research work are established; the program is elaborated; the procedure and results of the formative and control stages of the pedagogical experiment are defined and analyzed; and the efficiency of the elaborated methodology for forming the communicative competence of future journalists on the basis of Linguoculturology is proved.

The programme of the experimental teaching and training is based on the substantiated scientific provision that the formation of the the communicative competence of future journalists on the basis of Linguoculturology is an interrelated and interconnected process of training, development and education of future journalists, which presupposes the development of future journalists by means of the Ukrainian language and the formation of the national identity of their

speech, inasmuch as the students acquire the nationally oriented speech units and master the skills of their active usage in one's own speech in conformity with the respective communicative situation. The Ukrainian language is deemed to be the instrument of the patriotic education and the civic stand of future journalists and the formation of their patriotic feelings. By means of Linguoculturology the linguistic view of the world, moral and aesthetic values and individual features of the Ukrainian citizens' character are formed. The scope of work considering the linguocultural foundations should involve gradual acquisition of information on the Ukrainian culture and national values through working on linguocultural texts characterized by various types and styles of speech; indentifying the semantics and evaluative characteristics of the nationally-oriented speech units thereof; defining their stylistic marker; learning the information on the speech etiquette of the Ukrainians; the purposeful introducing of nationally-oriented units in speech.

The experimental teaching confirmed the effectiveness of the suggested methodology for forming communicative journalists on the basis of Linguoculturology.

To implement the linguodidactic provision for developing the monologic and dialogic speech of students, the tasks simulating various communicative situations and enabling distinguishing individual speech of students were applied, and the communicative workshop aiming at both improvement of oral and written speech culture and development of communicative abilities was introduced. Motivating and interesting quotations by famous people were suggested to the students for discussion and expression opinions on the issue. The particular importance was paid to analytical exercises based on the textual material of linguocultural focus (the students determined the topic, the main idea, the style and tempo of speech, anticipated the addressee or established the conditions of the communication act, etc.); transformational exercises (collapsing and unfolding texts, reproducing a text with the help of key words, a plan, a synopsis, a conspectus, an annotation, review, etc).

To implement the second linguodidactic provision, this being the formation of communicative features of future journalists' speech, the attention was accentuated on forming the accuracy, splendour, logic and emotionality of future journalists' speech. In experimental groups the orthoepic training became the compulsory component of a tutorial aiming at mastering accentological and orthoepic norms of the modern Ukrainian literary language. The particular attention was paid to enriching the future journalists' speech with phraseological units, thus enabling the development of the splendour, imagery and emotionality of speech.

The formation of future journalists' linguistic creativity involved implementing a scope of activities, which illustrated a linguistic game since the play perception of a word enables the development of speech culture of an individual; and the usage of speech units in the context of a play could form automatic perception of linguistic norms and linguistic creativity in case of future journalists. Both simulation modelling of situations and case technology were used. The simulation modelling of situations involved setting up an artificial environment reconstructing a particular event, for example, reporting live from the scene of the events (a football match, a religious service before the religious holiday, the meeting of students with a famous person, etc.). The essence of the case technology implies comprehension, critical analysis and solving specific problems evolving in the course of practical professional activities performed by future journalists. A range of creative challenges were issued for the students, for example, to comment on the message in Facebook, to compile questions for an interview with a scientist, a politician or a pop star.

To implement the linguodidactic provision for developing future journalists' communicative competence, notably the rhetorization of the educational process, a scope of information on the rhetorical foundations of journalism was integrated into the teaching and learning content, since the aforementioned professional field is characterized by a prominent societal value, whereas the journalists' mission is to perform “intersocial” speech functions: informing, controlling and forming public opinion. In the course of the experiment the students

were informed as for the content of such notions as “journalist's speech”; “professional and individual qualities of a journalist”; “a journalist as a communicative leader”; “a professional communication environment”; “speech etiquette”; “etiquette forms of communication”. For this purpose a system of special exercises was introduced.

The implementation of linguoculturally-oriented exercises and activities into the process of experimental training enabled acquiring basic knowledge on the features of the national culture by the future journalists as well as habits, traditions, holidays and prominent people; everyday life in cities and villages, cultural-and-architectural sights and memorials, museums, theatres, etc.; acquisition of the most prominent literary works of the Ukrainian nation, lexemes, idioms and aphorisms as an embodiment of the national experience, features of the national character, ethno-cultural flavor, whereas “to understand a nation and its language one should primarily master a system of the nation's notions, and that is through the language”. The conceptual analysis proved to be an efficient means for forming the communicative competence of the students, which implied singling out a respective concept in the content of a whole text or a microtext, as well as a scope of knowledge on the concept forming its concept sphere. The formation the communicative competence of future journalists was implemented while of analyzing of the relevant educational and real life issues, in which the students see their personal values, which results in forming intrinsic motives for mastering the Ukrainian language. While working autonomously the students were expected to analyze radio and TV programs, articles and blogs.

The qualitative analysis of the results of the reference check enabled to reach the conclusion that the level of formation of the future journalists' communicative competence in the experimental groups has significantly risen, whereas the changes of the aforementioned level in the control groups could be hardly observed. The results of the experiment have clearly evidenced the skills of the future journalists in the experimental group to formulate the ideas clearly, sufficiently and comprehensively, to compile dialogues, polilogues and

monologues, evidenced linguocreativity in the course of writing creative works of different genres.

The scientific novelty of the research findings is that **for the first time** the content of the notions “communicative competence of a future journalist”, “linguocultural competence of a future journalist” *is established and clarified*; the theoretical foundations for forming the communicative competence of future journalists *are substantiated*; linguodidactic conditions for forming the communicative competence of future journalists on the basis of Linguoculturology (expanding future journalists' vocabulary; forming the students' speech creativity; rhetorization of the educational process at a higher education establishment) *are defined*; criteria (motivational, normative, thesaurus, genre) *are substantiated* and levels of socio-cultural competence of future journalists *are defined*; methodology for forming the communicative competence of future journalists on the basis of Linguoculturology *is elaborated*; forms, methods, procedures and resources providing the formation of the communicative competence of future journalists *are enhanced*; linguoculturally-oriented exercises, activities and tasks *are elaborated*; educational-and-methodological aids for forming the communicative competence of future journalists on the basis of Linguoculturology *are further developed*.

Practical implications of the study. The represented methodology for forming the communicative competence of future journalists could be implemented into the process of professionally-oriented teaching the Ukrainian language to students. The conceived provisions, findings and methodological recommendations could be applied for improvement of the content of the programs on professionally-oriented teaching the Ukrainian language and in the course of elaboration of educational-and-methodological aids for future journalists.

The findings of the study, the substantive provisions and conclusions thereof could be introduced into the process of professionally-oriented teaching the Ukrainian language, at lectures and tutorials on methodology of teaching Ukrainian at higher education establishments and for elaboration of the content of the respective programmes, textbooks and manuals.

Key words: communicative act, speech act, communication, competency, competence, communicative competence of a future journalist, Linguoculturology, linguocultural competence of a future journalist.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кондратенко Н. Ю. Закономірності формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів в умовах сучасної університетської освіти / Н. Ю. Кондратенко // Наукові записки [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. Серія : Педагогічні науки : [збірник наукових статей]. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – Вип. СXXXIV (134). – С. 129-135.
2. Кондратенко Н.Ю. Формування правильності мовлення студентів-майбутніх журналістів / Н.Ю. Кондратенко// Наукові записки [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. Серія : Педагогічні науки : [збірник наукових статей]. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – Вип. СXXXII 132. – С. 115-121.
3. Кондратенко Н.Ю. Роль конспектування у професійній підготовці майбутніх журналістів / Н.Ю. Кондратенко // Теоретична і дидактична філологія : збірник наукових праць. – Серія “Педагогіка”. – Переяслав-Хмельницький : “ФОП Домбровська Я.М.”, 2017. – Випуск 26. – С. 41-51.
4. Кондратенко Н. Ю. Лінгводидактичні умови формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів / Н. Ю. Кондратенко // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Випуск 17, – Бердянськ, 2017. – С. 148-153.
5. Kondratenko N. Linguodidactical directions of formation of communicative competence of futural journalists // Sciences of Europe, №19, Vol.3, 2017 – P. 23-26.

Опубліковані праці апробаційного характеру

6. Кондратенко Н. Ю. Українська мова за професійним спрямуванням: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / С. О. Караман, О. А. Копусь, Н. Ю. Кондратенко [та ін.] ; за ред.. С.О.Карамана, О.А.Копусь. – К.: Літера ЛТД, 2013. – 544 с. (Гриф МОН України).
7. Кондратенко Н. Ю. Практика формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів / Н. Ю. Кондратенко. // Українська мова і література в школах України. – 2017. – №10. – С. 28-30.
8. Кондратенко Н. Ю. Текст як засіб формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології / Н.Ю.Кондратенко // Українська мова і література в школах України. – 2018. – №1. – С. 34-36.
9. Кондратенко Н. Ю. Роль художнього тексту у формуванні комунікативної компетентності майбутніх журналістів /Н.Ю.Кондратенко // Образне слово Луганщини: Матеріали XI Всеукр. наук.-практ. конф. імені Віктора Ужченка (м. Луганськ, 14.04.2012р.) / ДЗ „Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка” / За заг. ред. проф. О. М. Горошкіної. – Вип. 10. – Луганськ: ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2012. – С. 198-199.

THE LIST OF PUBLISHED WORKS ON THE RESEARCH THEME

Research papers with the published key findings of the dissertation

1. Kondratenko N. Yu. *Zakonomirnosti formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh zhurnalistiv v umovakh suchasnoi universytetskoï osvity* [The regularities of formation of future journalists' communicative competence within the framework of modern university education]. Kyiv, *NPU imeni M. P. Drahomanova*. 2017. *Naukovi zapysky*, Issue CXXXIV (134). Pp. 129-135. (ukr).

2. Kondratenko N. Yu. *Formuvannia pravylnosti movlennia studentiv-maibutnikh zhurnalistiv* [The formation of the accuracy of future journalists' speech]. Kyiv, *NPU imeni M. P. Drahomanova*. 2016. *Naukovi zapysky*, Issue CXXXII 132. Pp. 115-121. (ukr)
3. Kondratenko N. Yu. *Rol konspektuvannia u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh zhurnalistiv* [The role of taking notes in professional training of future journalists]. Pereiaslav-Khmelnytskyi: *Vydavnytstvo FOP Dombrovska Ya.M. Publ.*, 2017. *Teoretychna i dydaktychna filolohiia*, Issue 26. Pp. 41-51. (ukr)
4. Kondratenko N. Yu. *Linhvodydaktychni umovy formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh zhurnalistiv* [Linguodidactic conditions for developing communicative competence of future specialists]. Berdiansk, *BDPU*. 2017. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, Issue 17. Pp. 148-153. (ukr)
5. Kondratenko N. Linguodidactical directions of formation of communicative competence of future journalists // *Sciences of Europe*, №19, Vol.3, 2017 – P. 23-26.

Works additionally representing research results of the dissertation:

6. Kondratenko N. Yu. *Ukrainska mova za profesiinym spriamuvanniam* [Professionally-oriented Ukrainian: an educational guide for students of higher educational establishments]. (ed. *Karaman S.O., Kopus O.A.*). Kyiv: *Litera LTD*, 2013. 544 p.
7. Kondratenko N. Yu. *Praktyka formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh zhurnalistiv* [Practical issues for forming future journalists' communicative competence]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli: scientific-and-methodological journal*. Kyiv: *Vydavnytstvo TOV "Lazuryt-Polihrاف"* Publ., 2017. N 10. Pp. 28-30.
8. Kondratenko N. Yu. *Tekst yak zasib formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh zhurnalistiv na zasadakh linhvokulturolohii* [Text as a means for forming future journalists' communicative competence on the

basis of Linguoculturology]. *Ukrainska mova i literatura v shkolakh Ukrainy*: monthly scientific methodological and literary-and-art journal. Kyiv: TOV "Firma "Antolohiia"" Publ., 2018. N 1. p. 34-36.

9. Kondratenko N. Yu. *Rol khudozhnoho tekstu u formuvanni komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh zhurnalistiv* [The role of literary texts in forming future journalists' communicative competence]. *Obrazne slovo Luhanshchyny*: materials of the XI all-Ukrainian scientific and practical conference named after Viktor Uzhchenko (Luhansk, April 14, 2012). Luhansk: Vydavnytstvo DZ "LNU imeni Tarasa Shevchenka" Publ., 2012. Issue 10. Pp. 198-199.

Зміст

Вступ	2
Розділ I. Теоретичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.....	11
1.1. Сутнісні характеристики базових понять дослідження	11
1.2. Психологічні чинники формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів	29
1.3. Лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології	45
Висновки до першого розділу	62
Розділ II. Науково-методичний супровід формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології	66
2.1. Аналіз змісту навчально-методичного забезпечення формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів.....	66
2.2. Лінгводидактичні умови формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології	79
2.3. Критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів	92
Висновки до другого розділу.....	107
РОЗДІЛ III. Експериментально-дослідне навчання за розробленою методикою	110
3.1. Зміст та організація експериментально-дослідного навчання	110
3.2. Реалізація експериментальної методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.....	117
3.3. Аналіз результатів формувального етапу педагогічного експерименту	160
Висновки до третього розділу	170
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	173
Додатки.....	204

ВСТУП

Реалії сучасного суспільства, стрімкі глобалізаційні та інтеграційні процеси стимулюють пошук продуктивних підходів до розвитку освіти і науки в Україні. Перехід вищої школи на стандарти європейської освіти вочевидь активізує проблему формування нової генерації фахівців, зокрема сфери соціальних комунікацій, готових до успішного виконання професійних завдань забезпечення міжособистісного спілкування, спроможних адекватно реагувати на соціальні, економічні, політичні виклики сьогодення прогнозувати ризики, критично осмислювати будь-яку інформацію, інтерпретувати й передавати її.

Становлення вітчизняної журналістики викликає потребу внесення системних коректив у підготовку фахівців сфери соціальних комунікацій з урахуванням вимог компетентнісної освіти. Професійний контекст майбутнього журналіста, крім позитивного особистісного іміджу, зорієнтовує на оперативність в опрацюванні й аналізі здобутої з різних джерел інформації та продукуванні власної, гнучко й доцільно використовуючи самобутні ресурси української мови.

Останнім часом професія журналіста набула особливої популярності, розширила сфери свого функціонування і впливу в суспільстві з огляду на те, що, крім традиційних, таких, як радіо, газета, телебачення, стали звичними інноваційні – інформаційні, глобальні, медійні та інші засоби масової інформації. Попри їх широку розгалуженість і значний потенціал, що збільшує можливості репрезентування інформації, впливу на особистість і соціум загалом, не втрачає актуальності проблема формування комунікативної компетентності журналістів як представників певної професійної спільноти.

В умовах компетентнісної освіти особливої ваги набуває проблема формування практичних умінь майбутніх журналістів, пов'язаних умінням створювати монологи, діалоги, полілоги професійної

спрямованості, аналіз а продукування текстів різної стильової належності, у тому числі есе, інтерв'ю, репортажу тощо. Значущість і актуальність проблеми формування комунікативної компетентності в системі галузевої підготовки майбутніх журналістів визначена соціальним замовленням, що має відповідну законодавчу базу: Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті (2002), Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, Закон України “Про вищу освіту” (2014).

Опрацювання спеціальних джерел засвідчує, що теорію журналістської діяльності різноаспектно розробляли В. Аграновський, О. Бочковський, В. Галич, Р. Горден, Т. Засоріна, В. Здоровега, С. Карконосенко, Д. Кеатс, Г. Мейн, І. Михайлин, Е. Проніна, Е. Прохоров, В. Різун, С. Сірополко, Л. Світич, Н. Федосова, Г. Чіл, Ю. Шаповал. Методичні аспекти журналістської творчості розглянуто в працях Т. Бударіної, В. Владимірова, С. Маст, М. Мекель та ін. Застосування засобів масової комунікації в освітньому процесі вищої школи досліджували Й. Агнав, Г. Айнеке, С. Ауфенангер, Д. Бакінгем, О. Бирюк, А. Богачева, О. Богданова, Л. Волошинова, Ж. Гоне, С. Гуревич, В. Кузнецов, С. Ліфка, Г. Онкович, Н. Рижих, Н. Саєнко, Л. Чашко, І. Чемерис та ін.

Проблема формування комунікативної компетентності фахівців є предметом зацікавлень багатьох лінгвістів і лінгводидактів. Генеза компетентнісного підходу у вищій освіті досліджена науковцями З. Бакум, А. Богуш, Н. Голуб, О. Горошкіною, О. Караман, С. Караманом, К. Климовою, О. Копусь, О. Кучерук, М. Пентилюк, Н. Остапенко, Т. Симоненко та ін., які вивчали становлення понять “компетенція” і “компетентність”, їх семантичне наповнення, підходи до впровадження в освітній процес вишу, що в подальшому дало змогу дослідникам розкрити теоретичні й прикладні аспекти компетентнісного підходу. Окремі сегменти цієї проблеми розроблено в працях сучасних лінгводидактів: формування комунікативної компетентності учнів стало предметом зацікавлень Н. Бібік, Н. Голуб, С. Карамана, Л. Мамчур, В. Нищети, С. Омельчука, І. Хом'яка, Г. Шелехової та ін., майбутніх учителів –

Н. Волкової, І. Нагрибельної, А. Нікітіної, М. Оліяр, М. Пентилюк, О. Семенов та ін. Особливості формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей досліджували І. Дроздова, О. Ковтун, Н. Тільняк Н. Тоцька та ін., фахівців у галузі медицини – І. Гуменна, Н. Калашник, І. Черних та ін., фахівців митної служби – С. Курдюмов, О. Максимов, О. Павленко та ін. Проте у масовій підготовці майбутніх журналістів простежуються стереотипи, що склалися у навчанні курсу української мови в професійному спілкуванні – тяжіння до теорії, пов'язаної з опрацюванням мовних норм, особливостей мовного оформлення текстів офіційно-ділового стилю; епізодичне використання професійно спрямованих комунікативних вправ і завдань.

Поза увагою залишається формування комунікативної компетентності майбутнього журналіста, складниками якої є вміння слухати, сприймати, аналізувати, продукувати монологи, діалоги, полілоги дискусійного характеру, доречно послуговуватись фаховою термінологією, виступати перед аудиторією, інтерв'ювати, будувати мовленнєві ситуації з урахуванням прикладних здобутків лінгвокультурології. Студенти відчують утруднення під час продукування спонтанних текстів на професійну тематику, розроблення матеріалів для дискусійного обговорення у віртуальному журналістському середовищі, створення мовного портрета сучасного журналіста.

Аналіз наукових студій засвідчив відсутність в українській лінгводидактиці спеціальних досліджень, присвячених формуванню комунікативної компетентності майбутніх журналістів, відтак актуальність проблеми, її практична значущість та недостатня теоретико-методична розробленість зумовили вибір теми дисертаційної роботи **“Методика формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології”**.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи Київського

університету імені Бориса Грінченка “Філософські, освітологічні та методичні засади компетентнісної особистісно-професійної багатопрофільної університетської освіти” (державний реєстраційний номер 0110U006274). Тему дисертації затверджено вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 6 від 28.04.2011) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 13/08 від 12.10.16).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробленні методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.

Відповідно до мети визначено **завдання** дослідження:

1. Уточнити сутнісні характеристики базових понять дослідження.
2. Обґрунтувати теоретичні засади та лінгводидактичні умови формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів.
3. Проаналізувати зміст чинного навчально-методичного забезпечення.
4. Визначити критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів.
5. Розробити й експериментально перевірити методику формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.

Об'єкт дослідження – процес навчання мовознавчих дисциплін майбутніх журналістів в умовах вищого закладу освіти.

Предмет дослідження – формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять концептуальні засади теорії наукового пізнання; філософії освіти; єдності мови, мовлення і мислення; законодавчі акти й сучасні концепції з проблем мовної освіти в Україні; положення психолого-педагогічної теорії діяльності та розвитку особистості (Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Леонтєв, С. Максименко, С. Рубінштейн, С. Смирнов); теорії

компетентнісного, особистісно зорієнтованого, лінгвокультурологічного підходів (І. Бех, Н. Бібік, В. Введенський І. Єрмаков, В. Загороднова, І. Зимня, А. Маркова, В. Маслова, Н. Мішатіна, О. Пометун, Г. Селевко, А. Хуторської, С. Сисоєва та ін.); сучасної лінгводидактики з проблеми розвитку комунікативної компетентності (З. Бакум, А. Богуш, В. Борисенко, Н. Гавриш, Н. Голуб, О. Горошкіна, Р. Дружененко, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, Н. Костриця, О. Любашенко, Л. Мамчур, Т. Маркотенко, Л. Мацько, С. Омельчук, М. Пентилюк, С. Яворська та ін.).

Для реалізації завдань дослідження, забезпечення вірогідності його результатів під час роботи над дисертацією використано такі **методи**:

теоретичні – аналіз психологічної, педагогічної, лінгводидактичної літератури для уточнення поняття “комунікативна компетентність майбутніх журналістів”, визначення його семантичного наповнення та з’ясування психологічних, лінгводидактичних основ формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології; узагальнення наукових положень з проблеми дослідження для розроблення методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології;

емпіричні – спостереження, аналіз, анкетування, бесіди, проведення констатувального етапу педагогічного експерименту для вивчення практики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів та визначення рівнів її сформованості у студентів; розроблення, проведення й упровадження формувального етапу педагогічного експерименту в освітній процес вищих навчальних закладів; якісне та кількісне оброблення результатів педагогічного експерименту;

методи математичної статистики – для перевірки вірогідності результатів дослідження.

Експериментальна база та етапи дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Київського університету імені Бориса Грінченка, Київського національного університету імені Тараса

Шевченка, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, Херсонського державного університету. У формувальному експерименті було залучено 320 студентів: 156 студенти – в експериментальних групах і 164 – у контрольних групах.

Наукова новизна дослідження: *уперше з'ясовано й уточнено зміст понять “комунікативна компетентність майбутнього журналіста”, “лінгвокультурологічна компетентність майбутнього журналіста”;* *обґрунтовано* теоретичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів; *визначено* лінгводидактичні умови формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології (збагачення словникового запасу майбутніх журналістів; формування мовленнєвої креативності студентів; риторизація освітнього процесу вишу) та критерії (мотиваційний, нормативний, тезаурусний, жанровий); *встановлено* рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів; *розроблено* методику формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології; *удосконалено* форми, методи, прийоми та засоби роботи над формуванням комунікативної компетентності майбутніх журналістів; *запропоновано* вправи і завдання лінгвокультурологічного змісту; *набув подальшого розвитку* науково-методичний супровід формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.

Практичне значення дослідження. Запропонована методика формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів може бути використана в навчанні студентів української мови у професійному спілкуванні. Сформульовані в роботі положення, висновки й методичні рекомендації можуть бути використані для вдосконалення змісту програм з української мови у професійному спілкуванні, у процесі розроблення методичного забезпечення для майбутніх журналістів.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Інституту журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка № 189 від 20. 06. 2018); Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 01-18/ 297); Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 134 від 28.06.2017); Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (довідка № 75 від 15.06.2017); Херсонського державного університету (№01-26/965 від 15. 05. 2017).

Вірогідність результатів дослідження забезпечена методологічною та лінгводидактичною обґрунтованістю вихідних теоретичних положень в окресленні провідних аспектів дослідження; застосуванням методів, адекватних предмету, меті й завданням дослідження; апробацією розробленої методики в різних вишах України; якісним і кількісним аналізом результатів експериментально-дослідної роботи.

Особистий внесок здобувача в публікаціях зі співавторами. У посібнику “Українська мова за професійним спрямуванням” особистий внесок авторки полягає в розробленні підрозділу “Проблеми перекладу і редагування наукових текстів”.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки, результати дослідження обговорювалися й доповідалися на науково-практичних конференціях різних рівнів: *міжнародних*: II Міжнародній науково-практичній конференції “Теоретична і дидактична філологія: надбання, проблеми, перспективи розвитку” (м. Переяслав-Хмельницький, 2014), III Міжнародній науково-практичній конференції “Текст у сучасному лінгвістичному вимірі” (м. Переяслав-Хмельницький, 26-27 квітня 2017), “Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри” (м. Кривий Ріг, 2015, 2017), Міжнародній конференції “Наука без кордонів” (м. Будапешт, 27 серпня 2017); *всеукраїнських*: “Розвиток національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти: надбання, реалії, перспективи” (м. Умань, 2014, 2015, 2017), “Лінгвістичний і

лінгводидактичний дискурсний простір: здобутки і перспективи” (м. Київ, 12-13 жовтня 2017).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 9 наукових праць, із них 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні, 3 публікації додатково висвітлюють наукові результати дисертації; 1 навчально-методичний посібник (у співавторстві).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 237 сторінок, із них 175 сторінок основного тексту. У списку використаних джерел нараховується 277 найменувань (із них 10 – англійською мовою).

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ НА ЗАСАДАХ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

1.1. Сутнісні характеристики базових понять дослідження

Складником теоретичного осмислення будь-якої наукової проблеми, передумовою розуміння сутності базових понять дослідження є розроблення поняттєво-термінологійного апарату. Логіка наукового пошуку передбачала аналіз змісту наявних у науковому обігу понять *“комунікативний акт”, “мовленнєвий акт”, “комунікація”, “компетенція”, “компетентність”*; *обґрунтування та уточнення змістового наповнення термінологічних сполучень “комунікативна компетентність майбутнього журналіста”, “лінгвокультурологія”, “лінгвокультурологічна компетентність майбутнього журналіста”*.

Сучасна теорія мовної комунікації не має уніфікованого визначення змісту понять: *“мовленнєвий акт”, “комунікативний акт”*. Аналіз спеціальної літератури дає змогу констатувати, що дослідники проблеми комунікативний акт тлумачать, по-різному: 1) як мовленнєву взаємодію між носіями мови, в межах якого вони розв’язують комунікативні завдання: спілкуються, обмінюються інформацією, що є однією з необхідних умов здійснення комунікативного акту [110]; 2) як концептуально та структурно організований обмін комунікативною діяльністю мовцями в межах вербального контакту, в якій предметно-знаковим носієм є дискурс, що опирається на певну ситуацію [237]. Елементарною, недискретною (неподільною) одиницею вербальної комунікації (дискурсу), на думку Ф. Бацевича, є мовленнєвий акт, який дослідником потлумачено як цілеспрямовану мовленнєву дію, яка здійснюється згідно з принципами і правилами мовленнєвої поведінки, прийнятними в певному мовному колективі і яка реалізує певну комунікативну інтенцію мовця [15]. У

мовознавстві поняття “комунікація” тлумачиться багатоаспектно: як обмін значеннями або інформацією між індивідами (від джерела (адресанта) до одержувача (адресата); як засіб спільної системи символів або кодів. Основним засобом комунікації є мова (вербальна, словесна), яка забезпечує обмін інформацією між індивідами, індивідом та суспільством, групами індивідів, навіть автокомунікацію – комунікацію із собою. Комунікація є вербальною (словесною) і невербальною (мова жестів, рухів, голосових ефектів, об’єкти й атрибути навколишнього середовища тощо). О. Семенюк вербальну мовну комунікацію тлумачить як створення, обмін та інтерпретація повідомлень комунікантами за допомогою мови як коду та позамовних кодів із метою досягнення змін у поведінці чи свідомості адресата, необхідних для спільної діяльності [237].

У сучасній методиці навчання української мови зміст понять “комунікативний акт”, “мовленнєвий акт”, “комунікація” дослідники розглядають у контексті компетентнісного підходу, результатом упровадження якого визначають сформованість відповідної компетентності/компетентностей. Проблема формування комунікативної компетентності в навчанні мови останнім часом актуалізувалася з урахуванням особливостей мовленнєвого спілкування майбутніх фахівців різних галузей, журналістської зокрема, про що свідчать численні розвідки психологів, педагогів, лінгвістів і лінгводидактів.

Гене́за компетентнісного підходу у вищій освіті досліджена психологами (І. Бех, М. Заброцький, І. Зимня, О. Леонтьєв, С. Максименко, В. Роменець); педагогами (Н. Бібік, Є. Барбіна, М. Вятютнев, Ю. Ємельянов, О. Казарцева, О. Павленко, А. Панфілова, А. Хуторської, Ю. Федоренко); лінгвістами (Н. Бабич, С. Єрмоленко, Л. Кравець, Л. Мацько, М. Плющ); лінгводидактами (З. Бакум, А. Богущ, Н. Голуб, О. Горошкіною, О. Караман, С. Караманом, К. Климовою, О. Копусь, О. Кучерук, М. Пентилюк, Н. Остапенко, Т. Симоненко та ін.). Формування комунікативної компетентності учнів стало предметом зацікавлень Н. Бібік, Н. Голуб,

С. Карамана, Л. Мамчур, В. Нищети, С. Омельчука, І. Хом'яка, Г. Шелехової та ін., майбутніх учителів початкових класів, української мови і літератури, іноземних мов, – М. Греб, Н. Волкової, І. Нагрибельної, А. Нікітіної, М. Оліяр, М. Пентилюк, О. Семенов, Н. Сіранчук та ін. Особливості формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей досліджували І. Дроздова, О. Ковтун, Н. Тільняк Н. Тоцька та ін., фахівців у галузі медицини – І. Гуменна, Н. Калашник, І. Черних та ін., фахівців митної служби – С. Курдюмов, О. Максимов, О. Павленко та ін., фахівців журналістської справи – О. Гриценко, О. Зернецька, Д. Прилюк, Т. Рєпкова, Т. Скотникова, В. Різун, Ю. Фінклер, А. Чічановський, В. Шкляр та ін. Становлення понять “компетенція” і “компетентність”, їх семантичне наповнення, підходи до впровадження в освітній процес вишу, що в подальшому дало змогу дослідникам (З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіній, Н. Гроні, С. Караману, О. Копусь, Л. Мамчур, С. Омельчуку, М. Пентилюк та ін.) розкрити теоретичні й прикладні аспекти компетентнісного підходу. Нам імponує наукова позиція лінгводидактів, згідно з якою компетентнісний підхід є продуктивним, оскільки лінгводидактична система, на яку він спирається, спрямована на розвиток мовлення учнів (студентів); означений підхід є динамічним і відкритим для подальшого вдосконалення і розвитку. Упровадження компетентнісного підходу в практику навчання зміщує акценти із засвоєння знань на здобуття досвіду самостійного розв'язання проблем, що стає смислом усього освітнього процесу.

Аналіз спеціальних джерел засвідчує, що на сучасному етапі поняття “компетенція”, “компетентність” уживаються в низці державних документів, що регулюють освітню діяльність, навчання української мови зокрема та спрямовують на осмислення засад компетентнісного підходу та їх реалізацію, водночас потребують уточнення відношення між базовими поняттями “компетенція” – “компетентність” задля коректного використання їх, а також досягнення прозорості в розумінні пропонованих положень. Терміни “компетенція” і “компетентність” у науковій літературі

потлумачено неоднозначно. В “Енциклопедії освіти” поняття *“компетенція”* визначається як вимога до освітньої підготовки, необхідна для якісної продуктивної діяльності в певній сфері. Виділено ключові (мета, рівень змісту освіти), загальнопредметні (певні предмети й освітні галузі) та предметні (стосуються конкретного змісту) компетенції [81, с. 409].

У “Новому тлумачному словнику української мови” поняття *“компетенція”* тлумачиться як добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи [184, с. 305]. У Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти поняття *“компетенція”* потлумачено як суму знань, умінь та характерних рис, що дають змогу особистості виконувати певні дії [89].

Дж. Равен визначає компетентність як “категорію, що складається з великої кількості компонентів, більшість із яких відносно незалежні один від іншого,... деякі компоненти належать до когнітивної сфери, а інші – до емоційної,... ці компоненти можуть замінити один одного як складові ефективної поведінки” [228, с. 124].

Важливим для нашого дослідження вважаємо розуміння сутності поняття “компетентність” А. Хуторським, який акцентує, що “компетентність – це сукупність взаємопов’язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності..., необхідних, щоб здійснювати особистісно й соціально значущу продуктивну діяльність по відношенню до об’єктів реальної дійсності” [258].

І. Гудзик розглядає компетентність “не тільки як уміння, а й як відмінні риси, що відповідають завданням, які поставлені життям” [67, с. 12]; Т. Колодько вважає, що “компетентність – це комплексний особистісний ресурс, який забезпечує можливість ефективної взаємодії з навколишнім світом у тій чи іншій галузі та який залежить від необхідних для цього компетенцій” [115, с. 31].

Наведені визначення показують, що компетентність – більш широке поняття, яке охоплює знання певної галузі, а компетенція – обізнаність в

одному з напрямів діяльності. Із наведених визначень, компетентність є особистісним надбанням у певній галузі. “Компетенція – більш вузьке поняття, що співвідноситься з конкретними видами діяльності та використовується для позначення умінь, знань, які необхідні для ефективного виконання дій”, – обґрунтовує [67, с. 12]. Компетентність розглядають як високий рівень кваліфікації, обізнаність особи. Слушним вважаємо зауваження авторів “Словника лінгводидактичних термінів”, в якому зазначено, що компетентність містить знання, уміння й навички, досвід, цінності, ставлення, які можуть цілісно реалізовуватися в процесі конкретної ситуації; очікувані й вимірювані досягнення, що підтверджують здатність (спроможність) виконувати певні дії самостійно після засвоєння програмового матеріалу [241, с. 111-112].

У дисертації поняття “*компетентність*” тлумачимо як сукупність взаємопов’язаних змістових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності майбутнього журналіста комунікативно доречно використовувати здобуті знання в професійній діяльності; як обізнаність, належне володіння комунікативною компетенцією в тій чи тій мовленнєвій ситуації.

У педагогічних дослідженнях виділяють ключові, професійні, міжпредметні, предметні компетентності. Формування компетентності як загальної здібності відбувається за умови участі всіх зазначених груп, і всі вони є вирішальними. Важливим складником діяльності будь-якого фахівця є комунікативна компетентність, що належить до ключових професійних характеристик і, як свідчить аналіз спеціальних джерел, містить такі вміння: уміння вести міжособистісний і професійний діалог, уміння виступати публічно, здійснювати роботу з документами, інформаційний пошук.

Комунікативну компетентність майбутніх фахівців досліджували і продовжують досліджувати українські та зарубіжні вчені (С. Амеліна, Л. Анпілогова, Ю. Вторнікова, М. Вятютнєв, Ю. Ємельянов, Ю. Жуков, Д. Ізаренков, Н. Калинюк, Т. Колбіна, Н. Корольова, Д. Люїс, А. Маркова,

А. Москаленко, О. Павленко, А. Панфілова, Л. Петровська, Л. Сергієнко, Т. Симоненко, С. Скворцова, Л. Столяренко, О. Федоров тощо).

М. Вятютнєв зазначає, що комунікативна компетентність – це здатність використовувати мову творчо, цілеспрямовано, нормативно, у взаємодії зі співрозмовниками [49, с. 40]. На думку дослідника, комунікативна компетентність охоплює: “1) знання граматики і словника мови; 2) знання правил спілкування (тобто необхідно знати, як починати і закінчувати бесіду, на які теми можна говорити в різних типах мовленнєвих подій, знати, які форми спілкування використовуються в різних ситуаціях); 3) правильно будувати такі мовленнєві акти як прохання, вибачення, подяка, запрошення, а також реагувати на них; 4) доречно вживати мовленнєві засоби” [49, с. 43]. Дослідник акцентує в структурі комунікативної компетентності на двох провідних складниках: “знання граматики і словника” та “знання правил спілкування”, оскільки третій і четвертий складники, на нашу думку, дублюють другий. Для нашого дослідження цікавими виявилися наукові студії О. Казарцевої [100] і Ю. Федоренко, які об’єднують визначення комунікативної компетентності як поєднання знань, умінь і навичок, необхідних для розуміння чужих та породження власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування [253].

О. Павленко головними компонентами комунікативної компетентності вважає: лінгвістичні, прагматичні, соціокультурні компоненти. До лінгвістичних науковець відносить говоріння, розуміння на слух, письмо, читання тощо; до прагматичних – уміння кодувати і декодувати повідомлення за вербальними і невербальними каналами, знання і вміння вступити в мовленнєвий контакт у конкретних ситуаціях, тобто знати, як будується діалог, дискусія, як можна використати невербальні засоби, такі як жести, міміка; до соціокультурних компонентів – правила ввічливого спілкування, норми у відносинах між поколіннями, людьми різної статі, соціальними групами. Необхідно також брати до уваги культурні умовності. Успішність іншомовної та інтеркультурної комунікації передбачає знання таких

культурних структур, а також наявність особистих якостей, з-поміж яких виділяють толерантність і готовність визнавати інших [195, с. 111].

С. Максименко у структурі комунікативної компетентності виділяє гностичний (система знань про сутність, структуру, функції, особливості та стилі спілкування; загальнокультурна компетентність; творче мислення), конативний (загальні та специфічні комунікативні вміння, експресивні вміння, перцептивно-рефлексійні уміння, культура мовлення, домінуюче застосування організуючих впливів у взаємодії з людьми) та емоційний компоненти (гуманістична настанова на спілкування, інтерес до іншої людини, готовність вступати з нею в особистісні, діалогічні взаємини, інтерес до власного внутрішнього світу; адекватні вимогам професійної діяльності психоемоційні стани) [153]. А. Панфілова визначає комунікативну компетентність як знання культурних норм, етикету й обмежень у діловому спілкуванні, володіння різноманітними комунікативними, інтерактивними, перцептивними, презентаційними вміннями й навичками, вербальними й невербальними засобами спілкування, моделями, стратегіями, ефективним стилем і формами взаємодії, техніками переконливого впливу на партнерів, уміння встановлювати зворотній зв'язок [199].

Проблемі формування комунікативної компетентності в процесі навчання української мови присвячено дослідження лінгводидактів З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіної, О. Караман, С. Карамана, К. Климової, І. Кучеренко, Л. Мамчур, В. Нищети, М. Пентилюк, І. Хом'яка та інших науковців. Поділяємо думку Л. Мамчур [156, с. 21], що у процесі формування комунікативної компетентності має бути взаємозв'язок між лінгвістичними поняттями, що вивчаються; поступове розширення кола їх вивченості та поглиблення їх сутності; розвиток комунікативних умінь і навичок на новому, глибшому, вищому рівні в єдності з внутрішньопредметними і міжпредметними вміннями, що є основою для засвоєння нових знань і розвитку нових комунікативних умінь та навичок, які в системі безперервної мовної освіти (дошкільний заклад – початкова школа – основна школа –

старша школа – вищий навчальний заклад) сформують новітнішу комунікативну компетентність мовної особистості майбутнього фахівця.

На думку Н. Голуб, комунікативна компетентність належить до ключових, тобто таких, що мають особливе значення у житті людини, тому її формуванню варто приділяти ретельну увагу [54]. Ключову комунікативну компетентність дослідниця розглядає як особистий досвід (практику) взаємодії з людьми в процесі розв'язання типових для віку комунікативних завдань в інших (поза межами навчання) суспільних сферах, що сприяє успішному поетапному входженню особистості в соціум і формуванню готовності його до повноцінного функціонування в суспільстві [54, с. 221]. С. Караман стверджує, що комунікативна компетентність не існує поза межами комунікації й визначається психологічними та соціальними особливостями особистості, рівнем володіння теорією про основні види мовленнєвої діяльності та умінням ефективно реалізовувати їх у практичній діяльності з урахуванням конкретної комунікативної ситуації [105, с. 339–340]. На думку Ю. Ємельянова, комунікативна компетентність – це ситуативна адаптивність і вільне володіння вербальними і невербальними засобами соціальної поведінки [80, с. 93].

Ми підтримуємо позицію дослідників, що комунікативна компетентність завжди формується в соціальному контексті. Основними чинниками, що детермінують її розвиток, є життєвий досвід людини, її загальна ерудиція, мистецтво спілкуватися в усному й писемному мовленні. *Комунікативна компетентність* є виробленою й розвиненою здатністю особистості налагоджувати й підтримувати необхідні контакти в суспільному спілкуванні; сукупністю знань, умінь і навичок щодо використання вербальних і невербальних засобів для адекватного сприймання й відображення дійсності в різноманітних комунікативних ситуаціях; системою набутого досвіду комунікативного спілкування. Комунікативно компетентна особистість має не тільки оволодіти досягненнями культури власного народу, а й розуміти людей інших національностей, релігій, культур, мов, рас,

політичних уподобань, соціального становища та з повагою ставитися до них. Аналізуючи різні бачення, аргументи, позиції вчених, вважаємо, що *комунікативна компетентність* загалом становить комунікативний потенціал особистості, який характеризує її комунікативні здібності, можливості та визначає якість, успішність її спілкування в різних сферах життєвої діяльності. Комунікативна компетентність визначається врахуванням самостійності мовленнєвої діяльності особистості і є практичним аспектом проблеми взаєморозуміння, відображає рівень культурного розвитку особистості в суспільстві, є одним із чинників виховання толерантності, взаєморозуміння.

У контексті нашого дослідження необхідно уточнити поняття “комунікативна компетентність майбутнього журналіста”. Вивчення спеціальної літератури засвідчує, що журналістика – це насамперед інтелектуально потужний, національно свідомий, психічно здоровий, прогресивно налаштований корпус журналістів. Стан сучасної журналістики визначається позицією журналіста, його ставленням до професії, розумінням своєї суспільної ролі й місії. Без сумніву, на навчальні заклади, що готують інформаційну еліту, лягає велика відповідальність, оскільки журналіст формує громадську думку, веде інформаційну політику, впливає на суспільство, допомагає людям приймати рішення, то певно що вимоги до особи журналіста мають бути високими. В умовах інтеграції України в європейський комунікаційний і освітній простір зростають вимоги суспільства до професії журналіста, відтак і до професійної підготовки фахівців у галузі журналістики, в тому числі до формування комунікативної компетентності як однієї з найважливіших ознак їхнього професіоналізму.

Аналіз спеціальної літератури засвідчує, що комунікативна компетентність майбутнього журналіста – це сукупність знань, умінь, навичок, здібностей і досвіду, які необхідні йому для здійснення професійної діяльності (робота з інформацією, створення усного та письмового журналістського тексту, організація професійного діалогу, пізнавальна

діяльність та ін.). Цей феномен є поняттям інтегрованим і складається з мовного (лінгвістичного), соціокультурного, стратегічного та професійного компонентів. Мовний компонент містить знання, навички, вміння і здібності, що забезпечують можливість комунікантові сприймати й продукувати граматично правильне та лексично коректне іншомовне мовлення. Соціокультурний компонент охоплює фонові знання (сукупність відомостей про соціокультурні особливості народу, мова якого вивчається, і стандарти комунікативної поведінки – норми вербальної та невербальної поведінки, прийняті в певній культурній спільноті), мовний і мовленнєвий матеріал, необхідний для розкриття соціокультурної інформації (реалії, вільні та сталі словосполучення, формули мовленнєвого етикету, навички та вміння оперувати фоновими знаннями, мовним і мовленнєвим матеріалом соціокультурного змісту). Стратегічний компонент комунікативної компетентності майбутнього журналіста – це знання, вміння і навички використання комунікативних стратегій і тактик для здійснення ефективної комунікації. До професійного компонента належать якості, а також здібності, знання, вміння і навички журналіста, які забезпечать йому, з одного боку, знаходження та оперування професійно значущою інформацією, вміння читати і визначати основне у спеціалізованих текстах, а з іншого – знання структури й особливостей організації спеціалізованого діалогу, проведення презентацій, інтерв'ю, опитувань, конференцій, оформлення ділової кореспонденції.

Ознайомлення з професіограмою журналіста переконало, що журналіст пише статті для газет і журналів, створює тексти для теле- і радіопередач; будує на основі фактичного матеріалу (інтерв'ю, репортаж з місця події) невеликий, але закінчений літературний твір, завдяки якому люди будуть сприймати цю подію або героя інтерв'ю так, як його сприймає сам журналіст. Крім того, здійснює спостереження за подіями, відбір значущих фактів, аналіз фактів, презентаційне і аналітичне опрацювання фактів (підготовка журналістського матеріалу), уявлення журналістського матеріалу аудиторії

(публікація), моніторинг реакції аудиторії на публікацію, корекцію інформаційно-комунікативної політики (особистої та / або видання) на підставі аналізу реакції аудиторії.

На основі таких узагальнень можемо стверджувати, що компетентність майбутнього журналіста – це синтез знань, умінь, навичок, цінностей, досвіду, професійних особистих якостей, який є результатом навчання у вищому закладі освіти.

З-поміж складників комунікативної компетентності журналіста вчені називають володіння сучасними цифровими, інформаційними технологіями, мовну і риторичну компетенції, здатність правильно організувати спілкування, вміння переконувати людей, впливати на них словом. Слушною вважаємо думку науковців, що комунікативна компетентність містить низку вмінь, спрямованих на вирішення таких основних завдань: ефективно отримувати інформацію; ефективно передавати інформацію; досягати поставленої мети шляхом переконання співрозмовника й спонукання його до дії; отримувати додаткову інформацію про співрозмовника (на основі знань про об'єктивні закономірності функціонування мови в суспільстві задля визначення рівня соціально-культурного розвитку людини, її соціального статусу, на основі умінь розрізняти відтінки інформації й голосу співрозмовника, щоб оцінити його емоційний стан; вміння інтерпретувати зміст його висловлювань і зрозуміти можливий підтекст; здійснювати позитивну саморепрезентацію – тобто справляти приємне враження на співрозмовника або читача на основі володіння культурою мовлення [54; 115; 156; 185; 188].

Комунікативна компетентність – це сукупність досвіду, комунікативних знань, умінь, навичок, компетенцій, які дозволяють творчо самовиражатися журналістській індивідуальності у сфері професійного спілкування, вирішити спектр поставлених творчих завдань; це – здатність особистості до мовленнєвого спілкування і вміння слухати, що є однією з найважливіших особистісно-професійних рис журналіста. Важливим показником

сформованості комунікативної компетентності вважаємо вміння репрезентувати себе через мовлення. У цьому контексті цінним вважаємо твердження Т. Панько: “Якщо ми говоримо, що в мові відбито характер народу, його психічний склад, побут, історію, то в мовленні виявляється в усіх своїх барвах конкретна людина з її світосприйманням і самовіддачею, зі своїми знаннями й етичними параметрами” [200, с. 9].

Одна з провідних цілей сучасної журналістської освіти – професійна підготовка комунікабельної особистості майбутнього фахівця, що передбачає розвиток та стимулювання творчих резервів майбутнього журналіста, поглиблення самосвідомості та суб’єктності особистості, її здатності до самореалізації та творчого самовираження, формування та вдосконалення власної комунікативної компетентності, адже наше майбутнє багато в чому залежить від професійної культури представників “четвертої влади”, від їх журналістського вміння організувати продуктивний діалог у найрізноманітніших сферах людської діяльності, адже “не існує альтернативи для діалогу як для способу взаємодії між людьми” [17, с. 3].

Комунікативну компетентність майбутнього журналіста визначаємо як внутрішній ресурсний потенціал, засвоєну систему знань, необхідну для здійснення ефективного спілкування, ситуативної адаптивності, а також сукупність професійно значущих умінь і навичок, потрібних для оперативного й адекватного сприймання чужих програм мовленнєвої поведінки та мобільної побудови власних комунікативних стратегій, адекватних цілям, сферам, жанрам і ситуаціям спілкування; мобілізаційну готовність до комунікативної діяльності, вільне володіння вербальними й невербальними засобами соціальної поведінки.

Ми розглядаємо *комунікативну компетентність майбутнього журналіста* як ієрархічне, комплексне поняття, що містить когнітивний, ціннісно-смісловий, особистісний, емоційний і поведінковий складники. Структуру комунікативної компетентності майбутнього журналіста подано в таблиці 1.1.

Структура комунікативної компетентності майбутнього журналіста

Комунікативна компетентність майбутнього журналіста				
Компетенції	Цінності	Мотиви	Характеристики	Досвід
1) предметна (немовна); 2) мовна; 3) мовленнєва; 4) соціокультурна; 5) прагматична	1) загальнолюдські; 2) національні; 3) родинні; 3) професійні 4) особистісні та інші	базуються на потребах: 1) самоактуалізації; 2) пізнання; 3) поваги 4) гармонії у стосунках; 5) утвердження в нових ролях та ін.	1) ініціативність 2) цілеспрямованість 3) відповідальність; 4) здатність самостійно приймати рішення; 5) творчість; 6) упевненість; 7) критичність і самокритичність; 8) здатність працювати в команді та ін.	1) втілення у практику ідей; 2) захист спільного проекту; 3) публічні виступи; 4) розв'язання нових завдань; 5) участь у громадському житті; 6) освоєння нових соціальних ролей тощо.
Когнітивний (пізнавальний)	Ціннісно-смісловий	Особистісний		Емоційний і поведінковий

Становлення відкритого громадянського суспільства в Україні, продовження демократичних реформ, інтеграція держави у світове співтовариство передбачають консолідацію усього суспільства. Взаємодія соціальних груп з різними етнічними, релігійними, ціннісними і політичними орієнтаціями може відбуватися за умови толерантної поведінки в соціумі, дотримання правил міжкультурної комунікативної поведінки, виконання Закону про мови. У зв'язку з цим виникає потреба у формуванні особистості з високою комунікативною компетентністю, здатної спілкуватися в усіх сферах життєдіяльності.

Оскільки мовна підготовка майбутнього журналіста пов'язується насамперед із рівнем сформованості комунікативної компетентності, що передбачає використання мови як засобу спілкування, окремого розгляду

потребує проблема вироблення *комунікативної компетентності* у зв'язку з функційними й комунікативно-доцільними особливостями мовленнєвого спілкування.

У сучасній лінгводидактиці спостерігається тенденція до визначення комунікативної компетентності майбутнього журналіста як такої, що характеризує сформованість знань, умінь і навичок особистості в розумінні й відтворенні мови на рівні не тільки фонологічних, лексико-граматичних та культурологічних знань і мовленнєвих умінь, а й з урахуванням різноманітних цілей і конкретних ситуацій спілкування.

Сформованість комунікативної компетентності сприяє соціалізації особистості, виявленню таких якостей, як ініціативність, співробітництво, здатність до роботи в групі й передбачає надання прагматичного прогнозу комунікативної ситуації, у якій має відбутися спілкування; програмування процесу спілкування з опертям на своєрідність комунікативної ситуації, розгортання дискурсу залежно від тематичної диференціації; занурення в соціально-психологічну атмосферу ситуації спілкування і здійснення елементів соціально-психологічного управління процесами спілкування у процесі комунікації.

Опрацювання спеціальної літератури уможливило висновок про те, що на початку XXI століття активно розробляється напрям, у межах якого дослідники розглядають мову не лише як засіб комунікації, пізнання, а набагато ширше – як культурний код нації. Підґрунтя для таких досліджень заклали студії В. Гумбольдта, О. Потебні та інших.

М. Хайдеггер визначив мову як “дім буття”, тому лінгвістика й посідає ключові методологічні позиції в системі гуманітарних знань. Мова допомагає зрозуміти особливості менталітету народу-її носія. В. Маслова стверджує, що в кінці XX століття в науковий обіг увійшло до образів мови й таке поняття, як “мова –продукт культури, її важливий складник, умова існування, чинник формування культурних кодів” [160, с. 5]. Дослідниця окреслює основні напрями в сучасній лінгвістиці, що формуються в межах означеної парадигми

– це когнітивна лінгвістика й лінгвокультурологія, визначаючи останню як продукт антропоцентричної парадигми в лінгвістиці [160, с. 56].

Поняття “лінгвокультурологія” з’явилося у зв’язку з появою студій представників фразеологічної школи В. Телії, Ю. Степанова, Н. Арутюнової, В. Воробйова, В. Маслової та ін. В українському мовознавстві проблемам лінгвокультурології присвячено праці В. Жайворонка, Ж. Колоїз, В. Кононенка, О. Левченко, Л. Масенко, Н. Медвідь, Ю. Нідзельської, О. Потапенка та ін.

Лінгвокультурологію науковці визначають як новий науковий напрям, а не поєднання двох взаємопов’язаних наук – лінгвістики і культурології, як міждисциплінарну, самостійну галузь, що має свої цілі, завдання, об’єкт і предмет дослідження [160, с. 2]. В. Воробйов визначає сутність лінгвокультурології як комплексної наукової дисципліни на рівні іманентного взаємозв’язку культури й мови в її функціонуванні й віддзеркалює цей процес як цілісну структуру одиниць в єдності їхнього мовного та позамовного (культурного) змісту за допомогою системних методів; із орієнтацією на сучасні пріоритети й культурні настанови (системи норм і суспільних цінностей) [147, с. 125]. Лінгвокультурологія, на думку В. Маслової, вивчає мову як феномен культури: “Це певне бачення світу крізь призму національної мови, коли мова є виразником особливої національної ментальності” [160, с. 3].

У контексті нашого дослідження особливий інтерес викликають настанови лінгводидактів (З. Бакум, Н. Гавриш, Н. Голуб, О. Горошкіної, М. Греб О. Караман, С. Карамана, О. Копусь, О. Кучерук, Л. Овсієнко, С. Омельчука, М. Пентилюк, І. Хом’яка та ін.) про доцільність вивчення української мови з позицій лінгвокультурології, що передбачає мовний супровід професійного становлення майбутніх фахівців шляхом вивчення як цілісних текстів, так і окремих шарів лексичного складу мови (зокрема фразеологізми й термінологічні системи). Раціональним вважаємо погляд сучасних лінгвістів (Ф. Бацевич, І. Вихованець, К. Городенська, С. Єрмоленко, М. Кочерган, Л. Кравець, Л. Мацько, М. Плющ та ін.) на мову як своєрідну

скарбницю національної культури, а культури – як умови формування мовних явищ і процесів. З огляду на це можна зробити узагальнення про те, що навчання української мови майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології є ретрансляцією культури, передбачаючи процеси: пізнання (оволодіння лінгвокультурологічним змістом); розвиток (розвиток емоційної сфери, ціннісного складника); виховання (національно-патріотичне).

Аналіз семантики ключового для нашого дослідження поняття “лінгвокультурологічна компетентність” засвідчив множинність підходів до його розуміння, оскільки в науковій літературі означене поняття розглядається в різних контекстах – лінгвістичному, культурологічному, педагогічному. На думку В. Маслової, лінгвокультурологічна компетентність – це “природне володіння мовною особистістю процесами породження й сприймання мовлення, володіння настановами культури” [160, с. 31]. В. Воробйов тлумачить поняття “лінгвокультурологічна компетентність” як “знання ідеальним промовцем-слухачем усієї системи культурних цінностей, відображених у мові”; Л. Саяхова – “усвідомлення мови як феномену культури, культурно-історичного середовища, національної специфіки мовної картини світу, національно-культурного компонента значення мовних одиниць” [236, с. 127–128]. Фахівці з культурології розглядають означену компетентність як “інтеграційну якість особистості, що включає знання, вміння і навички, пов’язані з відбором, засвоєнням і переробленням, трансформацією і використанням у практичній діяльності інформації про лінгвокультуру, загальні норми, правила, традиції вербального і невербального спілкування у межах певної лінгвокультури” [219, с. 100–103]; здатність особистості орієнтуватися в питаннях культури як цілісного феномену, усвідомлювати взаємозв’язок між різними формами культури й відтворювати взірці доби в безпосередній творчій діяльності [37, с. 191].

Проблемі формування лінгвокультурологічної компетентності учнів і студентів присвячено розвідки лінгводидактів З. Бакум, О. Горошкіна,

В. Загороднова, С.Караман, Л. Курач, О. Кучерук, Л. Мацько, М. Пентилюк, Т. Симоненко, І. Хом'як, С. Яворська та ін. Поняття “*лінгвокультурологічна компетентність*” у лінгводидактичному контексті визначено як здатність суб'єктів навчання використовувати у процесі комунікації знання про культуру народу, втілену в його національній мові; продуктивно взаємодіяти в умовах міжнаціонального спілкування [128, с. 294–298], “інтегроване поняття, розвиток якого пов'язаний із процесом розвитку всіх основних компетентностей і передбачає засвоєння комплексного знання про мову як про систему мовних, культурних, соціальних норм і духовних цінностей, що зумовлені національною своєрідністю, ментальними установками народу” [113, с. 174–181].

За такого широкого розуміння лінгвокультурологічної компетентності постає питання про визначення семантичного обсягу цього поняття. Як засвідчив аналіз наукового доробку лінгвістів та лінгводидактів, усі компоненти лінгвокультурологічної компетентності взаємопов'язані через поняття культурного й соціального контекстів. Якщо контекст культури, як твердять дослідники, передбачає знання реалій, загальних для народу – носія мови, то соціальний контекст – це знання конкретних соціальних умов спілкування, прийнятих у країні, мова якої вивчається.

У дисертації *лінгвокультурологічну компетентність майбутніх журналістів* тлумачимо як інтегральну характеристику особистості; як сукупність предметних (спеціальних) компетенцій, комунікативного й лінгвокультурного змістового аспектів у навчанні мови; як належний рівень сформованості умінь особистості усвідомлено враховувати, розуміти й інтерпретувати знання культурного та соціального контекстів національної й світової культури у процесі навчання курсу української мови, спрямованого на:

а) розвиток мовної картини світу, культурологічного світогляду студентів та їхню підготовку до сприймання себе як носія національних цінностей, взаємозв'язку національних культур крізь призму мови;

б) розвиток загальної культури студентів, засвоєння національних і загальнолюдських цінностей у мовній системі;

в) навчання етично прийнятних форм самовираження в суспільстві;

г) навчання етики дискусійного спілкування й етики взаємодії з людьми різних поглядів;

г) розвиток умінь студентів використовувати здобуті соціокультурні знання, уміння і навички відповідно до ситуацій спілкування у процесі навчальної та міжкультурної комунікації, а також на розв'язання таких завдань:

1) *практичних* – навчання ефективного спілкування; вироблення мовної картини світу, що є транслятором культури народу, мова якого вивчається;

2) *когнітивних* – формування когнітивної (знаннєвої) компетентності у взаємозв'язку з іншими видами компетенцій;

3) *освітніх* – розвиток здатності до самооцінки й самовдосконалення, що стане передумовою їхнього подальшого професійного зростання;

4) *виховних* – виховання і розвиток в студентів почуття самосвідомості, формування вмінь міжособистісного спілкування, необхідних для повноцінного функціонування як у навчальному середовищі, так і за його межами.

Комплексний підхід до реалізації практичних, когнітивних, освітніх, виховних цілей і завдань сприяє ефективному формуванню базових компонентів лінгвокультурологічної компетентності.

Отже, з'ясування змістового наповнення базових понять дослідження “комунікативний акт”, “мовленнєвий акт”, “комунікація”, “компетенція”, “компетентність”, “комунікативна компетентність”, “комунікативна компетентність майбутніх журналістів”, “лінгвокультурологія”, “лінгвокультурологічна компетентність майбутнього журналіста” уможливилює обґрунтування термінологічного поля дослідження та розроблення методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.

1.2. Психологічні чинники формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів

Ефективне формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів можливе на основі врахування результатів психологічних досліджень, що відображають природовідповідну логіку пізнавального розвитку студентів, а також психологічних механізмів творчості, сформованість яких є необхідною умовою для майбутньої професійної діяльності фахівця.

Опрацювання психологічних джерел показує, що *комунікацію*, незважаючи на різницю у формулюваннях, науковці розглядають як провідний чинник особистісного розвитку в межах різних підходів: особистісного (І. Бех, В. М'ясищев), інтерсуб'єктного (Л. Виготський, Б. Ломов, А. Петровський), діяльнісного (Б. Ананьєв, О.М. Леонтев, Б. Теплов, С. Рубінштейн). Спільним для всіх підходів є визначення комунікації як соціального процесу, що сприяє обміну знаннями, досвідом, способами й результатами діяльності, а також раціональній та емоційній взаємодії.

В.Жураковська вважає *комунікативну компетентність* складником індивідуального досвіду особистості і визначає її як знання, уміння особистості, що сприяють ефективному входженню її в соціальні контакти, застосуванню знань в мінливих умовах комунікативного прогресу [88, с. 114-118]. До складників *комунікативної компетентності* дослідниця відносить здатність до оптимізації міжособистісних стосунків у групі, що містить самопізнання й пізнання комунікативних партнерів; техніки спілкування – тактичні вміння спілкуватися, розуміння й критично оцінювати інших, – експресивні здібності, тобто здібності бути зрозумілими іншими, здатність до самовираження, здатність адекватно впливати на інших людей [88, с. 118]

Е. Руденський визначає *комунікативну компетентність* як систему внутрішніх ресурсів особистості, потрібних для ефективних комунікативних

дій у широкому діапазоні міжособистісної взаємодії, що містять: когнітивні можливості людини щодо сприймання, оцінювання та інтерпретації ситуацій; планування людиною комунікативних дій у спілкуванні з іншими; правила регуляції комунікативної поведінки та засоби її корекції. [233, с. 74].

За твердженням психологів, “у ранній юності досягають високого рівня розвитку всі якості, необхідні для повноцінного спілкування [23, с. 12]. Для нашого дослідження продуктивним виявився висновок, зроблений Л. Сергієнко: “Саме студентський вік є найбільш сприятливим для професійного навчання й набуття комунікативної компетентності, оскільки в цей період життя людини змінюється співвідношення пам’яті й мислення, підвищуються довільна увага, просторова уява, здатність усвідомлювати абстрактні поняття, свідомо довготривала пам’ять, стабілізується спостережливість, загальний інтелектуальний розвиток особистості” [172, с. 17]. У дисертації розглядаємо особистість студента як активного суб’єкта педагогічної взаємодії, якому властива специфічна спрямованість пізнавальної й комунікативної активності на розв’язання конкретних професійних завдань. З огляду на це важливу роль у формуванні комунікативної компетентності майбутніх журналістів відіграють мотиви, оскільки, як слушно зазначає П. Якобсон, “коли люди спілкуються один з одним, то передусім виникає питання мотивів, спонук, які штовхнули їх на такий контакт з іншими людьми, а також тих цілей, які вони з більшим чи меншим усвідомленням ставили перед собою” [266, с. 134].

Аналіз й узагальнення результатів наукових студій засвідчує, що проблему мотивації навчальної діяльності досліджували Б. Ананьєв, Н. Басова, Л.Божович, С. Занюк, І. Зимня, Т. Ільїна, А. Маркова, А. Маслоу, В. Мерлін, І. Синиця та ін. За твердженням І. Зимньої, у психології “мотивацію розглядають як складний багаторівневий регулятор життєдіяльності людини – її поведінки, діяльності” [95, с. 30].

Наукова позиція Л. Божович віддзеркалена у таких тлумаченнях: а) “мотив – це те, заради чого здійснювалася діяльність” ; б) “мотивом можуть

бути предмети довкілля, уявлення, ідеї, почуття й переживання; словом те, у чому знайшла своє втілення потреба” [31].

У процесі дослідження з’ясовано, що у психологічній літературі функціонують різні класифікації мотивів навчальної діяльності, проте найбільшого поширення, на наш погляд, набула класифікація, запропонована А. Марковою, де виокремлено й проранжовано чотири групи мотивів суб’єктів навчальної діяльності: перша група мотивів пов’язана з розумінням учнями навчання із почуття відповідальності; друга – визначається пізнавальною потребою; третя – пов’язана зі звичкою до систематичних занять, із прагненням до самовиховання; четверта – особистим успіхом: честолюбством, почуттям власної гідності. Мотиви класифіковано, виходячи з відношення мотиву до мети: перша й друга групи – мотиви, в основі яких лежать широкі суспільні цілі, які ведуть до порозуміння суспільної значимості навчальної діяльності, навчання як обов’язку; третя група – мотиви, які мають своїм джерелом прагнення до особистого успіху, тобто на перший план виходить особистий сенс і значення; четверта група – мотиви, які виникають із пізнавальної потреби [157, с. 104].

У загальнопсихологічному контексті дослідники проблеми мотивацію розглядають як складне об’єднання, “сплав” рухомих сил поведінки, що відкривається суб’єктові у вигляді потреб, інтересів, мети, ідеалів, які безпосередньо детермінують людську діяльність. Мотиваційну сферу, або мотивацію в широкому сенсі, розуміють як стрижень особистості, до якого “стягуються такі її якості, як спрямованість, ціннісні орієнтації, настанови, соціальні очікування, домагання, емоції, вольові якості та інші соціально-психологічні характеристики. Незважаючи на різноманітність підходів, більшість науковців мотивацію розуміють як сукупність, систему психологічно різнорідних чинників, що детермінують поведінку й діяльність [157].

Дослідження І. Зимньої, О. Осадько, С. Рубінштейна, Г. Щукіної та інших психологів свідчать про наявність безпосереднього зв’язку й взаємозумовленості характеру мотивації й результативності навчання,

пізнавальних інтересів та потреб студентів. З позиції С. Рубінштейна [232], “мотив як усвідомлена спонука до певної дії, власне, і формується в міру того, як людина враховує, оцінює, зважає обставини, в яких вона перебуває, і усвідомлює мету, що перед нею постає. Від ставлення до мети, обставин і породжується мотив із його конкретною змістовністю, необхідною для реально життєвої дії. Мотив як спонука – це джерело дії, що його породжує; але, щоб стати таким, він повинен сам формуватися” [141, с. 12].

Окремі психологи (П. Гальперін, В. Давидов, О.М. Леонтєв, С. Рубінштейн, Г. Щукіна та ін.) виокремлюють дві основні групи мотивів навчання: 1) ті, що перебувають поза сферою навчально-пізнавальної діяльності, – соціальні; 2) ті, що формуються у процесі навчання,-пізнавальні.

Систематизацію пізнавальних мотивів особистості здійснено А. Петровським, який потлумачує мотив як внутрішню характеристику структури діяльності, що дозволяє суттєво подолати традиційну невідповідність між операційним і мотиваційним компонентами [211, с. 141].

Студіювання мотивації навчальної діяльності студентів, пов’язаної з вивченням української мови, дало змогу Т. Ганніченко встановити, що мотиви відрізняються низкою змістових і динамічних особливостей. До першої групи характеристик належать: спрямованість активності навчальної діяльності, особистісна значимість, місце в структурі мотивації, ступінь дієвості і т. ін. [52, с. 68]. У мотивах навчальної діяльності студентів дослідниця виокремлює спрямованість: на здобуття знань у межах міжособистісного спілкування, на формування комунікативної і лінгвокультурологічної компетенції професійного характеру, на сприймання студентами мови як засобу міжкультурної взаємодії і співпраці.

У психологічній науці визначено чинники, що зумовлюють розвиток тих чи тих аспектів пізнавальної і професійної мотивації студентів. Розроблені деякі принципи, шляхи вивчення і критерії оцінювання рівня розвитку пізнавальних і професійних мотивів як складника загальної системи мотивів навчання, описані різні підходи (способи, прийоми) до їх формування.

Чинники й умови розвитку цих мотивів відображають різні аспекти навчання і особистісні характеристики суб'єктів освітнього процесу: від специфіки цілей, змісту, умов навчання, педагогічних технологій, типологічних характеристик студентів. В умовах сучасної вищої освіти розвиток пізнавальних і професійних мотивів є пріоритетним напрямом розвитку особистості майбутнього фахівця. Звідси випливає, що організація навчання української мови майбутніх журналістів має забезпечувати потреби студентів у спілкуванні. В освітньому процесі це передусім моделювання життєвих ситуацій, які спонукають до вираження думок й потребують застосування певного мовного матеріалу.

Мотиваційний компонент є домінантним чинником і передумовою засвоєння нових знань студентом. Визначальними мотивами студентів у формуванні комунікативної компетентності є прагнення підготуватися до майбутньої професійної діяльності, що посилюється з кожним роком навчання у виші, а також інтерес до професійно значущих знань. Важливим складником динамічних характеристик спрямованості особистості студента услід за Т. Ганніченко [52] вважаємо пізнавальні і комунікативні *інтереси*, що викликають активну розумову діяльність і потребують володіння певними мовними засобами. За визначенням А. Петровського, *інтерес* – це вид мотивів, емоційний прояв пізнавальної потреби людини [211, 124].

Теоретико-експериментальні дослідження, власні спостереження засвідчують, що ставлення до майбутньої професії є однією із психологічних умов формування *професійного інтересу* в майбутніх фахівців. *Професійний інтерес* – це спрямованість особистості на успішне оволодіння обраною професією внаслідок усвідомлення її громадської та особистої значущості й емоційної привабливості. Під дидактичною системою формування професійного інтересу науковці розуміють взаємопов'язану сукупність психолого-педагогічних умов, методичних прийомів і засобів навчання та виховання, які найбільш ефективно сприяють пробудженню й становленню інтересу. За твердженням Т. Ганніченко, професійний інтерес виражається в

прагненні студентів глибше пізнавати свою професію, в сумлінному ставленні до оволодіння професійними вміннями і навичками, у психологічній і практичній готовності працювати за обраною професією [52]. У цьому контексті перед викладачем постає завдання не лише методично правильно організувати навчання студентів (визначити оптимальний обсяг та зміст навчання української мови, що забезпечить формування комунікативної компетентності, окреслити шляхи інтеграції навчального матеріалу з різних дисциплін тощо), а також створити дієвий мотиваційний ресурс. Реалізація цього завдання зумовлює методично збалансований, доцільний вибір комунікативно значущого матеріалу, актуалізоване репрезентування теорії з обов'язковим умотивуванням її значення для подальшої професійної діяльності, поєднання методів і прийомів її засвоєння на практиці, вибір оптимальних шляхів контролю. Як акцентує І. Зимня, методи навчання мови, що “використовуються в практиці, прийоми організації мовленнєвого спілкування, ігрових ситуацій безпосередньо направлені на приведення в дію механізмів мотивації і тим самим на підвищення ефективності навчання говоріння” [95].

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури було встановлено, що з-поміж прикладних умінь, якими має оволодіти майбутній журналіст, є мовленнєві уміння, професійно значущі для журналіста, передусім: уміння говорити, створювати висловлення певного обсягу, добираючи та впроваджуючи необхідний для реалізації задуму матеріал (епізод із життя того чи того суб'єкта, про якого оповідається, епізод із кінофільму, сприйнятий твір чи створюваний твір про цікаву подію, вид мистецтва, опис чи розповідь на одну з актуальних тем), розкривати тему спілкування, грамотно формулювати запитання для ведення діалогу із співрозмовником.

Мовлення журналіста завжди викликано певною потребою (освітньою, виробничою, культурною, побутовою, соціальною) про щось поінформувати, про когось розповісти, щось запитати або ж спонукати когось до дії. Щоб добре оволодіти вмінням гарно й виразно говорити й читати, грамотно писати,

потрібно докласти багато зусиль і терпіння. Мовлення журналіста має бути не тільки бездоганно правильне, чітке, а й добірне, темброво й емоційно гнучке й багате. Майбутньому журналістові необхідно навчитися викладати матеріал логічно, послідовно, використовувати мовні засоби відповідно до комунікативного завдання, дотримуючись не лише норм літературної мови, єдності стилю та жанрової різноманітності, а й оволодіти риторичним багатством усного мовлення, необхідно навчитися словом заспокоювати, дивувати чи збуджувати слухачів, спонукати їх до співбесіди, навчитися слухати й підтримувати розмову.

Щоб виступ, бесіда, інтерв'ю були цікавими необхідно опанувати тонкощами й закономірностями красномовства, знати глибоко історію, культуру, багатства рідної мови, щоб черпати з неї зразки словесної мудрості, дотепність, самобутній гумор, влучні крилаті вислови, приказки, прислів'я, афоризми. Виявляти власне ставлення до історичних подій, подій сьогодення, тлумачити одержану інформацію об'єктивно, правдиво, без перекручень, зайвої напруги. Важливо навчитися створювати оригінальні тексти певного типу й стилю; аргументувати висловлені думки, переконливо спростовувати помилкові докази, викладати матеріал доступно, виразно, ємно й економно, виявляти багатство лексичних і граматичних засобів.

У професійній діяльності журналіста мотивом створення мовленнєвого висловлювання може стати потреба визначити перебіг, деталі певної події, узяти інтерв'ю. Моделювання відповідних ситуацій в аудиторії спонукатиме студентів до активізації всіх видів мовленнєвої діяльності: говоріння, слухання, читання, письмо. Як зазначають психологи, провідним складником психолого-педагогічного механізму формування комунікативної компетентності є читання, слухання, письмо, водночас природній процес соціалізації, що доповнюється вихованням, допомагає особистості набути досвіду спілкування. У цьому контексті вважаємо ефективним аналіз комунікативних ситуацій, представлених у текстах художніх творів та засобах

масової комунікації. Крім того, сучасний студент здобуває комунікативний досвід шляхом участі в ньому.

Аналізуючи усний чи писемний текст, майбутні журналісти мають усвідомити структуру тексту, мотив і мету адресата, що саме спонукало його до створення змісту саме з тієї чи тієї теми, в якому стані перебував автор під час створення тексту, яке ставлення автора відчутне за рядками тексту студентові до подій, фактів, явищ. Під час аналізу тексту студентам необхідно з'ясувати, яку інформацію прагне донести до слухача (читача) автор (мовець), що він хоче сказати, які думки прагне передати слухачеві чи читачеві, за допомогою яких мовних засобів автор (мовець) досягає мети, у чому полягає його вплив на слухача(адресата).

Майбутні журналісти мають засвоїти, що до говоріння, як і до читання, письма, необхідно ретельно готуватися. Підготуватися до говоріння (виступу, бесіди, монологу, діалогу) означає створити текст, дотримуючись правил його побудови і разом з тим проявити власну неповторність та самобутність, як творчої особистості. Готуючи текст для висловлення, необхідно зорієнтуватися в умовах спілкування, чути й усвідомлювати зміст як власного, так і чужого висловлення, виявляти власне ставлення до предмета(теми) висловлення, розуміти можливість різних тлумачень, поглядів щодо тієї чи тієї проблеми.

Під час слухання сприймати передану мовцем інформацію необхідно цілеспрямовано: глобально, докладно або критично. Глобальне слухання вимагає від слухача загального охоплення змісту повідомлення, уміти визначати тему, мету, усвідомити, чого прагне досягти своїм висловленням мовець, правильно зрозуміти зміст висловлення, його підтекст, своєчасно ділити текст на його частини, не втрачаючи сюжетно-змістової лінії. Докладне слухання передбачає якнайповніше сприймання змісту висловлення, усвідомлення деталей змісту, мовних засобів, підтекстів, доводів, фактів, аргументів, логічних наголосів, вмотивованість змісту висловлення для досягнення задуму. Критичне слухання ґрунтується на глобальному й

докладному, вимагає висловлення власної думки з приводу почутого, мотивованої оцінки сприйнятого твердження, критичного осмислення почутого, висловлення власної думки.

Важливо навчити майбутніх журналістів легко, невимушено долучатися до діалогічного мовлення з урахуванням запропонованої мети спілкування. Навчання діалогічного мовлення передбачає вибір однієї із тем (у контексті нашого дослідження – вибір однієї з тем лінгвокультурологічного спрямування) чи мовленнєвої ситуації з завчасним обдумуванням змісту, мети, мовних засобів, урахування специфіки побудови діалогу, тобто послідовне вибудовування репліки за реплікою з урахуванням відповідності темі, меті, комунікативній наступності, уточнень засобів зв'язку між окремими репліками, а також обов'язкове здійснення самоперевірки правильності побудови уявного діалогу з подальшим його трансформуванням визначених пар, кожна з яких доводить аргументованість висловлення власної думки та поясненням різних поглядів на розв'язання порушеної проблеми. Під час обговорення різних зразків діалогу самостійно складених студентами враховується багатство словника, граматична правильність побудови тексту; додержання стильової єдності й виразності реплік, вміння пов'язувати обговорювану проблему з власним життєвим досвідом, з майбутньою журналістською діяльністю, рівень володіння фактичного матеріалу, вміння добирати переконливі аргументи, точність слововживання й логічність міркувань.

У діалогічному мовленні важливу роль відіграє голос журналіста, який викликає у слухачів та співрозмовників симпатію, антипатію, а може взагалі не викликати жодних емоцій, особливо якщо голос у журналіста монотонний, холодний, повчальний. Журналістові необхідно постійно тренувати голос, щоб він мав приємне інтонаційне забарвлення, змінювався залежно від стану співрозмовника. Якщо журналіст недобррозичливо ставиться до адресата, той відразу по голосу зрозуміє упереджене ставлення до нього, так само відчує його поважне ставлення, радісний настрій. Журналіст повинен мати таку силу

голосу, щоб слухачі його добре чули й розуміли. Голос необхідно пристосовувати до обставин, приміщення, середовища, в якому перебувають співрозмовники чи до умов, за яких здійснюється бесіда.

Важливим засобом удосконалення голосу є виразне читання, під час якого удосконалюються вміння створювати правильну мелодику тексту, зосереджувати увагу на головному. Виразність читання сприяє оволодінню ритміко-мелодійною стороною звукового мовлення, необхідними інтонаційними засобами (розповідними, питальними, риторичними, окличними, спонукальними) для вираження змісту висловлення. Майбутнім журналістам необхідно буде вміти голосом ілюструвати належний рівень розуміння будь-якого тексту, передавати емоційне забарвлення тексту, виявляти вміння читати тексти із достатньою швидкістю, плавно, виразно з гарною дикцією, відповідно до орфоепічних та інтонаційних норм, виражати за допомогою тембру, темпу, гучності читання особливостей змісту тексту, авторського задуму, стилю й типу мовлення, пристосувати читання до особливостей слухачів, суб'єктів навчання, рівнів готовності до розуміння й сприймання почутого.

Для розвитку в майбутніх журналістів писемного мовлення необхідно під час роботи над текстом навчати їх грамотно і точно викладати власні міркування і думки з урахуванням специфіки жанру, типу й стилю мовлення. Виняткове значення має добір текстів-мовленнєвих взірців, продюкованих майстрами художнього слова, публіцистики, науковцями журналістської галузі, що віддзеркалюють самотністість вираження думки в писемному мовленні.

Композиційне й мовне багатство художнього стилю дає змогу розвивати в майбутніх журналістів вміння читати авторський підтекст, вести віртуальні діалоги з авторами, а також формувати мовну спостережливість та мовні смаки. Важливо, щоб тексти репрезентували національну культуру, традиції, звичаї, мовленнєвий етикет, оскільки такі взірці найвиразніше відтворюють специфіку використання авторами мовних засобів (лексичних повторів,

синонімії, різноманітних граматичних форм повнозначних слів, стилістики синтаксичних конструкцій та ін.).

У професійній діяльності майбутні журналісти працюватимуть із особливим жанром – публіцистичними текстами, у яких здебільшого висвітлюються актуальні питання суспільного життя громадян. Саме матеріали засобів масової інформації (газети, журнали, науково-популярна література) допомагають студентам не тільки ознайомитися із особливостями текстів публіцистичного стилю, в яких широко вживається: суспільно-політична лексика, терміни, фразеологічні сполуки, слова, вжиті в переносному значенні, частіше прості речення, речення з прямою мовою, речення, передані у формі діалогу, приказки, прислів'я, крилаті вислови, – а й бути обізнаними з проблемами сьогодення, новими досягненнями науки і техніки, цікавими справами видатних особистостей. Робота над матеріалами періодики, іншими засобами масової інформації значно поглиблює культурну пам'ять майбутніх журналістів, сприяє підвищенню їхньої мовленнєвої культури.

Опрацювання особливостей мови наукового тексту – це своєрідний і професійно значущий для майбутніх журналістів процес пізнання, результативність якого досягається за умов спостереження над композиційною його побудовою та аналізу мовних одиниць. Здатність усвідомити точний зміст правила, судження, припущення, наукових понять значною мірою залежить від виконання відповідної кількості вправ, аналізу наукових текстів. Мова науки чітко відображає рівень науково-технічного прогресу, впливає на мисленнєво-мовленнєвий розвиток майбутніх журналістів, формує вміння й навички узагальнювати, систематизувати, обґрунтовувати, доводити, робити висновки.

Щоб сформувати в майбутніх журналістів вміння й навички реалізовувати всі види мовленнєвої діяльності, необхідно озброїти їх способами активного й цілеспрямованого слухання, читання, говоріння, письма. Нецілеспрямовану реалізація видів мовленнєвої діяльності

І. Гальперін [51] кваліфікує як пасивну мовленнєву діяльність й стверджує, що цілеспрямованим видам мовленнєвої діяльності необхідно навчати, а це вимагає чіткої системи роботи. Цілеспрямована реалізація усіх видів мовленнєвої діяльності означає розуміння того, про що говориться, про що пишеться, з якою метою говориться, яка мета обґрунтовується, яку ідею порушено в тексті й як вона порушується, яке значення мають мовні засоби тексту, як вони сприймаються читачем (слухачем), у чому полягає основний зміст написаного (висловленого).

Останнім часом усе частіше виникають ситуації, що не мають готових способів вирішення для отримання успішних результатів. Майбутні журналісти повинні навчитися розв'язувати нетипові проблеми, спираючись на індивідуальний мовний стиль і креативність, застосовуючи психологічні механізми творчості.

Як свідчить аналіз спеціальних студій, проблема психологічних механізмів творчості є актуальною в психології. Від її розв'язання залежить успішність пошуку відповідей на питання, що мають теоретико-практичне значення, як-от: розкриття творчого потенціалу особистості, формування комунікативної компетентності в різних видах діяльності, розроблення нових педагогічних технологій тощо. На сьогодні належним чином вивчено інтелектуальні передумови творчої діяльності, визначено роль розумових дій різних видів у різних сферах творчості, у дослідженнях психологів виокремлено особливий клас інтелектуальних емоцій, що здійснюють внутрішнє редагування мисленнєвого процесу, спрямовуючи інтелектуальні операції й дії на значущий для суб'єкта об'єкт [231].

Для нашого дослідження особливий інтерес викликає наукове положення Л. Виготського: починаючи з перехідного віку, особистість стає більш емоційною, що передусім зумовлює підвищення інтересу до словесної творчості [48, с. 45.]. Створення оригінальних текстів супроводжується актуалізацією яскравих та емоційно насичених образів, їх просторово-часова

інтеграція й організація за допомогою спеціальних засобів дозволяє впорядкувати творчий процес і підвищити його ефективність.

Початок систематичному вивченню механізмів творчого або продуктивного мислення поклала гештальтпсихологія, або гештальтизм, який визнає роль попереднього когнітивного досвіду суб'єкта, але екстрапольованого через актуальну проблемну ситуацію, її гештальт. Представники гештальт-психології розробили вимоги до розумового потенціалу творця: не виконувати лише за зразками, не слідувати за звичками; не діяти механічно, не займати часткову позицію, не зосереджуватися на обмеженій частині проблемної комунікативної ситуації. Нам видається, що означений підхід до вивчення творчого процесу, попри недоліки методологічного характеру (представники цього напряму вперше відзначили роль емоційного компонента в структурі творчої особистості, однак ця думка не отримала розвитку) має особливо виняткове значення й сьогодні.

Вивченню емоційного компонента присвячено студії представників психоаналізу. Так, К. Юнг в своїй основоположній роботі “Психологічні типи” говорить про підвищену афективність поета, особистість якого є прекрасною ілюстрацією для теоретичних побудов [267, с. 131]. У статті “Загальні аспекти психоаналізу” К. Юнг порівнює емоційну картину написання художнього твору з його подальшим осмисленням критикою

Для пояснення перебігу творчого процесу К. Юнг застосовує відкрите ним поняття “архетип”, під яким розуміє поширені в психіці людей певні символічні форми.

Словесній творчості притаманна схильність до метафор і порівнянь, що зумовлено можливістю порівняти сутність явищ і ставлень, що виникають, із наявними реаліями. Зміни ж соціальних і матеріальних явищ доквілля потребує осмислення, і для цього традиційно використовують такий мисленнєвий прийом, як порівняння, однак порівнюються об'єкти, що є на перший погляд непорівнюваними. Кінцевим результатом цього процесу, як правило, є не утвердження чого-небудь в об'єктивному світі, а звернення до

глибинних утворень психіки автора. Ця сучасна тенденція пояснюється розумінням творчості, за Адлером, як своєрідного мосту від певної актуальної проблеми до індивідуальності людини.

О. Тихомиров у праці “Психологічні дослідження творчої діяльності” виокремлює такі закономірності у розв'язанні творчих завдань:

1. Без емоційної активації неможливе об'єктивно правильне вирішення суб'єктивно складних мисленневих завдань, хоча наявність активації не гарантує досягнення об'єктивно правильного результату.

2. У процесі пошукової діяльності спостерігається момент “емоційного розв'язання завдання” або зняття невизначеності завдання на основі механізму емоцій, після якого відбувається різке згорання зони пошуку.

3. Відбувається взаємодія процесів розвитку смислів, елементів і дій із ними та “емоційного розвитку”, кульмінаційним пунктом якого є “емоційне розв'язання завдання”; за участю емоційних механізмів (емоційна активація може бути як позитивною, так і негативною) відбувається після того, як відбудеться збіг задуму і художніх засобів: перетворення загального задуму, розв'язання завдання (перехід від неправильного до об'єктивно правильного).

4. Для досягнення об'єктивно правильного рішення завдання необхідною умовою є збіг суб'єктивної й об'єктивної шкал ціннісних характеристик; щоб дія, яка відбулася, була визнана суб'єктом як “правильна”, необхідна їй попередня емоційна оцінка.

5. На певних етапах пошукового процесу можливе виникнення конфліктних відношень між емоційною й вербальними оцінками окремих інтелектуальних операцій, оскільки, виступивши проти помилкових вербальних оцінок, емоції можуть виконувати коригувальну функцію у пошуковій діяльності, що приводить до об'єктивно правильних результатів” [226].

Означені теоретичні положення екстраполюємо в роботі як методичні орієнтири для формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів:

1. Для виникнення цікавого образу необхідна емоційна реакція особистості на особистісні чи соціальні процеси.

2. У процесі добору засобів для відображення певної події чи образу необхідним є емоційний імпульс, після якого відбувається “чорнова” робота над створенням тексту; емоційні механізми можуть перетворити загальний задум (емоційне тло всього твору, надання самобутності його початку чи завершенню).

3. Задоволення результатом відбувається після того, як задум і художні засоби збігаються.

4. Критерієм успішності є емоційна оцінка; емоції виконують коригувальну функцію.

5. Образне мислення має визначальну роль на етапі підготовки творчого рішення, проте завершальним етапом будь-якого творчого акту є організація, критичний аналіз та систематизація результатів активності образного мислення. Без означеного етапу творчий акт залишається хаотичним різновекторним рухом уривчастих ідей, образів.

Це підтверджується думкою Дж. Равена, який вважає творчість творенням заради творчості, що є оптимальною формою пошукової активності. До того ж, науковці слушно наголошують, що, на відміну від наукових текстів, публіцистичні, з якими мають справу журналісти, характеризуються багатозначністю. Оскільки обсяг вражень перевищує філологічні можливості їх адекватного вербального вираження, то лише шляхом спеціальних художніх прийомів вдається досягнути бажаного ефекту. Це зумовлює введення спеціальних вправ, спрямованих на формування комунікативної компетентності [228].

З позиції В. Роменця, у своїх найзагальніших та найістотніших рисах творчість слід визначати як виробництво певного оригінального продукту для комунікаційної мети...поглиблення оригінальності веде до розширення комунікації” [231, с. 128].

Винятково продуктивним вважаємо твердження науковця, що “...творчість має суспільний характер і є взаємодією індивідуальностей,... у розвинених формах становить колективний процес”, оскільки професійна діяльність майбутнього журналіста здійснюється на міжособистісній взаємодії усіма можливими засобами комунікації і значною мірою впливає на суспільну свідомість [231, с. 128].

Базовою здатністю журналіста, необхідною для розв’язання професійних завдань, є здатність до творчості, створення нового, оригінального медійного продукту, генерування цікавих ідей. Формування творчості в майбутніх журналістів потребує розроблення системи спеціальних вправ – імітаційних, аналітичних, проблемних та ін. Імітаційні вправи передбачають, наприклад, завдання *розказати про одну й ту саму подію від імені різних людей – головного героя, другорядного персонажа; розказати про ту саму подію в різних жанрах (драма, комедія, фантастика)* тощо. Аналітичні вправи стимулюють студентів до аналітично-пошукової діяльності, наприклад, скласти тематичну добірку з газет і журналів з певної теми, проранжувати медіатексти за соціальною значущістю тощо. Проблемні завдання передбачають обговорення медіатекстів. Нам видається доцільним використовувати в процесі аналізу циклу запитань, розроблених в історичному, культурному й структурному контекстах відомим американським медіапедагогом А. Силверблетом, зокрема: *Що медіатекст повідомляє нам про період створення? Чи допомагає знання історичних подій розумінню медіатексту?*

Аналіз і синтез наукових праць уможливають такий висновок, що для того, щоб майбутній журналіст зміг самореалізуватися, виявити творчість, необхідно розвивати в нього такі якості, як мовна свідомість, мовна стійкість, мовна відповідальність.

І. Кецик акцентує, щоб сформувати відповідальність (ми вважаємо, що мовну відповідальність теж), слід розвивати самодисципліну, самоконтроль,

самооцінку, навчати підпорядковуватися вимогам суспільства, чинити відповідно до моральних і правових норм [108. с. 92].

Отже, дослідження з психології та психолінгвістики дають змогу стверджувати, що психологічними чинниками формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів є врахування вікових та індивідуальних особливостей студентів; складників комунікативної компетентності (здатність до оптимізації міжособистісних стосунків, до тактичних умінь спілкування, самовираження, адекватного впливу на інших); психічних процесів, зокрема мотивації навчальної діяльності як складного об'єднання рухомих сил поведінки, ідеалів, потреб студентів; соціально-психологічних характеристик особистості (ціннісні орієнтації, спрямованість, соціальні очікування, вольові якості); види мовленнєвої діяльності; пізнавальні й комунікативні інтереси; психологічні механізми творчості, словесної творчості та творчої діяльності, що слугує основою для розв'язання проблеми формування професійного мовлення майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.

1.3. Лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології

Ефективне формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології забезпечується розробленням методологічних основ: закономірностей, принципів, сучасних підходів, форм організації освітнього процесу, що ґрунтується на здобутках філософії освіти (В. Андрущенко, В. Кремень, В. Огнев'юк, С. Подмазін, М. Романенко та ін.); психології (І. Бех, Л. Виготський, І. Зимня, О. Леонтьєв, І. Синиця, С. Рубінштейн та ін.); дидактики (Є. Барбіна, Н. Бібік, О. Малихін, О. Пометун, О. Савченко, С. Сисоєва; Л. Хоружа, А. Хуторської, М. Фіцула та ін.) й лінгводидактики (З. Бакум, А. Богуш, Н. Голуб, О. Горошкіна, Р. Дружененко, В. Загороднова, О. Караман, С. Караман, К. Климова,

О. Копусь, О. Кучерук, О. Любашенко, А. Нікітіна, С. Омельчук, Г. Онкович, Н. Остапенко, Л. Паламар, М. Пентилюк, Т. Симоненко, І. Хом'як, С. Яворська та ін.).

Закономірностями навчання мови дослідники вважають взаємозв'язок між лінгвістичною теорією і мовленнєвою практикою, залежність результатів навчання і засвоєння мови від дидактичного потенціалу мовленнєвого середовища [241]. У роботі спираємося на положення дослідників проблеми, що загальна закономірність навчання будь-якої дисципліни, мовознавчої зокрема, полягає в залежності відбору змісту, а відтак і форм, методів, засобів, від його мети, завдань, поставлених перед суб'єктами навчання, рівня їхньої підготовки, складності навчального матеріалу [171]. До закономірностей навчання української мови лінгводидакти відносять: *постійну увагу до матерії мови та її звукової системи; розуміння семантики мовних одиниць; здатність студентів опановувати норми літературної мови; оцінювати виражальні можливості мови; розвиток мовного чуття та дару слова* [224, с.17].

Постійна увага до матерії мови та її звукової системи сприяє продуктивному формуванню комунікативної компетентності майбутніх журналістів. У процесі поглиблення знань з фонетики, вдосконалення орфоепічних навичок необхідно враховувати особливості фонетичної системи, самобутність української орфоепії, засоби милозвучності та евфонії української мови, урахування ритмічної структури слова, словосполучення, речення, тексту загалом, інтонації та різних видів наголосу (словесного, фразового, логічного), оскільки енергетика слова журналіста, його вимова має особливий вплив на слухачів.

Важливою закономірністю формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів є *розуміння семантики мовних одиниць* (фонема, морфема, слово, словосполучення, речення, текст). Студенти мають опанувати лексичні й граматичні засоби мови, розуміти слово, співвідносити його з явищами дійсності, уміти визначати його функції, сприймати та вживати у відповідному контексті, усвідомити мову як знакову систему. Нам імпонує

теорія філософа О. Лосева про роль слова в житті особистості, оскільки через слово відбувається комунікація, слово називає, означає, несе ідею, активізує інтелектуальну діяльність і емоційну сферу, є потужним організатором думки, спілкування [145, с. 15]. Для професійного контексту журналіста слово має неабияку роль, оскільки від правильного його добору залежить точність висловлення, аргументованість, доказовість тексту, міра його впливу на свідомість слухачів або читачів. Як слушно зазначає С. Караман, мова існує у свідомості членів суспільства, реалізується в процесах мовлення і “консервується” в результаті цього мовлення (у сказаному, написаному) [104, с. 16]

Доцільно враховувати і *здатність майбутніх журналістів опановувати норми літературної мови*. Загальновідомо, що мова функціонує в людському суспільстві як упорядкована система знаків та виражається в мовленні, яке підлягає традиційній системі правил (сполучуваність мовних одиниць у мовленнєвому потоці, їх послідовність, взаємозалежність). Процеси сприймання та створення мовленнєвих висловлювань потребують *оцінювання виражальних можливостей* мови та вмінь користуватися ними в мовленні. Для цього майбутні журналісти повинні осягнути тонкощі смислових і стилістичних відтінків мовних одиниць, навчитися оцінювати їх виразність, розрізняти семантико-стилістичні особливості багатозначних слів, лексичних і граматичних синонімів, синтаксичних структур, стилістичні колорити текстів різних типів і стилів мовлення. Відтак означена закономірність виявляється не тільки в розумінні суті виразності мови, а й у засвоєнні способів вираження емоційності та експресивності в мовленні під час спілкування, інтерв'ювання.

Цілеспрямований *розвиток мовного чуття та дару слова* – наступна закономірність формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів, урахування якої зумовлює моделювання змісту практичних занять дисциплін мовознавчого циклу з домінуванням таких продуктивних видів роботи, як створення та сприймання мовленнєвих висловлень, що

репрезентують самотність кожного із функційних стилів української мови. Це спонукає викладача організувати систематичну роботу студентів із взірцевими текстами, що ілюструють норми сучасної української літературної мови, сприяють розвитку мовного чуття та дару слова як показників інтелектуального розвитку особистості майбутнього журналіста.

Успішному формуванню комунікативної компетентності майбутніх журналістів сприяє врахування й такої закономірності, як *залежність комунікативних умінь і навичок студентів від рівня знань граматики й лексичного складу мови*. Вивчення наукових джерел, спостереження за освітнім процесом у виші переконують, що лише за умови ґрунтовного опанування основ граматики та оволодіння лексичними ресурсами мови майбутній журналіст успішно оволодіє професійним мовленням.

Дослідницький контекст нашої роботи зумовлює необхідність доповнення й обґрунтування закономірностей навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі, що корелюються з освітньою парадигмою, відтак продуктивними вважаємо запропоновані авторами “Практикуму з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі” такі закономірності навчання: рівень мотивації, внутрішні прагнення студента, що уможлиблює вироблення індивідуальної траєкторії навчання; збереження наступності освіти в системі “школа-виш”; моделювання ситуацій майбутньої професійної діяльності студентів [224]; Означені закономірності доцільно враховувати і в процесі формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів, оскільки вони адаптовані до вимог сучасного закладу вищої освіти й відповідають потребам сьогодення.

Сукупність виокремлених закономірностей спрямовує викладача на формування мовленнєвої креативності студентів, оскільки креативність – це визначальна риса журналіста, необхідна для розв’язання професійних завдань, створення нового, оригінального інтелектуально-інформаційного продукту, генерування цікавих ідей.

Розглянуті закономірності навчання української мови – постійна увага до матерії мови та її звукової системи, розуміння семантики мовних одиниць, здатність студентів опановувати норми літературної мови, здатність оцінювати виражальні можливості мови, розвиток мовного чуття та дару слова, урахування мотивів, внутрішніх прагнень студента, що дозволяє виробити ефективну індивідуальну траєкторію навчання, збереження наступності освіти в системі “школа-виш”, моделювання майбутньої професійної діяльності студентів, залежність результатів навчання від ефективності взаємодії викладача і студента та від методично правильного планування самостійної роботи студентів – розглядаємо як методичні орієнтири для формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів.

Студіювання спеціальних джерел, спостереження за освітнім процесом вишів, які здійснюють фахову підготовку журналістів, переконують нас у тому, що формування в них комунікативної компетентності – процес тривалий і складний, який характеризується багатовекторністю, а відтак і різноманітністю лінгводидактичних стратегій його організації: формування монологічного й діалогічного мовлення, удосконалення комунікативних ознак мовлення та лінгвокреативності майбутніх журналістів.

До лінгводидактичних засад формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів відносимо загальнодидактичні та специфічні принципи, що визначають зміст, організаційні форми та методи освітнього процесу відповідно до його мети та закономірностей навчання мовознавчих дисциплін [241, с. 216].

Обґрунтування і класифікація принципів навчання здійснено в працях українських і зарубіжних психологів (Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, М. Жинкін та ін.); педагогів (А.Алексюк, Ю. Бабанський, В. Галузинський, М. Євтух, І. Підласий та ін.); та лінгводидактів (З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Донченко, С. Караман, О. Копусь, І. Кучеренко, О. Кучерук, Л. Мамчур, С. Омельчук, Н. Остапенко, М. Пентилюк, К. Плиско, Т. Симоненко, І. Хом’як та ін.).

У психології принципи виокремлено й обґрунтовано за критеріями, що стосуються передусім розвитку особистості:

- формування мотиваційної сфери особистості;
- урахування вікових та індивідуальних особливостей учасників взаємодії освітнього процесу;
- зорієнтованості на встановлення суб'єкт-суб'єктних взаємин;
- виявлення активності на рівні окремих психічних процесів особистості (пізнавальних, емоційно-вольових, самосвідомості та ін.);
- рефлексивної регуляції (володіння прийомами управління діяльністю, самоконтролю, саморегуляції та ін.) [226; 231].

Означені принципи доцільно враховувати в процесі формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів, оскільки кожен із них спрямований на розвиток мотиваційної сфери особистості; на максимальне врахування психологічних чинників, інтелектуальної спроможності майбутніх журналістів до подальшої професійної діяльності.

Загальнодидактичні принципи (науковості, доступності і послідовності, перспективності, систематичності, активності, свідомості, міцності знань, наочності, виховного і розвивального навчання, зв'язку навчання з життям) визначають продуктивні напрями в розробленні змісту та ефективних форм, методів, засобів і технологій формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів.

Логіка наукового пошуку зумовила розгляд класифікації принципів, запропонованих дидактами та лінгводидактами. Аналіз спеціальної літератури щодо визначення поняття “принципи навчання” показує надзвичайну різноманітність його тлумачень. Зокрема, принципи навчання педагогами й лінгводидактами тлумачаться як:

- нормативні вимоги до організації та здійснення дидактичного процесу; загальні вказівки, правила і норми, що впливають із закономірностей дидактичного процесу [56];

- провідні ідеї в опануванні системи знань, формуванні необхідних компетентностей у майбутніх фахівців [30];
- основні вихідні положення теорії навчання [127];
- загальні вимоги, які ставляться суспільством, освітнім середовищем загалом до дидактичної системи навчання [143];
- те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорій науки [34];
- провідні положення, на основі яких здійснюється процес навчання [208].

У результаті наукових пошуків класиками дидактики (Ю. Бабанський, Б. Єсипов, Л. Занков, І. Лернер) було запропоновано доволі розмаїту сукупність критеріїв, за якими й згруповано такі принципи навчання:

- *за дидактичною метою та завданнями навчального процесу* (виховання і розвитку; спрямованості навчання на реалізацію завдань освіти; міцності знань; свідомості навчання; систематичності і послідовності навчання; розвитку особистості) [143];
- *за джерелом здобуття знань, або врахування змісту підручника* (науковості змісту навчання; доступності і послідовності; зв'язку навчання з життям; виховного і розвивального навчання; активності і свідомості) [93];
- *за способами діяльності* (доступності навчання; використання наочності; різноманітності форм навчання; активності навчання; поєднання різних методів, засобів і форм організації навчання) [10];
- *за результативністю навчання* (міцності знань; дієвості знань; виховного та розвивального навчання; формування знань, умінь, навичок, компетенцій) [83].

Принципи навчання у вищій школі стали предметом досліджень дидактів (В. Бондар, С. Мартиненко, С. Сисоєва, М. Фіцула та ін.), лінгводидактів (З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіна, І. Дроздова, Т. Донченко, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, С. Омельчук, Т. Симоненко, М. Пентиліук, К. Плиско та ін.), у працях яких зазначено, що принципи

пов'язані з психологічними основами навчання та спрямовують на активізацію інтелектуальної роботи студентів, учать їх раціонально мислити, розвивати пам'ять та інші пізнавальні здібності.

З-поміж численної кількості наявних у науковій літературі принципів навчання виокремлено й проаналізовано ті, що корелюються з освітнім завданням сучасного вишу, а також із прикладним аспектом їх реалізації у мовній підготовці майбутніх фахівців відповідного профілю. Це, зокрема: принципи *науковості, систематичності, наступності, перспективності, міцності знань, зв'язку теорії з практикою, наочності, активності, свідомості, доступності викладу*. Ми вважаємо, що саме на цих загальнодидактичних принципах ґрунтується зміст формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів, використання методів і прийомів, побудова системи вправ, підготовка й проведення занять з української мови (за професійним спрямуванням).

Виклад мовного матеріалу на рівні достовірності, вмотивованості, обґрунтованості з точки зору сучасної педагогічної науки забезпечує принцип *науковості*, який дослідники проблеми тлумачать передусім як достовірність, точну відповідність викладеного матеріалу тому, що реально існує в житті та встановлено в науці, правильне розкриття сутності явищ та їх ознак, характеристика їх співвідношень і зв'язків з іншими явищами" [121, с. 37-38].

Науково обґрунтоване розкриття суті лінгвістичних відомостей сприяє розвитку й удосконаленню в студентів практичних умінь і навичок, розширенню наукового кругозору, навичок пошукового характеру, ознайомленню з новими підходами до вивчення мовних явищ. Під впливом змін сучасної лінгвістичної парадигми студенти знайомляться з методично адаптованими відомостями з риторики, лінгвістики тексту, комунікативної лінгвістики, герменевтики, теорії комунікації тощо.

Як свідчить практика, мовлення студентів характеризується недостатнім використанням мовних засобів, оскільки вони часто не встановлюють причинно-наслідкових зв'язків між ними, не мають навичок користування

термінами й загальними науковими поняттями, належного словникового запасу.

Удосконалення комунікативно-мовленнєвих умінь студентів здійснюється на засадах принципу *систематичності*, що передбачає “порядок розміщення матеріалу, який забезпечує розуміння мовних фактів та явищ у взаємозв’язках і цілісній системі” [206, с. 7]. У процесі засвоєння мовного матеріалу студенти не завжди намагаються пов’язати мовні поняття з іншими явищами. У цьому контексті завдання викладача полягає в тому, щоб сформувати систему знань з окремого розділу та всієї програми курсу, які легко будуть відновлюватися в цілісній системі. Донині не втрачає актуальності думка О. Текучова, що засвоєння знань іде більш успішно, з меншою витратою сил, а знання бувають більш міцними, якщо факти, явища, правила або визначення подаються послідовно, у суворій системі [246, с. 38], що й зумовлює неухильне дотримання означеного принципу в освітньому процесі вишу.

Принцип *наступності* реалізується на основі розширення й поглиблення комунікативних умінь і навичок за допомогою опори на відоме. Так, у процесі формування професійного мовлення в майбутніх журналістів викладач спирається на мовленнєві уміння й навички, які були сформовані в них у школі.

Установлення зв’язку нового матеріалу з наступним і підготовка студентів до сприйняття окремих тем курсу відбувається за допомогою принципу перспективності. Принципи *наступності й перспективності* відповідають загальнодидактичним вимогам про необхідність опори наступного на попереднє та про обов’язкове врахування логіки предмета [171, с. 39-42]. Якщо викладач під час організації занять не передбачає зв’язку з наступним матеріалом, який буде вивчатися пізніше, то не буде створюватися база для міцного засвоєння наступних тем і розділів.

Закріплення одержаних знань та формування необхідних практичних умінь і навичок відбувається за допомогою принципу *зв’язку теорії з*

практикою. Під час удосконалення мовленнєвих умінь і навичок у майбутніх журналістів цей принцип є найбільш актуальним. Принцип зв'язку теорії з практикою передбачає зв'язок викладання з життям, формування вміння застосовувати мовленнєві вміння й навички в практичній, професійній та суспільній діяльності. Студенти розвивають уміння користуватися усним і писемним мовленням, виступати перед широким колом слухачів, оформляти документацію, вести бесіду в різних професійних ситуаціях. Усі ці вміння є важливими для майбутнього фахівця.

Стійкі навички правильного використання норм і правил у мовленні формуються на засадах принципів *свідомості та міцності знань*, що передбачають глибоке розуміння навчального матеріалу й осмислене засвоєння знань, умінь і навичок, усвідомлення завдань майбутньої праці, пробудження інтересу до неї, потреби в правильному її використанні, уміння творчо застосовувати здобуті знання в житті [121; 210]. Для свідомого засвоєння мовних фактів застосовуються розумові операції аналізу, синтезу, конкретизації, порівняння, зіставлення, оскільки свідоме засвоєння забезпечується пізнавальною діяльністю студентів. Активність пізнавальної діяльності залежить від уміння викладача привернути увагу студентів до мовного матеріалу, роз'яснити його практичну цінність і життєву значущість, а також творче, нестандартне застосування різних методів і прийомів, використання вправ і завдань різної складності, проблемно-пошукових завдань.

Однією з умов свідомого засвоєння мовного матеріалу є дотримання принципу *наочності*, який сприяє конкретизації та узагальненню мовного матеріалу за допомогою посібників, таблиць, схем, малюнків з використанням технічних засобів навчання. Наочність сприяє оволодінню абстрактними поняттями, активізує увагу студентів. Сучасні електронні засоби навчання дають змогу розвивати логічне мислення, мовний слух, зв'язне мовлення студентів. Під час використання різних видів наочності, які виконують функцію допоміжного засобу для повторення, узагальнення й систематизації

мовного матеріалу, роботи з довідковими матеріалами, майбутні журналісти мають змогу провести захисти презентацій з різних мовних тем, побачити себе на екрані, почути й проаналізувати власне навчальне інтерв'ю й інтерв'ю своїх однокурсників.

Урахування вікових особливостей суб'єктів навчання, рівня їхньої підготовки зумовлює реалізацію принципу *доступності*, за яким зміст мовного матеріалу має бути реально здійснюваним і викликати роздуми, міркування, сприяти мовленнєвому розвитку студентів. Крім того, добираючи дидактичний матеріал, викладач має передбачати, щоб проблемні завдання були посильними й сприяли активізації розумово-мовленнєвої діяльності з поступовим наростанням труднощів.

Загальнодидактичні принципи, які зорієнтовують викладача на умотивований і систематичний виклад, передбачають зв'язок теорії з практикою й спрямовані на осмислене засвоєння мовного матеріалу, становлять основу для вдосконалення комунікативної компетентності майбутніх журналістів.

Специфічні ж принципи навчання української мови за професійним спрямуванням майбутніх журналістів зумовлені особливостями самого предмета – мови, закономірностями її засвоєння й поглиблення та визначають правила вибору конкретних методів, прийомів, засобів і форм організації освітнього процесу у вищому навчальному закладі [208].

Вивчення спеціальної наукової літератури в ретроспективі дало змогу з'ясувати, що спроби визначати специфічні принципи на основі закономірностей навчання мови простежуються ще в працях Ф. Буслаєва, К. Ушинського, С. Чавдарова, Л. Федоренко. У визначенні специфічних принципів формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів ми спираємося на принципи, виокремлені О. Горошкіною, О. Караман, С. Караманом, О. Копусь, О. Кучерук, С. Омельчука, М.Пентилюк, К. Плиско, оскільки названі нижче принципи відповідають меті, змісту формування

комунікативної компетентності майбутніх журналістів в умовах сучасного вишу, зокрема:

- принцип пізнавально-практичної спрямованості навчання української мови (за професійним спрямуванням);
- принцип функційно-комунікативної спрямованості навчання мови; принцип вивчення мови в структурній цілісності з обов'язковим пізнанням її рівнів;
- принцип вивчення мови в міжрівневих, внутрішньорівневих та міжпредметних взаємозв'язках;
- принцип використання мовленнєвої практики для засвоєння теорії мови і, навпаки, – теорії мови для розвитку мовлення; лінгвокультурологічний принцип;
- лінгвокультурологічний принцип [218].

Означені принципи регулюють цільовий, змістовий компоненти та процес навчання мови загалом, забезпечують урахування практичної мети курсу української мови (за професійним спрямуванням), структурування змісту відповідно до мети навчання та корегування процесу формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів.

Принцип пізнавально-практичної спрямованості навчання української мови (за професійним спрямуванням) передбачає розвиток у студентів уміння зв'язно викладати та адекватно сприймати мовленнєві висловлення, поглиблювати знання про роль мови в житті суспільства, форми існування, її національну самобутність і самодостатність; сприяє формуванню лінгвістичної ерудиції студентів – системи поглядів на мову як засіб комунікації, засіб пізнання, засіб обміну думками.

Принцип функційно-комунікативної спрямованості навчання мови у вищому навчальному закладі реалізується шляхом удосконалення вмінь студентів використовувати всі функції мови, особливо комунікативну, тому що комунікативне спрямування навчального процесу забезпечує активну мовленнєву діяльність студентів, стимулює в них бажання висловлюватися,

взаємодіяти зі співрозмовником (слухачем, читачем), а головне, сприяє усвідомленню, що мова – засіб спілкування й пізнання, який супроводжує людину протягом усього життя [171, с. 9].

Принцип вивчення мови в структурній цілісності з обов'язковим пізнанням її рівнів на заняттях з мовознавчих дисциплін полягає в дотриманні структурної цілісності мови як засобу спілкування й пізнання; усвідомлення особливостей кожного з рівнів мовної системи, закономірностей вияву взаємозв'язків між мовними одиницями та специфіки функціонування їх у текстах різної стильової та жанрової належності.

Принцип вивчення мовних явищ в єдності форми й змісту спрямовує викладача на розгляд граматичних категорій у структурно-граматичному, логіко-семантичному аспектах та встановлення семантики граматичних категорій, що входять до складу речення.

Принцип вивчення мови в міжрівневих, внутрішньорівневих та міжпредметних взаємозв'язках зумовлює встановлення зв'язків між фонетичним, лексичним, граматичним та іншими рівнями, а також зв'язків між одиницями цих рівнів чи між їх розділами. Для поглиблення знань про структуру, семантику й функціонування мови важливе значення мають зв'язки з іншими, насамперед соціально-гуманітарними предметами, що вивчаються у вищому закладі освіти (історією української культури, основами загальної психології та педагогіки, історією України та ін.). Цей принцип дає змогу усвідомити специфіку міжрівневих та внутрішньорівневих закономірностей мови, що є підґрунтям для розвитку мовленнєвих умінь і навичок майбутніх журналістів.

Принцип використання мовленнєвої практики для засвоєння теорії мови і, навпаки, – теорії мови для розвитку мовлення потребує від викладача такої організації навчального процесу, щоб вивчення мови сприяло усвідомленому розвитку мовленнєвих умінь і навичок студентів. Засвоєння теорії мови вимагає в процесі навчання використання мовленнєвої практики студентів. Аналіз одиниць мовлення дає змогу студентам усвідомити й сприйняти не

тільки природу мовних категорій, а й взаємодію та функціонування їх у процесі спілкування. Крім того, мовленнєвій практиці необхідне теоретичне осмислення. Тому в процесі вивчення певних теоретичних розділів викладачеві необхідно розвивати мовлення студентів засобами мови в кількох напрямках: збагачення мовлення з погляду лексичної та граматичної будови, засвоєння норм української літературної мови, удосконалення умінь і навичок зв'язного мовлення [121, с. 118].

Лінгвокультурологічний принцип регулює зміст навчання мови в контексті національної культури, забезпечує “посилення, систематизацію й визначення ієрархії культурних смислів” (Н. Мішатіна), внесених до програми навчальної дисципліни й реалізується через оптимально дібраний дидактичний матеріал, який уможлиблює формування здатності суб'єктів освітнього процесу використовувати під час комунікації знання про культуру народу, втілену в його національній мові; продуктивно взаємодіяти в умовах міжнаціонального спілкування [177, с. 8.]

Теоретико-експериментальні узагальнення дослідників проблеми принципів навчання дають змогу виокремити найбільш ефективні специфічні принципи і розробити продуктивну методіку формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології, яка передбачає методичне моделювання професійного спілкування майбутніх фахівців з урахуванням потреб і запитів медійної сфери, а також змісту, форм, методів і засобів навчання української мови за професійним спрямуванням.

Реалізацію змістового аспекту методіки формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології описано в третьому розділі дисертації, тому докладніше схарактеризуємо форми організації навчання української мови за професійним спрямуванням через способи взаємодії педагога зі студентами під час розв'язання завдань освітнього процесу, які виявляються за допомогою різних шляхів керування діяльністю, спілкуванням, відносинами.

Сьогодні у вищому навчальному закладі функціонує значна кількість різноманітних форм організації освітнього процесу, передачі наукової інформації та її засвоєння, формування майбутнього фахівця. Зупинимося на характеристиці таких форм, як лекція, практичне, семінарське заняття та самостійна робота студентів.

Функцію повідомлення нових знань, систематизації та узагальнення накопичених, формування на їхній основі ідейних поглядів, переконань, світогляду, розвиток пізнавальних і професійних зацікавлень виконує лекція. О. Копусь, розглядаючи ефективні організаційні форми роботи у ВНЗ для студентів – майбутніх фахівців, – виділяє лекції різних видів: за змістом і формою передачі інформації – інформаційні (традиційного характеру), проблемні, підсумкові, консультаційні (оглядові); за типом подачі – монологи (без акценту на реакцію аудиторії), діалоги (постійна взаємодія зі слухачами), дискусії (розкриття протиріч у ході лекції) [121, с. 200]. Означені типи лекцій активно застосовуються в освітньому процесі сучасних університетів.

Зазначимо, що останнім часом лекція як форма навчання зазнає критики з огляду на те, що студенти залишаються пасивними слухачами, отримують знання в готовому вигляді. Нам імпонує думка Т. Артишевської, яка слушно стверджує, що навіть така пасивна форма організації навчання як лекція, буде продуктивною за умови дотримання чотирьох методологічних складників, до яких відносить: 1) вибір форми викладання; 2) техніку подачі матеріалу; 3) обговорення і взаємозв'язок зі студентами під час опрацювання складного матеріалу та обговорення важливих етапів лекції; 4) дослідження теорій, положень, правил [9].

Аналіз спеціальної літератури дає змогу дійти висновків, що роль лекцій у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів значна, оскільки мовлення лектора є взірцем для наслідування. Лекція сприяє формуванню в студентів критичного мислення, розширенню світогляду, сприяє виробленню в студентів умінь самостійно здобувати знання, уміння сприймати інформацію та розуміти її, виділяти головне й конспектувати

почуте. Означені вміння є надзвичайно важливими для подальшої професійної діяльності журналістів. У цьому контексті особливу роль відіграє організація ефективної роботи студентів. На це спрямований сам зміст лекції, чіткість її структури, застосування прийомів підтримання уваги студентів.

До практичних форм організації освітнього процесу у вищих закладах освіти відносять *практичні заняття*. Аудиторні практичні заняття з української мови за професійним спрямуванням відіграють важливу роль у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів. Кожне заняття необхідно спрямовувати на застосування отриманих знань для вирішення практичних завдань у процесі сумісної діяльності з викладачем. Головне завдання практичних занять – поглибити, розширити, деталізувати знання, сприяти виробленню комунікативних умінь. Ця форма навчання розвиває наукове мислення та мовлення студентів, дозволяє перевірити знання.

Методика проведення практичних занять спрямовує викладача на те, щоб усі студенти були зайняті напруженою творчою роботою, пошуками правильних, доречних і точних рішень. Тому під час практичних занять з української мови за професійним спрямуванням викладач має давати змогу кожному студенту самостійно здійснювати виконання завдань, знаходити шляхи їх вирішення та робити певні висновки.

Окремим видом навчальної діяльності студентів є *самостійна робота*, яку науково-педагогічний працівник планує разом зі студентом, проте виконує її студент за завданнями та під методичним керівництвом і контролем науково-педагогічного працівника без його прямої участі [182, с. 249]. Роль викладача при цьому зводиться до визначення конкретних завдань студентові, складання методичних рекомендацій, рекомендації посібників, списку необхідної літератури.

Нам імponує наукова позиція О. Мозолук, яка вважає самостійну роботу найбільш перспективною формою навчання в контексті компетентнісного підходу, оскільки в межах модуля студент сам визначає пріоритетні напрями розвитку, формує зміст діяльності, організує її й

самостійно оцінює результати цієї діяльності. На думку дослідниці, самостійна робота під час вивчення курсу “Українська мова за професійним спрямуванням” допомагає не лише краще засвоїти основний зміст дисципліни, а й формувати позицію основного суб’єкта розвитку власного мовлення, комунікативної культури професійного спілкування [178, с. 50].

Виконання самостійної роботи дозволяє студентам оволодіти комунікативно значущим матеріалом, сформувати навички самостійної роботи в навчально-науковій професійно спрямованій діяльності, здатність, самостійно розв’язувати проблеми, знаходити оптимальні рішення. Самостійна робота сприяє поглибленню знань студентів, формуванню в них інтересу до пізнавальної діяльності, удосконаленню вмінь працювати з інформацією. У контексті нашого дослідження важливо активно залучати майбутніх журналістів під час виконання самостійних завдань до світової та української культури шляхом опрацювання текстів лінгвокультурологічного спрямування.

З-поміж різних видів позааудиторної самостійної роботи в процесі формування комунікативної компетентності виділяємо роботу з підручниками й навчальними посібниками, підготовку до практичних занять, що сприяють формуванню в студентів умінь аналізувати явища й процеси, правильно встановлювати зв’язки й взаємовідношення між ними, розглядати проблему різноаспектно, доходити до пізнання істотних ознак, до глибокого розкриття суті явищ і подій, до самостійного засвоєння найважливіших положень.

Отже, лінгводидактичними засадами формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів є закономірності навчання української мови (постійна увага до матерії мови та її звукової системи, розуміння семантики мовних одиниць, здатність студентів опановувати норми літературної мови, оцінювати виражальні можливості мови, розвиток мовного чуття та дару слова); загальнодидактичні (науковості, систематичності, наступності, перспективності, міцності знань, зв’язку теорії з практикою, наочності, активності, свідомості, доступності) та специфічні принципи

навчання (пізнавально-практичної спрямованості навчання української мови; функційно-комунікативної спрямованості навчання мови; вивчення мови в структурній цілісності з обов'язковим пізнанням її рівнів; вивчення мови в міжрівневих, внутрішньорівневих та міжпредметних взаємозв'язках; використання мовленнєвої практики для засвоєння теорії мови і, навпаки, – теорії мови для розвитку мовлення; лінгвокультурологічний), які сприяють ефективному вибору методів і прийомів навчання; відповідають меті, змісту формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології в умовах сучасного вишу.

Висновки до першого розділу

Гене́за компетентнісного підходу у вищій освіті досліджена психологами (І. Бех, М. Заброцький, І. Зимня, О. Леонтьєв, С. Максименко, В. Роменець); педагогами (Н. Бібік, Є. Барбіна, М. Вятютнев, Ю. Ємельянов, О. Казарцева, О. Павленко, А. Панфілова, А. Хуторської, Ю. Федоренко); лінгвістами (Н. Бабич, С. Єрмоленко, Л. Кравець, Л. Мацько, М. Плющ); лінгводидактами (З. Бакум, А. Богуш, Н. Голуб, О. Горошкіною, О. Караман, С. Караманом, К. Климовою, О. Копусь, О. Кучерук, М. Пентилюк, Н. Остапенко, Т. Симоненко та ін.), які вивчали становлення понять: *“комунікативний акт”*, *“мовленнєвий акт”*, *“комунікація”*, *“монолог”*, *“монологічне мовлення”*, *“діалог”*, *“діалогічне мовлення”*, *“компетенція”*, *“компетентність”*; *“комунікативна компетентність”*, *“лінгвокультурологія”*, *“лінгвокультурологічна компетентність”*.

У мовознавстві *“комунікативний акт”* потлумачено як концептуально та структурно організований обмін комунікативною діяльністю мовцями в межах вербального контакту, в якій предметно-знаковим носієм є дискурс, що опирається на певну ситуацію. Елементарною, недискретною (неподільною) одиницею вербальної комунікації (дискурсу) у лінгвістиці визначено *“мовленнєвий акт”* *“як цілеспрямована мовленнєва дія, яка здійснюється згідно*

з принципами і правилами мовленнєвої поведінки, прийнятними в певному мовному колективі і яка реалізує певну комунікативну інтенцію мовця.

Поняття “комунікація” тлумачиться багатоаспектно: як обмін значеннями або інформацією між індивідами (від джерела (адресанта) до одержувача (адресата); як засіб спільної системи символів або кодів. “Комунікація” тлумачиться вербальною (словесною) і невербальною (мова жестів, рухів, голосових ефектів, об’єкти й атрибути навколишнього середовища тощо). У дисертації поняття “компетентність” тлумачимо як сукупність взаємопов’язаних змістових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності майбутнього журналіста комунікативно доречно використовувати здобуті знання в професійній діяльності; як обізнаність, належне володіння комунікативною компетенцією в тій чи тій мовленнєвій ситуації. Комунікативну компетентність майбутнього журналіста в роботі визначено як систему внутрішніх ресурсів, знань студентів, необхідних для здійснення ефективного спілкування, ситуативної адаптивності, а також сукупність професійно значущих умінь і навичок, потрібних для оперативного й адекватного сприймання чужих програм мовленнєвої поведінки та мобільної побудови власних комунікативних стратегій, адекватних цілям, сферам, жанрам і ситуаціям спілкування; мобілізаційну готовність до комунікативної діяльності, вільне володіння вербальними й невербальними засобами соціальної поведінки.

Лінгвокультурологічну компетентність витлумачено як інтегральну характеристику особистості студента; предметних (спеціальних) компетенцій (комунікативної й соціокультурної) у змісті навчання мови; умінь особистості усвідомлено враховувати, розуміти й інтерпретувати знання культурного та соціального контекстів національної культури у процесі навчання мови і навчального/міжкультурного спілкування.

Ефективне формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів можливе на основі врахування результатів психологічних досліджень, що відображають природню логіку пізнавального розвитку

студентів, а також психологічних механізмів творчості, сформованість яких є необхідною для майбутньої професійної діяльності журналіста.

На основі аналізу психологічної, педагогічної, методичної літератури ми дійшли висновку, що психологічними засадами формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів є врахування їхніх вікових особливостей, рівня пізнавальних можливостей, психічних процесів та розуміння суті процесів, що лежать в основі мовленнєвої діяльності.

У дисертації розглянуто особистість студента як активного суб'єкта педагогічної взаємодії, якому властива специфічна спрямованість пізнавальної й комунікативної активності на розв'язання конкретних професійних завдань. У зв'язку з цим важливу роль у формуванні комунікативної компетентності студенті відіграють мотиви. Дослідження з психології та психолінгвістики дають змогу стверджувати, що психологічними чинниками формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів є врахування вікових та індивідуальних особливостей студентів; складників комунікативної компетентності (здатність до оптимізації міжособистісних стосунків, до тактичних умінь спілкування, самовираження, адекватного впливу на інших); психічних процесів, зокрема мотивації навчальної діяльності як складного об'єднання рухомих сил поведінки, ідеалів, потреб студентів; соціально-психологічних характеристик особистості (ціннісні орієнтації, спрямованість, соціальні очікування, вольові якості); види мовленнєвої діяльності; пізнавальні й комунікативні інтереси; психологічні механізми творчості, словесної творчості та творчої діяльності, що слугує основою для розв'язання проблеми формування професійного мовлення майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.

Ефективне формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології забезпечується розробленням методологічних основ: закономірностей, принципів, сучасних підходів, форм організації освітнього процесу, що ґрунтується на здобутках філософії освіти (В. Андрущенко, В. Кремень, В. Огнев'юк, С. Подмазін, М. Романенко та ін.); психології (І. Бех, Л. Виготський, І. Зимня, О. Леонтьєв, І. Синиця,

С. Рубінштейн та ін.); дидактики (Є. Барбіна, Н. Бібік, О. Малихін, О. Пометун, О. Савченко, С. Сисоева; Л. Хоружа, А. Хуторської, М. Фіцула та ін.) й лінгводидактики (З. Бакум, А. Богущ, Н. Голуб, О. Горошкіна, Р. Дружененко, В. Загороднова, О. Караман, С. Караман, К. Климова, О. Копусь, О. Кучерук, О. Любашенко, А. Нікітіна, С. Омельчук, Г. Онкович, Н. Остапенко, Л. Паламар, М. Пентилюк, Т. Симоненко, І. Хом'як, С. Яворська та ін.).

До закономірностей навчання української мови в роботі віднесено постійну увагу до матерії мови та її звукової системи, розуміння семантики мовних одиниць, здатність студентів опановувати норми літературної мови, оцінювати виражальні можливості мови, розвиток мовного чуття та дару слова. З-поміж численної кількості наявних у науковій літературі принципів навчання виокремлено й проаналізовано ті, що корелюються з освітнім завданням сучасного вишу, а також із прикладним аспектом їх реалізації у мовній підготовці майбутніх фахівців відповідного профілю. Це, зокрема: принципи науковості, систематичності, наступності, перспективності, міцності знань, зв'язку теорії з практикою, наочності, активності, свідомості, доступу.

Означені принципи регулюють цільовий, змістовий компоненти та процес навчання мови загалом, забезпечують урахування практичної мети курсу української мови (за професійним спрямуванням). У роботі визначено специфічні принципи (принцип пізнавально-практичної спрямованості навчання української мови (за професійним спрямуванням); принцип функційно-комунікативної спрямованості навчання мови; принцип вивчення мови в структурній цілісності з обов'язковим пізнанням її рівнів; принцип вивчення мови в міжрівневих, внутрішньорівневих та міжпредметних взаємозв'язках; принцип використання мовленнєвої практики для засвоєння теорії мови і, навпаки, – теорії мови для розвитку мовлення; лінгвокультурологічний принцип), які сприяють ефективному вибору методів і прийомів навчання; відповідають меті, змісту формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів в умовах сучасного вишу.

РОЗДІЛ II. НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ НА ЗАСАДАХ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

2.1. Аналіз змісту навчально-методичного забезпечення формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів

Логіка нашого дослідження зумовила вивчення й аналіз змісту робочих програм навчальної дисципліни, оприлюднених у паперовому варіанті або ж розміщених на офіційних сайтах вищих навчальних закладів чи інших інтернетних ресурсах. Аналіз змісту робочих програм навчальної дисципліни “Українська мова за професійним спрямуванням” переконує у відсутності однаковості з-поміж розробників щодо кількості годин, відведених на вивчення дисципліни, її змісту, виокремлення змістових модулів, видів навчальних занять, що пов’язане з автономізацією закладів вищої освіти.

Сьогодні актуальним є розроблення робочих програм навчальної дисципліни, що мають урахувати потреби майбутнього фахівця, його особистісний потенціал, спрямовувати студентів на формування комунікативної компетентності як провідної якості особистості. Робоча програма навчальної дисципліни, що укладається викладачами на підставі освітньої програми й навчального плану спеціальності, є нормативним документом закладу вищої освіти, яким визначено конкретний зміст навчання й обсяги навчальної дисципліни (у годинах), а також форми, методи й засоби опанування навчального матеріалу з урахуванням міждисциплінарних зв’язків та критерії контролю навчальних досягнень студентів. Як зазначає Т. Туркот, сучасні робочі програми навчальної дисципліни повинні відповідати принципам модульності (врахування ідеї модульного навчання), структурування змісту (поділ матеріалу в межах модуля на структурні

елементи), оперативного зв'язку, паритетності (паритетна співпраця між викладачем і студентом) тощо [248, с. 151–157].

Упродовж тривалого часу майбутні журналісти вивчали українську мову за професійним спрямуванням за програмою, розробленою З. Мацюк, Н. Станкевич, яку подано в однойменному навчальному посібнику [165]. Аналізованою програмою передбачено розвиток у студентів комунікативно значущих умінь працювати зі словниками, користуватися лексичним багатством української мови – термінами, синонімами, омонімами, паронімами в професійному мовленні, – працювати з документами. Акцентовано на особливостях функціонально-стилістичних різновидів української літературної мови, зокрема наукового та офіційно-ділового стилів. Крім того, програмою передбачено формування вмінь готувати та здійснювати публічні виступи, вести бесіди в різних ситуаціях професійного спілкування, дотримуватися правил мовленнєвого етикету та складати різні види наукових робіт. Формування таких мовленнєвих умінь сприяє виробленню навичок оптимальної мовної поведінки в професійній сфері.

Аналіз програм у ретроспективі засвідчує: назва навчальної дисципліни зазнавала змін, що зумовлено передусім трансформаціями змісту навчання. Програма “Українське ділове мовлення”, розроблена Х. Дацишин (Львів, 2009) [73]. Програмою передбачено ознайомлення з теоретичними відомостями про мову й мовлення, функціональні стилі української мови. Автором акцентовано увагу на усній та писемній формах ділового мовлення.

Програмою, розробленою О. Назаренко, викладачем кафедри видавничої справи та міжкультурної комунікації Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, на вивчення дисципліни передбачено 5 кредитів [repository.dnu.dp.ua:1100/.../dde88c5c7eea31e7aff7deb3b8]. Згідно з вимогами програми викладання курсу “Українська мова у професійному спілкуванні” розраховане на 4 семестри і передбачає вивчення специфіки мови сучасної преси як одного з найважливіших засобів масової інформації; окреслення меж її впливу на становлення норм літературної мови, а також

засвоєння лексичних особливостей газетного дискурсу, виявлення мовних змін у сучасних газетних жанрах, закріплення норм літературної мови задля усунення мовних помилок, що знижують рівень культури засобів масової інформації. Зосереджено увагу на складних випадках написання слів, зокрема власних назв, іншомовних лексем, складних найменувань, на вивченні стилістичних можливостей словотвірних морфем (демінітивних, пейоративних суфіксів тощо) в рекламному дискурсі.

Навчальним планом Тернопільського національного педагогічного університету передбачено 10 кредитів для вивчення навчальної дисципліни упродовж трьох семестрів [http://tnpu.edu.ua/EKTS/IP_bakal_gurnalist.pdf]. Під час третього семестру акцентовано на оволодінні студентами теоретичними основами дериватології української мови; ознайомлення із сучасними класифікаційними схемами аналізу морфем, з особливостями основних способів творення слів української мови; формування практичних навичок визначати морфемну і словотвірну структуру слів; упродовж четвертого семестру опанування дисципліни спрямоване на забезпечення всебічної мовленнєвої компетенції, розгляд функціонування мовних одиниць на різних рівнях, зокрема на морфологічному, з урахуванням фахового напрямку; під час п'ятого семестру здійснюється закріплення й поглиблення знань студентів із синтаксису, розвиток логічного мислення, лінгвістичної інтуїції, дослідницьких здібностей та грамотності студентів.

Викладачами кафедри журналістики та видавничої справи ДЗ “Луганський національний університеті імені Тараса Шевченка” (м. Старобільськ) розроблено ОПП “Журналістика”, згідно з якою на вивчення дисципліни “Українська мова за професійним спрямуванням” відведено 5 кредитів [http://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2018/05/B_061_2016_bak_ZH_ZFN.pdf].

Заслуговує на увагу досвід викладачів Київського університету імені Бориса Грінченка, побудований на засадах наступності й перспективності, оскільки майбутні журналісти, які оволодівають основами журналістської

справи в умовах Університетського коледжу, здобуваючи освітній рівень “молодший спеціаліст”, продовжують навчання в університеті. Опанування майбутніми журналістами української мови в коледжі розглядаємо як пропедевтичний етап формування комунікативної компетентності студентів.

У робочій програмі Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка (розробник С.І. Дем’яненко) передбачено на опанування дисципліни три кредити (108 годин), з них – 22 годин лекції, 20 годин – практичні заняття, індивідуальна робота – 12 годин, самостійна робота – 48 годин, 6 годин – модульний контроль. Перший змістовий модуль “Культура усного ділового мовлення” передбачає опанування таких тем, як “Стили та жанри українського професійного мовлення”, “Мова і професія”, “Культура усного ділового спілкування”, “Особливості публічних виступів”, “Культура мовлення під час дискусії та дебатів”. Пропоновані теми сприяють формуванню мотивації до вивчення навчальної дисципліни [http://elibrary.kubg.edu.ua/20034/1/S_Demianenko_DUM_17_UK.pdf].

Другий змістовий модуль “Нормативність і правильність мовлення” спрямований на поглиблення й систематизацію знань студентів про норми, термінологічну систему української літературної мови, лексикографічні видання, однак мало уваги приділяється синтаксичним нормам.

Третій модуль спрямований на засвоєння студентами правил складання документів. Водночас зазначимо, що поза увагою укладача програми залишилися такі теми, як “Комунікативні ознаки мовлення”, “Дикція як складник усного мовлення”, “Підготовка журналіста до виступу”, “Невербальні засоби комунікації” та інші, спрямовані на формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів. Зазначені теми введено до програми з курсу “Українська мова у професійному спілкуванні”, розробленої викладачами кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка для майбутніх журналістів. Прикметною ознакою аналізованої програми є увиразнення лінгвокультурологічного аспекту, що виявляється в ознайомленні студентів із словами-символами, етимологічними

довідками, власне українською лексикою, концептами української культури (свічадо, смолоскип, березіль та іншими, що водночас є назвами часописів) [http://elibrary.kubg.edu.ua/20034/1/S_Demianenko_DUM_17_UK.pdf].

Ми проаналізували підручники і посібники, за якими впродовж останніх двадцяти років працювали майбутні журналісти. А. Загнітко та І. Данилюк в навчальному посібнику "Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування" запропонували членування всього обсягу навчального матеріалу за темами з послідовним урахуванням особливостей лексичної, орфографічної, морфологічної, синтаксичної системи української мови та специфіки сучасного справочинства. Доречними, на нашу думку, є розроблені авторами завдання для студентів, як-от: переклад тексту, правописний практикум, редагування, оформлення ділових паперів і завдання творчого характеру, що дозволяє перевірити не лише грамотність, а й уміння викладати власні думки, що є актуальним для майбутніх журналістів [90].

Посібник "Українське ділове мовлення" С. Шевчук подає відомості про стилі сучасної української літературної мови, зокрема офіційно-діловий, класифікацію ділових паперів, вимоги до їх укладання, взірці оформлення документів тощо. Теоретична частина посібника містить такі розділи: "Вступ", "Загальні вимоги до складання й оформлення документів", "Документація щодо особового складу", "Інформаційні документи", "Документи з господарсько-договірної діяльності", "Обліково-фінансові документи", "Усне ділове спілкування". Автори запропонували низку вправ і завдань, мета яких полягає в тому, щоб закріпити знання студентів, сформувати стійкі вміння складати ділові папери. Значна частина запропонованих у посібнику вправ має узагальнювальний характер, виконання яких передбачає ґрунтовне знання теорії. У посібнику подано відомості про складні випадки правопису найуживаніших у ділових паперах слів і словосполучень, пояснено особливості стилістичного вживання слів, викладено граматичні норми української літературної мови [262]. Показово, що в посібнику запропоновано вправи на переклад, систематичне

використання яких сприяє вихованню в студентів чуття слова, формуванню вмінь з'ясовувати своєрідність функціонування мовних одиниць у текстах різної жанрово-стильової належності. Опановувати норми літературної мови допомагають рубрики “Як правильно?”, “Запам'ятайте відповідники стійких виразів”, “Запам'ятайте значення термінів”. Водночас зазначимо, що в посібнику бракує вправ, спрямованих на формування комунікативної компетентності студентів.

Підручник Р. Кацавця [107] подає теоретичний і практичний матеріал курсу української мови (за професійним спрямуванням). Окрему увагу в підручнику приділено особливостям усного мовлення та засобам переконувальної комунікації. Автор пропонує вправи різного характеру. Розвиткові логічного й образного мислення студентів, закріпленню орфоепічних, орфографічних, стилістичних норм та збагаченню лексичного запасу сприяють завдання, побудовані на основі зв'язних текстів, проте нам видається, що в цьому підручнику бракує текстів лінгвокультурологічного спрямування, зокрема про значення української мови, символічне значення лексем, видатних українців тощо.

Оскільки посібник “Українська мова професійного спілкування” (З. Мацюк, Н. Станкевич) покликаний послідовно й докладно висвітлити питання сучасного ділового мовлення, пов'язаного з економічною сферою, тож в процесі навчання майбутніх журналістів української мови за професійним спрямуванням може застосовуватися лише як допоміжний [165].

Посібник Я. Чорненького “Українська мова за професійним спрямуванням” [261] містить навчально-теоретичний і практичний матеріал для курсу “Українська мова (за професійним спрямуванням)”: практичні завдання, коментарі до документів, особливості оформлення та написання наукових робіт.

Посібник (уклад.: Н. М. Півень, С. В. Артюх, Г. Ю. Шелест) спрямований на вивчення мови майбутньої спеціальності в тісному зв'язку з фаховими дисциплінами, містить теоретичний і практичний матеріал,

покликаний удосконалювати мовні й мовленнєві знання, уміння й навички, підвищувати культуру писемного й усного зв'язного мовлення з української мови у майбутніх фахівців” [264, с. 5]. Хоч аналізований посібник містить цікавий текстовий матеріал, однак бракує текстів, що мають лінгвокультурологічну спрямованість.

У 2010 році вийшов навчальний посібник “Українська мова за професійним спрямуванням” [264], у якому розроблено низку завдань, спрямованих на підвищення ефективності оволодіння студентами орфоепічними, акцентуаційними, лексичними, фразеологічними, морфологічними, синтаксичними, пунктуаційними, стилістичними нормами сучасної української літературної мови. Особливу увагу приділено культурі усного мовлення студентів, акцентовано на орфоепічних, акцентологічних нормах сучасної української літературної мови. Студентів ознайомлено з вимогами до усного виступу, етапами підготовки до нього, структурою виступу, тобто елементами риторики. Відзначимо, що автор прагнув занурити всі теми у професійний контекст, про що свідчать назви розділів посібника – “Дієслівні форми у професійному мовленні”, “Прийменники в професійному мовленні”, “Синтаксичні особливості професійних текстів” та ін. [264]. Однак посібник містить лише теоретичні відомості, він не містить вправ і завдань, спрямованих на формування правописної, комунікативної та інших професійно значущих компетентностей.

Автори посібника “Курс лекцій з української мови (за професійним спрямуванням) для самостійної роботи студентів нефілологічних спеціальностей університетів (К. Я. Климова, І. В. Голубовська, Н. Д. Охріменко, О. А. Левківська) докладно розкрили функції української мови, зокрема функції міжнаціонального та міжнародного спілкування. Посібник має виразну лінгвокультурологічну спрямованість, оскільки пропонує відомості про стилі української мови, мовленнєвий етикет, етикет листування, акцентуючи на такій ментальній рисі українців, як почуття власної гідності й повага до інших людей, однак він спрямований на

підготовку майбутніх учителів нефілологічних предметів, тому в ньому бракує інформації, значущої для формування комунікативної й лінгвокультурологічної компетентностей майбутніх журналістів. Такі відомості сприяють формуванню в студентів стійкої мотивації до ґрунтовного вивчення української мови. Автори акцентують на тому, що “мова – багатогранний витвір людства, тому існує чимало її дефініцій, пропонованих філософами, психологами, педагогами, літераторами, лінгвістами. Іван Огієнко називав мову душею кожної національності, її святощами, національним скарбом, Олесь Гончар – історичною пам'яттю, мелодикою, барвами буття, Андрій Білецький визначав мову як сукупність правил, за якими будується мовлення, за допомогою яких спілкуються люди. На думку Павла Мовчана, тексти "випромінюють" свою "енергію", а мова є своєрідним енергопроводом від одного до іншого. Мова, як зазначає Віталій Жайворонок, може бути надійним шляхом до самопізнання не тільки для окремої особистості, але й для всього етносу. Такі різноманітні визначення свідчать про багатofункціональність мови у суспільстві”.

Як зазначають автори посібника “Курс лекцій з української мови (за професійним спрямуванням)” за редакцією К. Климової, “Інтеграція у світовий освітній простір, поява інноваційних засобів масової комунікації, динамічний розвиток суспільних відносин, науки, культури, зміни в економічному житті зумовили підвищення вимог до якості та змісту вищої освіти в Україні. В умовах суспільно-політичних проблем, економічних криз, екологічних катаклізмів та інформаційного потоку, що впливає на свідомість молодого покоління, особливої актуальності набуває формування особистості фахівця, конкурентоспроможного на ринку праці, компетентного представника національної еліти суспільства, інтелектуала, здатного вплинути словом на розум і почуття, стати для інших мовленнєвим авторитетом” [109].

На особливу увагу заслуговує посібник "Українська мова. Мова фаху, мова науки, мова спілкування. Текстово-комунікативне навчання" [252]. У посібнику зrealізовано текстово-комунікативний підхід до навчання

української мови за профспрямуванням, що спонукає студентів до комунікації. Автори структурували фахові тексти й вибудували етапи роботи з ними таким чином, щоб студенти не тільки засвоювали мову, а й розширювали українську мовну картину світу через формування комунікативної й лінгвокультурологічної компетентностей.

Автори акцентують увагу на тому, що багатоаспектність роботи з текстом об'єктивно впливає зі складності текстового феномену. З огляду на те, що комплексні текстоцентричні навчальні стратегії достатньо апробовані в європейській університетській практиці, де показали високу результативність, а отже, підтверджують доцільність упровадження в практику українських вишів [252].

Навчальний посібник "Основи культури мовлення" за редакцією Н. Бабич [11] докладно висвітлює загальномовні питання, знання яких забезпечує гарне мовлення. Автор розглядає складні випадки слововживання й словозміни, етичне й естетичне в мові, поняття про функціональні стилі, відомості з історії мови. Система завдань, текстів для стилістичного аналізу й оволодіння технікою виразного мовлення підпорядковані меті – навчити студентів спілкування в кожній сфері соціальної, виробничої, побутової діяльності людини.

Для нашого дослідження особливий інтерес викликав посібник "Українська мова за професійним спрямуванням" (за ред. С. О. Карамана, О. А. Копусь), співавтором якого є автор дисертації. Аналізований посібник спрямований на формування комунікативних якостей усного й писемного мовлення майбутніх фахівців, розроблена система вправ сприяє активізації та поглибленню знань граматики, лексики, фразеології та синтаксису сучасної ділової мови, а також розвитку й удосконаленню вмінь і навичок роботи з текстами наукового та офіційно-ділового стилю в межах сфери професійного спілкування [250].

Пропонований посібник містить виклад лише не теоретичних положень, у ньому наявна цікава практична частина, що сприяє формуванню

комунікативної й лінгвокультурологічної компетентностей майбутніх журналістів. Практична частина містить вправи, спрямовані на формування і вдосконалення мовних та мовленнєвих умінь і навичок студентів: вправи на самостійне конструювання, вправи-переклади, вправи, спрямовані на вдосконалення культури мовлення, творчі вправи. Позитивним, на нашу думку, є те, що більшість вправ і завдань побудовано на текстовій основі, що дає змогу викладачеві не тільки застосовувати різні методи й прийоми навчання, поглиблювати й закріплювати теоретичні знання майбутніх журналістів, збагачувати їхнє мовлення, а й удосконалювати вміння логічно та послідовно викладати думки, розвивати пам'ять, логічне мислення, допомагати стежити за власним і чужим мовленням, що може стати основою формування їхнього професійного мовлення.

У посібнику “Ділове спілкування та культура мовлення” (автори М. Пентилюк, І. Маруніч, І. Гайдаєнко) стисло подано комунікативно значущі відомості про культуру українського мовлення [207]. З'ясовано поняття “літературна мова”, “усна і писемна форми літературної мови”, “норми літературної мови”, “ознаки культури мови”, “текст”, “мовний етикет” тощо. Добре, що автори розробили систему вправ і завдань, спрямованих на вдосконалення комунікативної компетентності студентів.

Посібник “Культура мовлення; особливості, завдання, цікавинки” (автор О. Микитюк) містить дібраний у певній системі цікавий дидактичний матеріал, що утверджує державотворчу роль української мови, показує самобутність її мовної системи. На це спрямовує епіграф до вступної теми: У нашому столітті масових утеч і депортацій, столітті великого блуду історії з географією єдине громадянство, котре справді важить – це громадянство мови (О.Забужко). Самобутністю книжки є наявність розосереджених рубрик “Звернімо увагу!”, “Цікавинка”, де подано цитати письменників, мовознавців, які спонукають студентів до роздумів про роль мови в житті людини й суспільства, функції державної мови, важливість опанування інших мов, що надає посібникові ознак інтерактивності, оскільки студенти, працюючи з

книжкою, постійно задіяні до діалогу з Л. Костенко, Л. Масенко, І. Ющуком та ін. [174]. Лінгвокультурологічний потенціал мають вербальні настанови, що вміщено у вигляді плакатів на початку кожного розділу: “Слово-меч духовності”, “Мова – наш засіб самоврядування” “Мова – це найважливіший національний ідентифікатор”, “Мова – це сила і краса”, “Захисти мову!” та ін.

Книжка пропагує народну мудрість і найкращі взірці текстів українського письменства Б.-І. Антонича, О. Гончара, Я. Гояна, О. Забужко, І. Нечуя-Левицького, П. Мовчана, Д. Павличка, Панаса Мирного, С. Плачинди, І. Січовика, В. Стуса, П.Тичини, З. Тулуб, Лесі Українки, І. Франка, Т. Шевченка, Ю. Щербака та ін. [174].

Значну роль у формуванні комунікативної компетентності майбутніх журналістів має книжка сучасного мовознавця К. Городенської “Українське слово у вимірах сьогодення” (К., 2014), у якій зібрано рекомендації з найскладніших, найсуперечливіших уживань та проблемного написання слів і словосполучень у сучасній українській літературній мові. На думку автора, “як засвідчує сучасна українська мовна практика, освоєння новітніх запозичень відбувається непослідовно, воно не спрямоване на збереження національних мовних пріоритетів, нерідко деструктивно впливає на лексичні, словотвірні, морфологічні норми” [59. с. 3-4]. У книжці, на відміну від інших довідкових видань, однозначно розв’язано багато дискусійних питань, обґрунтовано відповіді на новітні суспільні запити, на які немає готових відповідей у наявних довідкових виданнях. Найновіші рекомендації ґрунтуються на нормах сучасної української літературної мови та виважених теоретичних засадах академічної мовознавчої науки. Вони охопили широке коло складних питань українського слово- і терміновживання, словотворення, правопису, відмінювання загальних і власних назв, граматичної кваліфікації одиниць, пунктуації, передавання слів іншомовного походження, насамперед опанування новітніх запозичень та наголошення слів. Книжка пропонує новий матеріал, що є цінним додатком до інформації, поданої в чинних підручниках й може систематично використовуватися для самостійного опрацювання

студентів, до того ж збагачує словниковий запас майбутніх журналістів, сприяє їхньому ознайомленню з новітніми тенденціями слововживання [].

У посібнику В. Дороз “Українська мова в діалозі культур. Факультативний курс” [249] реалізовано кроскультурний підхід до навчання державної мови, тобто навчання української мови та культури у взаємодії і взаємовпливі з іншими мовами та культурами, вироблення не тільки мовної, а й кроскультурної комунікативної компетентності білінгвальної особистості. Відзначимо, що автор подає важливу інформацію про неоднорідну за походженням етнокультурознавчу лексику, що є носієм семантики, яка відображає самобутні риси культури певного народу, починаючи від матеріальних реалій і суспільних ритуалів до цінностей, ідеалів і настанов людей та того, як вони думають про світ і про своє життя у цьому світі [249]. Значну увагу приділено в посібнику також безеквівалентній лексиці, під якою дослідниця розуміє лексичні одиниці будь-якої мови, що на певному історичному відрізку часу зовсім не мають готових еквівалентів у лексиці іншої мови [249]. З огляду на це можемо зазначити, що посібник містить цікаві лінгвокультурологічні відомості. У книжці вміщено цікаві вправи, наприклад: прокоментуйте висловлювання; установіть відповідність між народними і загальноприйнятими назвами явищ у природі; доберіть уривки із фольклорних і літературних творів з поданими словами; подані слова згрупуйте за спільним значенням і дайте кожній групі родову назву. Які з поданих слів є власне українськими, обґрунтуйте свою думку; доберіть українські відповідники до наведених фразеологізмів тощо.

Логіка нашого дослідження потребувала аналізу посібників із фахових дисциплін, призначених для майбутніх журналістів, оскільки в сучасному освітньому процесі збільшується питома вага інтеграції, що забезпечує цілісне сприймання професійно значущої інформації, сприяє посиленню мотивації до опанування мовознавчих і фахових дисциплін.

Посібник В. Різуна, Т. Скотникової “Методи наукових досліджень у журналістикознавстві” містить стислу характеристику методів наукових

досліджень, що активно застосовуються в соціології, лінгвістиці, практичній психології та інших дисциплінах, і які, на думку авторів, доцільно застосовувати для підвищення доказовості журналістських текстів [230]. Посібник чітко структурований: складається з двох розділів. Перший – “Методи дослідження у журналістикознавстві” – присвячений характеристиці таких методів досліджень, як аналіз документів, спостереження, опитування, інтерв’ю, анкетне опитування, експертне опитування тощо. Для нашого дослідження особливий інтерес викликали поширені в сучасній медіалінгвістиці напрями дослідження текстів засобів масової комунікації: риторичний, когнітивний, дискурсний. Інтерпретування в освітній процес відомостей про риторичний напрям дослідження заaktuалізувало ознайомлення студентів із такими мовними засобами, як метафора, антитеза, епітет, інверсія, порівняння, парцеляція, що “пожвавлюють” медіатекст впливають на адресата. Продуктивним вважаємо когнітивний напрям дослідження, що передбачає з’ясування в процесі аналізу текстів чи їх складників, як відбивається думки, ментальність і світоглядна позиція автора і як це впливає на свідомість адресата. Це зумовлює систематичне введення в освітній процес аналізу текстів фахового спрямування, а також порівняння, як однаково актуальну інформацію подають в різних засобах масової комунікації. Дискурсний напрям зумовлює включення аналізу текстів одного автора задля встановлення залежності тексту від соціально-політичного контексту, уподобань автора (редакції).

Зазначимо, що в посібнику докладно представлено такий метод дослідження, як інтерв’ю, що водночас є й мовленнєвим жанром, ознайомлення з особливостями якого є професійно значущим для майбутніх журналістів.

У посібнику В. Різуна “Маси” [229] подано відомості про особливості масового спілкування журналістів. У цьому контексті докладно проаналізовано такі поняття, як масової настрої, суспільна думка, масова свідомість та поведінка в аспекті масової комунікації; розкрито специфіку комунікаційних впливів на маси, зокрема у вигляді маніпуляцій. В умовах

інтеграції університетської освіти навчальний посібник розглядаємо як допоміжне джерело інформації, покликане ознайомити майбутніх журналістів з професійно значущими відомостями шляхом використання їх як дидактичного матеріалу.

Отже, аналіз навчально-методичного забезпечення дав змогу дійти висновку, що, попри значну кількість навчальних видань, які застосовуються в освітньому процесі вишу, й донині не втрачає актуальності проблема розроблення підручників і посібників для майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології, які допомогли б студентам не тільки оволодіти нормами сучасної української літературної мови, алгоритмами швидкого й правильного складання різних документів, а й сприяли б збагаченню їхнього мовлення, удосконаленню вміння логічно та послідовно викладати думки, готувати та виголошувати публічні виступи, вести бесіди в різних ситуаціях професійного спілкування, дотримуватися правил мовленнєвого етикету, мовної поведінки в професійній сфері, формувати комунікативну й лінгвокультурологічну компетентності майбутніх журналістів.

2.2. Лінгводидактичні умови формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології

Створення сприятливих умов для формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів уможливорює ефективну організацію освітнього процесу, продуктивність якого значною мірою зумовлена дотриманням певних лінгводидактичних умов. Логіка нашого дослідження потребувала уточнення поняття “умова” з огляду на її термінологічну нечіткість, спричинену значною кількістю різних тлумачень та різновекторних підходів до її потрактування.

У психології під педагогічною умовою розуміють “певну обставину чи обстановку, яка впливає (прискорює чи гальмує) на формування і розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості” [124, с. 97]. Під педагогічними умовами С. Гончаренко визначає “такі обставини, за яких

компоненти навчального процесу (навчальні дисципліни, методика їх викладання, навчання і виховання) подані в найкращих взаємозв'язках, що дає можливість учителям плідно викладати, керувати навчальним процесом, а учням – успішно навчатися” [57]. Підтримуємо думку З. Курлянд, що явище є умовою тоді, коли воно зумовлює існування іншого явища [129, с. 95].

Лінгводидактичні умови формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів розглядаємо як певний комплекс об'єктивних чи змодельованих у виші засобів і обставин, необхідних і достатніх для досягнення очікуваного результату в освітньому процесі.

Для визначення лінгводидактичних умов у межах проведеного експериментального навчання було використано дослідницьку технологію, що ґрунтується на застосуванні методів морфологічного аналізу та експертної оцінки. Морфологічний аналіз потребував складання повного переліку можливих лінгводидактичних умов, необхідних для вирішення завдання – формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів у процесі навчання української мови, який містив 14 умов (див Додатки). У результаті опитування експертів для виокремлення домінантних лінгводидактичних умов формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології ми їх проранжували, запропонувавши викладачам дисципліни “Українська мова за професійним спрямуванням” виокремити три найважливіші умови з пропонованого переліку, після чого, опрацювавши результати опитування, обрали п'ять із них, що потребують подальшої апробації. До лінгводидактичних умов формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології у роботі відносимо:

- розвиток монологічного й діалогічного мовлення студентів;
- удосконалення комунікативних ознак мовлення майбутніх журналістів;
- формування мовленнєвої креативності студентів;
- риторизація освітнього процесу;
- упровадження лінгвокультурологічних вправ і завдань.

Опишемо означені умови докладніше. Особливої актуальності в сучасних соціокультурних умовах набуває розвиток монологічного й діалогічного мовлення майбутніх журналістів.

У мовленнєвій практиці журналісти активно використовують і невербальну комунікацію, тобто застосовують немовні засоби для створення та передавання повідомлень здебільшого під час інтерв'ювання, монологу, діалогу. У процесі аналізу спеціальних джерел з'ясовано, що за односпрямованого потоку мовлення поняття “комунікація” характеризується активністю одного комуніканта, тобто як монологічне мовлення, яке загалом виконує різні функції: інформативну (повідомлення інформації про предмети, події, явища; впливову (спонукання до дії чи попередження небажаної дії, переконання щодо справедливості (несправедливості) тих чи інших дій, явищ, подій); експресивну (використання мовленнєвого спілкування для опису хачів – виступи на сцені, жарти тощо); ритуально-культову (для комунікації під час культових подій, ювілеїв, свят, релігійних обрядів тощо).

Лінгвісти визначили, що усний монолог – це значне за обсягом, писемно не фіксоване одностороннє мовлення, що виголошується, а писемно оформлений монолог – текстове (заздалегідь підготовлене) мовлення, розраховане на слухове й зорове сприйняття. Звідси випливає: взірцем писемного варіанту монологу є текст, оскільки саме він виступає основною одиницею мови, вищим рівнем мовної системи, що стоїть над реченням. Учені розглядають текст як висловлене мовленнєве явище, що створюється в процесі комунікації і є продуктом мовленнєвої діяльності. Означені погляди знаходять своє відображення у лінгвістичних і методичних визначеннях тексту. Помітними в галузі дослідження тексту є праці Ф. Бацевича, М. Бахтіна, І. Гальперина, М. Голянич, Т. Дридзе, Л. Лосевої, В. Лукіна, Л. Мацько, В. Мельничайка, О. Михальської, М. Пентилюк, М. Шанського. Лінгводидакти (З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Груба, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, Л. Мамчур, Л. Овсієнко та ін.) наголошують на необхідності систематичної роботи з текстовим матеріалом, а

також на необхідності вдосконалення монологічного й діалогічного мовлення учнів і студентів (А.Ляшкевич, Е. Палихата, М. Пентилюк, Л. Попова та ін.).

Монологічне висловлювання реалізується в усній і писемній формах. У писемній монологічній формі смислові й експресивні завдання передаються лише словом, лінійним розташуванням елементів вербального ряду, а усний монолог здійснюється за допомогою інтонації, наголосу, манери вимови (надлінійних засобів) та міміки, жестів (екстралінгвістичних засобів).

Навчання монологічного мовлення – багатоаспектна проблема, що містить, з одного боку, формування вмінь і навичок сприймати усне й писемне мовлення (текст), розуміти й аналізувати його; з іншого боку – “самостійно будувати усні і письмові висловлювання різних жанрів, які необхідні у період навчання, у майбутній діяльності й просто в життєвому спілкуванні” [183].

Продуктивність роботи з удосконалення монологічного мовлення майбутніх журналістів певною мірою залежить від того, наскільки вони володіють мовою, її виражально-зображувальними засобами, вміють визначати вид монологу залежно від ситуації спілкування і створювати власні монологи різних типів і стилів мовлення.

В основу класифікації типів монологу покладено такі категорії, як опис, час, простір, причина та наслідок. Мовний продукт, який містить повідомлення про розвиток подій, пригод чи станів, стислий виклад фактів в інформативній формі, схарактеризовано дослідниками як монолог-розповідь чи монолог-повідомлення. Мовознавці монолог-опис характеризують за наявністю таких складників: деталізований опис явищ, предметів, персонажів, фактів та подій. Монолог-міркування – з урахуванням мети: сформулювати в слухача мотиви, погляди, переконання, спонукання до дії, правильні висновки. Дослідники (Ф. Бацевич, О. Семенюк, В. Пасинок) характеризують монолог як форму вербальної комунікації у двох аспектах: 1) психологічному; 2) мовному [15; 237; 201].

Монологу в психологічному аспекті мовлення властиві такі ознаки:

- односпрямованість (не розрахований на реакцію-відповідь уголос);

- зв'язність (виражається в цілісності думки, композиційно-смісловій єдності);
- тематичність (співвіднесеність висловлення з певною загальною темою) [237, с. 49-50].

Монологічне мовлення в мовному аспекті характеризується:

- структурною завершеністю речень;
- відносною повнотою висловлення;
- розгорнутістю та різноструктурністю фраз [237, 50-51].

Не нова в науковій літературі й проблема розвитку діалогічного мовлення. У працях Л. Виготського, О. Леонтьєва, Ю. Лотмана, С. Рубінштейна, О. Соколова, Л. Якубинського досліджується природа діалогічності мови та мислення, що визначається асиметрією будови, функціонуванням та взаємодією великих півкуль головного мозку людини і є окремим виявом загальної закономірності існування живих систем.

Психологи і психолінгвісти розглядають діалог як контакт суб'єктів, які здійснюють не тільки мовну комунікацію, а й взаємодію притаманних їм смислових позицій. Цій проблемі приділяли увагу психологи Б. Ананьєв, М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтьєв, Є. Пассов, А. Петровський, С. Рубінштейн, Л. Щерба й лінгводидакти Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, А. Ляшкевич, Е. Палихата, М. Пентилюк та інші дослідники. Якщо передавання повідомлення спрямоване у двох або кількох напрямках, форму вербальної взаємодії в лінгвістиці розглядають як діалогічну (полілогічну); періоди мовленнєвої активності кожного комуніканта змінюються періодами сприймання та опрацювання інформації. О. Семенюк діалог характеризує як форму вербальної взаємодії між двома комунікантами (діада), яка складається з обміну репліками-висловленнями, яким властиві ситуативність, контекстуальність, варіативність (врахування ситуації спілкування та ступеня підготовленості й організованості – від незначного побутового діалогу до високого-піднесеного діалогу-інтерв'ю), тоді як полілог науковець розглядає як підвид діалогу, в якому комунікантів більше двох, відповідно функціонує

практично в усіх сферах комунікативної діяльності мовців. Залежно від функцій діалогічного мовлення (повідомлення інформації, пропозиції, прийняття/неприйняття запропонованого, обмін судженнями, взаємопереконання, підтримання соціальних контактів між комунікантами) дослідники проблеми виокремлюють такі функціонально-комунікативні типи діалогу:

- інформативний;
- прескриптивний(пропонується програма дій);
- діалог-обмін думками;
- діалог-урегулювання міжособистісних стосунків
- ”пустослівний" діалог [237, с. 45-46].

Як формі вербальної взаємодії діалогу властиві психологічний, соціоінтерактивний, комунікативно-мовний аспекти.

Діалогічне мовлення у психологічному аспекті характеризується вмотивованістю, що виникає з потреб комунікантів. Діалогічне мовлення в соціоінтерактивному аспекті є універсальною формою соціальної активності суб'єкта мовлення (інтерактивність необхідно розуміти не тільки як взаємодію адресанта та адресата між собою, а й як їх взаємодію зі змістом діалогу. Діалогічне мовлення в комунікативно-мовному аспекті характеризується еліптичністю або синтаксичною неповнотою реплік, вживання готових мовленнєвих одиниць, слів-заповнювачів пауз, стягнених форм, стилістична неповнота та порушення норм стилів мовлення [237, с. 46-47].

Особливої актуальності в сучасних соціокультурних умовах набуває вдосконалення комунікативних ознак мовлення майбутніх журналістів, що є лінгводидактичною умовою формування комунікативної компетентності студентів на засадах лінгвокультурології.

Певним аспектам означеної проблеми присвячено дисертаційні праці Г. Берегової, Г. Бондаренко, Н. Босак, О. Бугайчук, Ж. Горіної, І. Дроздової, К. Климової, К. Лихачової, Т. Окуневич, С. Пенькової, Н.Тільняк та ін. Науковці розглядають культуру мовлення як володіння унормованим

літературним мовленням в усній і писемній формах, здатність використовувати комунікативно доречні мовні засоби, і виділяють такі її аспекти, як комунікативний (оволодіння функціональними різновидами мовлення, урахування умов спілкування, що впливають на оптимальний добір мовних засобів), нормативний (засвоєння норм сучасної української літературної мови), й етичний (засвоєння й уміння застосовувати правила мовленнєвого етикету).

Критеріями оцінювання мовлення будь-якої особистості є комунікативні якості (ознаки) культури мовлення. Як переконує аналіз спеціальних джерел, класифікації ознак культури мовлення відрізняються, проте здебільшого науковці виокремлюють такі з них, як правильність, чистота, багатство (різноманітність), точність, ясність, логічність, послідовність, доречність, образність. Проілюструємо це прикладами. Мовознавці виділяють різну кількість комунікативних якостей культури мовлення, як:

- правильність, точність, чистота, логічність [86];
- правильність, логічна послідовність, точність, ясність, чистота, виразність, різноманітність і багатство, естетичність [162];
- правильність, точність, логічність, чистота, виразність, багатство словника, різноманітність граматичних конструкцій, доречність, достатність, емоційність, ясність [11];
- правильність, точність, логічність, чистота, виразність, багатство, різноманітність, доречність, змістовність, емоційність, ясність, послідовність [208, с. 219];
- правильність, точність, логічність, чистота, образність, простота, стислість, виразність, чіткість, яскравість, доречність, етичність, естетичність, багатство [105].

Науковці виокремлюють від 4 до 14 якостей мовлення, проте всі вони виділяють правильність як пріоритетну комунікативну ознаку. З огляду на це важливим напрямом формування комунікативної компетентності майбутніх

журналістів має стати формування правильності їхнього мовлення, тобто дотримання всіх норм української літературної мови, формування вмінь мовленнєвого вдосконалення, адже, за словами сучасного мовознавця К. Городенської, “українській мові, як і в інших мовах світу, сталося чимало змін: поповнився її словниковий склад за рахунок нових питомих слів і запозичень, почали відмінювати досі не відмінювані власні назви, аббревіатури та деякі чужомовні одиниці, переглянуто сфери вживання слів, форм слів та синтаксичних конструкцій, повернено національні зразки словотворення тощо. Ці зміни є переважно наслідком її об’єктивного розвитку в нових суспільно-політичних, економічних та культурних умовах незалежної України” [59].

Однією з найважливіших засад формування комунікативних якостей мовлення вважаємо збагачення словникового запасу майбутніх журналістів, яке вбачаємо у вимірі не тільки кількісного збільшення, а й динамічних якісних змін, що виражаються в розширенні обсягу понять, уточненні значень слів, засвоєнні нових значень відомих студентам лексем. Збагачення мовлення майбутніх журналістів не може зводитися лише до механічного збільшення їхнього словника за рахунок уведення в активний ужиток окремих слів і висловів, важливо забезпечити оволодіння семантикою слова й умовами його функціонування, що відбувається в процесі організації роботи над усіма аспектами слова, комплексного вивчення всіх мовних рівнів під час виконання різноманітних вправ – лексико-семантичних, лексико-граматичних, лексико-стилістичних, орфографічних та ін., спрямованих на підготовку майбутніх журналістів до подальшої професійної діяльності.

Підтримуємо позицію авторів “Методики навчання української мови в середніх освітніх закладах”, що збагачення словникового запасу та граматичної будови мовлення передбачає реалізацію таких основних завдань: поступового кількісного поповнення індивідуального словника; уточнення лексичного значення та сфери використання відомих слів; ознайомлення з новими лексичними значеннями наявних у словнику багатозначних слів;

використання паралельних лексичних і граматичних форм як засобу збагачують, увиразнюють та урізноманітнюють мовлення; вилучення з активного словникового запасу позалітературних елементів, суржику; засвоєння власне української лексики; розвитку мовного чуття, естетики слова; виховання потреби активного використання національних етикетних формул [171].

Погоджуємося з думкою К. Лихачової, що “мовлення може бути досконалим лише за дотримання всіх комунікативних ознак, бо кожна з них “працює” у своїй царині, “відшліфовує” свою грань мовлення. З іншого боку, всі ці ознаки діють у комплексі, іноді складно відділити одну від іншої, наприклад, точність від ясності, логічність від послідовності, виразність від образності” [144, с. 15]. Тож завдання викладача полягає в тому, щоб забезпечити комплексний підхід до формування комунікативних умінь, що забезпечив би засвоєння студентами законів ефективного спілкування, збагачення їхньої мовної картини світу,

Наступна умова формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів – *формування мовленнєвої креативності студентів*.

Завдання вищих закладів освіти полягає в тому, щоб підготувати майбутніх журналістів, які усвідомлюють значущість проблеми, здатні використати власні креативні здібності в подальшій професійній діяльності.

Студіювання спеціальної літератури засвідчує, що проблему креативності розглядали психологи Г. Айзенк, Т. Березіна, Д. Богоявленська, Л. Виготський, В. Вишнякова, В. Давидов, А. Лук, Я. Пономарьов, С. Райх, М. Холодна, М. Ярошевський та ін. Аналіз літератури переконав, що почасти науковці використовують поняття “креативність” і “творчість” як синонімічні. Опрацювання лексикографічних, філософських, психологічних, педагогічних джерел уможливило висновок, що ці поняття є синонімічними, однак не тотожними. Автори “Психологічного тлумачного словника найсучасніших термінів” визначають креативність як “здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко

вирішувати проблемні ситуації”, зазначаючи, що “серед інтелектуальних здібностей вона виділена в особливий тип” [227, с. 210], творчість визначено “як психічний процес створення нових цінностей” [227, с. 539]. Педагогічний словник тлумачить креативність як рівень творчої обдарованості, здатності до творчості, що становить відносно стійку характеристику особистості [204, с. 59]. “Креативність визначає готовність ламати стереотипи, знаходити нові шляхи розв’язання складних проблем, тобто є внутрішнім потенціалом, що допомагає особистості успішно діяти, здійснювати ефективну самопрезентацію. Творчість – це діяльність, що веде до розроблення, створення нового” [63, с. 30].

Креативність – це базова здатність журналіста, необхідна для розв’язання професійних завдань, здатність до творчості, створення нового, оригінального інтелектуально-інформаційного продукту, генерування цікавих ідей. Погоджуємося з думкою науковців О. Горошкіної і О. Караман, що значний креативний потенціал містить лінгвориторична підготовка студентів, що забезпечує формування комплексу таких умінь: обирати правильні стратегії й тактики, спрямовані на гармонізацію, продуктивність взаємодії суб’єктів навчально-виховного процесу, майстерно використовувати педагогічні жанри, формувати елітарний стиль мовленнєвої поведінки в усіх сферах суспільної діяльності [63, с. 31].

Важливою лінгводидактичною умовою формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів є *риторизація освітнього процесу*. Для майбутнього журналіста особливу вагу має сформованість його риторичних умінь, що передбачає опанування теоретико-методологічних засад риторики; наявність умінь продукувати й аналізувати усні й писемні риторичні тексти; усвідомлене й відповідальне ставлення до професійного мовлення; досвід володіння мовленнєвими жанрами професійного спрямування; здатність доцільно й ефективно застосовувати стратегії і тактики інформаційно-впливового спілкування.

Аналіз визначень поняття “риторика” переконує, що сучасна риторика є наукою багатоплановою й універсальною, її когнітивно-розвивальні можливості значно ширші, ніж усталене поняття про неї як теорію ораторського мистецтва, мистецтво красномовства. На думку дослідників проблеми, риторика – це мистецтво переконувати так, щоб за допомогою сильних аргументів, доказів, вербальних і невербальних засобів, поєднуючи раціональне й емоційне, досягнути бажаного результату, змінити стереотипи, сприйняти слова, думку і, відповідно, змінити реакцію й поведінку слухачів [54]. У цьому контексті особливої актуальності набуває засвоєння майбутніми журналістами основ класичної й сучасної риторики як науки про мисленнєво-мовну діяльність, спрямовану на переконання, вплив, досягнення цілей у процесі мовної комунікації, а також вироблення в них умінь аналізувати й продукувати тексти різних стилів, типів і жанрів мовлення залежно від комунікативної ситуації.

Жанр – міждисциплінарна категорія, що характеризується конкретністю й дозволяє наблизити навчання до безпосередніх потреб комунікативної практики майбутніх журналістів, формувати в них риторичні вміння. У лінгводидактиці під жанром розуміють “визначений мовленнєвою ситуацією різновид текстів у межах того чи того функціонального стилю, що має відносно стійку спільність змістово-композиційних, лінгвостилістичних та за певних умов – техніко-реалізаційних особливостей; динамічна структурна модель створення таких текстів відповідно до особливих норм їх породження”. У випадку, коли мовленнєвий жанр стає предметом вивчення, на перший план висувається проблема мовних та риторичних засобів, що його характеризують. Як переконує аналіз спеціальних джерел та результати експериментальних досліджень, основою для формування риторичних умінь як складника комунікативної компетентності є вдосконалення знань про мовленнєву ситуацію, змістово-композиційні, лінгвостилістичні особливості жанрів. Опанувавши характеристики окремих комунікативно значущих для майбутніх журналістів жанрових різновидів, студенти отримують основу для

конструювання власних зв'язних висловлень у певному жанровому аспекті й удосконалюють риторичну майстерність.

Упровадження вправ і завдань культурологічного змісту є важливою умовою формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології. Підтримуємо думку Н. Мішатіної [177], що вивчення культурних концептів може забезпечити розвиток культурологічної та мовної/мовленнєвої свідомості в процесі навчання мови. Уведення в парадигму мовної освіти культурологічного складника (З. Бакум, О. Горошкіна, Є. Верещагін, В. Загороднова, О. Караман, С. Караман, В. Костомаров, О. Кучерук, Т. Маркотенко, Н. Мішатіна та ін.) спонукає до розроблення комплексу вправ і завдань культурологічного змісту. Лінгвокультурологічний компонент навчання української мови реалізується передусім шляхом засвоєння концептів української культури.

Поняття концепту актуалізувалося в лінгвістичних та психолінгвістичних студіях у зв'язку з переходом до сучасної антропоорієнтованої наукової парадигми, основою якої є людина, яка сприймає, зберігає, розвиває, ретранслює мову й мовлення в конкретних соціально-історичних умовах. Під “концептом” розуміємо сформоване у свідомості студента поняття про складники довкілля й уявного світу, виражене за допомогою мовних одиниць, пов'язане з мотивами мовлення й комунікативними інтенціями. Семантика концепту містить комплекс позамовних відомостей, що ґрунтуються на знаннях про світ, отриманих у результаті колективного досвіду людства. Концепти поєднують процеси пізнання й емпіричний досвід особистості, формують концептуальну й мовну картини світу. Услід за О. Горошкіною вважаємо продуктивним прийомом навчання української мови, що забезпечує формування комунікативної, лінгвокультурологічної компетентностей, концептуальний аналіз, що полягає у виведенні зі змісту цілого тексту чи мікротексту певного концепту, а також “знань про концепт, що складають його концептосферу” [62, с. 42].

Важливим етапом концептуального аналізу тексту є його сприймання, що характеризується особливою формою розумової діяльності читача або слухача, завдання якого полягає в тому, щоб зрозуміти, осмислити й оцінити діяльність автора тексту. Незважаючи на те, що і автор, і читач користуються одним кодом, їхня діяльність відбувається різними шляхами: автор кодує свої думки й почуття у графічні символи, студент, сприймаючи, декодує спочатку зовнішню форму слів і конструкцій, з'ясовує їхню стилістичну роль у контексті і тільки потім заглиблюється в авторський задум. При проникненні в авторський задум відбувається накладання образу світу читача на модель світу автора.

Наступним етапом є виділення студентами концептів. Після визначення слів-концептів відбувається етимологічна робота, під час якої майбутні журналісти дізнаються про походження й мотиви номінації певних слів. Як правило, подальші завдання передбачають тлумачення традиційних символів за допомогою епітетів. Майбутні журналісти співвідносять національно-традиційне й авторсько-індивідуальне. Прийом зіставлення допомагає читачам оцінити оригінальність авторських порівнянь.

Значущим складником навчання майбутніх журналістів “Української мови за професійним спрямуванням” мають стати також відомості про традиції, побут, вірування українського народу, мовленнєвий етикет, інформація про відомих українців, що пропонуються в текстах, які використовують як основу для розроблення вправ і завдань культурологічного змісту. Звідси випливає, що основним засобом навчання української мови за професійним спрямуванням є текст, що розглядається як результат мовленнєвої діяльності, явище лінгвістичне й позамовне. Текст є посередником між учасниками спілкування, важливим компонентом у структурі комунікативного акту між адресантом та адресатом.

У тексті функціонують одиниці всіх мовних рівнів, що передбачають збереження логічно-змістової єдності висловлення з урахуванням жанрово-

стильових особливостей. Змістова єдність тексту втілена у своєрідних структурно-сміслових згустках – концептах.

Отже, лінгводидактичними умовами, що сприяють формуванню комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології у процесі навчання української мови за професійним спрямуванням визначено: розвиток монологічного й діалогічного мовлення студентів, удосконалення комунікативних ознак мовлення майбутніх журналістів, формування мовленнєвої креативності студентів, риторизація освітнього процесу, упровадження вправ і завдань культурологічного змісту, що є сукупністю об'єктивних та змодельованих у вищі засобів і обставин, необхідних і достатніх задля досягнення в освітньому процесі очікуваного результату.

2.3. Критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів

Перевірка загальних теоретичних положень дисертації здійснювалась у процесі експериментальної роботи. Визначивши провідним показником експериментального дослідження сформованість комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології, ми уточнили критерії й показники сформованості означеного поняття. У цьому контексті вартісною вважаємо думку І. Підласого, В. Симонова, які зазначають, що “на шляху кількісного дослідження педагогічних явищ стоїть чимало перешкод. З-поміж найбільших – природа й характер педагогічних явищ; вони не метричні; класичний математичний апарат не пристосований для аналізу явищ такої складності, як педагогічні” [239]. Цікавою вважаємо також думку А. Саранова, який, визначаючи особливості дослідно-експериментальної роботи, відзначає, що її можна характеризувати як: науково-обґрунтований досвід; відтворення розробленої методики; дослідницьку роботу в навчальному закладі з тієї чи тієї проблеми;

спрямовану й контрольовану педагогічну діяльність зі створення й апробування нових технологій; метод дослідження об'єкта за допомогою низки чинників, що впливають на нього, та ін. [235].

Для того, щоб перевірити ефективність запропонованої нами експериментальної методики, нам необхідно було визначити стартовий рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів. Логіка нашого дослідження потребувала проведення констатувального зрізу, мета якого й полягала у визначенні критеріїв та рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології до початку впровадження експериментальної методики в освітній процес.

Базою проведення констатувального зрізу за темою дослідження було обрано Київський університет імені Бориса Грінченка, Національний університет імені Тараса Шевченка, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Херсонський державний університет, які готують майбутніх журналістів.

Упродовж констатувального етапу педагогічного експерименту здійснювалася діагностика рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.

Завдання констатувального етапу дослідження полягали в тому, щоб:

- з'ясувати ставлення студентів до проблеми формування комунікативної компетентності та лінгвокультурологічних відомостей;
- визначити рівень володіння орфоепічними, граматичними, правописними, стилістичними, риторичними нормами української літературної мови;
- установити рівень сформованості монологічного й діалогічного мовлення студентів з урахуванням комунікативних ознак мовлення майбутніх журналістів;
- з'ясувати рівень сформованості мовленнєвої креативності студентів;

- виявити й проаналізувати помилки, яких припускаються студенти в усному й писемному мовленні, задля їх усунення

Для цього було використано такі методи дослідження: спостереження за усним мовленням студентів, анкетування, бесіди зі студентами й викладачами, аналіз письмових робіт.

Як переконує аналіз спеціальної літератури, не втрачає актуальності проблема вимірювання рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців, що відображено в працях І. Когут, О. Ковтун, Т. Лаврухіної, Н. Назаренко, З. Підручної, О. Павленко, Л. Сергієнко, Н. Тільняк, С. Хоцкіної та ін., у яких порушено питання про виокремлення критеріїв, показників та рівнів сформованості означеної компетентності. Аналіз дисертаційних праць переконав у наявності різних підходів з-поміж науковців щодо виокремлення критеріїв. І. Когут у дисертації “Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя” виділила три критерії – мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний [112]; С. Хоцкіна відповідно до структурних компонентів визначає такі критерії сформованості комунікативної компетентності майбутніх бакалаврів з економіки, як мотиваційний, особистісний, дієвий, практичний. “Мотиваційний відображає рівень сформованості мотивації студентів до майбутньої професійної діяльності; особистісний – визначає рівень наявності комунікативних якостей, комунікативних умінь учасників комунікативної діяльності; дієвий – рівень сформованості творчого потенціалу майбутніх економістів задля ефективного використання умінь професійного самовдосконалення; практичний – рівень оволодіння студентами мовленнєвою знаннєвою базою, що формує єдність розвитку комунікативних умінь і сприяє розвитку творчого економічного мислення” [256, с. 8]. Н. Тільняк у дисертації “Реалізація комунікативно зорієнтованого підходу до навчання української мови бакалаврів технічних спеціальностей” критеріями сформованості комунікативної компетентності бакалаврів технічних спеціальностей вважає ціннісно-мотиваційний, нормативно-

практичний, термінологічний, інформаційно-комунікативний, жанровий [247].

Аналіз дисертаційних праць засвідчив, що, попри наявність різної кількості критеріїв, варіативність їх назв, дослідників об'єднує прагнення визначити рівень сформованості мотивації студентів до здійснення продуктивної комунікації, знань мови (мовних одиниць, їх виражальних можливостей) умінь ефективно отримувати й передавати інформацію, досягати поставленої мети шляхом переконання співрозмовника й спонукання його до дії; установлювати контакт зі співрозмовником, отримувати додаткову інформацію про співрозмовника тощо.

Результати анкетування й аналіз зрізових самотійних робіт майбутніх журналістів аналізувалися з урахуванням таких критеріїв сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів: мотиваційно-ціннісного, нормативного, тезаурусного, жанрового. Розкриємо особливості кожного з них:

- мотиваційно-ціннісний визначає готовність студентів до професійно-комунікативної діяльності задля формування комунікативної компетентності; шанобливе ставлення до української мови, бажання вдосконалювати власне монологічне й діалогічне мовлення, риторичні уміння, розвивати мовленнєву креативність; усвідомлення важливості комунікативної компетентності як складника фахової; здатність до проектування власної комунікативної діяльності в різних жанрах;
- нормативний критерій – наявність ґрунтовних знань з мови, володіння нормами (орфоепічними, орфографічними, лексичними, морфологічними, синтаксичними, пунктуаційними, стилістичними тощо) сучасної української літературної мови на всіх рівнях мовної системи в усній і писемній формах;
- тезаурусний критерій – наявність у майбутніх журналістів належного словникового запасу, сформованість лексичних умінь;
- жанровий – володіння професійно зорієнтованим жанровим репертуаром мовлення, зокрема сформовані вміння розуміти й

адекватно реагувати на сприйняту інформацію, правильно використовувати мовні засоби, адекватні жанру; урахувати комунікативно-стильові якості мовлення відповідно до обраного жанру; вміння орієнтуватися в ситуації спілкування тощо.

Задля визначення форм перевірки й критеріїв оцінювання рівня готовності майбутніх журналістів до формування комунікативної компетентності, бажання вдосконалювати власне монологічне й діалогічне мовлення, риторичні вміння, розвивати лінгвокреативність, усвідомлення важливості комунікативної компетентності як складника фахової; ми проаналізували окремі дослідження в галузі діагностики комунікативних умінь та навичок. У результаті відібрали форми та способи перевірки, адекватні меті й завданням констатувального зрізу. Для отримання точних і вірогідних результатів використовували різноманітні взаємодоповнювальні форми і способи перевірки. Так, суб'єктивне самооцінювання студентів власного рівня готовності до формування комунікативної компетентності було доповнено об'єктивними спостереженнями за їхньою комунікативною поведінкою в освітньому процесі.

З'ясування рівнів мотивації майбутніх журналістів до комунікативної діяльності, бажання вдосконалювати власне монологічне й діалогічне мовлення, риторичні вміння, розвивати лінгвокреативність, усвідомлення важливості комунікативної компетентності як складника фахової передбачало аналіз розгорнутих відповідей на запитання: “Чи потрібно майбутнім журналістам навчатися ефективного спілкування?”; “Які функції має монологічне й діалогічне мовлення в професійній діяльності журналістів?”, “Яку роль відіграють риторичні вміння у професійній діяльності журналіста?”, “Який зміст Ви вкладаєте в поняття “лінгвокреативність”?”, “Які комунікативні ознаки мовлення є визначальними у професійній діяльності журналіста?”.

Результати опитування свідчать, що студенти усвідомлюють важливість вміння спілкуватися: 80% респондентів поставили це вміння на перше місце

з-поміж професійно значущих умінь. Наведемо типові відповіді студентів на запитання анкети: “хочу бути гарним спеціалістом”, “хочу мати гарну роботу”, “хочу бути конкурентоздатним фахівцем”, “це не тільки професійно важливе вміння, а й життєво необхідне” тощо.

20% респондентів усвідомлюють практичну значущість комунікативних та риторичних умінь, проте не пов’язують їх зі своєю майбутньою професією й повсякденною життєвою практикою. Проілюструємо зазначене прикладами з анкет: “у наш час це дуже важливо”, “у житті потрібно вирішувати проблеми не зброєю, а словом”, “людині, яка вміє говорити, переконувати словом, легше в житті”, “комунікабельній людині легше знайти вихід із складних ситуацій”, “справжнього ритора слухати завжди цікаво” тощо.

Це свідчить про те, що в студентів сформований належний рівень мотивації до формування комунікативної компетентності, проте в певній частині респондентів відсутнє уявлення про залежність успішного виконання майбутніх професійних обов’язків від рівня сформованості комунікативної компетентності.

60% респондентів не змогли чітко назвати функції монологічного й діалогічного мовлення, пов’язані з професійною діяльністю журналіста. Студенти здебільшого визначають інформативну, або функцію повідомлення інформації, обмін судженнями, проте не назвали функцію переконання, функцію підтримання соціальних контактів між комунікантами та інші.

40% студентів не могли докладно розкрити зміст поняття “лінгвокреативність” і тлумачили його як “уміння комунікативно доречно володіти словом”, “володіння мовною грою”, “уміння створювати каламбури, афоризми”, “готувати цікаві запитання для проведення інтерв’ю” тощо.

Задля визначення мотивації майбутніх журналістів до вивчення української мови за професійним спрямуванням їм пропонувалося дати відповідь на запитання:

1. Які знання, на вашу думку, необхідні для ефективного професійного спілкування?

2. Які комунікативні вміння ви вважаєте найважливішими в професійному спілкуванні, у соціумі?

3. Кого із сучасних українських журналістів ви визначили б як взірць сформованості комунікативної компетентності?

Наведемо приклади типових відповідей, що складають пересічно 20%: “сьогодні треба вміти все”, “слухати й чути, говорити й бути почутим”, “говорити так, щоб тебе зрозуміли”. Проте пересічно 50% відповідей засвідчують, що майбутні журналісти віддають перевагу комунікативним умінням (“журналісту треба вміти спілкуватися з різними верствами населення, з різними соціальними й віковими групами”, “надзвичайно важливим є уміння спілкуватися з оточенням”, “треба вміти обґрунтовувати власну думку”, “важливо навчитися грамотно дискутувати”, “треба вміти поставити правильні запитання”,) як в усній, так і в писемній формі. Пересічно 33% відзначають, що треба мати достатній словниковий запас, вільно володіти суспільно-політичною лексикою, лексикою тієї галузі, у якій будеш працювати (спортивний коментар, економічні, кримінальні новини тощо).

У багатьох відповідях простежуємо усвідомлення того, що успіх майбутньої професійної діяльності залежить від сформованих комунікативних умінь, водночас респонденти відзначають, що їм бракує часу для ґрунтовної комунікативної підготовки.

На третє запитання студенти відповіли, що взірцем сформованості комунікативної компетентності вважають Валентину Хамайко, Руслана Сенічкіна, Андрія Цаплієнка, Мирославу Гонгадзе, Аллу Мазур, Наталю Мосейчук, Лідію Таран, Катю Осадчу, Романа Чайку, Олега Пономаря, Андрія Полтаву та ін. Прикметно, що студенти передовсім називали тележурналістів і блогерів, що можна пояснити їхніми захопленнями і особистими вподобаннями.

Визначаючи завдання констатувального зрізу, ми спиралися на знання, уміння й навички студентів перших курсів з української мови, передбачені чинними програмами для старших класів і при цьому за мету ставили

визначити рівень сформованості у студентів комунікативних знань, умінь і навичок, що є значущими для всіх ситуацій суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

За нормативним, тезаурусним, жанровим критеріями під час констатувального етапу педагогічного експерименту ми визначали фактичний рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів.

Для визначення рівнів сформованості знань про норми української літературної мови ми використовували різні способи контролю: спостереження, тестування. С. Караман слушно зазначає, що основними завданнями тестування як форми контролю є виявлення рівня правильності, обсягу, глибини та дієвості засвоєних суб'єктами навчання знань, отримання інформації про характер пізнавальної діяльності, про рівень самостійності та активності суб'єктів навчального процесу, встановлення ефективності методів, форм і способів їх навчання [102]. Наведемо для прикладу кілька тестів, що були використані під час констатувального зрізу для перевірки знань акцентологічних, орфоепічних, лексичних, орфографічних та інших норм сучасної української літературної мови студентами:

1. Позначте рядок, у якому в усіх словах наголос падає на перший склад:
 - А** циган, олень, гайворон, навпіл;
 - Б** запізно, щавель, заповіт, жалюзі;
 - В** іграшка, шофер, загадка, верба;
 - Г** квартал, торт, вірші, експерт.
2. Позначте рядок, у якому в усіх словах слід писати літеру г.
 - А**...аньбити,..аразд,...оробець,...уманіст,...урток;
 - Б**...рати,...арний,...аз,...уртожиток,...ущавина;
 - В**...валт,...рунт,...аздиня,...анок,...ава;
 - Г**...удзик,...арбуз,...уркіт,...уцульський,...риб.
3. У словах якого рядка допущено орфографічну помилку?
 - А** Мар'яна, дев'ять, з'явитися, Стеф'юк, Лук'янівна;
 - Б** з'єднаний, рум'яний, дзвякнути, свято, цвях;
 - В** Зоряний, солов'їний, буря, бур'ян, буряк.

- Г Вітряк, духмяний, різдвяний, торф'яний, моркв'яний.
4. У якому рядку всі слова пишуться з ь ?
- А Поділ..ський, домен..щик, черешен..ці, кул..ці, гіл..ці;
- Б Парас..ці, Гал..ці, Натал..ці, т..мяний, веселит..ся;
- В Приятел..ці, нен..ці, дон..ці, бал...зам, добровол..ці;
- Г Вел..мога, брех..ня, брен..кати, блис..тіти.
5. Знайдіть речення, у якому неправильно вжито слово “неділя”:
- А У неділю дідусь з онуком пішли гуляти у зимовий парк (*З підручника*).
- Б Була неділя, тихий час дозвілля (*М. Рильський*).
- В Вербна неділя – назва християнського свята (*За словником*).
- Г Одна неділя має сім днів (*З розмови*).

Наступне завдання було спрямоване на комплексну перевірку умінь застосовувати знання норм української літературної мови, а також знання стилів, типів мовлення

1. Спишіть, знімаючи дужки й уставляючи пропущені літери. Поставте необхідні розділові знаки.

А чого тіл..ки ми не/виражаємо руками? Ми вим(а,о)гаємо обіцяємо клич(е,и)мо прог(а,о)няємо погрожуємо просимо відмовляємо захоплюємося ро(з,с)каюємося лякаємося наказуємо підбадьорюємо заохочуємо зв(е,и)нувачуємо (з,с)неважаємо плещ(е,и)мо в долоні благословляємо пр(е,и)нижуємо зв(е,и)личуємо (в,у)шановуємо радіємо співчуваємо сумуємо дивуємося вигукуємо. Стільки/ж найрізноманітніших речей як і за допомогою язика! Кивком голови ми погоджуємося відмовляємо (в,у)шановуємо в(е,и)личаємо запитуємо погоджуємо зап(е,и)вняємо повідомляємо. А чого тіл..ки не/виражаємо ми за допомогою брів чи за допомогою пл(е,и)чей! Не/має руху який не/говорив/би і при тому мовою (з,с)розумілою усім без усякого навча(нн,н)я цілком узв(е,и)чає(нн,н)ою мовою (М. Монтень).

II. Визначте стиль і тип мовлення.

2. Доберіть до слів іншомовного походження власне українські слова-синоніми.

Басейн, процент, креативний, пролонгований, фотографія, менеджер, диференціювати, консенсус, факел, економити.

3. Доберіть синоніми до поданих фразеологізмів.

Діймати до печінок, перегнути палку, хоч в око стрельни, глека розбити, одним миром мазані, волосся дибом стає, рукою подати.

4. Уявіть, що вас запросили взяти участь у ток-шоу на телебаченні, присвяченому питанням культури мовлення в молодіжному середовищі. Підготуйтеся до виступу на 3 хвилини. Поміркуйте, на яких проблемах акцентуєте увагу слухачів, які положення будете обґрунтовувати. Проведіть тренування в групі. Оцініть власний виступ і виступи своїх одногрупників за такими критеріями:

- відповідність виступу темі й регламенту;
- уміння триматися перед аудиторією;
- дотримання норм української літературної мови;
- вияв лінгвокреативності.

Робота з текстом до першого завдання була запропонована для того, щоб установити типові порушення в орфографічній і пунктуаційній підготовці студентів, класифікувати їхні помилки. Це дало змогу побачити загальні тенденції подальшого викладання предмета, окреслити шляхи усунення недоліків в орфографічно-пунктуаційній підготовці майбутніх журналістів. Як засвідчила перевірка, у роботах студенти припустилися орфографічних помилок. Типовими виявилися орфограми: “Написання ненаголошених о, а” (прогонямо, вимогаємо), “Написання суфіксів дієприкметників” (узвичасною). Типовими пунктуаційними помилками виявилися такі: відсутність ком у реченнях з однорідними членами, складнопідрядних реченнях.

У визначенні стилю мовлення тексту студенти припустилися помилок: частина визначила стиль як художній, частина – як науковий, частина – як публіцистичний. Тип мовлення визачено як розповідь – 80%, опис – 6%, деякі студенти (5%) не дали відповіді на це запитання, 9% респондентів визначили

тип мовлення як публіцистичний або науковий, сплутавши поняття “тип мовлення” і “стиль мовлення”.

Як уже зазначалося, друге завдання діагностичного зрізу відповідно до тезаурусного критерію передбачало добір українських відповідників до слів іншомовного походження. Результати виконання наведено в таблиці.

Таблиця 2.1.

Результати виконання другого завдання діагностичного зрізу

Слово	Кількість студентів, які виконали завдання (у %)	Синоніми, наявні в роботах
басейн	20	водойма
процент	100	відсоток
креативний	15	творчий, оригінальний
продовжений	33	подовжений, продовжений
фотографія	95	фотокартка, світлина
менеджер	75	керівник, управлінець
диференціювати	89	розрізняти
консенсус	72	згода
факел	20	смолоскип
економити	78	заощаджувати

Як бачимо з таблиці, не всі студенти вживають власне українську лексику в мовленні. Незнання історії, ознак самобутності української мови породжує неухвалене ставлення до неї. У зв'язку з цим важливого значення набуває добір для занять з української мови за професійним спрямуванням відповідного дидактичного матеріалу, моделювання комунікативних ситуацій, у яких доречними виявилися б ці лексеми. Доцільно до змісту мовної підготовки включити стратегічні напрями (змістові лінії: комунікативно-діяльнісна, мовна, соціокультурна), зорієнтовані на послідовне та систематичне формування професійного мовлення як інтегративного особистісного утворення.

Третє завдання передбачало добір синонімів до фразеологізмів. Більшість студентів (70%) віддала перевагу лексичним синонімам, лише 10% респондентів правильно виконали завдання. Це дало змогу дійти висновку про необхідність розроблення завдань із фразеологізмами, оскільки фразеологія

акумулює в собі дидактичну інформацію, що актуалізує способи поведінки особистості в суспільстві, відображає світобачення народу та оцінку окремих явищ соціумом певного періоду, спрямовує мовну спільноту на пошанування певних цінностей тощо.

Четверте завдання передбачало перевірку рівнів сформованості риторичних умінь, умінь розуміти й адекватно реагувати на сприйняту інформацію, правильно використовувати мовні засоби, адекватні жанру; урахувувати комунікативно-стильові якості мовлення відповідно до обраного жанру; уміння орієнтуватися в ситуації спілкування. Результати виконання завдання показують, що не всі студенти можуть вправно будувати речення, уживають переважно прості, ускладнені однорідними членами речення. На жаль, кілька виступів виявилися приблизно однаковими, шаблонними. Це свідчить про необхідність упровадження жанрового аспекту в контексті комунікативно зорієнтованого підходу. Доцільно впровадити до змісту мовної підготовки майбутніх журналістів жанри, що мають високу комунікативну значущість.

Викладачі оцінювали виступи студентів за такими критеріями:

- аргументованість і переконливість, ступінь розкриття теми;
- логічність і послідовність;
- уміння формулювати думку;
- мовленнєве оформлення;
- багатство словника.

Кожен критерій оцінювався за двобальною системою. Максимальна кількість балів за це завдання – 10. Однак такий бал під час констатувального зрізу отримали лише 7% першокурсників. Значна кількість студентів припустилися помилок у структуруванні висловлювання (відсутні вступна, висновкова частини), а також у мовленнєвому оформленні.

Аналіз результатів студентських робіт, спостереження за їхнім мовленням дозволили дійти висновків: першокурсникам бракує запасу знань з розділів “Лексикологія”, “Орфографія”, “Морфологія”, “Синтаксис”,

“Пунктуація”, що значною мірою зумовило несформованість комунікативних умінь і навичок.

Отримані відомості про рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів. Результати виконання діагностувального зрізу дозволяють говорити про перевагу репродуктивного характеру набуття знань та відсутність їх творчого використання в різних мовленнєвих ситуаціях. Тому провідним напрямом освітнього процесу має стати його комунікативна спрямованість.

Рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів ми визначили, ґрунтуючись на положеннях Загальноєвропейських рекомендацій (ЗЄР), принципах Державного стандарту базової й повної загальної середньої освіти, Державного стандарту вищої освіти, концепції комунікативної методики навчання [89].

Таблиця 2.2

Рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів

<i>Елементарний рівень</i>	несформованість у студентів мотивації до формування комунікативної компетентності; відсутність знань про норми сучасної української літературної мови, правила мовленнєвої поведінки в різних ситуаціях спілкування; наявність різних типів помилок в усному й писемному мовленні; обмежений словниковий запас; несформовані вміння продукувати усні і письмові висловлення у професійній сфері спілкування, адекватно оцінювати їх під кутом зору мовного оформлення, ефективності досягнення поставленої комунікативної мети; несформованість умінь самоконтролю й самокорекції, відсутність прагнення до мовленнєвого вдосконалення.
----------------------------	---

<i>Середній рівень</i>	студент може вирішити незначну кількість комунікативних завдань у стандартних ситуаціях професійного спілкування, має незначний словниковий запас, має уявлення про мовні норми, їх функції, норми мовленнєвої поведінки в різних сферах і ситуаціях спілкування, однак припускається їх порушення; відчуває утруднення з продукуванням усних і письмових висловлень різних типів і жанрів у різних сферах спілкування; оцінювання їх під кутом зору мовного оформлення, ефективності досягнення поставленої комунікативної мети, несформовані вміння використовувати мову для самореалізації та самовираження.
<i>Достатній рівень</i>	Студент має достатні знання про мовну норму та її функції, правила мовленнєвої поведінки в різних сферах і ситуаціях спілкування; проте не використовує повною мірою багатство мовлення, мовленнєву креативність; достатні вміння користуватися всіма видами мовленнєвої діяльності; демонструє відсутність грубих орфографічних, граматичних і пунктуаційних помилок; добре орієнтується в мовленнєвій ситуації, продукує власні висловлення (монологічні й діалогічні); має сформовані вміння самоконтролю й самокорекції.
<i>Високий рівень</i>	Студент демонструє вільне володіння мовою; має глибокі знання різноманітних стилістичних засобів, мовної норми, її функцій, правил

	<p>мовленнєвої поведінки в різних сферах і ситуаціях спілкування, вправно застосовує їх у монологічному й діалогічному мовленні; демонструє мовленнєву креативність, активне використання багатого й різноманітного словникового запасу, використання синонімії, здатність передавати найтонші відтінки значення, уникаючи повторів і двозначності; виявляє розуміння значення мовних одиниць та особливостей їх використання в мовленні; демонструє вміння складати текст відповідно до запропонованої ситуації та мети спілкування; має здатність розвивати навички використання мови для самореалізації та самовираження в різних галузях людської діяльності, майбутньої професійної зокрема; здійснює самоконтроль, самооцінку, самокорекцію.</p>
--	--

За результатами констатувального зрізу високий рівень сформованості комунікативної компетентності виявили пересічно 15,5% студентів експериментальних груп (14% контрольних), достатній – відповідно 45,% і 47%, середній рівень виявили 27% студентів як контрольних, так і експериментальних груп, елементарний – 12,5% студентів експериментальних груп і 12% студентів контрольних груп.

Такі результати констатувального зрізу педагогічного експерименту засвідчують, що фактичний рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів потребує розроблення та експериментальної перевірки методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.

Отже, у процесі констатувального етапу педагогічного експерименту було визначено критерії (мотиваційно-ціннісний, нормативний, тезаурусний, жанровий) показники та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів (високий, достатній, середній, елементарний). Виявлення та аналіз помилок і недоліків, допущених студентами під час констатувального зрізу педагогічного експерименту, підтвердили правильність визначених лінгводидактичних умов (розвиток монологічного й діалогічного мовлення студентів, удосконалення комунікативних ознак мовлення майбутніх журналістів, формування мовленнєвої креативності студентів, риторизації освітнього процесу вишу, упровадження вправ і завдань лінгвокультурологічного змісту) задля розроблення ефективної методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.

Висновки до другого розділу

Аналіз методичного забезпечення дав змогу дійти висновків, що, попри значну кількість навчальних видань, що застосовуються в освітньому процесі вишу, й донині не втрачає актуальності проблема розроблення підручників і посібників для майбутніх журналістів, які допомогли б студентам не тільки оволодіти нормами сучасної української літературної мови, алгоритмами швидкого й правильного складання різних документів, а й сприяли б формуванню комунікативної компетентності майбутніх журналістів.

Лінгводидактичними умовами, що сприяють посиленню практичної спрямованості мовної підготовки, формуванню комунікативної компетентності майбутніх журналістів у процесі навчання української мови, визначено такі: розвиток монологічного й діалогічного мовлення студентів, удосконалення комунікативних ознак мовлення майбутніх журналістів,

формування мовленнєвої креативності студентів, риторизація освітнього процесу вишу, упровадження лінгвокультурологічних вправ і завдань.

Ефективність розвитку монологічного й діалогічного мовлення майбутніх журналістів є систематичність і системність, що означає включення спеціальних у певній послідовності з наростанням складності, а також залучення студентів до активної комунікативної діяльності. Удосконалення умінь діалогічного мовлення майбутніх журналістів відбувається в тісному взаємозв'язку з удосконаленням їхнього монологічного мовлення.

Особливої актуальності в сучасних соціокультурних умовах набуває вдосконалення комунікативних ознак мовлення майбутніх журналістів. Однією з найважливіших засад формування комунікативних якостей мовлення вважаємо збагачення словникового запасу майбутніх журналістів, яке вбачаємо у вимірі не тільки кількісного збільшення, а й динамічних якісних змін, що виражаються в розширенні обсягу понять, уточненні значень слів, засвоєнні нових значень відомих студентам лексем. Збагачення мовлення майбутніх журналістів не може зводитися лише до механічного збільшення їхнього словника за рахунок уведення в активний ужиток окремих слів і висловів, важливо забезпечити оволодіння семантикою слова й умовами його функціонування, що відбувається в процесі організації роботи над усіма аспектами слова, комплексного вивчення всіх мовних рівнів під час виконання різноманітних вправ – лексико-семантичних, лексико-граматичних, лексико-стилістичних, орфографічних та ін., спрямованих на підготовку майбутніх журналістів до подальшої професійної діяльності. Завдання викладача полягає в тому, щоб забезпечити комплексний підхід до формування комунікативних умінь, що забезпечив би засвоєння студентами законів ефективного спілкування, збагачення їхньої мовної картини світу.

Завдання вищих закладів освіти полягає в тому, щоб підготувати майбутніх журналістів, які усвідомлюють значущість проблеми, здатні використати власні креативні здібності в подальшій професійній діяльності, що зумовлює доцільність формування мовленнєвої креативності студентів,

оскільки креативність є базовою здатністю журналіста, необхідною для розв'язання професійних завдань, здатність до творчості, створення нового, оригінального інтелектуально-інформаційного продукту, генерування цікавих ідей.

Важливою лінгводидактичною умовою формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів є риторизація освітнього процесу вишу. Для майбутнього журналіста особливу вагу має сформованість його риторичної компетентності як вищій вияв комунікативної, що передбачає опанування теоретико-методологічних засад риторики; наявність умінь продукувати й аналізувати усні й писемні риторичні тексти; усвідомлене й відповідальне ставлення до професійного мовлення; досвід володіння мовленнєвими жанрами професійного спрямування; здатність доцільно й ефективно застосовувати стратегії і тактики інформаційно-впливового спілкування.

Упровадження лінгвокультурологічних вправ і завдань є необхідною умовою формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології. Значущим складником навчання майбутніх журналістів мовознавчих дисциплін мають стати також відомості про традиції, побут, вірування українського народу, мовленнєвий етикет, інформація про відомих українців, що пропонуються в текстах, які використовують як основу для побудови лінгвокультурологічних вправ і завдань. Звідси випливає, що основним засобом навчання української мови за професійним спрямуванням є текст, що розглядається як результат мовленнєвої діяльності, явище лінгвістичне й позамовне.

Результати констатувального зрізу педагогічного експерименту засвідчують, що фактичний рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів потребує розроблення та експериментальної перевірки методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.

РОЗДІЛ III. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНЕ НАВЧАННЯ ЗА РОЗРОБЛЕНОЮ МЕТОДИКОЮ

3.1. Зміст та організація експериментально-дослідного навчання

Результати аналізу лінгвістичної, психологічної, педагогічної, методичної наукової література та результати констатувального зрізу педагогічного експерименту стали підґрунтям для розроблення експериментальної методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології. Базою проведення експериментального навчання було обрано Київський університет імені Бориса Грінченка, Національний університет імені Тараса Шевченка, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Херсонський державний університет, які готують майбутніх журналістів. Програму експериментально-дослідного навчання розроблено й зrealізовано відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти з урахуванням змісту навчальних планів, програм курсу “Українська мова (за професійним спрямуванням)”, який відкриває широку перспективу для розширення комунікативного репертуару майбутніх журналістів у життєвій та професійній практиці.

Організація і процес формування етапу педагогічного експерименту потребували вирішення таких завдань:

- розроблення експериментальної програми формування комунікативної компетентності на засадах лінгвокультурології;
- створення системи лінгвокультурологічних вправ і завдань, спрямованих на формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів;
- визначення рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів після експериментального навчання;

— експериментальна перевірка ефективності розробленої методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.

В основу експериментального дослідження були покладені припущення, що рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів підвищиться за умов:

- 1) розвитку монологічного й діалогічного мовлення студентів,
- 2) удосконалення комунікативних ознак мовлення майбутніх журналістів,
- 3) формування мовленнєвої креативності студентів,
- 4) риторизації освітнього процесу вишу,
- 5) упровадження лінгвокультурологічних вправ і завдань.

Мета дослідження полягала у створенні спеціальної методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології та експериментальній її перевірці.

Відповідно до поставленої мети, завдань, гіпотези дослідження було розроблено програму експериментального навчання, що відображає зміст і місце лінгвокультурології в процесі формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів.

В основу розробленої нами програми експериментального навчання лягло обґрунтоване науковцями положення, що формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології є взаємозалежним і взаємозумовленим процесом навчання, розвитку й виховання майбутніх журналістів, що передбачає розвиток майбутніх фахівців засобами української мови та вироблення національного колориту їхнього мовлення, оскільки студенти оволодівають національно орієнтованими мовними одиницями, формують уміння активного використання їх у власному мовленні відповідно до комунікативної ситуації. З іншого боку, українська мова є засобом виховання патріотизму, громадянської позиції майбутніх журналістів, формування в них національних почуттів. Через засоби лінгвокультурології формується мовна

картина світу, моральні та естетичні цінності, особистісні риси характеру громадянина України.

Визначаючи теоретичні засади експериментального навчання, ми виходили з положення про розвивальний характер навчання, спрямований на розвиток особистості майбутніх журналістів, співробітництво педагога й студентів; індивідуалізацію та диференціацію навчання задля ефективного забезпечення інтелектуального розвитку кожного студента, оптимізацію освітнього процесу, що передбачає досягнення кожним студентом найвищого саме для нього рівня розвитку творчих здібностей, обдарованості, знань, умінь і навичок, психічних функцій та способів діяльності. У процесі експерименту перед викладачами української мови за професійним спрямуванням ставилася вимога брати до уваги такі психологічні чинники, як потреби, мотиви, інтереси, інтелектуальний рівень, спиратися на розвинене мовне чуття, асоціативне мислення, словесно-логічну, образну, оперативну види пам'яті.

Експериментальну програму побудовано на основі робочих навчальних програм з української мови за професійним спрямуванням, зміст якої ми доповнили темами “Роль мови в професійному становленні журналіста”, “Мова ЗМІ”. Змістову основу коригування програми становили знання про основні комунікативні якості мовлення; мовленнєву поведінку особистості; мовленнєвий етикет тощо. У розробленні експериментальної методики враховувалися вікові та психологічні особливості студентів, а також особливості змісту навчання, що полягають у необхідності систематизації, узагальнення матеріалу, вивченого в школі, а також засвоєння комунікативно значущих відомостей з риторики, культури мовлення як підґрунтя для здійснення ефективного спілкування.

Згідно з програмою робота з формування комунікативної компетентності учнів на засадах лінгвокультурології мала місце у процесі вивчення всіх тем, що розширило можливості для систематичного залучення текстів лінгвокультурологічного змісту задля розширення комунікативної й лінгвокультурологічної компетентностей майбутніх журналістів. Зміст

роботи з урахуванням лінгвокультурологічних засад передбачав поступове засвоєння студентами відомостей про українську культуру, національні цінності, шляхом опрацювання текстів лінгвокультурологічного змісту різних типів і стилів мовлення, виявлення в них семантики та оцінних характеристик національно орієнтованих мовних одиниць, визначення їхнього стилістичного навантаження, а також засвоєння відомостей про мовленнєвий етикет українців, цілеспрямованого введення національно орієнтованих одиниць у мовлення.

Під час дослідного навчання значна частина інформації пропонувалася у вигляді професійно зорієнтованих текстів, застосування яких сприяло підвищенню мотивації студентів до формування комунікативної компетентності, наприклад: “Роль мови у формуванні особистості”, “Мова і культура в житті суспільства”, “Мова як чинник професійного становлення особистості” тощо. Тексти-взірці, що використовувалися на заняттях, містили інформацію лінгвокультурологічного змісту про культуру, звичаї, традиції, мовленнєвий етикет, відомих українців.

Як уже зазначалося, під час констатувального етапу педагогічного експерименту здійснювалася діагностика рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів.

Для реалізації методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів під час вивчення курсу "Українська мова (за професійним спрямуванням)" одним із важливих завдань було розроблення ефективного навчально-методичного супроводу, яким передбачено реалізаційний комплекс заходів та компонентів цілеспрямованого впливу на особистість.

На підставі результатів, отриманих у процесі констатувального етапу педагогічного експерименту, ми виділили три етапи формувального етапу експерименту, сформулювали цілі, визначили завдання, очікуваний результат, обрали адекватні їм методи, прийоми й засоби навчання. Зважаючи на те, що знання мовленнєвих і риторичних понять можна вважати інструментом у

формуванні комунікативної компетентності майбутніх журналістів, перший етап дослідного навчання (*мотиваційно-пізнавальний*) передбачав мотивацію навчальної діяльності студентів та коригування набутих у школі мовних, мовленнєвих знань, умінь і навичок, повторення, систематизацію та поглиблення відомостей про основні мовленнєві й риторичні поняття, ефективне засвоєння яких стане першим кроком до формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів. Другий етап – *оперативно-конструктивний* – передбачав узагальнення й систематизацію знань, умінь і навичок з фонетики, лексикології, граматики, орфографії, пунктуації, стилістики, культури мовлення, удосконалення вмінь текстосприймання та текстотворення на засадах лінгвокультурології. Третій етап – *продуктивний* – стосувався переважно вдосконалення вмінь і навичок створювати власні висловлення залежно від ситуації спілкування.

На основі надбань лінгводидактики, аналізу наявного навчально-методичного забезпечення курсу "Українська мова (за професійним спрямуванням)" експериментально-дослідну роботу з розроблення методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології побудовано з урахуванням:

1) сучасних підходів до формування комунікативної компетентності (особистісно зорієнтований, компетентнісний, комунікативно діяльнісний, лінгвокультурологічний);

2) загальнодидактичних принципів (системності, послідовності, зв'язку навчання з життям, активізації пізнавальної активності, систематичності, індивідуалізації, диференціації та ін.), лінгводидактичних (пізнавально-практична спрямованість навчання мови; функційно-комунікативної спрямованості навчання мови; вивчення мови в структурній цілісності з обов'язковим пізнанням її рівнів; вивчення мовних явищ у єдності форми й змісту; вивчення мови в міжрівневих, внутрішньорівневих і міжпредметних зв'язках; активізації взаємовпливу навчання мови й розвитку мислення та мовлення; використання мовленнєвої практики для засвоєння теорії мови й,

навпаки, – теорії мови для розвитку мовлення, лінгвокультурологічного); специфічних (вивчення мовних одиниць на основі аналізу тексту в єдності змісту і форми; використання текстів професійного спрямування як домінантного дидактичного матеріалу на заняттях; зумовленості основного напрямку в навчанні української мови (за професійним спрямуванням) її комунікативною функцією в усіх проявах; засвоєння лінгвокультурологічної інформації).

Ефективність розробленої методики перевірялася в процесі формувального експерименту, який проводився впродовж 2016-2017 та 2017-2018 навчальних років. Експериментом було охоплено 320 студентів Київського університету імені Бориса Грінченка, Національного університету імені Тараса Шевченка, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Херсонського державного університету.

Дослідно-експериментальне навчання проводилося за таких умов: 1) майбутні журналісти експериментальних груп обов'язково проходили всі етапи формування комунікативної компетентності за розробленою програмою; 2) за результатами діагностичних поточних зрізів в експериментальних групах аналізувалась динаміка формування комунікативної компетентності, визначався зміст коректив, які необхідно внести в подальше експериментальне навчання. Майбутні журналісти працювали за чітко визначеним варіативним змістом удосконаленої програми курсу "Українська мова (за професійним спрямуванням)".

Аналіз навчально-методичного забезпечення з української мови за професійним спрямуванням показав, що на сьогодні відсутній єдиний підручник із зазначеного курсу. З огляду на це під час дослідного навчання студенти засвоювали теоретичний матеріал, виконували практичні завдання за допомогою різних методичних посібників, довідників, словників, додаткової літератури. Це сприяло підвищенню питомої ваги самостійної роботи студентів, закріпленню навичок написання конспектів, повідомлень,

доповідей, виступів, рефератів, а відтак і вмінь виступати перед аудиторією, брати участь у дискусії тощо.

Особливе місце в дидактичному комплексі посідала система вправ і завдань, розроблена на основі аналізу і синтезу відомих класифікацій (О. Біляєв, Н. Голуб, І. Дроздова, С. Караман, О. Копусь, Т. Ладиженська, В. Онищук, Т. Симоненко та ін.).

Запропонована система вправ ґрунтувалася на принципах відповідності змісту вправ розділам програми експериментально-дослідного навчання; здійснення внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків, орієнтації студентів на індивідуальну та самостійну роботу, добору вправ залежно від мети їх реалізації, перспективності, повторюваності, креативності, систематичності й взаємозалежності їх застосування, текстоцентризму.

Більшість вправ було побудовано на текстовій основі, оскільки текст використовувався задля опанування мовних рівнів (лексичного, граматичного, стилістичного, а також риторики тощо) і видів мовленнєвої діяльності; для ілюстрації функціонування мовних одиниць у мовленні, як взірць мовлення певної структури, форми та жанру; як модель породження мовленнєвого висловлення, повідомлення або мовленнєвого спілкування. Під час дослідного навчання ми віддавали перевагу професійно орієнтованим текстам, оскільки саме робота з ними сприяла не лише збагаченню словникового запасу студентів фаховою лексикою, але й дозволяла спроектувати комунікативний контекст майбутньої професійної діяльності.

У доборі текстів ми керувалися такими критеріями:

- *урахування здобутих студентами в загальноосвітній школі знань, умінь і навичок, що дозволив уникнути дублювання вивченого раніше, заощаджуючи час для поглиблення знань і вдосконалення мовленнєвих умінь студентів;*
- *відповідність змісту тексту та його мовного типологічним характеристикам студентів, їхнім пізнавальним потребам, що передбачав відбір переважно професійно орієнтованих текстів;*

- *урахування професійно-комунікативних потреб студентів, що зумовлював роботу над комунікативно значущими для студентів жанрами публіцистичного стилю: огляд, репортаж, інтерв'ю, замітка, есе та ін.;*
- *потенціал тексту в забезпеченні комплексної роботи над усіма видами мовленнєвої діяльності (аудіюванням, читанням, говорінням, письмом);*
- *естетичного (добір таких текстів, зміст яких ілюструє естетичну функцію мови й сприяє розвитку в студентів чуття слова);*
- *урахування лінгвокультурологічного наповнення текстів.*

У процесі дослідного навчання основну увагу було зосереджено на розвитку мовлення студентів, що передбачало, крім активної реалізації всіх видів мовленнєвої діяльності, і роботу над збагаченням словника майбутніх журналістів суспільно-політичною, власне українською лексикою, розвитком чуття мови, удосконаленням уміння вільно орієнтуватися в словниковому багатстві української мови й використовувати його відповідно до ситуації спілкування.

Отже, експериментальна методика передбачала визначення етапів експериментально-дослідного навчання задля формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах системи вправ і завдань лінгвокультурологічного спрямування. Перебіг практичного застосування методики комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології докладніше описано в наступному підрозділі.

3.2. Реалізація експериментальної методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології

Упровадження експериментальної методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології відбувалося поетапно. Ми виходили з того, що формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів є

тривалим і багатоаспектним процесом. Кожний етап експериментального навчання потребував відбору оптимального змісту навчання та вибору адекватних змістові форм, методів, прийомів, засобів і видів навчальної діяльності.

Мета роботи під час першого – *мотиваційно-пізнавального* – етапу полягала у формуванні в майбутніх журналістів стійкої мотивації до формування комунікативної компетентності, а також узагальненні й систематизації комунікативно значущих відомостей. Оскільки перший етап експерименту хронологічно відбувався впродовж першого курсу навчання у виші (під час опанування навчальної дисципліни “Українська мова за професійним спрямуванням”), бралось до уваги, що студенти, які вступили на перший курс, мають різний обсяг здобутих знань, оскільки навчалися в загальноосвітніх навчальних закладах за різними програмами (профільний рівень і рівень стандарт), тому необхідно було скоригувати зміст навчання. З огляду на зазначене зміст роботи впродовж першого етапу експерименту передбачав повторення/засвоєння студентами комунікативно значущих відомостей, зокрема про комунікативні ознаки мовлення, мовленнєвий етикет, риторичку. Особливу увагу було приділено поглибленню відомостей про мову й мовлення, функції мови й мовлення, роль мови в становленні особистості, текст, засоби зв’язку в тексті, монолог, діалог, вербальні й невербальні засоби спілкування, що здійснювалося як у процесі лекцій, так і під час практичних занять.

У зв’язку з тим, що згідно з навчальними планами експериментальних вишів в освітньому процесі домінували практичні заняття, основну роль під час експериментального навчання було відведено практичним заняттям, які мали низку особливостей, передусім побудовою на засадах лінгвокультурології. Підготовка і проведення практичних занять передбачала різні види самостійної, колективної роботи студентів. Практичні заняття ставили за мету:

- сформувати стійку мотивацію студентів до формування комунікативної компетентності;
- підвищити рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів;
- через упровадження спеціально розробленої системи вправ і завдань сприяти опануванню студентами лінгвокультурологічних відомостей, що є важливим підґрунтям формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів.

Практичні заняття в межах експериментальної методики проводилися за розробленим планом, що містив перелік основних питань, вправи і завдання, спрямовані на формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів. Обов'язковим складником практичних занять було опанування майбутніми журналістами лінгвокультурологічних відомостей, що сприяли підвищенню мотивації до опанування комунікативно значущих відомостей, що реалізувалося під час роботи з власне українською лексикою, фразеологізмами, відтворення (створення) культурного фону окремих слів і висловлювань, використання афористики, цитат, прецедентних феноменів; аспектного, концептуального й комплексного видів аналізу тексту, лінгвокультурологічного коментаря текстів.

Значна частина практичних занять передбачала виконання вправ, побудованих на основі текстів лінгвокультурного спрямування, зокрема про роль мови в житті людини і суспільства, у процесі професійного становлення, культуру спілкування, мовленнєвий етикет. Крім того, умови вправ передбачали такі види діяльності: опрацювання основної та довідкової літератури, підготовка усних і письмових повідомлень, що потребують опрацювання додаткової літератури, редагування текстів тощо.

Експериментальне навчання було спрямованим на реалізацію лінгводидактичних умов ефективного формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.

Під час першого етапу задля реалізації такої лінгводидактичної умови, як розвиток монологічного й діалогічного мовлення студентів, було розроблено й використано завдання, що моделювали різноманітні комунікативні ситуації й давали змогу виокремити індивідуальне мовлення студентів.

Розвиток монологічного мовлення майбутніх журналістів під час першого етапу експерименту здійснювали переважно шляхом удосконалення в них умінь конспектувати й реферувати, володіння якими дає змогу краще сприймати, розуміти й запам'ятовувати прочитане. Ми виокремили під час означеного етапу вдосконалення означених умінь ще й тому, що студенти на першому курсі значну частину інформації отримують під час лекцій і самостійної роботи з інформаційними джерелами. Робота викладачів в експериментальних групах була спрямована на вдосконалення в студентів умінь конспектувати тексти з огляду на те, що окрім того, ми враховували й те, що останнім часом значно зросла роль конспектування у зв'язку зі збільшенням обсягів інформації в сучасному суспільстві, викликами часу до фахівця загалом і журналіста зокрема, який повинен добре знати не лише мову, а й характеристики медійного контенту, бути обізнаним в межах своєї тематичної спеціалізації (політика, економіка, спорт тощо), враховувати особливості контингенту, для якого він працює. Це зумовлює необхідність систематичного опрацювання різноманітних джерел, передбачає вдосконалення вмінь конспектування, а, як свідчить практика, уміння конспектувати й реферувати тексти в майбутніх журналістів належним чином не сформовані.

Конспектування здійснювалося за такими етапами: прийом інформації (сприймання друкованого тексту зоровим аналізатором, який дає змогу розпізнати друкований текст на рівні смислових відрізків; аудіювання відбувається за мінімальними смисловими сегментами мовлення мовця); відбір інформації (читач, відкидаючи зайву інформацію, продовжує аудіювання або читання до того часу, поки не одержить інформацію, потрібну

для фіксації; інформація, відібрана для фіксації, піддається вторинному обробленню за ознакою її новизни, важливості залежно від мети сприймання тексту); переформулювання (оброблення інформації, отриманої в результаті відбору задля підготовки її до наступної фіксації, наслідком перероблення інформації стає зменшення її обсягу за рахунок виключення в першоджерелі повторів, подробиць тощо, або шляхом узагальнення ряду однорідних актів) й фіксація (залежить від швидкості написання).

Формуючи вміння студентів конспектувати, в процесі експерименту було враховано, що будь-який текст або усне повідомлення має головну інформацію (визначення понять, формулювання законів, цитати, теоретичні принципи тощо); другорядну (теоретична аргументація, фактичні обґрунтування, опис методів та процедур, характеристика окремих явищ, факти, приклади, деталі тощо); допоміжну (методичні поради, питання для самоперевірки, нагадування про вивчене раніше). Студентам нагадували, що головну інформацію слід записувати повністю, без скорочень, другорядну переробляти, узагальнити та скоротити (у вигляді схем, тез, висновків, результатів). Результатом виконання завдання було визначено створення студентами конспекту чи реферату як різновидів монологічного мовлення.

У процесі педагогічного експерименту визначено, що провідною умовою стійкого формування вмінь конспектування (як інструмента навчання) є сформованість у студентів аудіативних та читацьких умінь, систематичне залучення майбутніх журналістів до процесу повсякденного оволодіння програмовим матеріалом; важливим критерієм якості конспектування визначено ефективність використання конспектів для вирішення навчальних завдань.

У доборі текстів для конспектування спиралися на лінгвокультурологічний принцип, що забезпечував ознайомлення студентів із відомостями, спрямованими на загальнокультурний розвиток майбутніх журналістів та формування в них комунікативно значущих умінь, зокрема: виявляти гнучкість комунікативної поведінки, використовувати соціокультурні

знання й досвід у спілкуванні, урахувати комунікативний і соціокультурний портрет комунікативних партнерів тощо. В експериментальних групах під час конспектування текстів із підручників для журналістів “Історія зарубіжної журналістики”, “Спортивна журналістика”, “Фотожурналістика”, “Психологія журналістики” та інших джерел особливу увагу було приділено структуруванню обробленого матеріалу, побудові логічних схем, трансформації тексту в таблиці, схеми. Спостереження за перебігом експериментально-дослідного навчання уможливило висновок, що конспективна система запису є сукупністю елементів графічного, мовного та смислового згортання інформації, а також комплекс навчальних технологій, що забезпечують оволодіння цими елементами. Ми враховували рекомендації І. Зимньої, що графічне згортання здійснюють шляхом спрощеного написання окремих морфем, слів, виразів та елементів тексту. У результаті цього відбувається скорочення числа літер, заміщення їх різноманітними символами та знаками або за допомогою схематизації повторюваних елементів.

Мовне згортання реалізувалося під час заміни групи слів узагальнювальним словом (словосполученням) за допомогою засобів: введення термінів як заміників багатослівних описів; заміна просторових зворотів схожими, але компактнішими за обсягом; заміна групи слів, що містять дієслово, однією із форм дієслова; синонімічна заміна більш лаконічними одиницями [95]. Наведемо уривок тексту, запропонованого для конспектування:

Безумовно, інтерактивне телебачення забезпечує і технологічні можливості організації діалогу між тележурналістами і аудиторією. Так, одночасно з переглядом тих чи тих телевізійних програм глядачі можуть здійснювати дії, що безпосередньо стосуються поточної передачі. Це дуже зручно, якщо у телеглядача виникла необхідність запитувати і отримувати додаткові відомості: інформацію про цю програму або тих, що зберігаються у відеоархіві, про її авторів та учасників, анонси майбутніх передач, існує також можливість отримання додаткових матеріалів, що, наприклад не

увійшли з якоїсь причини до основної телепрограми. Під час передачі можна навіть здійснювати покупки супутніх товарів і послуг (ТБ комерція). Як приклад розширеного варіанту співпраці журналіста і конкретного телеглядача можна назвати і обмін інформацією уточнювального характеру безпосередньо під час трансляції. Споживач інформації під час показу відеокліпу може дізнатися біографію виконавця, графік його концертів і навіть замовити квитки, а футбольний уболівальник час перегляду матчу – ознайомитися зі складом учасників і турнірною таблицею, купити не тільки квитки, а й сувеніри, отримувати в режимі реального часу спортивні новини тощо, причому не відриваючись від телепрограми або матчу. "Відповідаючи на запитання, заповнюючи анкети та використовуючи інші пропонувані форми зворотного зв'язку, глядач може безпосередньо впливати на перебіг передачі. Він може виставити для участі в шоу свій віртуальний образ або навіть стати співавтором, обираючи декорації, ведучого і варіанти розвитку сценарію передачі або фільму. Можна дивитися новинні програми, скомпоновані на свій смак (З підручника "Психологія журналістики").

Завдяки усуненню вставних, емоційно забарвлених слів (безумовно, навіть), заміни просторових зворотів схожими, але компактнішими за обсягом (споживач інформації – глядач); синонімічної заміни більш лаконічними одиницями текст студента Сергія Р. значно скоротився:

Інтерактивне телебачення забезпечує технологічні можливості організації діалогу між тележурналістами і аудиторією. Одночасно з переглядом програм глядачі можуть запитувати і отримувати додаткові відомості: інформацію про цю програму, їх авторів та учасників, здійснювати покупки супутніх товарів і послуг. Глядач під час показу відеокліпу може дізнатися біографію виконавця, графік його концертів і навіть купити не тільки квитки, а й сувеніри, отримувати в режимі реального часу спортивні новини тощо. Глядач може безпосередньо впливати на перебіг передачі. Можна дивитися новинні програми, скомпоновані на свій смак (З підручника "Психологія журналістики").

Смислове згортання відбувалося як на рівні фраз, так і на рівні всього тексту. У першому випадку найбільш характерним є застосування серії засобів, що відтворюють форми висловлення думок [95, с. 30]:

- виділення в змісті хронологічної послідовності об'єктивного взаємозв'язку (прийом-розповідь);
- визначення суті предметів та явищ через виділення відомостей про функціонування, взаємовідношення об'єктів та їх компонентів (прийом-пояснення);
- фіксування окремих вражень та знань, що дозволяють уявити конкретний предмет чи явище (прийом-опис);
- відбір елементів, що складаються в доказ, з метою вплинути на понятійний апарат того, хто читає (прийом-міркування).

[265, с. 8–9].

У процесі експериментально-дослідного навчання студенти засвоїли, що конспект має ознаки тексту: тематичну, значеннєву й структурну єдність. Тематична й значеннєва єдність конспекту виражається в тому, що всі його складники прямо або опосередковано пов'язані з темою висловлення, заданої першоджерелом, і з настановою мовця (зафіксувати індивідуально важливу інформацію з можливим наступним відновленням її). У конспекті також виділяють структурно-значеннєві частини (у більшості випадків навіть оформлені графічно), але вибір таких значеннєвих частин, як і їхній порядок, довільний. Зв'язність не є обов'язковою ознакою конспекту, тому що опущені зв'язки існують у пам'яті того, хто конспектує, можуть бути відновлені при “розгортанні” інформації.

Під час експерименту було застосовано такі основні техніки складання конспекту, як-от:

- первинне прочитання тексту-джерела: виявлення особливості матеріалу, його характеру, підкреслення невідомих слів, у тому числі термінів тощо;

- вторинне прочитання тексту-джерела: виокремлення головного від другорядного, поділ інформації на логічні частини, розміщення їх у відповідному порядку;
- основний зміст кожного смислового компонента занотовується у вигляді сконденсованої інформації після найменування теми;
- конспект складається не лише з основних положень, але й з фактів, висновків, спостережень та їх обґрунтувань;
- можливе використання реферативного способу викладу (наприклад: “автор вважає...”);
- власні коментарі, роздуми, ідеї розташовуються на берегах [114, с. 46–50].

Експеримент засвідчив, що найбільші труднощі, яких відчують студенти під час підготовки конспекту, пов’язані з особливостями скорочення слів. Задля подолання цього методисти радять використовувати таку вправу:

Прочитайте текст. Сформулюйте правила скорочення слів. Законспектуйте одну зі статей з літератури, використовуючи складені поради.

Було з’ясовано, що основне уміння, яке треба розвивати для написання конспекту, – вміння скорочувати слова так, щоб через деякий час можна було відновити скорочений запис у пам’яті. Під час вступної лекції студентам було наголошено, що для низки слів в українській мові існують загальноприйняті скорочення: *ін.* – *інші*, *вид-во* – *видавництво*, *зб.* – *збірник*, *проф.* – *професор*, *доц.* – *доцент*, *рр.* – *роки*, *осн.* – *основний*, *у т.ч.* – *у тому числі*, *г.ч.* – *головним чином*, *та ін.* – *та інші*, *і т.д.* – *і так далі*, *с.* – *сторінка*, *ц.р.* – *цього року*, *див.* – *дивись*, *н-д.* – *наприклад*, *т.ч.* – *таким чином*. Крім того, нагадали, що за державним стандартом відтинання кінцевої частини слова повинно:

- сприяти легкому поновленню цілого слова: *модальн.* (модальний), *когніт.* (когнітивний), *аферентн.* (аферентний).
- закінчуватися тільки на приголосний: *перцептивн*, а не *перцепти*, якщо немає потреби відновити потім слово як частину мови.

- закінчувати скорочення на останньому приголосному, якщо приголосних у кінці декілька: інтерактивн, а не інтерактив.
- відтинати (при наявності подвійних приголосних) – один з них: гетерохрон (гетерохронність).
- власні назви не скорочуються.

Під час першого етапу було використано для формування умінь конспектування вправи і завдання, що містили комунікативно значущу інформацію:

1. Прочитайте текст. Порівняйте викладену в тексті інформацію про тези й конспект з уже відомою вам. Узагальніть інформацію про тези й конспект як способи запису інформації.

Тезами називають стисло сформульовані основні положення тексту, що вбирають суть висловленого.

Записуючи тези, ви повинні зазначити, що саме говорить автор з приводу того чи іншого питання. Причому тут теж необхідно відрізнити головне від другорядного, а саме: відділити важливі деталі від зайвих подробиць. Ця робота залежить як від логіки авторського викладу, так і від тієї конкретної мети, яку ви собі ставите, приступаючи до опрацювання книги.

Під час тезування текст зазнає різних мовних деформацій. Більше того, інколи нам треба змістити смислові акценти, виділити те, що є головним саме для нас. Однак ніколи не можна міняти форму вираження, допускаючи зміну, викривлення смислу висловленої автором думки.

А що ж є в конспектах такого, чого немає в інших формах запису? Якщо обмежитися однією фразою, то відповідь буде така: у конспекті ми маємо можливість не лише занотувувати прочитане й почуте, але й виразити наше ставлення до нього, записувати власні думки.

Конспект, як правило, ведеться в окремому зошиті. На першій сторінці ви обов'язково повинні записати паспортні дані книги, над якою працюєте.

Матеріал конспекту доречно записувати на одній правій сторінці зошита. Ліва сторінка служитиме для запису власних думок, коментарів, уточнень, які можуть з'явитися уже після запису конспекту.

Уміння правильно вести конспект, правильно його оформити має неабияке значення. Наприклад, скорочення. По-перше, скорочувати можна ті слова, які однозначно встановлюються за конспектом. Це насамперед часто вживані слова або терміни, які повторюються в тексті. Для ряду слів існують загальноприйняті скорочення.

Отже, мало вміти правильно переробити інформацію, не менш важливо правильно її зафіксувати, записати в найбільш раціональній формі (З посібника “Учіться висловлюватись”).

1. 1. Складіть план тексту. Поміркуйте, з чого варто починати під час складання конспекту: зі складання плану, написання тез чи тематичних виписок?

2. Яка інформація виключається зі змісту абзаців під час складання тез тексту (деталізація основної інформації, приклади, пояснення, авторські відступи, посилання, цитати тощо)?

В експериментальних групах поступово завдання ускладнювали, пропонуючи студентам не просто законспектувати матеріал, а обов'язково застосовувати певну систему підкреслень, скорочень, умовних позначень, або записати тексти так, щоб зміст їх був незмінним, а кількість слів скоротилася. Наприклад: *Будь-яка діяльність відбувається більш ефективно й дає якісні результати, якщо при цьому особистість має сильні, глибокі, яскраві мотиви, що викликають бажання діяти активно, з повною віддачею сил, долаючи неминучі перешкоди, несприятливі умови та інші обставини, наполегливо просуваючися до наміченої мети. – Позитивні мотиви покращують результати діяльності.*

Розвиток діалогічного мовлення майбутніх журналістів відбувався з урахуванням основних його ознак, як-от ситуативність, спонтанність. Крім того, було взято до уваги напрацювання науковців (З. Бакум, С. Караман,

А. Ляшкевич, Е. Палихата та ін.), що вимогами до ефективного навчання діалогічного мовлення є добір відповідного матеріалу, прикметними ознаками якого є актуальність, особистісна та професійна значущість, емоційна виразність, здатність впливати на емоційну сферу особистості. З огляду на це під час першого етапу експерименту було використано прийом *інтерв'ю*, коли перед студентами чітко визначається проблема, тема, мовленнєвий формат, параметри комунікації з діячем культури, з письменником, спортсменом, актором тощо.

Важливими були завдання, що передбачали моделювання ситуацій. Студенти імітували інтерв'ю журналіста з науковцями, спортсменами, політиками, моделювали брифінги, конференції, спрямовані на розвиток монологічного й діалогічного мовлення студентів.

Упродовж першого етапу експерименту задля реалізації другої лінгводидактичної умови – формування комунікативних ознак мовлення майбутніх журналістів – увагу було акцентовано на формуванні правильності й багатства мовлення майбутніх журналістів. Оскільки практика засвідчує, що у студентів часто виникають труднощі, пов'язані з правильним уживанням слова, його написанням, вимовою, наголошуванням, творенням граматичних форм, лексичною і синтаксичною сполучуваністю, було дібрано завдання, спрямовані на подолання цих труднощів. В експериментальних групах обов'язковим складником практичного заняття став орфоепічний тренінг, спрямований на засвоєння студентами акцентологічних, орфоепічних норм сучасної української літературної мови, наприклад:

- Випишіть зі словника-довідника Головащука С.І. “Складні випадки наголошення” (К.: Либідь, 1995) десять слів, наголошення яких відрізняється від наголошення їхніх безпосередніх лексичних відповідників у російській мові (*вітчи*□м, рос. *о*□тчим; *о*□лень, рос. *оле*□нь).
- Випишіть зі словників по десять слів, у яких: а) наголос залежить від наявності чи відсутності прийменника (*мене*□ – до *ме*□не, *одного*□ –

всі до одного); б) іменники, у яких специфіка окремих форм зумовлена наявністю числівників **два, три, чотири** (сини□ – **два сини**; сестри□ – **три сестри**□); в) особові форми дієслів, у наголошуванні яких допускають помилки (поло□ти – полю□, ве□сти – веду□, ведемо□, ведете□).

- Які відхилення від орфоепічних норм трапляються при вимові поданих нижче слів? Запишіть їх фонетичною транскрипцією відповідно до норм літературної мови.

Порядок, узгір'я, звірячий, чого, щирий, чудо, відщипнути, дощ, лікар, Харків, з жалем, на дощці, стараєшся, двадцять, на сорочці, шістсот, отже.

Під час експерименту було розроблено й застосовано вправи і завдання, спрямовані на комплексне засвоєння означених норм української літературної мови, побудовані на матеріалі текстів лінгвокультурологічної тематики. Наприклад: Прочитайте текст, дотримуючись орфоепічних норм української літературної мови. Поясніть уживання розділових знаків у тексті.

Якось редактора естонського журналу "БАТ" запитали: у чому полягає суть журналістської етики? На що той відповів: "Етика для мене – це весь я, яким ви мене бачите. Це я без "оформлення", це те, що досить глибоко є в моїй душі. Якби я не йшов за нею, то вже давно б залишився за межею нормального, людського життя". Цьому твердженню важко заперечити. Адже всім відомо: те, що усередині, залишається на все життя, а ефемерна пишність зовнішнього зникає зі швидкістю блискавичного заряду. Інколи журналіст може опинитися у конфлікті з собою, позитивність розв'язання якого насамперед залежить від "настрою душі". В умовах конфлікту інтересів він самостійно робить вибір. Але якщо цим вибором керуватимуть егознавці, то не лише буде забезпечено негативний результат, а й певні порушення моральних принципів стануть нормою життя. Проте ці аспекти заперечуватимуть існування професійної етики журналіста, якщо їх вчасно не зупинити. "Етика і свобода слова є цеглиною сучасних засобів масової

інформації", – так про ці складники у своїй книзі "ЗМІ: минуле і сучасне" пише австрійський журналіст Арнольд Шендерович (Ярослав Ширченко).

II. Як ви розумієте значення висловів “журналістська етика”, “свобода слова”? Відповідь аргументуйте.

Усвідомленню важливості дотримання студентами норм сучасної української літературної мови сприяло використання проблемних запитань про комунікативну та професійну значущість дотримання норм, визначення їх впливу на ефективність спілкування. Саме проблемні запитання стимулювали студентів на пошуки невідомого, мобілізують до дії, збуджують емоції, викликані бажанням подолати труднощі. За визначенням М. Шкільника, проблемне питання, як і проблема, повинне бути такою мірою складним, щоб викликало потребу пошуку нового, і такою мірою доступним, щоб самостійно шукати відповіді на нього [263, с. 24]. Наведемо приклади проблемних запитань і вправ, які було використано в процесі експерименту:

• *Які мовні норми найчастіше порушують журналісти? Чим зумовлені ці порушення? Чому співрозмовники передусім звертають увагу на дотримання орфоепічних норм?*

• *Чи взаємозумовлені мовні й комунікативні помилки?*

• *Чи погоджуєтеся ви з думкою, що правильність мовлення – це не лише її відповідність нормам мови, але й правдивість, справедливість, логічність, точність тощо?*

Зауважимо, що викладачі звертали увагу на те, щоб під час відповідей на запитання студенти дотримувалися норм літературної вимови, ілюструючи таким чином важливість їх знання для подальшого професійного становлення.

Практика показує, що студенти найчастіше припускаються помилок, пов'язаних з інтерферентним впливом російської мови. Тому під часу експерименту було використано вправи на переклад, оскільки, за влучним висловленням В. Мельничайка, це “вправи не локалізовані, не на певне правило, вони потребують аналізу, диференціації й комплексного

застосування усіх без винятку мовних засобів” [167, с. 176]. У розробленні вправ брали до уваги рекомендації Г. Бондаренко, яка вважає, що доцільно розробити цілеспрямовану систему завдань, побудовану на принципі від простого до складного, дотримуватися методичних рекомендацій щодо застосування перекладу як навчального завдання, зокрема: добирати лексичні одиниці, словосполучення, речення, тексти, що відповідають фаху студентів, допускають варіативність (проблемність) перекладу, насичені мовними явищами, які були розглянуті на попередніх практичних заняттях; проводити підготовчу роботу, зосереджуючи увагу студентів на труднощах тексту; ставити до перекладного тесту комплексне завдання, що передбачає не лише передання його іншою мовою, а й аналітичну роботу з пошуку особливостей українського варіанту порівняно з російським, передусім на матеріалі фахової лексики; проводити обов’язкове обговорення й аналіз перекладеної роботи, давати завдання, спрямовані на запобігання й подолання труднощів, які виникли у студентів під час перекладу; застосовувати навчальний переклад систематично [35, с. 57–63]. Наприклад, для усунення помилок у писемному мовленні студентів були використані такі вправи:

Вправа 1. Прочитайте текст. Перекладіть його українською мовою. Продовжте перекладений текст, обґрунтовуючи або спростовуючи висловлену в останньому реченні тексту думку.

Доминирующими в профессиональной морали журналистов являются отношения с адресатом информации – аудиторией СМИ. Читатель, радиослушатель, телезритель – для них мы работаем, им предназначаем плоды своих трудов, не уставая следить за изменениями действительности, чтобы вовремя сообщить о важных новостях и помочь разобраться в них. Но, как мы уже могли убедиться, продукция журналистики для адресата не всегда безопасна (З підручника).

Складником системи вправ і завдань, що сприяють формуванню правильного мовлення майбутніх журналістів, стало редагування словосполучень, речень і текстів, оскільки в процесі редагування

встановлюється відповідність різним вимогам, що висуваються до літературного матеріалу того чи того призначення й типу. Важливо, щоб студенти усвідомили, що тексти, які повинні бути оприлюднені, завжди редагуються.

Формуванню багатства мовлення майбутніх журналістів сприяло застосування спеціальних вправ, спрямованих на збагачення словникового запасу, наприклад:

- З'ясуйте значення слів кожного синонімічного ряду. Синоніми першого ряду введіть у складені речення.

1. Гарний, красивий, прекрасний, вродливий, дивний, чудовий. 2. Плести, скручувати, сукати, вити, тягнутися. 3. Завжди, раз у раз, повсякчас, постійно. 4. Шлях, путь, дорога, гостинець, шосе, тракт. 5. Хуртеча, вітрюга, завірюха, крутія, завія, курява, юга. 6. Розуміти, тямити, збагнути, усвідомлювати, осмислювати.

- I. Прочитайте прислів'я і приказки. Вкажіть синоніми – іменники, синоніми – дієслова, синоніми – прикметники.

1. Бідний до всіх рідний, а багатий нікому не радий. 2. Бідак живе обачно: раз на тиждень обідає, та й то не смачно. 3. В убогого все по обіді. 4. Хто тягне, того ще й б'ють. 5. Працюємо до сьомого поту. 6. Доброго вола в ярмі пізнають. 7. Хороше, та рідко шито. 8. Біда ще й за горе зачепилася. 9. Вода пливе – роки йдуть. 10. Кажали минеться, а воно тільки настає.

II. З'ясуйте значення шостого речення.

- Поясніть значення слів і складіть з ними речення.

Хворий – хворобливий – хоровий; дефектний – дефективний – дефектологічний; лісник – лісничий – лісовод; адреса – адресат – адресант; передній – передовий; зуб – зубок – зубило; сірчаний – сірчастий – сіркуватий; літаючий – летючий – літальний.

- I. Прочитайте текст. Визначте багатозначні слова. З'ясуйте їх роль у тексті.

Робота зі словами, а особливо зі словами промовленими укладається у мірило, де з одного боку – зневіра, а з іншого – надія, яку не знищити. Зневіра, бо ти розумієш, як мало важить слово і говоріння, ти усвідомлюєш, що до нічого доброго твоя балаканина загалом не приведе. Бо кожен з людей може зробити все, що є найгіршого у людей, і тоді його не спинить жодне слово. Але є надія. Віра в те, що всі слова знаходять адресата, жодне речення не марне, кожна деталь укладається у ту конструкцію, де її найбільше бракує. Тому і працюєш зі словами. Ти опиняєшся в ролі майстра, що робить предмети розкоші, або продавця дуже химерного і дорогого антикварного магазину. Твій товар потрібний лиш декому, а ті, кому він потрібний, не завжди знають про існування твоєї крамнички. Тож доводиться чекати. Але не дочекатися неможливо. І коли бачиш захват, сльози й посмішку того, хто тебе знайшов, не можеш уже займатися нічим іншим. Я переконаний, що нема жодної людини – найгіршої і найдурнішої, яка б не дожила до такого моменту, коли їй трапиться слово чи речення, адресоване саме їй. Тоді вона, хай ненадовго, перетворюється у найдобрішу і наймудрішу людину на землі. Заради таких метаморфоз варто жити серед людей і любити їх більше, ніж самого себе. І варто плодити слова, речення і образи, розсилаючи їх навмання на всі боки, роздаючи їх тим, хто невідомо для самого себе страждає від браку потрібного слова..... Жесту... Поцілунку... Удару... Пригортання... Погляду... Подарунка... Мелодії... Плода... Дороги... Вказівника... Вчинку чи взірця (З інтернетних джерел).

II. Які ще мовні засоби створюють багатство і різноманітність тексту? Випишіть їх.

- Поясніть значення прикметника золотий. Складіть з ним кілька речень.

Золотий вік, золотий мішок, золотий голос, золота молодь, золота рибка, золотий промінь, золоті гори, золоте дно, золотий годинник, золоті нитки, золоті руки, золотий колос.

Реалізація такої лінгводидактичної умови, як формування комунікативних ознак мовлення майбутніх журналістів, відбувалася через

використання системи вправ і завдань, важливими складниками якої стали орфоепічний, комунікативний тренінги, вправи на переклад, редагування текстів.

Важливою лінгводидактичною умовою було формування лінгвокреативності мабутніх журналістів, що передбачало виконання низки завдань, що ілюструють мовну гру, оскільки ігрове сприймання слова сприяє розвитку мовленнєвої культури особистості, застосування мовних одиниць в ігровому контексті формує в майбутніх журналістів неусвідомлене розуміння мовної норми, лінгвокреативності.

Так, студентам пропонували знайти фразеологічні одиниці, пояснити їхнє значення, аргументувати необхідність їхнього використання в текстах ЗМІ, наприклад:

1. *Куди падає яблуко від яблуні? (назва відеоролику з телепрограми “Українські сенсації”, ефір від 02.02.2017 року, Телеканал “Студія 1+1”).*
2. *“Броня міцна, і танки – наші” (повідомлення про вторгнення Російської Федерації до Сирії, телепрограма “ТСН”, ефір від 01.02.2017 року, Телеканал “Студія 1+1”).*
3. *Доживемо до понеділка? (Конфлікт школи з адміністрацією селища Іваниця. Чинovníки хочуть позбавити дітей школи. Назва відеоролику телепрограми “Підсумки” телеканалу “Україна”, ефір від 07.12.2016).*
4. *“Трубі настає ... труба” (Дзеркало тижня № 16 від 16-23.05.2014).*
5. *“На круги своя” (Дзеркало тижня № 16 від 16-23.05.2014).*
5. *“Зі щитом чи на щиті” (Дзеркало тижня № 2 від 23-30.01.2015)*

Завдання передбачали створення студентами текстів коротких заміток відповідно до запропонованих заголовків: “І оживе добра слава, слава України”, “Перпетуум мобіле”, “Око за око, зуб за зуб” та ін., а також написання творів *про випадки з життя.*

1. *Кожна пригода – до мудрості дорога.*
2. *Одна розумна голова добре, а дві ще краще.*
3. *Хто нічого не робить, той ніколи не має часу.*
4. *Без роботи день роком стає.*
5. *Книга вчить, як на світі жити.*

Особливий інтерес студентів викликав аналіз текстів, що містять приклади мовної гри, наприклад:

1. Дні спливають без номерів, означень, дат. Про дати дізнаюся з програми телепередач. Із самих телепередач нічого дізнатися неможливо. Нещодавно запитав приятельку: – Який сьогодні березень? – Місяць, – відповіла вона, знаючи, що слова можуть бути взаємозамінними.

2. У скептичному ж сьогодні, натомість, навіть слово “мама” пишеться з маленької, в лапках і означає, найчастіше, не маму, а материнську плату комп’ютера.

3. Наприклад, класний журнал, де немає жодного прізвища, зате у всіх графах стоять п’ятірки. Може, це й справді був би дуже класний журнал...

4. Іноді навпаки – простий, неподільний, мов атом, займенник уміщає безліч знакових множин, щоправда, суто теоретично. Все залежить від суспільних конвенцій, читай – домовленостей (Юрко Іздрик).

5. опишіть людину, про яку кажуть: чуже бачить під лісом, а свого не бачить під носом; моя хата скраю, – я нічого не знаю; не одежа красить людину, а добрі діла.

Такі завдання ілюстрували функційні особливості мовних одиниць, оскільки студенти аналізували вміння автора майстерно послуговуватися лексичними парами-синонімами, полісемічними одиницями, створювати каламбури. Студенти аналізували як тексти художнього стилю, так і публіцистичного, оскільки широке використання мовної гри в текстах мас-медіа стало прикметною ознакою сучасного інформаційного простору. Дослідники зазначають, що за допомогою мовної гри інформація, подана в газетних текстах, набуває неочікуваного звучання, а іноді й іронічно-саркастичного змісту.

Задля реалізації четвертої лінгводидактичної умови – риторизації освітнього процесу – до змісту навчання було включено відомості про риторичні засади журналістики, оскільки означена галузь має високу соціальну значущість, адже журналіст покликаний реалізувати

“інтерсоціальні” мовленнєві функції: інформування, управління, формування суспільної думки, соціальної орієнтації тощо.

Під час першого етапу експерименту було актуалізовано такі поняття, як “спілкування”, “вербальне спілкування”, “невербальні засоби”, “адресат”, “адресант”, оскільки, відповідно до постулату класичної риторики “мовлення має три складники: мовець, предмет, про який він говорить, і особа, до якої він звертається”.

Ми враховували, що в професійному спілкуванні журналіст здебільшого є адресантом, тому вміння оцінювати мовленнєву ситуацію, враховувати позалінгвальні чинники спілкування є такими ж важливими, як і вміння володіти предметом мовлення. Під час експерименту студентів ознайомили зі змістом таких понять, як “мовлення журналіста”, “професійно-особистісні якості журналіста”, “журналіст як комунікативний лідер”, “професійні умови спілкування”, “мовленнєвий етикет”, “етикетні форми спілкування”. Для цього було впроваджено систему спеціальних вправ.

- Прокоментуйте висловлення:

1. *Не мати жодної думки і зуміти її висловити – ось так і стаєш журналістом (Карл Краус).*
2. *Журналісти децю схожі з Данаєвими доньками, яких боги змусили наповнювати водою бездонну діжку (Карел Чапек).*
3. *Журналістика – термінова словесність (В.Даль).*
4. *Журналістики – це коли повідомляють: “Лорд Джон помер”, – людям. Які й не знали, що лорд Джон жив (Гілберт Честертон).*

- Як ви розумієте й використовуєте слова, що містять узагальнену характеристику особистісних якостей людини:

імідж (уявлення про власну репутацію, що створюється й підтримується);

ім'я (відомість, репутація надійного партнера, високий рівень професіоналізму);

реноме (стійка думка про безперечні переваги).

II. Із поданими словами складіть словосполучення.

III. Усі ці слова об'єднує поняття “репутація”. Сформулюйте його. Як ви розумієте вислів “професійна репутація журналіста”?

Під час першого етапу експерименту студентам найчастіше пропонувався риторичний аналіз тексту за трьома напрямками:

1) *аналіз смислової структури* (дозволяє прослідкувати дії автора під час створення висловлювання),

2) *аналіз риторичних засобів* (тропів і фігур),

3) *співвідношення композиції і змісту* [176].

Наведемо приклади вправ:

- Прочитайте текст. Заповніть таблицю:

Що розглядається в тексті?	
За допомогою чого?	
Які поняття (ідеї, проблеми тощо) розглядаються (порушуються) в тексті і з якою метою?	
Які риторичні засоби використано?	

Останнім часом в українській науці спостерігається підвищення інтересу до мистецтва красномовства. Засади і прийоми риторики вивчають у традиційних сферах усного публічного мовлення (політичній, судовій, церковно-богословській, академічній, суспільно-побутовій); поряд із цим все більш увагу дослідників привертає риторичний аналіз публічних виступів у галузях, в яких оприлюднення відбувається як в усній, так і в писемній формі. Особливої уваги заслуговує застосування риторичних прийомів у журналістиці, де їх використовують, щоб надати творові виразності, образності, переконати, стимулювати до певних дій тощо. Із активізацією риторичного аспекту вивчення журналістських текстів запроваджуються в обіг терміни “журналістська риторика”, “риторика ЗМІ”, “медіариторика”.

Термін “журналістська риторика” (*retoryka dziennikarska*) фіксує польський “*Słownik terminologii medialnej*” (Словник медійної термінології): це “одна з сучасних дисциплін риторики, що займається опрацюванням, пропагуванням, а також практичним застосуванням тих засад ефективного комунікування, які потрібні в роботі журналіста. Їх вивчення має допомогти журналістові у творенні матеріалу, який адресат не тільки зауважить, прочитає чи вислухає, але також зрозуміє, визнає за слушний і запам’ятає”. Українські словники журналістської та риторичної термінології аналізованих терміноодиниць не подають. Польський журналістикознавець В.Пісарек детально аналізує комплекс мовних засобів, які повинен використовувати журналіст для того, щоб написаний ним текст був не тільки правильний, але й цікавий та багатий. В. Пісарек зауважує, що для вдосконалення журналістської майстерності замало просто добре знати мову. Треба розуміти мовні явища і вміти описати власний твір, знати, як текст “зроблений не тільки з боку фасаду, але і з огляду на функціональність кожного елемента, а також усвідомлювати, чому один текст такий добрий, а інший такий поганий” (За Х. Дацишин).

- Прочитайте текст з олівцем у руках. Перевірте розуміння змісту текст, поставивши запитання до кожного з його фрагментів, відносно завершених за змістом.

Важливість проблеми ораторської мови (далі – ОМ) пояснюється зростанням ролі риторики як лінгвістичної науки й мистецтва мовлення у підвищенні культури мови в сучасному суспільстві, піднесенні престижу українського слова в державі й світі. Особливості ОМ варто визначати відповідно до змісту і завдань ораторського мистецтва.

Аристотель виділяв три важливих для ораторської мови пункти: виникнення способів переконання, стиль (*lexis*) і належну побудову частин мови. Цицерон порівнював закони ораторської прози із законами поезії. Ф. Прокопович розглядав значення і силу ораторського слова у трактаті “*De arte rhetorika*”, наголошуючи, що художнє ораторське слово “легко проникає в

душу і відводить її, звідки хоче, захоплює і жене, куди хоче, робить її, якою хоче, викручує, обертає, зміцнює, запалює гнівом, хвилює обуренням, дотикає любов'ю, спонукує до сліз, розвеселяє, наповнює зворушенням чи страхом. Але ті самі емоції, якщо захоче, виконує і викорінює без зусиль”. На думку вченого, ораторська проза повинна відрізнятися від простої розмовної мови “найдобірнішими словами і вишуканими формами речень”.

Автори поетик і риторик XVII–XVIII ст. визначають особливості ораторської прози через порівняння її з художньою прозою. Так, головною рисою прозових творів (і ораторських у тому числі) вважали вимисел. Оратор змушений був обдумувати докладно не тільки зміст промови, а й форму, стиль, композицію, підбір слів, структуру періодів, модуляцію голосу, жести і т. ін. Щодо задуму в ораторських промовах, то автори риторик дотримувалися думки, висловленої античними теоретиками художнього слова, суть якої полягала в тому, що оратору дозволялася певна свобода викладу ходу подій у промові. Від нього не вимагалось подати природний хід подій, фактів, йому потрібно було створити таку розповідь, яка могла б переконати слухачів в істинності викладених фактів.

Ораторство розглядаємо як наступний, вищий щабель володіння мовою, як мовну майстерність, що дає змогу даром живого слова впливати на розум, почуття і волю інших (за М. Ф. Кошанським), викликати інтелектуальне й емоційне співпереживання аудиторії (за М. М. Кохтєвим). М. М. Сперанський невід'ємними якостями мови оратора називав сильні відчуття і живу уяву; під пристрасним у слові розуміє “місця, де серце оратора говорить серцю слухачів, де уява спалахує уявою, де захват породжується захватом”. Ознаки ораторської мови, основу яких становили стиль, логос, етос і пафос, формувалися з античних часів.

Автори латиномовних поетик і риторик переконані, що художня мова повинна відрізнятися від щоденної, по-перше, образністю, емоційністю, словесною орнаментальністю; по-друге, об'єктом художньої творчості, призначення якої – приносити насолоду, хвилювати і повчати. Йдучи за

вченням античних теоретиків художнього слова, дослідники називали три особливості словесного вираження: красу, побудову і достоїнство (*elegantia, compositio, dignitas*). Перша особливість полягає в тому, щоб говорити чистою мовою, чітко й вишукано. Відповідно під чистою мовою теоретики розуміли використання літературної мови, без варваризмів, солецизмів, іношомовних слів, маловживаних і незрозумілих зворотів.

Особливу увагу приділяли відповідності, що, на думку Ф. Прокоповича, означало намагання “висловити м’яке м’яким, ніжне ніжним, приємне приємним стилем”. Іншими словами, відповідність – це “славне поетичне достоїнство, достоїнство прекрасного таланту і зрілої думки, коли поет розсудливо розмірковує, що відповідає такій особі, часу, місцю і що годиться тій чи іншій людині, тобто вираз обличчя, хода, зовнішній вигляд, спосіб життя, рухи і жести всього тіла, що, нарешті, і як личить йому говорити”.

П. Сопер у роздумах про якості мови оратора доходить висновку, що “жоден перелік визначень не дасть вичерпної відповіді на це запитання”, але початківець повинен досягти такого: а) граматичної правильності, б) точності, в) доречності, г) економічності, ґ) оригінальності мови. Названі якості надають мовленню прямолінійного, ясного, сильного і невимушеного характеру.

Характерними ознаками ораторської розповіді різні дослідники називають ясність, лаконізм, достовірність, приємність, психологічно-образну мову, ампліфікацію, очікування цікавого, незвичайні прийоми, факти, несподівані закінчення тощо. (За Н. Голуб).

Використання лінгвокультурологічних вправ і завдань у процесі експериментального навчання передбачено п’ятою лінгводидактичною умовою.

Більша частина означених вправ і завдань побудована на відповідному текстовому матеріалі, що сприяв вивченню майбутніми журналістами основних відомостей про особливості національної культури, звичаїв, традицій, свят, визначних діячів; суспільно-політичні події, державну

символіку; побут населення міст, сіл, культурно-архітектурні пам'ятки, музеї, театри тощо; опанування найбільш відомих фольклорних творів українського народу, лексем, фразеологізмів, афоризмів як відображення народного досвіду, особливостей національного характеру, етнокультурний колорит, оскільки, “для того, щоб зрозуміти народ та його мову, насамперед необхідно оволодіти системою його понять, і саме за допомогою мови. Таким чином, існує тісний взаємозв'язок: з одного боку, майже неможливо зрозуміти мову, не маючи уявлення про життя того народу, який цією мовою розмовляє, з іншого – необхідно вивчати мову, щоб пізнати цей народ із різних боків: етнічного, історичного, територіального, культурного та соціального” [43].

Наведемо приклади вправ лінгвокультурологічного спрямування.

- Запишіть текст, утворюючи від виділених прикметників визначені ступені порівняння.

Історичні пісні належать до **коштовних** (проста форма найвищого ступеня порівняння) перлин усної народної творчості. У них розкрито перед світом **хороші** (проста форма вищого ступеня порівняння) риси характеру українського народу.

Однією з **важливих** (проста форма найвищого ступеня порівняння) рис історичних пісень є те, що вони ознайомлюють з історією не одне покоління й залишають для нащадків усе те **добре** (проста форма найвищого ступеня порівняння), що не розгубив український народ протягом багатьох століть (З книги).

II. Зіставте поданий текст і записаний вами. Який із них більш виразний?

III. Як впливають на виразність і емоційність тексту різні ступені порівняння прикметників?

*IV. Поясніть лексичне значення слова **нащадки**.*

V. Підготуйте розповідь, використовуючи прикметники різного ступеня порівняння.

а) про риси характеру українського народу, що розкриті в історичних піснях та про те, як треба виховувати в собі ці риси.

б) про виконавців українських народних дум та історичних пісень або про народні музичні інструменти.

в) про відомі вам думи або історичні пісні.

Формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів здійснювалося під час аналізу актуальних навчальних і життєвих проблем, у розв'язанні яких студенти бачать особистісний сенс, у результаті чого формуються їхні пізнавальні мотиви щодо вивчення української мови.

Використані під час першого етапу експерименту вправи й завдання дали змогу ознайомити студентів з нормами сучасної української мови в професійному спілкуванні, з основними вимогами до складання та оформлення професійної документації, сформувати вміння комунікативно виправдано користуватися українською мовою, збагатити активний словниковий запас; підвищити загальномовний рівень майбутніх журналістів, ознайомити з правилами мовленнєвого етикету, зокрема ділового спілкування, розвинути комунікативні вміння.

На другому – оперативно-конструктивному – етапі експериментального навчання мета полягала в узагальненні й систематизації знань, умінь і навичок майбутніх журналістів із фонетики, лексикології, граматики, орфографії, пунктуації, стилістики, культури мовлення, удосконаленні вмінь текстосприймання та текстотворення на засадах лінгвокультурології.

Задля реалізації такої лінгводидактичної умови, як розвиток монологічного й діалогічного мовлення студентів, було розроблено й використано завдання, які моделювали різноманітні комунікативні ситуації, що сприяли включенню майбутніх журналістів до монологічного й діалогічного мовлення. Крім вправ, упроваджених під час першого етапу, на другому етапі під час кожного практичного заняття було впроваджено комунікативний практикум, спрямований на вдосконалення культури усного та писемного мовлення, розвиток комунікативних здібностей. Студентам

пропонувалися актуальні й цікаві цитати відомих людей для обговорення, висловлення власної думки з порушеної проблеми, наприклад:

- *Чи згодні ви з думкою Марка Твена “Кращий спосіб полішити собі настрій – це полішити його іншому”. Висловіте власні міркування.*
- *Побудуйте усне міркування “Щастя – це ваш вибір, а не випадковість” (Анна Барнс).*
- *Академік М. Амосов у книзі “Роздуми про здоров'я” писав: “У більшості хвороб винна не природа, не суспільство, а сама людина. Частіше вона хворіє від ліні, жадібності, а іноді й від нерозуміння ціни здоров'я”. Складіть усний виступ “Ціна здоров'я”.*
- *Висловіте згоду або незгоду з думкою автора. Відповідь обґрунтуйте.*
Журналістика – це те, що пишуть на піску, і його змиває перша ж хвиля (Волтер Липпманн).

Таким чином студенти систематично залучалися до монологічного мовлення.

Особливе місце було відведено аналітичним вправам, побудованим на текстовому матеріалі лінгвокультурологічної спрямованості (студенти визначали тему, основну думку, стиль і тип мовлення, прогнозували адресата мовлення або визначали умови спілкування тощо); трансформаційним (на згортання та розгортання тексту, відтворення тексту за допомогою ключових слів, плану, тез, конспекту, анотації, рецензії тощо), наприклад:

- Прочитайте текст. Визначте його головну думку. Запишіть її.

Кожна нація, кожен народ, навіть кожна соціальна група має свої звичаї, що виробилися протягом багатьох століть і освячені віками.

А звичаї – це не відокремлене явище в житті народу, це – втілені в рухи й дію світовідчуття, світосприймання та взаємини між окремими людьми. А ці взаємини та світовідчуття безпосередньо впливають на духовну культуру даного народу, що у свою чергу впливає на процес формування народної творчості.

Звичаї народу – це ті прикмети, за якими розпізнається народ не тільки в сучасному, а й у його історичному минулому.

Народні звичаї охоплюють усі ділянки громадського, родинного й суспільного життя. Звичаї – це ті неписані закони, якими керуються в найменших щоденних і найбільших усенаціональних справах. Звичаї, а також мова – це ті елементи, що об'єднують окремих людей в один народ, в одну націю.

У всіх народів світу існує повір'я, що той, хто забув звичаї своїх батьків, карається людьми і Богом. Він блукає по світу, як блудний син, і ніде не може знайти собі притулку, бо він загублений для свого народу (За О. Воропаєм).

II. Чи погоджуєтеся ви з автором тексту? Висловіть свої міркування з порушеної проблеми.

III. Які орфограми й пунктограми можна проілюструвати за допомогою наведеного тексту?

- Як ви гадаєте, чи змінилося співвідношення між усним і писемним мовленням з появою мобільних телефонів, інтернету? До яких сфер спілкування можна віднести спілкування в мережі інтернет?

Запропонована система вправ ґрунтувалася на принципах відповідності змісту вправ розділам програми експериментально-дослідного навчання; здійснення внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків, орієнтації студентів на індивідуальну та самостійну роботу, добору вправ залежно від мети їх реалізації, перспективності, повторюваності, креативності, систематичності й взаємозалежності їх застосування, текстоцентризму.

Упродовж другого етапу формувального етапу педагогічного експерименту було збільшено кількість вправ і завдань лінгвокультурологічного спрямування. Їх побудовано переважно на текстовій основі, оскільки текст використовувався задля опанування майбутніми журналістами рівнів мовної системи, удосконалення видів мовленнєвої діяльності; для ілюстрації функціонування мовних одиниць у мовленні, як

взірець мовлення певної структури, форми та жанру; як модель породження мовленнєвого висловлення, повідомлення або мовленнєвого спілкування.

Реалізація такої лінгводидактичної умови, як формування комунікативних ознак мовлення майбутніх журналістів, спрямована на систематизацію знань студентів про комунікативні якості мовлення норми сучасної української літературної мови, розширення уявлень майбутніх журналістів про роль і місце культури мовлення, сформувати креативну мовну особистість кожного студента як майбутнього журналіста, що відбувалося переважно через використання системи вправ і завдань. Значна частина вправ була спрямована на формування в студентів, таких якостей, як точність і логічність мовлення. Як відомо, “точність мовлення передбачає, з одного боку, знання і вживання точних значень слів, словосполучень, речень, що відповідають нормам літературної мови, а з другого – уміння виражати свої думки так, щоб вони однозначно були сприйняті адресатом мовлення. Вимога точності впливає на добір мовних засобів для побудови усного чи писемного висловлення”. Для того, щоб майбутні журналісти навчилися використовувати багатство мови задля забезпечення точності мовлення, їм пропонувалися вправи, що передбачали комунікативно доречне вживання паронімів, омонімів, наприклад:

- З’ясуйте за словником значення поданих слів. Складіть із ними речення:

Аргументація – аргументування,, воліти – веліти, ініціатива – пропозиція, тактовний – тактичний, особовий – особистий, добиватися – досягати, замісник – заступник, закінчити – завершити, витратити – затратити, відносини – взаємини – стосунки, відношення – ставлення, відомість – відомість, атлас – атлас, адресний – адресний, броня – броня консерваторський – консерваторський,.

- Уставте замість крапок необхідні слова:

А) Тактовний – який володіє почуттям міри, такту, делікатний у поведінці; тактичний – який стосується тактики: ... поведінка, ... прийоми, ... міркування, ... перевага, ... схема, ... мистецтво, ... керівник, ... маневр;

Б) Проблематичний – малоймовірний, сумнівний, важливий, але не доведений; проблемний – той, що містить проблему, призначений для її дослідження: ... рішення, ... доповідь, ... судження, ... запитання.

- Поєднайте прикметники з іменниками, що пропонуються.

Діалектний // діалектичний: експедиція, практика, мовлення, ареал, слова, особливості.

матеріальний // матеріалістичний: інтерес, становище, стан, цінності, світ, філософія

дипломний // дипломований: проект, учасник, фахівець, робота.

- Поясніть лексичне значення поданих паронімів:

формулювати – формувати,

затверджувати – утверджувати – стверджувати,

закривати – зачиняти – заплющувати.

- Знайдіть доцільний варіант уживання слів:

1. Утворення нового комітету має (виключно/винятково) важливе значення. 2. Ніхто не має права втручатися в (особисте/особове) життя людини. 3. Виборча (компанія/кампанія) була розпочата завчасно. 4. Збільшення кількості новостворених робочих місць є (покажчик/показник) рентабельності підприємства. 5. Президент закінчив (формування/формулювання) нового уряду. 6. Він став (дипломат/дипломант) міжнародного конкурсу. 7. Мені було доручено написати (адрес/адреса) з нагоди сімдесятиріччя культурного діяча. 8. Під час останніх змагань було (дискваліфіковано/декваліфіковано) десять спортсменів за вживання допінгу.

Значна частина вправ була спрямована на редагування словосполучень, речень, текстів. Наприклад:

- Прочитайте фрази героїв телепередач і оголошень. З'ясуйте, у чому неправильність побудови речень. Чи всі їх можна їх виправити? Відредагуйте речення. Про що свідчать ці помилки у мовленні?

1. *Праця різних працівників розрізняється за її якістю.* 2. *Постійна конкуренція дозволяє партії не забюрократизуватися.* 3. *Це, ну, така людина, з якою, ну, цікаво спілкуватися.* 4. *Твоя основна функція – стежити за дорогою.* 5. *Або ви відповідаєте, або я помовчу* 6. *Оріфлейм дає змогу стати клієнтом із 20-40% знижкою від ціни каталогу.* 7. *Молода родина лікарів без дітей, працюючих у приватній клініці зніме квартиру в районі метро "Позняки".* 8. *Автошкола проводить навчання водіїв категорії "В".*

- *Відредагуйте текст, визначте його стиль і характерні ознаки.*

Якщо ми будемо читати твори Сковороди, то побачимо, що одним із провідних мотивів у байках Сковороди являється мотив спорідненої праці. Сковорода з великим захопленням твердив, що праця є природною і необхідною потребою кожної людини. Без праці, не трудячись, людина не може мати радісного щастя і морального задоволення. Робота приносить суспільству і людям матеріальне й духовне багатство та достаток. Але праця, твердив Сковорода, мусить бути вільною. Кожний член суспільства має працювати за покликанням, виконуючи роботу у відповідності до свого призначення.

Реалізація означеної лінгводидактичної умови взаємопов'язана з реалізацією наступної – формуванням лінгвокреативності майбутніх журналістів, для чого було використано імітаційне моделювання ситуацій, кейс-технологія.

Імітаційне моделювання ситуацій передбачало штучне створення в аудиторії умов, які відтворюють якусь подію, наприклад, проведіть репортаж з місця події (футбольний матч, богослужіння напередодні релігійного свята, зустрічі студентів з видатною людиною тощо).

Сутність кейс-технології полягала в осмисленні, критичному аналізові й розв'язанні конкретних проблем, що мали (або можуть) мати місце в практиці професійної діяльності майбутніх журналістів. Кейс – це опис ситуації, що

стає засобом занурення освітнього процесу в професійний контекст. Це й зумовило систематичне впровадження кейс-технології під час другого етапу експерименту. Означена технологія містить кілька етапів: постановка завдання, обговорення різноманітних варіантів у групах, вибір оптимального варіанта, презентація результатів, рефлексія, у процесі якої студенти оцінюють власні дії, роблять висновки, рекомендації.

Особливий інтерес студентів викликав розбір ділової кореспонденції з теми "Ділове листування". Студентам було поставлено завдання: розібрати редакційну пошту (запрошення, скарги, інформаційні повідомлення, нариси, листи-подяки, привітання тощо), за змістом листів прийняти необхідні рішення, поставили резолюції. Заключна частина заняття була проведена як дискусія з розбором дій гравців та їхніх уявлень про ситуацію.

Задля формування лінгвокреативності майбутніх журналістів було запропоновано низку вправ, наприклад, "алітерація" (від слова "літера" – в перекладі літера – буква), ал – з, на, при, тобто з якої букви починається ім'я, на ту ж букву слід давати характеристику свого імені (Аліна – артистична, Михайло – мудрий, Романа – романтична, Сергій – серйозний тощо). Бажано, щоб кожен учасник, здійснюючи алітерацію, намагався відобразити власну індивідуальність, особливість.

Вправа "Закінчи фразу" передбачала оперативне включення студентів до діяльності, взаємодії, створення сприятливої атмосфери, встановлення комунікації. Студентам необхідно було закінчити розпочату викладачем фразу, наприклад: "Чи знаєте ви, що...", "Чи відомо вам, що гарний журналіст повинен бути...", "Якби я був (ла) ведучим(ою) телеканалу...". Кожен студент почергово повторював початок фрази і пропонував свій варіант її продовження.

Вправа "комплімент", мета якої – створення сприятливої атмосфери – спрямована на встановлення комунікації, організацію ефективної взаємодії учасників для їхнього розвитку, оперативне включення в комунікативну діяльність. За умовами вправи кожен студент мав сказати комплімент сусідові

як особистості (його якості, зовнішність, ставлення до інших, до навчальної діяльності тощо); викладач робить комплімент першим одному зі студентів; потім студенти по чергово говорять компліменти один одному; останній із учасників говорить комплімент викладачеві. Після того, як усі обмінялися компліментами, відбувається рефлексія (чи змінився настрій і як?; від чого залежала зміна емоційного стану?; наскільки ефективною була взаємодія? чий комплімент сподобався найбільше).

Значне місце впродовж другого етапу педагогічного експерименту посідали вправи, побудовані на текстовому матеріалі, що передбачали спостереження над мовою тексту, уживанням тих чи тих мовних засобів, а також особливостями побудови текстів. Студенти визначали головну думку, кількість мікротем, визначали в тексті надфразні єдності та абзаци, зіставляли їх, моделювали тексти різних функціональних стилів, жанрів, типів мовлення. Особливе місце посідали вправи, спрямовані на формування значущих для майбутніх журналістів умінь працювати зі змістово-підтекстовою інформацією (за І. Гальперінім), тобто розуміти й створювати тексти, імпліцитний зміст яких ґрунтується на здатності одиниць мови породжувати асоціативні та конотативні значення, наприклад:

- Знайдіть у текстах думки, які прямо не сформульовані, але їх можна прочитати з підтексту:

1. *Куди ти ділась, річенько? Воскресни!*

- *У берегів потріскались вуста.*
- *Барвистих лук не знають твої весни,*
- *І світить спека ребрами моста.*

2. *Голос криниці, чого ти замовк?*

- *Руки шовковиць, чого ви залякли?*
- *Вікна забиті, і висить замок –*
- *Ржава сережка над кігтиком клямки (З творів Л.Костенко).*

Упродовж другого етапу студентів було залучено до аналізу риторичних текстів, що спрямовано на реалізацію наступної

лінгводидактичної умови формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів – риторизацію освітнього процесу вишу. Критеріями відбору риторичних текстів стала наявність у них основних ознак риторичного тексту, комунікативно значущих, лінгвокультурологічних відомостей. Наведемо зразок такої вправи, використаної на практичному занятті з теми “Особливості національного мовленнєвого етикету. Етичні норми мовленнєвої культури. Етика професійного спілкування”.

- І. Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовки. Сформулюйте основну думку. Визначте мікротеми тексту. Як вони впливають на формулювання теми тексту? Складіть цитатний план тексту.

Одним із перших просторову структуру почав вивчати американський антрополог Едуард Хол, який на початку 60-х років минулого століття ввів термін “проксемика” (proximity – “близькість”). Сам Е. Холл називав проксемику “просторовою психологією”. До проксемічних характеристик належать орієнтація партнерів в момент спілкування і дистанція між ними. Норми наближення двох людей один до одного описав Е. Холл. Ці норми визначені чотирма відстанями: – інтимна відстань: від 0 до 45 см; на такій відстані спілкуються найближчі люди; у цій зоні є ще одна підзона радіусом 15 см, до якої можна проникнути тільки за допомогою фізичного контакту, це понадінтимна зона; – персональна: від 45 до 120 см; спілкування із знайомими людьми; соціальна: від 120 до 400 см; переважає в спілкуванні з чужими людьми і в офіційному спілкуванні; – публічна: від 400 до 750 см; на цій відстані не вважається грубим обмінятися кількома словами або утриматися від спілкування, на такій відстані відбуваються виступи перед аудиторією. Зазвичай люди почувають себе зручно і виробляють сприятливе враження, коли перебувають на відстані, що відповідає зазначеним вище видам взаємодії. Надмірно близьке і надмірно віддалене положення негативно позначаються на спілкуванні. Чим ближче перебувають люди один до одного, тим менше вони дивляться один на одного. І навпаки, перебуваючи на відстані, вони більше дивляться один на одного і використовують жести для

збереження уваги в розмові. Крім того, ці правила варіюються залежно від віку, статі, особистісних властивостей і суспільного статусу людини, а також від національності і щільності населення в районі, де живе людина. Наприклад, діти і люди похилого віку тримаються до співрозмовника ближче, ніж підлітки, молоді люди і люди середнього віку. Чоловіки віддають перевагу більш віддаленому положенню, ніж жінки. Урівноважена людина підходить до співрозмовника ближче, тоді як неспокійні, нервові люди триматися далі. Люди спілкуються на великій відстані зі співрозмовниками, які мають більш високий статус. Що стосується націй, то можна сказати, що азіати взаємодіють на ближчій відстані, ніж європейці, а городяни – ближче, ніж жителі малонаселених районів. Доцільно відзначити також такі проксемічні компоненти невербальної системи, як орієнтація і кут спілкування. Орієнтація виражається в повороті тіла і носка ноги в напрямку партнера чи в бік від нього, що сигналізує про бажання спілкуватися (З підручника).

Особливу увагу було приділено збагаченню мовлення майбутніх журналістів фразеологізмами, що сприяє формуванню багатства, образності, емоційності мовлення. Подібні вправи застосовувалися систематично на всіх етапах навчання, проте впродовж другого етапу їхня питома вага збільшена, що зумовлено змістом програми експериментально-дослідного навчання. Наведемо приклади вправ, використаних під час експерименту:

- Прочитайте прислів'я про спілкування. Розкрийте значення кожного з них. Поміркуйте, якщо використати подані прислів'я як заголовки доповідей, хто може бути їх адресатом.

Більше діла – менше слів; діла говорять голосніше, як слова; менше говори – більше вчуєш; сказане слово – срібло, а мовчання – золото; від красних слів язик не відсохне; не завжди говори, що знаєш, а завжди знай, що говориш; який привіт, такий і одвіт; який “добрий день”, таке і “добре здоров’я”; красне слово – золотий ключ; добре слово краще, ніж готові гроші.

- Про роль виваженого, переконливого слова свідчить значна кількість прислів'їв, створених різними народами світу. Прочитайте прислів'я. Відповідно до них складіть правила для мовця і слухача.

Яка головонька, така й розмовонька. Жартуй, жартуй, та не смійся. Від теплого слова і лід розмерзається. Гостре словечко коле сердечко. Слухай багато, а говори мало. Хто мовчить, той трьох навчить. Умієш говорити – умій слухати. Шабля ранить тіло, а слово – душу.

Формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінвокультурології передбачало систематичне ознайомлення їх із лінвокультурологічними відомостями, що є важливим складником означеної компетентності. Для цього пропонувався відповідний дидактичний матеріал, переважно текстовий. Систематичне використання текстового матеріалу під час експериментального навчання сприяло ознайомленню студентів із особливостями міжфразового зв'язку у висловленні й готувало для глибокого розуміння чужих і продукування власних текстів, що сприяло формуванню комунікативної компетентності майбутніх журналістів.

Ефективним прийомом формування комунікативної компетентності студентів виявився концептуальний аналіз, що полягав у виокремленні зі змісту цілого тексту чи мікротексту певного концепту, а також “знань про концепт, що складають його концептосферу” [175, с. 42].

Першим етапом концептуального аналізу тексту було його сприймання. “Сприймання тексту – процес складний і своєрідний, що характеризується особливою формою розумової діяльності читача, завдання якого полягає в тому, щоб зрозуміти, осмислити й оцінити діяльність автора тексту. Незважаючи на те, що і автор, і читач користуються одним кодом, їхня діяльність відбувається різними шляхами: автор кодує свої думки й почуття у графічні символи, учень, сприймаючи, декодує спочатку зовнішню форму слів і конструкцій, з'ясовує їхню стилістичну роль у контексті і тільки потім заглиблюється в авторський задум. При проникненні в авторський задум відбувається накладання образу світу читача на модель світу автора” [62].

Наступним етапом було виділення студентами концептів, далі відбувалася етимологічна робота, у процесі якої студенти дізнаються про походження й мотиви номінації певних слів. Наприклад:

- Прочитайте текст. Визначте його смислові концепти, з'ясуйте їх етимологію й лексичне значення. Визначте тему й головну думку тексту.

Не пам'ятаю вже, як вигляда /трава, що мала назву лобода, /і як під дерево під назвою верба /текла вода під назвою вода. /Текла вода... Візьми мене, вода, /неси мене за тридев'ять земель, / туди, де із сусідських конопель /злітає мій летючий корабель. /Зліта в індустріальні небеса – /земля без назви наді мною нависа (Петро Біливода).

Доцільно звернути увагу майбутніх журналістів на засоби створення образності, у тому числі епітети, метафори. Подальші завдання передбачають тлумачення традиційних символів за допомогою епітетів, студенти співвідносять національно-традиційне й авторсько-індивідуальне. в тексті, що дає змогу представити концепт в усій складності й багатоманітності виявів. Аналіз метафор у тексті дає змогу представити концепт в усій складності й багатоманітності виявів. Аналіз поетичних текстів Ліни Костенко дає змогу майбутнім журналістам дійти висновку, що концепти “Україна”, “душа”, “слово” є найважливішими в її поезії. Ці концепти є своєрідним кодом до інтерпретації й розуміння світоглядної позиції автора.

Третім – **продуктивним** – етапом експериментально-дослідного навчання було передбачено формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів через повторення, поглиблення й систематизацію здобутих раніше знань; удосконалення вмінь застосовувати їх під час аналізу й конструювання текстів, а також власне комунікативних умінь, як-от: уміння переконувати, захоплювати, доводити, обґрунтовувати, спростовувати, активізовувати комунікативну діяльність співрозмовника тощо.

Упродовж третього етапу експерименту роботу було організовано таким чином, щоб реалізувати окреслені в попередньому розділі лінгводидактичні умови формування комунікативної компетентності

майбутніх журналістів. Задля впровадження першої було продовжено роботу з розвитку монологічного й діалогічного мовлення студентів. Для цього, окрім вправ, що застосовувалися на попередніх етапів, було запропоновано студентам вправи, що імітували популярні телепередачі, як-от “Свобода слова”, де двоє студентів виконували ролі ведучих, інші – політиків, соціологів, консультантів та інші.

У процесі самостійної роботи студентів залучали до аналізу радіо- й телепередач, статей, блогів, наприклад:

- Послухайте новини на різних радіоканалах. У процесі слухання зверніть увагу, як радіожурналісти підкреслюють значущість інформації, на чому акцентують увагу слухачів. Розкажіть стисло про зміст програм. Оцініть передачі за такими параметрами: характер новин, спосіб репрезентації інформації, мовленнєва поведінка журналістів.

Задля вдосконалення комунікативних ознак мовлення майбутніх журналістів було запропоновано всім студентам підготувати на кожне практичне заняття коротке повідомлення “Слово дня”, у якому вони мали ознайомити групу з тими словами, що були вилучені з активного вжитку, наприклад: *лівиця – ліва рука; трускавка – полуниця, хідник – тротуар*. Робота була спрямована на формування такої комунікативної ознаки мовлення, як багатство.

Ефективним лексичним прийомом виявилось спостереження студентів за способами тлумачення лексичного значення слова:

1. *Життя – 1. Існування всього живого. 2. Стан живого організму в стадії розвитку, зростання (Зі словника).*
2. *Життя – це трохи радості, трохи надій, трохи любові, а решта – скрипуче ярмо буденщини (М. Стельмах).*
3. *Життя – така велика ковзаниця. Кому вдалось, не падавши пройти (Л.Костенко).*

У процесі спостереження над мовним матеріалом студенти переконалися, що прийом тлумачення майстри слова почасти застосовують як

демонстрацію власного бачення явища, проблеми, спробу широкої ілюстрації, увиразнення пояснюваного об'єкта, збагачення його змісту.

На вдосконалення правильності мовлення студентів, збагачення їхнього словникового запасу була спрямоване й ознайомлення з новітніми дослідженнями українських мовознавців, що ґрунтуються на нормах української літературної мови та виважених теоретичних засадах академічної мовознавчої науки. Вони охоплюють широке коло складних питань українського слово- і терміновживання, словотворення, правопису, відмінювання загальних і власних назв, граматичної кваліфікації одиниць, пунктуації, передавання слів іншомовного походження, насамперед освоєння новітніх запозичень, та наголошення слів. Наприклад:

- Ознайомтеся з рекомендаціями мовознавців. Запишіть матеріал у вигляді тез. Складіть по 2-3 речення з виділеними словами.

ВЕЛОПАРКУВАННЯ ЧИ ВЕЛОПАРКОВКА? Інформація про цікаві та поки що незвичні для нашої культури заходи поширюються у ЗМІ щодня. Так, по радіо можна було почути про корисну справу – проведення дня під гаслом “велосипедом на навчання”. Чудово! Але ж журналістка кілька разів ужила слово “велопарковка”... Як відомо, упродовж останніх двох десятиліть мовознавці наголошують на тому, що в офіційній сфері розмовним формам віддієслівних іменників на зразок “перевозка”, “шліфовка”, “парковка” мають відповідати книжні перевезення, шліфування, паркування – паркування авто, місце для паркування машин... (див., наприклад, таке джерело: Тараненко О. О., Брицин В. М. Російсько-український словник (сфера ділового спілкування). – К., 1996). Отож, заохочуючи до велопересування містом, треба зауважувати про наявність місць для велопаркування біля шкіл, університетів, магазинів, поштових відділень тощо, а на відповідних оголошеннях писати: “Тут паркування для велосипедів”, “Місце для паркування велосипедів”, “Надаємо послуги з велопаркування”...(Світлана Бибик).

ЗІСТАВЛЯТИ ЧИ ПОРІВНЮВАТИ У підручниках для загальноосвітніх шкіл типовими є такі завдання: Зіставте тексти. Який текст, на вашу думку, розповідає про княжі часи, а який про наші дні?; Зіставте зображення рельєфу місцевості. Знайдіть відмінності. Чи правильно тут ужито слово зіставляти? У Словникові української мови в одинадцяти томах (К., 1970-1980) зафіксовано вживання дієслова зіставляти зі значенням 'порівнювати щось із чим-небудь або між собою' і наведено приклади з науково-популярної літератури радянських часів (СУМ, III, 579). Із значенням 'вимірюючи, розглядаючи, досліджуючи які-не-будь однорідні предмети, явища тощо, виявляти в них однакові риси або відмінності, переваги або недоліки' в українській мові функціонує дієслово порівнювати (СУМ, VII, 257). Наприклад, у класиків художнього слова: Разом з цим листом засилаю до Вас і ці байки. Порівняйте їх з байками Глібовими, то Ви самі побачите, які вони слабі (Панас Мирний); Порівнюючи життя панів та мужиків, він глибоко пересвідчився, що Бог не дав долі мужикам, що для мужиків нема щастя на землі (М. Коцюбинський). Порівнювати можна тексти, речення, вірші, книги, здобутки, історичні події, явища, географічні об'єкти тощо. Отже, завдання у підручниках правильно формулювати так: Порівняйте тексти. Який текст, на вашу думку, розповідає про княжі часи, а який про наші дні?; Порівняйте зображення рельєфу місцевості. Знайдіть відмінності. (Тетяна Коць).

Викладачі, які працювали в експериментальних групах, спрямовували зусилля на формування такої комунікативної якості мовлення, як виразність, що надзвичайно важлива для журналістів, оскільки лише виразне мовлення здатне зацікавити читача або слухача, утримувати його увагу. Як свідчить аналіз спеціальних джерел, головною ознакою виразності є наявність у журналіста власного стилю, оригінальність, самобутність висловлення. Студентів залучали до аналізу мовлення тележурналістів, їм пропонували, наприклад, переглянути прогноз погоди на різних телеканалах, визначити, що притаманне індивідуальному мовленню журналістів, визначити, чи виразне їхнє мовлення, порівняти мовленнєве оформлення прогнозу погоди.

Майбутні журналісти самостійно готували повідомлення “Роль виразності в мовленні журналіста” й виголошували їх в аудиторії.

Задля формування лінгвістичної креативності майбутніх журналістів їм було запропоновано низку творчих завдань, наприклад: прокоментувати допис у соцмережі Фейсбук, підготувати запитання до інтерв'ю із науковцем, політиком, зіркою шоу-бізнесу. Наведемо для прикладу кілька завдань:

- Прослухайте невеликий текст або виступу когось із однокласників, записавши його на диктофон. Запишіть його зміст максимально точно. Звірте свій запис із диктофонним записом. Чи вдалося вам повно викласти почуту інформацію? Чи немає в тексті спотворення змісту? Чи повністю у створеному вамі тексті реалізовано первинний задум?
- Підготуйте виступ із теми “Невідоме про відоме”, у якому намагайтеся викласти інформацію максимально цікаво. Зверніть увагу на підтримування двоплановості спілкування (інформування та підтримування контакту з аудиторією).

Як бачимо реалізація означеної лінгводидактичної умови відбувалася у взаємозв'язку з наступною умовою – риторизацією освітнього процесу вишу, у межах якої майбутніх журналістів спонукали до підготовки виступів, промов, участі в дискусіях. Наприклад:

- Пригадайте основні потреби людини, які виокремив А. Маслоу. Поміркуйте, чому з-поміж них немає потреби в спілкуванні? Чи відображено цю потребу в наведеній класифікації? Якщо так, то яким чином?
 1. Фізіологічні потреби: голод, спрага тощо.
 2. Потреба в безпеці: захист від болю, страху невлаштованості тощо.
 3. Потреба в соціальних зв'язках: любові, соціальному приєднанні, ідентифікації.
 4. Потреба самоповаги: у досягненні успіху, визнанні, престижі тощо.
 5. Потреба в самоактуалізації: реалізація власних можливостей і здібностей.

Потреби нижчих рівнів А. Маслоу назвав нуждами, потреби вищого – потребами зростання. Під самоактуалізацією автор розуміє бажання людини самоздійснитися.

- Підготуйте виступ-імпровізацію, у процесі якого ви обґрунтуєте або спростуєте думку, висловлену в одному з афоризмів.

1. Про ідеали нації можна робити висновок з її реклами (Невідомий автор). 2. Слово “ні” є найсильнішим та найнеобхіднішим словом сьогодні (Вільям Юрі). 3. Освіта – це вміння правильно діяти в будь-яких життєвих ситуаціях (Джон Хіббен, президент Принстонського університету). 4. Нічого скаржитися на сусіда, що в нього на даху сніг лежить, якщо ваш поріг не очищений (Конфуцій).

- Уявіть собі, що кожен із вас дає інтерв'ю журналістам різних програм про ваш навчальний заклад, професію. Підготуйтеся до участі в аналітичній, розважальній, пізнавальній програмі. Переможцем є той, хто врахує особливості програми, у якій дає інтерв'ю.

Упродовж третього етапу експерименту особливу роль посідала робота майбутніх журналістів із риторичними тропами і фігурами. У процесі опрацювання звертання увагу студентів було акцентовано на тому, що особливістю риторичного звертання є нашарування до власне звертання ставлення мовця до предмета мовлення і “глобалізації” предмета, до якого звертаються (1. Політика, мої пані, то діло збиткове для вроди. 2. Світає, Господи, світає... Земля у росах, як в парчі. Маріє, Діво Пресвятая це ти так плакала вночі? 3. Тебе ні з ким не треба пити, каво. 4. Ліси мої, гаї мої священні, перебуйте нам вівіки незнищенні! (Л. Костенко)).

Важливою лінгводидактичною умовою формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології стало упровадження вправ і завдань лінгвокультурологічного спрямування. Упродовж третього етапу педагогічного експерименту домінували завдання, що спонукали студентів до продуктивних видів мовленнєвої діяльності, наприклад:

- *Перегляньте телепередачі про подорожі (наприклад, “Світ навиворіт”). Розкажіть чим відрізняється культура інших народів від культури вашого народу.*
- *Розкажіть про свою майбутню професію. Яким чином вона пов’язана з культурою загалом? У чому виявляється культура вашої майбутньої професійної діяльності?*
- *Визначте свій базовий рівень культури особистості. Окресліть напрями, що сприятимуть його підвищенню.*

Програму формувального експерименту було спроектовано таким чином, щоб на кожному наступному етапі майбутні журналісти самостійно наближалися до адекватної ситуації професійно-мовленнєвого пошуку: від аналізу мовлення до продукування його.

У розробленій програмі формувального експерименту враховано, що формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів є складним багатоаспектним процесом науково-пізнавальної, практичної і контрольної-рефлексійної діяльності, тому в ній передбачено поетапне формування комунікативної компетентності, щоб на кожному з наступних етапів студенти успішно наближалися до адекватної ситуації професійно-мовленнєвого пошуку через запропоновані види діяльності, упорядковану нами систему вправ і завдань.

Кожен з етапів дослідного навчання завершувався проміжними зрізами для порівняння їх результатів з даними констатувального експерименту.

З-поміж форм навчання під час експериментально-дослідного навчання домінували лекції, практичні, заняття, самостійна робота.

Отже, експериментальне навчання засвідчило, що застосування розробленої методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології позитивно позначилося на освітньому процесі. Результати експериментального навчання будуть розглянуті в наступному підрозділі дослідження.

3.3. Аналіз результатів формувального етапу педагогічного експерименту

Для перевірки ефективності експериментальної методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології у 2014-2015, 2015-2016 навчальних роках було проведено контрольні зрізи.

Метою першого контрольного зрізу було визначення рівнів сформованості *комунікативної компетентності* майбутніх журналістів. Для цього, як і в констатувальному експерименті, використовувалися різні види робіт: опитування, тестування, створення власних висловлювань, переклад, редагування тощо.

Під час першого зрізу виявляли рівень знань студентів за такими критеріями – мотиваційно-ціннісним, нормативним, тезаурусним, жанровим.

Завдання, що передбачало викласти власні думки з проводу ролі мови у формуванні професіонала, відповідало мотиваційно-ціннісному критерію. Усі студенти експериментальних груп зазначили, що досконале знання мови має провідну роль у формуванні фахівця, "є важливою платформою формування професіоналізму", "служує соціалізації людини, налагодженню стосунків у колективі", "гарні знання мови допоможуть стати гарним журналістом" тощо.

Відповідно до нормативного критерію студентам пропонували: тестові завдання, спрямовані на перевірку знань тих правил, у яких найчастіше студенти допускають помилки. Для прикладу наведемо кілька тестів:

1. У якому рядку на місці пропущеної літери слід писати *и* ?

А с..мпатія, л..мон, с..стема, ас..метрія, ц..ферблат;

Б Єг..пет, Пар..ж, с..луєт, к..но, в..кінг;

В ф...ніш, к..ргиз, ж..раф, б..лет, ц..клон;

Г в..мпел, г..гант, в..раж, ф..рма, к..моно.

2. У словах якого рядка допущено орфографічну помилку?

А район, гайок, майонез, медальйон, бульйон;

Б бадьорий, вольовий, гільйотина, гайочок, войовничий;

В льонарство, чотирьох, мільон, льодяник, вйокати;

Г серйозний, навільйон, мальовничий, Селезньов, майор.

3. Позначте рядок, у якому правильно утворені ступені порівняння прикметників:

А найміцніший, більш високий, самий мудрий;

Б веселіший, дорожчий, найбільш вищий;

В предобрий, більш досконалий, найкращий;

Г нижчий, найчистіший, якнайдовший

Відповідно до тезаурусного критерію студентам було запропоновано вправу, що передбачала переклад тексту з російської мови українською та тлумачення п'яти термінів: *інформація, хронологія, колонка, матеріал, жанр*.

Жанр – это устойчивая форма произведения. Наличие жанров позволяет журналисту пользоваться готовыми шаблонами и матрицами для подачи информации, а не изобретать для каждого материала новую форму. Читателю же жанры помогают понять, какого рода информация будет в материале. Например, если это новость, то самое важное сообщат в начале, а затем текст можно не читать. Если это репортаж, то журналист побывал на месте события и расскажет, что он увидел и пережил, дав возможность читателю также это увидеть и пережить. Если это интервью, то текст будет состоять из вопросов журналиста и ответов собеседника.

Существуют различные классификации жанров. Например, в справочнике для журналистов информагентства Reuters³ помимо различного типа новостей перечислены 29 “других типовых форм текста”, среди которых хронология, колонка, обзор, опрос и “свидетельство очевидца” (З підручника).

Відповідно до жанрового критерію студентам запропонували підготувати есе з теми “У світі цікавого”.

Аналіз робіт після впровадження експериментальної системи навчання показав, що значна кількість студентів виявила кращий результат в експериментальних групах порівняно з контрольними, що пояснюється такими чинниками:

- студенти контрольних груп не одержали чіткої орієнтації на вдосконалення комунікативної компетентності;
- у контрольних групах навчальний матеріал був більшою мірою затеоретизованим і не завжди був спрямованим на формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів;
- в експериментальних групах набуття комунікативного досвіду в майбутній фаховій діяльності здійснювалося шляхом упровадження лінгвокультурологічних відомостей.

Рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів експериментальних груп, які пройшли весь формувальний експеримент навчалися за розробленою методикою, було визначено методом зіставного аналізу через результати зрізів.

Як показали результати перевірки контрольних робіт студентів експериментальних груп, високий рівень сформованості комунікативної компетентності виявили 17% студентів (під час констатувального зрізу – 15,5%). Достатній рівень – 48% (порівняно з констатувальним зрізом відбулося зростання на 3%), середній – 25% (порівняно з констатувальним зрізом відбулося зменшення на 2%), елементарний рівень зменшився на 2,5%, оскільки його виявили 10% студентів (під час констатувального зрізу 12,5%). Студенти контрольних груп теж показали позитивну динаміку, але в межах достатнього й середнього рівнів (кількість студентів, які показали високий рівень, порівняно з результатами констатувального експерименту, не змінилася (14%), достатній рівень виявлено у 49%, середній 25%, відповідно елементарний рівень виявили 12% майбутніх журналістів).

Результати першого контрольного зрізу покажемо за допомогою таблиці.

Результати першого контрольного зрізу

	Високий	Достатній	Середній	Елементарний
ЕГ	17%	48%	25%	10%
КГ	14%	49%	25%	12%

Результати першого контрольного зрізу підтвердили ефективність розробленої методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології і дали підстави для її подальшого впровадження в освітній процес сучасних університетів.

У процесі аналізу письмових робіт студентів, бесід із ними було виявлено, що труднощі під час виконання завдань полягали в написанні слів іншомовного походження, написанні складних слів. Під час перекладу тексту студенти використовували росіянізми, суржик; під час написання есе студенти припустилися помилок у написанні власних назв, складних слів, у вживанні розділових знаків упростих ускладнених і складних реченнях.

Проаналізувавши контрольні зрізові роботи, доходимо висновку, що необхідно продовжувати роботу з формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів.

Другий зріз було проведено після другого – оперативно-конструктивного – етапу експерименту.

Відповідно до мотиваційно-ціннісного критерію сформованості комунікативної компетентності майбутнім журналістам було запропоновано два завдання: перше виконувалося в аудиторії: скласти тези виступу з теми "Роль мови у формуванні компетентного журналіста"; друге завдання виконувалося в процесі самостійної роботи студентів: умови його передбачали проаналізувати власний досвід спілкування з іншими людьми, пригадати, порушення яких саме етичних і комунікативних норм заважало ефективному спілкуванню й розробити рекомендації, як запобігти подібним помилкам у спілкуванні.

Нормативному критерію відповідали вправи, що передбачали редагування тексту й написання словникових диктантів,

Подаємо варіанти запропонованих завдань:

1. Відредагуйте текст. Запишіть правильно складні слова.

Останнє десятиріччя характеризується інтенсивним впровадженням радіо/електроніки в поліграфічне виробництво. Це дозволило не тільки автоматизувати набірні, репродукційні, формо/утворюючі та інші складні процеси, але і відкрило для поліграфії якісно/нові можливості. На сучасних поліграфічних підприємствах приміняються високо/швидкісні фото/набірні системи, які керуються потужними електронно/обчислювальними машинами та персональними комп'ютерами, електронно/гравіруючі, кольоро/поділювані та кольоро/коректори, фото/електронні апарати тощо. Примінення цієї техніки корінним образом змінило традиційні, вельми трудо/місткі процеси формування та репродукування в поліграфії. Так, наприклад, сучасна електронна кольоро/коректуюча машина дозволяє виготовити комплект кольоро/поділяючих, кольоро/формуючих фото/форм із заданими параметрами за пару хвилин.

2. Словниковий диктант

Орфограма-написання разом і через дефіс складних, складених і складноскорочених слів.

Всюдихід, двоярусний, Нацбанк, трикутник, писав-писав, білий-білий, тишком-нишком, хліб-сіль, зроду-віку, великий-превеликий, гей-гей, 7-А, землетрус, міськрада, радгоспний, життєпис, лікар-еколог, прем'єр-міністр, лісостеп, сільськогосподарський, двадцятитонка, глухонімий, вищезгаданий, суспільно-політичний, історико-культурний, профспілковий, облвиконком, член-кореспондент, будь-хто, хто-небудь, вертоліт, тепловоз, соцстрах, дев'ятисотий, п'ятдесят, навчально-виховний, віце-президентських, темно-зелений, гіркувато-солоний, гриб-паразит, 3-тисячний, чорнозем, зірвіголова, східнослов'янський, стоп-кран, Непийвода.

Відповідно до тезаурусного критерію майбутнім журналістам було запропоновано такі завдання:

- Поясніть значення багатозначних термінів:

Екран, доріжка, канал, вікно, форма, новина.

- Доберіть власне українські відповідники до таких термінів:

Електорат, пролонгований, імплементація, економити, кредит, гомогенний, креативний, презентація, дайджест, модуляція, ідентичний, консенсус, латентний, диференціація.

- Випишіть зі словника 10 термінів з міжнародними терміноелементами (префіксоїдами):

Медіа-, квазі-, тетра-, електро-, мульти-, полі-, -графія, -метр, -скоп.

- Укажіть словники, якими будете послуговуватися під час виконання завдання.

Відповідно до жанрового критерію майбутні журналісти склали нариси.

Після перевірки робіт за визначеними в підрозділі 2.3 критеріями було з'ясовано рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів: високий рівень показали 21% студентів ЕГ (157% студентів КГ), достатній – 53% студентів ЕГ (51% студентів КГ), середній 21% студентів ЕГ (24% студентів КГ), елементарний – 5% студентів ЕГ (10% студентів КГ).

Результати другого контрольного зрізу підтверджують стійку позитивну динаміку у формуванні комунікативної компетентності майбутніх журналістів. Подаємо в таблиці результати другого контрольного зрізу.

Таблиця 3.2

Результати другого контрольного зрізу

	Високий	Достатній	Середній	Елементарний
ЕГ	21%	53%	21%	5%
КГ	15%	51%	24%	10%

Останній зріз – контрольний – було проведено після третього етапу формувального експерименту. Він містив анкетування і п'ять завдань (відповідно до виділених під час констатувального експерименту критеріїв).

Анкета містила такі запитання:

- Чи підвищився рівень сформованості комунікативної компетентності завдяки заняттям з української мови за професійним спрямуванням?
- Чи використовуєте ви інтернетресурси для підвищення рівня своєї комунікативної компетентності? Якщо так, то які?
- Яких знань з української мови вам не вистачає для формування комунікативної компетентності?
- Які завдання з української мови ви вважаєте найскладнішими?
- Чи допомогло впровадження лінгвокультурологічних відомостей Вам у формуванні комунікативної компетентності?

Усі студенти експериментальних груп зазначили про підвищення рівня власного мовлення завдяки заняттям з української мови за профспрямуванням, збільшення словникового запасу. Водночас майбутні журналісти зазначили, що доцільно збільшити кількість годин для опанування нормами української літературної мови, відомостями про міжкультурну комунікацію, дистантне спілкування, невербальні засоби комунікації.

Студенти відповіли, що впровадження лінгвокультурологічних відомостей в освітній процес допомогло їм у формуванні комунікативної компетентності, зазначили, що їх зацікавила інформація про слова-символи, прикметники-кольороназви, символічне значення числівників, відомих українців (Катерину Білокур, Аду Роговцеву, Миколу Амосова та інших).

Відповідно до мотиваційного й жанрового критеріїв студентам було запропоновано перше завдання третього контрольного зрізу: підготувати рекламний буклет про курси, на яких навчають мовленнєвої комунікації (вказіть, що саме тут буде вивчатися та яку користь це може принести в житті).

Контрольний зріз, який забезпечував вивчення рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів, передбачав комплексну роботу з текстом.

- Прочитайте текст. Уставте пропущені букви, виберіть у дужках правильний варіант.

...На чарівному плесі милувалися один одним двоє лебедів. Раптом де не взявся (у,в)пав з неба ч..рний лебідь накинувся на білого. Став білий крас..нь зах..щати л..бідку і зав'язалася кривава бійка. Все ж переміг білань залишився на своєму озері а чорний полетів геть і більше його тут не бачили.

За легендою то билися поміж собою (Б,б)ілобог і (Ч,ч)орнобог котрі час од часу п..р..втілюються у лебедів. Там де оселився (Б,б)ілобог виросло поселе(нн,н)я (Б,б)ілгород (нині село (Б,б)ілгородка на (К,к)іївщині) а куди полетів (Ч,ч)орнобог з..явилося село (Ч,ч)орногородка (недалеко звідси, у (М,м)акарівс..кому районі тієї ж (К,к)іївської області).

У праукраїнців (Б,б)ілобог був головним (Б,б)огом добра творцем води землі світла зах..сником людей од зла. Вважається він батьком (П,п)еруна пов..лителем інших (Б,б)огів. (Ч,ч)орнобог же завжди виступав нап..р..кір йому бо був богом зла заступником усіх злих сил володарем підземного царства.

За повір..ям наших предків борот..ба поміж (Б,б)ілобогом і (Ч,ч)орнобогом одвічна і нескінче(нн,н)а як немає кінця борні добра і зла (М. Федоренко).

1. Визначте тему й основну думку висловлювання.
2. Яке слово (словосполучення або речення) можна було б винести з тексту в його заголовок?
3. Випишіть із тексту синоніми й антоніми.
4. Підкресліть у тексті іменники. Визначте їх рід, число, відміну й відмінок.
5. Доберіть низку означень до слів *боротьба, предки, володар*.

Як бачимо, запропоновані майбутнім журналістам завдання побудовані на матеріалі тексту лінгвокультурологічного спрямування й відповідають вимогам нормативного й тезаурусного критеріїв.

Останнє завдання контрольного зрізу було запропоновано відповідно до жанрового критерію: проведіть дискусію в стилі телевізійного ток-шоу з теми: "Ремісник чи майстер".

План:

1. Визначення теми дискусії, представлення учасників, регламент виступів.
2. Виступ основних учасників (5 хв.), запрошення "глядачів" до участі в обговоренні.
3. Підведення підсумків, короткий аналіз висловлювань основних учасників.

Подаємо за допомогою таблиці результати виконання завдань контрольного зрізу.

Таблиця 3.3

Результати третього контрольного зрізу

	Високий	Достатній	Середній	Елементарний
ЕГ	26%	62%	12%	0%
КГ	18%	60%	19%	3%

Як свідчать результати третього контрольного зрізу, у контрольній групі рівень сформованості комунікативної компетентності пересічно нижчий, як бачимо це з таблиці 3.1. Студенти, які навчалися в експериментальній групі, вміло створювали й користувалися різноманітними синтаксичними конструкціями, використовували різноманітні мовні засоби, формулювали думки як в усному, так і в писемному мовленні, комунікативно доречно добирали мовні конструкції, продемонстрували багатство, логічність мовлення, знання норм української літературної мови і вміння послуговуватися ними тощо.

Динаміку зрушень у рівнях сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів упродовж навчання за експериментальною методикою подано в діаграмі.

Таблиця 3.4

Динаміка рівнів сформованості комунікативної компетентності студентів експериментальних груп початку й кінця експерименту

Рівні	Початок експерименту	Кінець експерименту
Високий	15,5%	26%
Достатній	45%	62%
Середній	27%	12%
Елементарний	12,5%	0,0%

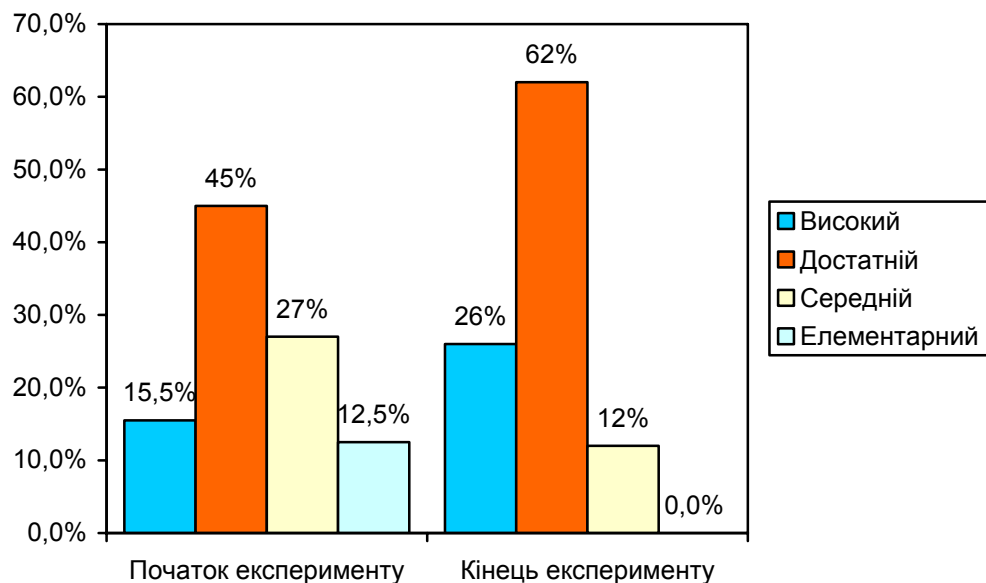

Рис. 1. Динаміка рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології

Доцільність та ефективність запропонованої методики позитивно відбилася на всій навчальній діяльності, результатом якої було підвищення рівня комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології: до категорії осіб з високим рівнем сформованості комунікативної компетентності віднесено 26%, відповідно, достатній рівень

виявили 62%, середній – 12%, елементарний – 0%. Дані формувального етапу експерименту засвідчили, що рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів суттєво підвищився, тоді як у студентів контрольних груп майже не змінився.

Майбутні журналісти продемонстрували більш досконале володіння нормами літературної мови, комунікативні якості їхнього мовлення покращилися, підвищився й рівень сформованості комунікативної компетентності.

Результати експерименту переконливо засвідчили вміння майбутніх журналістів експериментальних груп чітко, повно й грамотно викладати думки, створювати діалоги, полілоги, монологи, виявили лінгвокреативність у процесі написання творчих робіт різних жанрів.

Отже, одержані результати засвідчують ефективність запропонованої методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів. Проведений експеримент підтвердив нашу гіпотезу, що: формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології буде ефективним за умов: розвитку монологічного й діалогічного мовлення студентів, удосконалення комунікативних ознак мовлення майбутніх журналістів, формування мовленнєвої креативності студентів, риторизації освітнього процесу вишу, упровадження лінгвокультурологічних вправ і завдань. Доцільність та ефективність запропонованої методики позитивно відбилася на всій навчальній діяльності, результатом якої було підвищення рівня комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.

Висновки до третього розділу

Результати констатувального етапу педагогічного експерименту дали підстави для розроблення методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології. У

процесі впровадження експериментальної методики вирішувалася низка завдань, як-от: розроблення методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології та експериментальна перевірка її ефективності; відбір оптимальних методів, прийомів і засобів формування комунікативної компетентності; розроблення системи вправ і завдань з формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів.

Перебіг та результати експериментально-дослідного навчання переконали, що формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології має бути поетапним. У розробленій програмі формувального експерименту враховано, що формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів є складним багатоаспектним процесом науково-пізнавальної, практичної і контрольної-рефлексійної діяльності, тому в ній передбачено поетапне формування комунікативної компетентності, щоб на кожному з наступних етапів студенти успішно наближалися до адекватної ситуації професійно-мовленнєвого пошуку через пропоновані види діяльності, упорядковану нами систему вправ і завдань

Для реалізації цих завдань було визначено провідну ідею програми дослідного навчання – формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів, готового вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними знаннями в різних життєвих ситуаціях, зокрема в професійному спілкуванні, акумулювати в собі комунікативну етику, поважати й шанувати мову українського народу.

Основну роль у системі експериментального навчання відводили практичним заняттям, що мають низку особливостей, які зумовлені метою й завданнями вивчення курсу, змістом навчання, системою методів і прийомів, кількістю годин, відведених на опанування студентів української мови, використанням різних засобів навчання.

Особливе місце в дидактичному комплексі посідала система вправ і завдань, розроблена на підставі аналізу відомих класифікацій (О. Біляєв, Н. Голуб, І. Дроздова, С. Караман, Т. Ладиженська, В. Онищук, Т. Симоненко та ін.). Під час експерименту особливу роль було відведено вправам лінгвокультурологічного спрямування, що побудовані переважно на текстовому матеріалі відповідного змісту. Робота з текстами сприяла не лише збагаченню словникового запасу лінгвокультурологічною лексикою, а й дозволяла спроектувати майбутню професійну діяльність.

Одержані впродовж експерименту результати засвідчують ефективність запропонованої методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології. Проведений експеримент підтвердив нашу гіпотезу, що: формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології буде ефективним за умов: розвитку монологічного й діалогічного мовлення студентів, удосконалення комунікативних ознак мовлення майбутніх журналістів, формування мовленнєвої креативності студентів, риторизації освітнього процесу вишу, упровадження лінгвокультурологічних вправ і завдань. Доцільність та ефективність запропонованої методики позитивно відбилася на всій навчальній діяльності, результатом якої було підвищення рівня комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.

Педагогічний експеримент підтвердив ефективність запропонованої методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Студіювання наукової літератури з теми дослідження дало змогу проаналізувати різні погляди на тлумачення поняття “компетентність” та витлумачити його зміст як сукупність взаємопов’язаних змістових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності майбутнього журналіста комунікативно доречно використовувати здобуті знання в професійній діяльності; як обізнаність, належне володіння комунікативною компетенцією в тій чи тій мовленнєвій ситуації. У роботі комунікативну компетентність визначено як сукупність досвіду, комунікативних знань, умінь, навичок, компетенцій, які дозволяють творчо самовиражатися журналістській індивідуальності у сфері професійного спілкування, вирішити спектр поставлених творчих завдань; це – здатність особистості до мовленнєвого спілкування і вміння слухати, що є однією з найважливіших особистісно-професійних рис журналіста. *Комунікативну компетентність майбутнього журналіста* потлумачено як внутрішній ресурсний потенціал, засвоєну систему знань, необхідну для здійснення ефективного спілкування, ситуативної адаптивності, а також сукупність професійно значущих умінь і навичок, потрібних для оперативного й адекватного сприймання чужих програм мовленнєвої поведінки та мобільної побудови власних комунікативних стратегій, адекватних цілям, сферам, жанрам і ситуаціям спілкування; мобілізаційну готовність до комунікативної діяльності, вільне володіння вербальними й невербальними засобами соціальної поведінки.

Лінгвокультурологію розглянуто як цілісне утворення, як певну частину освітнього процесу, об’єднану спільним змістом, сюжетом, яка формує основні елементи логічного мислення, що допомагають активізувати освітній процес, формувати комунікативну компетентність майбутнього журналіста. *Лінгвокультурологічну компетентність майбутніх журналістів* визначено як інтегральну характеристику особистості; як сукупність предметних (спеціальних) компетенцій, комунікативного й лінгвокультурного змістового аспектів у навчанні мови; як належний рівень сформованості умінь

особистості усвідомлено враховувати, розуміти й інтерпретувати знання культурного та соціального контекстів національної й світової культури у процесі навчання курсу української мови.

2. Вивчення науково-методичної літератури дало змогу обґрунтувати й визначити психолого-педагогічні засади формування комунікативної компетентності, розуміння суті та механізмів психічних процесів, зокрема мотиву, професійного інтересу, психологічних механізмів творчості, що лежать в основі комунікативної діяльності. Ефективне формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології забезпечується розробленням методологічних основ: закономірностей (*постійна увага до матерії мови та її звукової системи; розуміння семантики мовних одиниць; здатність студентів опановувати норми літературної мови; оцінювати виражальні можливості мови; розвиток мовного чуття та дару слова*), принципів (*загальнодидактичних: науковості, доступності і послідовності, перспективності, систематичності, активності, свідомості, міцності знань, наочності, виховного і розвивального навчання, зв'язку навчання з життям; специфічних: пізнавально-практичної спрямованості навчання української мови; функційно-комунікативної спрямованості навчання мови; вивчення мови в структурній цілісності з обов'язковим пізнанням її рівнів; вивчення мови в міжрівневих, внутрішньорівневих та міжпредметних взаємозв'язках; використання мовленнєвої практики для засвоєння теорії мови і, навпаки, – теорії мови для розвитку мовлення; лінгвокультурологічний*), що визначають форми організації освітнього процесу (*самостійна робота, практичні заняття тощо*), методи, прийоми (*метод вправ, спостереження над мовними явищами, робота з навчальною й довідковою літературою, комунікативний тренінг, імітаційне моделювання ситуацій, дидактичні ігри, концептуальний аналіз тощо*) та засоби навчання (*дидактичний текстовий матеріал лінгвокультурологічного спрямування, різні видів словників і навчальних посібників, наочність та мультимедійні ресурси*).

3. Аналіз змістового компонента чинного методичного супроводу з дисципліни "Українська мова за професійним спрямуванням" для майбутніх журналістів засвідчив належний рівень розробленості мовного складника, репрезентованого системним і ґрунтовним викладом мовної теорії, ілюструванням мовних явищ, правил, достатньою кількістю прикладів; акцентуванням уваги на особливостях побудови документів різних видів і жанрів, водночас виявив недостатній рівень розробленості обраної для дослідження проблеми, а також невикористані ресурси для підвищення ефективності формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології.

4. Для з'ясування рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів було визначено критерії (*мотиваційний, нормативний, тезаурусний, жанровий*), які корелюються зі складниками комунікативної компетентності. Критерії репрезентовано цілісною системою відповідних показників, що відтворюють певну властивість досліджуваного об'єкта – рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів: *високий, достатній, середній, елементарний*.

5. Якісний аналіз результатів контрольного зрізу дозволив зробити висновок, що рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх журналістів експериментальних груп суттєво підвищився, тоді як у студентів контрольних груп майже не змінився. Результати експерименту переконливо засвідчили вміння майбутніх журналістів експериментальних груп чітко, повно й грамотно викладати думки, створювати діалоги, полілоги, монологи, виявили лінгвокреативність у процесі написання творчих робіт різних жанрів.

Проблема формування комунікативної компетентності майбутнього журналіста на засадах лінгвокультурології не вичерпується результатами виконаного дослідження, залишаються актуальними питання розроблення системи професійно зорієнтованих комунікативних завдань та системи завдань соціокультурної спрямованості задля формування комунікативної компетентності майбутнього журналіста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С. Д. Мовленнєва комунікація : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарькова. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 472 с.
2. Ажнюк Б. М. Внутрішній дискурс і мовлення / Богдан Миколайович Ажнюк // Мовна єдність нації: діаспора й Україна. – К. : Рідна мова, 1999. – 450 с.
3. Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі / А. М. Алексюк. – 2-ге вид. – К. : Рад. школа, 1981. – 206 с.
4. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підруч. [для студ., аспір. та молод. викл. вищ. навч. закл.] / Анатолій Миколайович Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
5. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: [досвід соціально-філософського аналізу] / Віктор Петрович Андрущенко. – К. : Атлант ЮЕмСі, 2006. – 503 с.
6. Аносов І. П. Сучасний освітній процес: антропологічний аспект: Монографія / Іван Петрович Аносов. – К. : Твім інтер, 2003. – 390 с.
7. Антонюк Р. І. Освітні проблеми в Україні / Р. І. Антонюк // Проблеми вищої школи: Наук.-метод. зб. / Мін-во освіти України. ІЗМН. – К., 1998. – С. 70–79.
8. Артемова Л. В. Педагогіка і методика вищої школи: навчально-методичний посібник для викладачів, аспірантів, студентів магістратури / Л. В. Артемова. – К. : Кондор, 2008. – 272 с.
9. Артишевская Т. М. Методологические особенности американского стиля преподавания журналистики / Т. М. Артишевская // Вестник Челябинского государственного университета. – 2004. – № 1.
10. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебного процесса / Ю. К. Бабанский. – М. : Просвещение, 1982. – 192 с.

11. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення : навч. посіб. для ун-тів / Н. Бабич. – Л. : Світ, 1990. – 232 с.
12. Бакум З. П. Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії: Монографія / Зінаїда Павлівна Бакум. – Кривий Ріг, Видавничий дім, 2008. – 338 с.
13. Бакум З. П., Караман С. О. Навчання лексики в курсі української мови як іноземної: Філологічні студії / З. П. Бакум, С. О. Караман // Науковий вісник КДПУ : зб. наук. праць. – КДПУ, 2011. – С. 690–984.
14. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови. / Я. А. Баран. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. – 176 с.
15. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : Підручник. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
16. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : монографія / Лариса Дмитрівна Березівська. – К. : Богданова А. М., 2008. – 406 с.
17. Берков В. Ф. Культура діалога: Учеб. пособие / В. Ф. Берков, Я. С. Яскевич. – Мн.: Новое знание, 2002. – 152 с.
18. Беспалько В. П. Основы теории педагогических систем / В. П. Беспалько. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1997. – 252 с.
19. Бех І. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2. – С 27–33.
20. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання / Іван Дмитрович Бех. – Інститут засобів навчання. – К. : Атіка, 1998. – 204 с.
21. Биков В. Ю. Теоретико-методологічні засади моделювання навчального середовища сучасних педагогічних систем // Інформаційні технології і засоби навчання / За ред. В. Ю. Бикова, Ю. О. Жука / Інст. засобів навчання АПН України. – К. : Атіка, 2005. – 272 с.
22. Бим-Бад Б.М. Педагогический энциклопедический словарь / Б. М. Бим-Бад – М., 2002. – 504 с.

23. Бирюкова Т. Г. Речевые возможности старшеклассников: “чувство коммуникативной целесообразности” / Т. Г. Бирюкова // Рус. яз. в шк. – 2000. – № 2. – С. 10–19.
24. Бібік Н. М. Компетентністний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Надія Михайлівна Бібік // Компетентністний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / За заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 47–52.
25. Білецький О. І. Українська мова: Тестові завдання. Відповіді / О. І. Білецький. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – 286 с.
26. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови : [навч.-метод. посіб.] / Олександр Михайлович Біляєв. – К. : Генеза, 2005. – 180 с.
27. Богданова І. М. Педагогічна інноватика : навч. посібник / Інна Михайлівна Богданова. – О. : “ТЕС”, 2000. – 148 с.
28. Богуш А. М. Теоретичні й методологічні засади формування мовленнєвої компетенції дошкільника / А.М. Богуш // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 1. – С. 5–10.
29. Богуш А. М., Трифонова О. С. та ін. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : Монографія / Богуш А. М., Трифонова О. С., Кисельова О. І., Горіна Ж. Д., Черкасов М. П. – Одеса: ПНЦ АПН України, 2008. – 272 с.
30. Богуш А. М. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : [монографія] / А. М. Богуш, О. С. Трифонова, О. І. Кисельова, Ж. Д. Горіна, М. Л. Черкасов. – Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. – 272 с.
31. Божович Л. И. Избранные психологические труды / Под ред. Д. И. Фельдштейна. М., 1995. [Источник: [http://psychlib.ru/mgppu/zim/ZIM-001-.HTM#\\$p1](http://psychlib.ru/mgppu/zim/ZIM-001-.HTM#$p1)
32. Большой энциклопедический словарь / Под ред. А. М. Прохорова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Большая рос. ЭНЦИКЛ.; СПб.: Норинт, 1998. – 1456 с.

33. Болубаш Я.Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти : Навч. посіб. – К. : Компас, 1997.
34. Бондар В. І. Дидактика: навч. посіб. / Володимир Іванович Бондар. – К. : Либідь, 2005. – 264 с.
35. Бондаренко Г. П. Методичні передумови удосконалення фахової комунікативної компетенції студентів-нефілологів засобами російсько-українського перекладу / Бондаренко Г. П. // Зб. наук. пр. Бердян. держ. пед. ун-ту (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2011. – № 1. – 356 с.
36. Бородіна Н. С. Наукові засади професійного засвоєння лінгводидактичної термінології студентами філологічних факультетів текстів : дис. канд. пед. наук : 13.00.02 / Наталія Сергіївна Бородіна. – Херсон, 2007. – 188 с.
37. Боровик М. Г. Системно-культурологические основы изучения гуманитарных предметов в школе (на примере литературы): дисс. ... к. пед. н. СПб., 1997. – 191 с.
38. Булах І. Є. Створюємо якісний тест [Текст] : навч. посібн. / І. Є. Булах, М. Р. Мруга. – К. : Майстер-клас, 2006. – 160 с.
39. Варбан М. Ю. Рефлексія професійного становлення в студенческие годі : дис. ... канд. психол. наук. : 19.00.01 / Варбан Марина Юрьевна. – К., 1999. – 181 с.
40. Вашуленко М. С. Удосконалення змісту і методики навчання української мови в 1-4 кл. / Микола Самійлович Вашуленко. – К. : Рад. школа, 1991. – 110 с.
41. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1140 с.
42. Венжинович Н.Ф. Сучасна українська літературна мова : Навч. посіб. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2008. – 304 с.
43. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – М. : Рус. яз., 1990. – 246 с.

44. Виноградов О. Тести як соціальна інновація в Україні. [Електронний ресурс] / О. Виноградов. – Режим доступу: www.fulbrifht.org.ua.
45. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика : Монографія. – Д. : Вид-во ДНУ, 2005. – 304 с.
46. Володько В. М., Дмитрик І. С., Іванова Т. В. Самостійна пізнавальна діяльність студентів : Метод. реком. – К. : ІСДО, 1993. – 52 с.
47. Воробъев В. В. Лингвокультурология. Теория и методы. – М. : Книга, 1997. – 332 с.
48. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – М., 1988. – 480 с.
49. Вятютнев М. Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах / М.Н. Вятютнев // Русский язык за рубежом. – 1977. – № 6. – С. 38–45.
50. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєво-творчої діяльності в дошкільному віці : [монографія] / Н. В. Гавриш. – Донецьк : ТОВ Лебедь, 2001. – 218 с.
51. Гальперин П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий // Исследования мышления в советской психологии // Под ред. Е. Шорохова. – М.: Наука, 1966. – 472 с.
52. Ганніченко Т. А. Формування комунікативної компетенції майбутніх економістів засобами дидактичної гри у процесі мовної освіти / Т. А. Ганніченко. – Херсон, 2008. – 267 с.
53. Гильбух Ю. З. Темперамент и познавательные способности школьника / Ю. З. Гильбух. – К. : Ин-т психологии АПН Украины, 1993. – 272 с.
54. Голуб Н. Б. Комунікативна компетентність учнів загальноосвітньої середньої школи: структурні компоненти / Н. Б. Голуб // Наук. вісн. ХДУ : Педагогічні науки. – Херсон, 2011. – № 58. – С. 220–224.
55. Голуб Н. Б. Самостійна робота студентів з риторики : навч.-метод. посіб. / Ніна Борисівна Голуб ; наук. ред. Л. І. Мацько. – Черкаси : Брама-Україна, 2008. – 232 с.

56. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
57. Гончаренко С. У. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення/ Рівне : Волинські обереги, 2012. – 192 с.
58. Горіна Ж. Д. Лінгвокреативність у мовленнєвій репрезентації елітарної мовної особистості / Ж. Д. Горіна // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка (Педагогічні науки). – 2011. – № 15 (226). – С.94-102.
59. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення : Ін-т укр. мови НАН України. – К. : КММ, 2014. – 124 с.
60. Горошкіна О. М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю : [монографія] / Олена Миколаївна Горошкіна. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 362 с.
61. Горошкіна О. М. Робота з текстом у старших класах гімназії / О. М. Горошкіна // Українська мова і література в школі. – 1998. – № 1. – С. 84–86.
62. Горошкіна О. Концептуальний аналіз тексту як засіб формування соціокультурної компетенції старшокласників Лінгвокультурні концепти в мовній свідомості і дискурсі : зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук. конф., 16-17 верес. 2011 р. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса: Астропринт, 2011. – 348 с.
63. Горошкіна О., Караман О. Формування креативності майбутніх учителів української мови як лінгводидактична проблема / О. Горошкіна, О. Караман // Українська мова і література в школах України. – 2014. – № 12. – С. 29–33.
64. Гохберг О. С. Проблема розробки та реалізації гнучких педагогічних технологій навчання у вузі / О. С. Гохберг/ – К. : Академія, 1995. – 240 с.

65. Греб М. М. Теоретичні засади навчання лексикології, фразеології майбутніх учителів початкових класів [монографія] / М. М. Греб. – Київ : Центр учбової літератури, 2017. – 320 с.
66. Грищенко О. А. Інноваційні педагогічні технології у підготовці майбутнього вчителя / О. А. Грищенко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. – Вінниця, 2000. – С. 331–334.
67. Гудзик И. Ф. Компетентно ориентированное обучение русскому языку в начальных классах (в школах с украинским языком обучения) / И. П. Гудзик. – Чернівці : Видавничий дім «Букрек», 2007. – 496 с.
68. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм : історико-методологічні та теоретичні аспекти : [монографія] / Наталія Василівна Гузій. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
69. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влияние на духовное развитие человечества.
70. Гусак П. М. Підготовка учителя: технологічні аспекти / Петро Миколайович Гусак. – Луцьк: ВДУ, 1999. – 276 с.
71. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования. М. : Педагогика, 1986. – 240 с.
72. Дем'яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша чверть XX століття): Монографія / Наталія Миколаївна Дем'яненко. – К. : ІЗМН, 1998. – 320 с.
73. Дацишин Х. Українське ділове мовлення. Робоча навчальна програма. Навчальні матеріали. – Львів, 2009.
74. Державна національна програма „Освіта” (Україна XXI століття) // Освіта. – 1993. – груд. – №№ 44, 45, 46.

75. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. – 23 листопада 2011 р. – № 1392 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF)
76. Дистанційний навчальний процес : Навчальний посібник / За ред. В. Ю. Бикова та В. М. Кухаренка. – К. : Міленіум, 2005. – 292 с.
77. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / Ілона Миколаївна Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
78. Донченко Т. К. Мовленнєвий розвиток учнів у процесі навчання української мови в основній школі : навчально-методичний посібник для вчителів і студентів / Тамара Кузьмівна Донченко. – Міністерство освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 694 с.
79. Дороз В. Ф. Методика викладання української мови у вищій школі : навч. посібник/ В. Ф. Дороз . – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 176 с.
80. Емельянов Ю. М. Обучение паритетному диалогу / Ю. М. Емельянов. – Л. : ЛГУ, 1991. — С. 92—94
81. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
82. Євтух М. Б. Пріоритети професійної підготовки вчителя в системі університетської освіти / Микола Борисович Євтух // Розвиток педагогічних і психологічних наук в Україні 1992-2002 рр.: Зб. наук. праць до 10-річчя АПН України. – Х. : ОВС, 2002. – Ч. 2. – С. 66-76.
83. Есипов Б. П. Основы дидактики / Борис Петрович Есипов. – М. : Просвещение, 1957. – 352 с.
84. Желанова В.В. Контекстне навчання майбутнього вчителя початкових класів: теорія і технологія : монографія / В. В. Желанова; ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 482 с.

85. Жинкин Н. И. Механизмы речи. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1958.– 370 с.
86. Жовтобрюх М. А. Про один теоретичний аспект культури української мови / М. А. Жовтобрюх // Мовознавство. – 1967. – №3. – С.55–64.
87. Жук Ю. О. Характерні ознаки комп'ютерно орієнтованого навчального середовища // Інформаційні технології і засоби навчання / За ред. В. Ю. Бикова, Ю. О. Жука / Інст. засобів навчання АПН України. – К. : Атіка, 2005. – 272 с.
88. Жураковская В.М. Коммуникативная компетентность как компонент индивидуального опыта личности [электронный ресурс [file:///C:/Users/12/Downloads/kommunikativnaya-kompetentnost-kak-komponent-individualnogo-opyta-lichnosti%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/12/Downloads/kommunikativnaya-kompetentnost-kak-komponent-individualnogo-opyta-lichnosti%20(2).pdf)]. – С. 114-118.
89. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання. – Відділ сучасних мов, Страсбург. – К. : Ленвіт, 2003. – 262 с.
90. Загнітко А. П. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк. – Донецьк : БАО, 2007. – 408 с.
91. Закон України “Про вищу освіту”. Закон від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>.
92. Закон України „Про професійний розвиток працівників” [Електронний ресурс]. – 12 січня 2012 р. – № 4312-VI. – Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 39, ст. 462. – Режим доступу: [www. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4312-17](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4312-17).
93. Занков Л. В. Дидактика и жизнь / Леонид Владимирович Занков. – М. : Просвещение, 1968. – 175 с.
94. Захарчук-Дуке О. О. Розвиток культури мовлення майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій школі : автореф. дис. на здобуття наук.

- ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02. „Теорія та методика навчання (українська мова)” / О. О. Захарчук-Дуке. – К., 2015. – 20 с.
95. Зимняя, И. А. Педагогическая психология : учебник для вузов / И. А. Зимняя. – М. : Логос, 2001. – 382 с.
 96. Зимняя И. А. Функциональная психологическая схема формирования и формулирования мысли посредством языка / И. А. Зимняя // Исследование речевого мышления в психолингвистике. – М. : Наука, 1985. – С. 85–99.
 97. Зязюн І. Освітні технології у вимірах педагогічної рефлексії / І. Зязюн // Світло. – 1996. – №1. – С. 12–18.
 98. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика / К. Ингекамп. – М. : Просвещение, 1991. – 240 с.
 99. Каган М. С. Индивидуальность как объективная и субъективная реальность / М. С. Каган, А. М. Эткин // Вопр. психологии. – 1989. – № 4. – С. 5–15.
 100. Казарцева О. М. Культура речевого общения: теория и практика обучения: учеб. пособие / О. М. Казарцева. – 2-е изд., – М. : Флинт, Наука, 1999. – 496 с.
 101. Канюк С. С. Психологія мотивації : навч. посібник / Канюк С. С. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.
 102. Караман С. О. Зміст і технологія навчання української мови в гімназії : дис.... доктора пед. наук : 13.00.02 / Караман Станіслав Олександрович. – К., 2000. – 425 с.
 103. Караман С. О. Упровадження педагогічних інновацій у теорію і практику професійної підготовки вчителя-словесника // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2010. – Випуск 50. – С. 87–98.
 104. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії: Навч. посібник для студентів вищих закладів освіти/ С. О. Караман. – К. : Ленвіт, 2000. – 272 с.

105. Караман С. Реалізація стратегії співдіяльності у професійній мовленнєвій підготовці вчителя-словесника / С. Караман // Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (28–29 березня). – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – С. 338 – 346.
106. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл./ С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 560 с.
107. Кацавець Р.С. Ділова мова: сучасний вимір : підручник для вузів / Руслан Сергійович Кацавець. – Київ : ЦУЛ, 2008. – 192 с. – Бібліогр.: с.191-192. – На укр. яз. – ISBN 978-966-364-681-7.
108. Кецик І. Формування громадянських якостей в учнівській молоді / І. Кецик // Гуманістично-спрямований виховний процес і становлення особистості : Зб. наук. праць АПН України. Ін-т проблем виховання. – К. : [б.в.], 2001. – Кн. 1. – С. 89–94.
109. Климова К.Я. Основи культури і техніки мовлення : Навч. посібник. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Ліра, 2007. – 240 с.
110. Ключев Е.В. Речевая коммуникация. – М.: Рипол классик, 2002. – 340 с.
111. Ковтун О. В. Формування професійного мовлення у майбутніх фахівців авіаційної галузі : монографія : 13.00.02 ; 13.00.04 / Олена Віталіївна Ковтун ; наук. ред. академік НАПН України, докт. пед. наук, проф. Богуш А. М. – К. : Освіта України, 2012. – 448 с.
112. Когут І. В. Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя: дис. на здобуття... 13.00.04. – теорія і методика професійної освіти. – Полтава, 2015. – 250 с.
113. Колесник К. Колесник К. В. Лінгводидактична модель формування лінгвокультурологічної компетентності учнів у процесі навчання новогрецької мови / К. В. Колесник // Наукові записки: [збірник наукових статей] / Міністерство освіти і науки України, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова; Упор.

- Л. Л. Макаренко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – Випуск СXXXI (№ 132). – (Серія педагогічні науки). – С. 174–181.
114. Колесникова Н. И. От конспекта к диссертации: Учеб. пособие по развитию навыков письменной речи / Н. И. Колесникова. – М. : Флинта: Наука, 2002. – 287 с.
115. Колодько Т. М. Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах : Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – КПУ імені М. П. Драгоманова, 2001. – К., 2005. – 198 с.
116. Кондратенко Н. Ю. Закономірності формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів в умовах сучасної університетської освіти / Н. Ю. Кондратенко // Наукові записки [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. Серія : Педагогічні науки : [збірник наукових статей]. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – Вип. СXXXIV (134). – С. 129–135.
117. Кондратенко Н.Ю. Формування правильності мовлення студентів-майбутніх журналістів / Н.Ю. Кондратенко// Наукові записки [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. Серія : Педагогічні науки : [збірник наукових статей]. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – Вип. СXXXII 132. – С. 115–121.
118. Кондратенко Н. Ю. Роль конспектування у професійній підготовці майбутніх журналістів / Н.Ю.Кондратенко // Теоретична і дидактична філологія : збірник наукових праць. – Серія “Педагогіка”. – Переяслав-Хмельницький : “ФОП Домбровська Я. М.”, 2017. – Випуск 26. – С. 41–51.
119. Кондратенко Н. Ю. Лінгводидактичні умови формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів / Н. Ю. Кондратенко // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Випуск 17, – Бердянськ, 2017. – С. 148–153.

120. Кондратенко Н. Ю. Практика формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів / Н. Ю. Кондратенко. // Українська мова і література в школах України. – 2017. – №10. – С. 28–30.
121. Копусь О. А. Теоретичні засади формування фахової лінгводидактичної компетентності майбутніх магістрів-філологів у вищому навчальному закладі : [монографія] / Ольга Антонівна Копусь. – Одеса, 2012. – 429 с.
122. Костюк Г. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Григорій Силович Костюк. – К. : Рад школа, 1989. – 608 с.
123. Котик Т. Перспективи розвитку системи принципів навчання в українській лінгводидактиці / Тетяна Миколаївна Котик // Вісник Львівського університету. – Серія філологія. – Випуск 50. – С. 105–111.
124. Краткий психологический словарь / [общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – [2-е изд., испр. и доп]. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
125. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.
126. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В. Г. Кремень. – К. : Знання, 2010. – С. 384.
127. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи / А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 485 с.
128. Курач Л. І. Концептуальні засади лінгвокультурологічного підходу до навчання російської мови в загальноосвітніх школах України / Л. І. Курач // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Київ, 2007. – Т. 25 (64), № 1, ч. 2. – С. 294–298.
129. Курлянд З. Н. Професійна усталеність вчителя – основа його педагогічної майстерності / З. Н. Курлянд. – Одеса, 1995. – 160 с.
130. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: Курс лекцій. / О.В.Кустовська – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – 124 с.

131. Кухаренко В. М. Дистанційне навчання / В. М. Кухаренко // Енциклопедичне видання: Навч.-метод. посіб. – К. : ТОВ Редакція “Комп’ютер”, 2007. – 128 с.
132. Кучерук О. А. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика : монографія / Оксана Анатоліївна Кучерук . – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 420 с.
133. Кучерук О. А. Методи навчання української мови в загальноосвітній школі : [словник-довідник] / Кучерук О. А. – Житомир : Рута, 2010. – 184 с.
134. Кучерявий О. Г. Професійне самовиховання майбутніх педагогів у процесі їх цілісної підготовки: Монографія / О. Г. Кучерявий. – К. : Вища школа, 1999. – 224 с.
135. Ладоня І. О. Українська мова: навч. посіб. / І. О. Ладоня. – 2-ге вид., допов. і перероб. – К. : Вища шк., 2001. – 158 с. – С. 36.
136. Ладыженская Т.А. Устная речь как средство и предмет обучения: Учебное пособие для студентов.– 2-е изд., перераб.– М.: Флинта, Наука, 1998.– 136 с.
137. Лахно Н.В. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія: Завдання і вправи : навч. посіб. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – 144 с.
138. Лебідь І. С. Інтерактивні технології навчання / Лебідь І. С. – Київ, 2005. – 256 с.
139. Левитов Н. Д. Психология / Левитов Николай Дмитриевич. – М.: Высшая школа, 1964. – 256 с.
140. Лекції з педагогіки вищої школи: навчальний посібник / ред. В. І. Лозової. – Х.: ОВС, 2006. – 496 с.
141. Леонтьев А. Н. Психологические вопросы сознательности учения / А. Н. Леонтьев // Изв. АПН РСФСР. – М. – Л., 1975. – Вып. 7. – № 4. – С. 255–302.
142. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. – М. : Знание, 1979. – 246 с.

143. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения / Исаак Яковлевич Лернер. – М. : Педагогика, 1981. – 186 с.
144. Лихачова К.М. Лінгводидактичні засади формування правильності українського мовлення студентів економічних спеціальностей дис...канд. дис. 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова) Луганськ, 2014. – 245 с.
145. Лосев А. Ф. Бытие. Имя. Космос /А. Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1993. – 482 с.
146. Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні / В. І. Луговий // Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України : матер. методол. семінару. – К. : Педагогічна думка, 2009. – С. 5–17.
147. Луговий В. І. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні: дис. ... д-ра пед. наук / Володимир Іларіонович Луговий. – К., 1995. – 429 с.
148. Лукіна Т. О. Моніторинг якості освіти: теорія і практика / Тетяна Олексіївна Лукіна. – К. : Науковий світ, 2006. – 284 с.
149. Лутай В. С. Синергетична парадигма як філософсько-методологічна основа формування світоглядів ХХІ століття.: Зб. наук. праць. Вип. 3 / За заг. ред. В.А.Андрущенко. К. : Знання, 2000. – 244 с.
150. Любашенко О. В. Лінгводидактичні стратегії: проектування процесу навчання української мови у вищій школі : [монографія] / О. В. Любашенко. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. – 296 с.
151. Ляшкевич Антоніна Іванівна. Наступність і перспективність формування діалогічного мовлення учнів початкових і 5 класів загальноосвітньої школи: дисертація канд. пед. наук: 13.00.02 / Херсонський держ. ун-т. – Херсон, 2003.
152. Майборода В. К. Із історії реформування системи управління народною освітою в Україні (1917-1920 рр.) / В. К. Майборода // Вісник УАДУ, 1996. – № 3. – С. 85–89.

153. Максименко С. Д. Технологія спілкування (комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування) / С. Д. Максименко, М. М. Заброцький: Навч. посібник. – К. : Главник, 2005. – 112 с.
154. Малафіїк І. В. Дидактика : навч. посіб. / І. В. Малафіїк. – К. : Кондор, 2005. – 398 с.
155. Мамчур Л. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи : монографія / Л. І. Мамчур. – Умань, 2012. – 449 с.
156. Мамчур Л. І. Реалізація принципу перспективності й наступності у процесі формування комунікативної компетентності учнів початкової та основної школи / Л. І. Мамчур // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 15 (226) : Пед. науки. – С. 18–25.
157. Маркова А. К. Формирование мотивации учения / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с.
158. Мартиненко С. М. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкової школи: теорія і практика: Монографія / С. М. Мартиненко. – К. : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2008. – 434 с.
159. Маслікова І.В. Моніторингова система освітнього менеджменту. – Х.: Вид. Група «Основа», 2005. – 144 с.
160. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
161. Махмутов М. И. Проблемное обучение : основные вопросы теории / Мирза Исмаилович Махмутов. – М. : Педагогика, 1975. – 365 с.
162. Мацько Л. І. Українська мова : Навч. посіб. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2007. – 480 с.
163. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. посібник / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 352 с.

164. Мацько Л. І. Риторика : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 311 с.
165. Мацюк Зоряна. Українська мова професійного спілкування: навч. посібн. / Мацюк Зоряна, Станкевич Ніна. – К. : Каравела, 2005. – 352 с.
166. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: Навч. пос. – К. : Вікар, 2003. – 335 с.
167. Мельничайко В. Я. Творчі роботи на роках української мови. Конструювання. Редагування. Переклад : посібник для вчителів / В. Я. Мельничайко. – К. : Рад. шк., 1984. – 223 с.
168. Мельничайко В. Я., Пентилюк М. І., Рожило Л. П. Удосконалення змісту і методів навчання української мови. – К. : Рад. школа, 1982. – 216 с.
169. Методика вивчення української мови в школі : посібник [для вчителів] / О. М. Біляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк та ін. – К. : Рад. школа, 1987. – 246 с.
170. Методика викладання української мови в початкових класах / С. І. Дорошенко, М. С. Вашуленко, В. Я. Мельничайко та ін.; за ред. С. І. Дорошенка . – К. : Вища школа, 1989 . – 423 с.
171. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна, З. П. Бакум, М. М. Барахтян, І. В. Гайдаєнко, А. Г. Галетова, Т. В. Коршун, А. В. Нікітіна, Т. Г. Окуневич, О. М. Решетилова. – К. : Ленвіт, 2009. – 400 с.
172. Методика формування комунікативної компетентності студентів педагогічного коледжу засобами дидактичної гри [Текст] : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.02 / Сергієнко Лариса Василівна ; Держ. закл. "Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка". – Луганськ, 2013. – 20 с.
173. Мішеніна Т. М. Теорія і практика формування дидактичної компетентності майбутніх учителів філологічних спеціальностей :

- [монографія] / Тетяна Михайлівна Мішеніна. – К. : Педагогічна думка, 2013. – 336 с.
174. Микитюк О. Культура мовлення: особливості, завдання, цікавинки / Оксана Микитюк. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 236 с.
175. Миллер Л.В. Художественный концепт как смысловая и эстетическая категория // Мир русского слова. – 2000. – № 4. – С. 42.
176. Михальская А. К. Основы риторики / А. К. Михальская. – М. : Просвещение, 1996. – 416 с.
177. Мишати́на, Н.Л. Лингвокультурологический подход к развитию речи учащихся 7 – 9-х классов / Дисс. ... канд. пед. наук. – М., 2000.
178. Мозолюк О. М. Формування самостійної роботи студентів у контексті вивчення курсу "Українська мова за професійним спрямуванням" (для журналістів) / О. М. Мозолюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. – 2014. – Вип. 35. – С. 48-50.
179. Морзе Н. В. Технологія організації роботи в групах у дистанційному навчанні / Н. В. Морзе // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – К., 2002. – Вип. 33. – С. 109 – 117.
180. Мороз О.Г. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація: навч. посіб. / Мороз О.Г., Сластьонін В.О., Філіпченко Н.І. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1997. – 166 с.
181. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: навч. посіб. / Петро Андрійович М'ясоїд. – К. : Вища школа, 2000. – 480 с.
182. Нагрибельна І. А. Самостійна робота в системі підготовки майбутніх учителів початкових класів до навчання української мови : монографія / Інна Анатоліївна Нагрибельна. – Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2016. – 310 с.
183. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта України. – № 29. – 2001. – С. 4–6.

184. Новий тлумачний словник української мови / Укладачі В. Яременко, О. Сліпушко. – У 4-х т. – Т. 2. – К. : Аконт, 1998.
185. Овсієнко Л. М. Теоретичні основи навчання лінгвістики тексту студентів філологічних спеціальностей на засадах компетентнісного підходу [монографія] / Людмила Миколаївна Овсієнко. – К. : Інтерсервіс, 2017. – 354 с.
186. Огнев'юк В. О. Навчання і виховання як соціоцентричні цінності // Вища освіта. Український Теоретичний та науково-методичний часопис. №4. – К. : Педагогічна преса, 2003. – С. 15–20.
187. Оліяр М. Наукові підходи до проблеми формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів / Марія Оліяр // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – Вип. 43. – Ч. 2. – С. 134–142.
188. Омельчук С. Навчання морфології української мови на засадах дослідницького підходу: теорія і практика : [монографія] / Сергій Омельчук. – К. : Генеза, 2014. – 368 с.
189. Онищенко І. Модель формування фахової компетентності майбутнього вчителя початкових класів / Ірина Онищенко // Навчання і виховання обдарованої особистості: теорія та практика. – 2012. – № 8. – С.94– 101.
190. Онкович Г.В. Українознавство і лінгводидактика / Г.В.Онкович – К. : Логос, 1997. – 108 с.
191. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Л. Ортинський – К. : Центр учб. л-ри, 2009. – 472 с.
192. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота та ін.; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К, 2003. – 255 с.
193. Остапенко Н. М. Теорія і практика формування лінгвометодичних компетентностей у студентів філологічних факультетів ВНЗ / Наталія Миколаївна Остапенко. – Черкаси : видавець Чабаненко Ю., 2008. – 330 с.

194. Островський К. С. Підготовка фахівців в Україні: проблеми, перспективи на порозі третього тисячоліття / К. С. Островський. – Хмельницький, 2002. – 346 с.
195. Павленко О.О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Павленко Олена Олександрівна. – К., 2005. – 447 с.
196. Павлик О. А. Інтерактивні технології в підготовці вчителя-словесника / О. А. Павлик // Вісник Житомирського державного ун-ту ім. І. Франка. – 2005. – № 25. – С. 116–118.
197. Падалка Г. М. Методичні засади науково-педагогічного керівництва підготовкою магістерської роботи / Г. М. Падалка / Теорія і методика мистецької освіти: Зб. наук. праць. – К. : НПУ, 2003. – Вип. 4. – С. 12–17.
198. Палихата Елеонора Ярославівна. Система навчання українського усного діалогічного мовлення учнів основної школи : Дис... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Тернопільський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Т., 2004. – 416арк.+ 159арк. дод. : табл. – Дві кн. одиниці. – Бібліогр.: арк. 388-416.
199. Панфилова А. П. Тренинг педагогического общения : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. П. Панфилова. — М. : «Академия», 2006. — 336 с.
200. Панько Т. Індивідуальне і соціальне у виробленні українського інтелігентного мовлення / Т. Панько // Укр. мова і л-ра в шк. – 1992. – № 1. – С. 9.
201. Пасинок В.Г. Теоретичні основи мовленнєвої підготовки вчителя. Монографія. – Харків : ІМІС. – 2001. – 280 с.
202. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / В.В.Кудіна, М.І.Соловей, Є.С. Спіцин – К. : Ленвіт, 2006. – 194 с.

203. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та інші / За ред. І. А. Зязюна. – 2-е вид., доп. і переробл. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с.
204. Педагогическое речеведение : слов.-справочник / под ред. Т. А. Ладыженской и А. К. Михальской ; сост. А. А. Князьков. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Флинта, Наука, 1998. – 312 с.
205. Педагогічна психологія: навч. посіб. / Проколієнко Л. М., Боришевський М. Й., Моляко В. О.: за ред. Л. М. Проколієнко, Д. Ф. Ніколенка. – К. : Вища школа, 1991. – 180 с.
206. Педагогічні технології: Наука – практиці: Навч.-метод. щорічник / О. І. Кульчицька, С. О. Сисоева, Я. В. Цехмістер; За ред. С. О. Сисоевої. – К. : ВИПОЛ, 2002. – Вип. 1. – 326 с.
207. Пентилюк М. І. Ділове спілкування та культура мовлення. Навч. посіб. / Пентилюк М. І., Маруніч І. І., Гайдаєнко І. В. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 224 с.
208. Пентилюк. М.І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей. – К. : Ленвіт, 2011. – 256 с.
209. Пентилюк М. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови / Пентилюк М., Горошкіна О., Нікітіна А. // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 1. – С. 15–20.
210. Пентилюк М. Концепція когнітивної методики навчання української мови / М. Пентилюк, А. Нікітіна, О. Горошкіна // Дивослово. – 2004. – №8. – С. 5–8.
211. Петровский А. Возрастная и педагогическая психология : [Учебник для пед. ин-тов] / В. В. Давыдов, Т. В. Драгунова, Л. Б. Ительсон и др.] ; Под ред. А. В. Петровского. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1979. – 288 с.
212. Петухова Л. Є. Теоретичні основи підготовки вчителів початкових класів в умовах інформаційно-комунікаційного педагогічного

- середовища: Монографія /Л. Є. Петухова. – Херсон: Айлант, 2007. – 200 с.: іл.
213. Петухова Л. Є. Професійно-наукова підготовка майбутнього вчителя початкових класів: Монографія /Б. М. Андрієвський, Л.Є.Петухова. – Херсон: Айлант, 2006. – 176 с.
214. Пехота Е. Н. Индивидуализация профессионально-педагогической подготовки учителя: Монография / Елена Николаевна Пехота; Под ред. И. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – 281 с.
215. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. – М.: Просвещение, 1969.
216. Пионова Р. С. Педагогика высшей школы : [учебное пособие] / Ревмира Сергеевна Пионова. – Мн. : Выш. шк., 2005. – 302 с.
217. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології: [інтерактивний підруч. для педагогів ринкової системи освіти] / Іван Павлович Підласий. – К. : Слово, 2004. – 616 с.
218. Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови (Теоретичний аспект) : навч. посібник / Катерина Миколаївна Плиско. – Х. : Основа, 1995. – 240 с.
219. Подгорбунских А. А. Содержание понятия «Лингвокультурная компетентность студентов вуза» / А. А. Подгорбунских // Весник Южно-Уральского государственного университета. – 2011. – № 38. – С. 100–103.
220. Подмазин С. И. Личностно-ориентированное образование: Социально-философское исследование / Сергей Иванович Подмазин. – Запорожье: Просвіта, 2000. – 250 с.
221. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / Олена Іванівна Пометун // Рідна школа. – 2005. – № 1 (900). – С. 65–69.

222. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : [науково-методич. посіб.] / О. Пометун, Л. Пироженко : за ред. О. Пометун. – К. : А.С.К., 2006. – 193 с.
223. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: навч. посіб. / О. Д. Пономарів. – [2-ге вид., стер.]. – К. : Либідь, 2001. – 240 с. – С. 142-143.
224. Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі: Навч. посіб. / [О. М. Горошкіна, С. О. Караман, З. П. Бакум, О. В. Караман, О. А. Копусь] ; за ред. О. М. Горошкіної, С. О. Карамана. – К. : “АКМЕ ГРУП”, 2015. – 250 с.
225. Програма курсу „Українська мова (за професійним спрямуванням)” для вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра [Електронний ресурс] / Укл. С. В. Шевчук, І. В. Клименко. – 2009. – Режим доступу : <http://ruh.znaimo.com.ua/index-23266.html>
226. Психологические исследования творческой деятельности / под ред. А. Тихомирова. – М., 1975. – С. 87.
227. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів // Шапар В. Б., Олефир В. О., Куфлієвський А. С. – Х.: Прапор, 2009, – 672 с.
228. Равен Джон. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация : пер. с англ. / Джон Равен. – М. : Изд-во : „Когито-Центр”, 2002. – 396 с.
229. Різун В.В. Маси: Тексти лекцій. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2003. – 118 с.
230. Різун В. В., Скотникова Т. В. Методи наукових досліджень у журналістикознавстві. Навчальний посібник. – 2-е вид., перероб і доп. – К. : Преса України, 2008. – 144 с.
231. Роменець В. А. Психологія творчості: Навч. Посібник. 3-тє вид. / Володимир Андрійович Роменець. – К. : Либідь, 2004. – 288 с.

232. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб. : Питер Ком, 1989. У II т. – Т. 2– 328 с.
233. Руденский Е. В. Основы психологической технологии общения менеджера [Текст] / Е. В. Руденский. – Кемерово, 1995, – 181 с.
234. Савенкова Л.О. Комуникативні процеси у навчанні // Елементи теорії і практики формування комуникативних умінь: Навч. посібник.– К. : Вид-во КДЕУ, 1996. – 120 с.
235. Саранов А.М. Инновационный процесс как фактор саморазвития современной школы: методология, теория, практика: Моногр. – Волгоград: Перемена, 2000. – 259 с.
236. Саяхова Л. Г. Спецкурс «Русский язык в диалоге культур» в профессиональной подготовке студентов-филологов / Л. Г. Саяхова // Сопоставительная филология и полилингвизм : сб. науч. тр. – Казань, 2003. – С. 127–135.
237. Семенюк О.А. Основы теорії мовної комунікації: навч. Посіб./ Олег Анатолійович Семенюк, В.Ю. Паращук. – Л.: ВЦ “Академія”, 2010. – 240 с.
238. Симоненко Т. Базова система вправ у роботі над розвитком професійно-комуникативних умінь студентів-філологів / Тетяна Симоненко // Українська мова і література в школі. – 2005. – № 7. – С. 40–43.
239. Симонов В. М. Методологические основания использования кваліметричного інструментарія в педагогічних дослідженнях // Методология диссертационных исследований проблем образования в условиях его модернизации: Сб. науч. ст. Всерос. семинара по методологии педагогики. – Волгоград: Перемена, 2003. – С. 162–166.
240. Сисоева С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : [навчально-методичний посібник] / Світлана Олександрівна Сисоева ; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – К. : ВД “ЕКМО”, 2011. – 320 с.

241. Словник-довідник з української лінгводидактики / За ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2014. – 310 с.
242. Стишов О.А. Українська лексика кінці ХХ століття : (На матеріалі мови засобів мас. інформації). – 2-ге вид., переробл. – К. : Пугач, 2005. – 388 с.
243. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 560 с.
244. Сучасна українська літературна мова: підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; за ред. М. Я. Плющ. – К. : Вища шк., 2011. – 414 с.
245. Сучасна українська мова : Довідник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; За ред. О. Д. Пономаріва. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.
246. Текучев А. В. Методика русского языка в средней школе / А. В. Текучев. – 3-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1980. – 414 с.
247. Тільняк Н.В. Реалізація комунікативно зорієнтованого підходу до навчання української мови бакалаврів технічних спеціальностей. Автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова). – К., 2015. – 19 с.
248. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів. Київ: Кондор, 2011. – 628 с.
249. Українська мова в діалозі культур. Факультативний курс [Текст] : навч. посіб. / В. Ф. Дороз. – К. : Ленвіт, 2010. – 319 с.
250. Українська мова (за професійним спрямуванням): Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. Караман, О. Копусь, В. Тихоша та ін.; за ред. С. Карамана, О. Копусь. – К. : Літера ЛТД, 2012. – 564 с.
251. Українська мова за професійним спрямуванням: навч. посібник / уклад.: Н. М. Півень, С. В. Артюх, Г. Ю. Шелест ; ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет». – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2014. – 280 с.

252. Українська мова. Мова фаху, мова науки, мова спілкування. Текстово-комунікативне навчання: навчальний посібник /Л.О.Ткаченко, О.В.Любашенко, С.Є.Мельник та ін.; за ред. О.В.Любашенко. – К. : ТОВ ВПП «Компас», 2014. – 256 с.
253. Федоренко Ю.С. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування / Ю.С. Федоренко // Рідна школа. – 2002. – № 1. – С. 63–65.
254. Философский словарь / Под ред. И.Г.Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Политиздат, 1991. – 560 с. Філософський словник / За ред. В.І.Шинкарука. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
255. Формування мовної особистості учня [Текст] / О. М. Горошкіна, О. С. Кузьмішина, Н. В. Мордовцева [та ін.] ; М-во освіти і науки України, Упр. освіти і науки України Луган. облдержадміністрації, Луган. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти. – Луганськ : СПД Резніков В. С., 2009. – 304 с.
256. Хоцкіна С.М. Формування комунікативної компетентності майбутніх економістів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : автореферат дисертації... канд. пед. наук : 13.00.04 / С. М. Хоцкіна ; Київськ. ун-т ім. Б. Грінченка. – Київ, 2013. – 20 с.
257. Хом'як І.М. Наукові основи навчання орфографії в середній школі /Іван Миколайович Хомяк. – Рівне ППФ “Волинські обереги”, 1998. – 228 с.
258. Хуторской А. В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций [Електронний ресурс] / А. В. Хуторской // Интернет-журнал „Эйдос”. – 2005. – 12 дек. – Режим доступа : www. URL : <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.htm>.
259. Цінько С.В. Навчання слухання (аудіювання) на уроках рідної мови / С.В.Цінько // Українська мова і літ в шк. – 2003. – №1. – С.15-17.

260. Чалий О. В. Синергетика: інтеграційні тенденції в освіті // Неперервна професійна освіта; проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І. А. Зязюна. – Київ: Видавництво “Віпол”, 2000. – 636 с.
261. Чорненький Я. Я. Українська мова (за професійним спрямуванням). Ділова українська мова / Теорія. Практика. Самостійна робота : навчальний посібник. / Ярослав Ярославович Чорненький. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.
262. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення : підруч. для вузів / С. В. Шевчук.– [4-е вид.]. – К. : Арій, 2007.– 576 с.
263. Шкільник М. М. Проблемний підхід до вивчення частин мови [Текст] : посіб. для вчителів / Михайло Михайлович Шкільник. – К. : Рад. шк., 1986. – 136 с.
264. Шонц О.П. Українська мова за професійним спрямуванням. – Одеса, 2010. – 56 с.
265. Шуневич О.М. Структурно-функціональна модель уміння конспектувати науково-навчальні тексти / Оксана Михайлівна Шуневич // Українська мова і література в школі. – № 3. – 2008. – С. 8-11.
266. Якобсон П. М. Общение людей как социально-психологическая проблема. М., 1973. – 242 с.
267. Юнг К.Г. Психологические типы. – СПб., 2002. – 257 с.
268. Bergelson M. B. Cross-cultural Communication as Applied Cultural Linguistics : Understanding Others' Stories. Paper presented at the 8-th International Cognitive Linguistics Conference. University of La Rioja, Logronyo. – 2003. – P. 8– 9.
269. Byram M. and Zaraf G. Definitions, Objectives and Assessment of Sociocultural Competence // A Common European Framework for Language Teaching and Learning. – Strasbourg : Council of Europe Press, 1994. – P. 19.

270. Definition and Selection of Competencies. Country Contribution Process : Summary and Country Report. – Uri Peter Trier. – University of Neuchatel, October 2001. – P. 255– 260.
271. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program OECD (Draft).
272. DES. The English education system: an overview of structure and policy. – London : HMSO. – 1995. – November. – P. 1– 36.
273. Florio-Ruane, S. The Future teachers Authobiography Club: preparing educators to support Literacy Learning in Culturally Diverse Classrooms // English Education. – 1994. – Vol. 26. – № 1. – P. 52-67.
274. Innovation in in-service education and training of teachers. Practice and theory. – Paris: OECD, 1978. – 63 p.
275. Johnson E.B. Contextual Teaching and Learning / E.B. Johnson. – Corwin Press, INC. A Sage Publications Company. Thousand Oaks, California, 2002. – 196 p.
276. Sternberg R. I Mental self-government A theory of intellectual styles and their development //Hum development, 1988. V.31.P 197. – 221.
277. Williams M., Burden R. Psychology for Language Teachers: A Social Constructivist Approach. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 227 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

ПРОГРАМА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНОГО НАВЧАННЯ

Назва дисциплін і теми заняття	Формовані складники комунікативної компетентності	Форми, методи, засоби, вправи й завдання
ПОГЛИБЛЮВАЛЬНО-МОВЛЕННЄВИЙ ЕТАП		
<p>“Українська мова (за професійним спрямуванням)”</p>	<ul style="list-style-type: none"> – уміння добирати матеріал з урахуванням особливостей формулювання теми, користуючись різними джерелами інформації; – працювати з довідковою літературою, інтернетними джерелами; – використовувати різні види запису зібраного матеріалу для підготовки усного виступу; складати простий чи складний план виступу з ключових слів, виділяючи його основну думку; аналізувати структурні частини виступу, вдосконалюючи його будову; – добирати найбільш доцільні виражальні засоби мовного оформлення; – редагувати підготовлений текст виступу, вдосконалюючи його зміст і мовне оформлення – складати висловлення в діалогічній і монологічній формі; – працювати зі словниками; – розвивати культуру мовлення, зокрема орфоепічні навички, уміння вживати мовні засоби відповідно до комунікативної ситуації; – сприймати, усвідомлювати, відтворювати тексти різного типу й стилю мовлення; – на основі сприйнятої інформації виділяти мікротеми, ключові слова, репродукувати зміст інформації; – публічно розмірковувати на задану зовні тему; – включатися в обговорення питання, враховуючи вже висловлене, продовжувати логіку розкриття проблеми; – публічно виголошувати результати самостійної роботи (повідомлення, стислий зміст підготовленого 	<p>Форми: практичне й семінарське заняття, самостійна й індивідуальна робота тощо.</p> <p>Методи: традиційні (усний виклад матеріалу, бесіда, вправи, спостереження над мовою, робота з літературою); інтерактивні (“Мікрофон”, “Ток-шоу”, робота в парах, ротаційні трійки, два – чотири – всі разом, робота в малих групах, імітаційні ігри тощо).</p> <p>Засоби: текст, таблиці, схеми, комп’ютерні презентації, відеозаписи.</p> <p>Вправи й завдання:</p> <ul style="list-style-type: none"> – опрацювання основної та довідкової літератури, – підготовка усних і письмових повідомлень, що потребують опрацювання додаткової літератури, – складання тез, – добір текстів для ілюстрації мовних явищ, – оформлення зразків документів та їх редагування, – підготовка електронних презентацій, – спостереження над мовними явищами.

	<p>реферату, огляд джерел з теми, матеріалу періодики тощо);</p> <ul style="list-style-type: none"> – спонтанно підтримувати розмову на задану тему; – вести дискусію, заперечуючи, стверджуючи або підтримуючи певні точки зору опонентів. 	
ОПЕРАТИВНО-КОНСТРУКТИВНИЙ ЕТАП		
<p>“Культура мовлення”, “Стилістика”</p>	<ul style="list-style-type: none"> – переробляти отриману інформацію (сприймання, усвідомлення, перероблення, відбір, запис, контроль або самоконтроль); – працювати з додатковою літературою; – працювати з перекладними, тлумачними й іншими словниками задля збагачення власного словника; – ефективно користуватися різними видами мовленнєвої діяльності. 	<p>Форми: практичне заняття, самостійна й індивідуальна робота, бінарні заняття тощо.</p> <p>Методи: традиційні (усний виклад матеріалу, бесіда, вправи, робота з літературою);</p> <p>інтерактивні (“Мікрофон”, “Ток-шоу”, робота в парах, робота в малих групах, імітації та симуляції тощо).</p> <p>Засоби: професійно орієнтований текст, таблиці, схеми.</p> <p>Вправи й завдання: написання доповідей, рефератів, повідомлень, пов’язаних з майбутньою професійною діяльністю студентів, участь у бінарних заняттях.</p>
УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНО-КОРЕКЦІЙНИЙ ЕТАП		
<p>Фахові дисципліни, вивчення яких передбачено навчальним планом для студентів V-VI курсів, практика.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – працювати з науковою літературою; – створювати власні висловлювання в професійній діяльності; – грамотно оформлювати документацію; – виконувати науково-дослідницькі завдання. 	<p>Форми: практичне заняття, самостійна робота, конференції, консультації тощо.</p> <p>Методи: традиційні (усний виклад матеріалу, бесіда, вправи, робота з літературою);</p> <p>інтерактивні (робота в малих групах, обговорення проблеми в загальному колі, аналіз ситуацій, опрацювання дискусійних питань).</p> <p>Засоби: професійно орієнтований текст, словники.</p> <p>Вправи й завдання:</p> <ul style="list-style-type: none"> – вибір і з’ясування походження терміна, – грамотне оформлення тексту документа, – підготовка й виголошення виступів; – побудова конструктивного діалогу.

**Вправи й завдання лінгвокультурологічного спрямування,
використані в процесі експериментально-дослідного навчання задля
формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів**

Завдання 1. I. Визначте вимоги до мовлення, сформульовані нашими пращурами й відображені в приказках і прислів'ях.

Красне слово – золотий ключ.

Мовивши слово, треба бути йому паном.

Не говори, що знаєш, але знай, що говориш.

Не так то він діє, як тим словом сіє.

Не те гріх, що в рот, а те, що з рота.

Слово – вітер, письмо – ґрунт.

Умій сказати, умій і змовчати.

Хто мови своєї цурається, хай сам себе стидається

Чоловік має два вуха, щоб багато слухав, а один язик, щоб менше говорив.

II. Додайте 5-6 приказок і прислів'їв, у яких сформульовано вимоги до мовлення.

Завдання 2. I. Спишіть текст. Про яку пору року в ньому йдеться? Визначте, з яким відмінком уживаються прийменники. Умотивуйте доцільність використання в тексті виділеного слова.

Вже гарбузи *пр...плентались* під хату.

За літо вигріли боки.

Одні – на кашу, дітям ласувати,

А нам – на посміх, кажуть парубки (Л.Завіщана).

II. Розкажіть про осінні зміни в природі.

III. Що означає вислів дати гарбуза?

Завдання 3. I. Запишіть текст, уставляючи пропущені літери.

У нас шляхи наз..вають гостинцями, бо гал..чани гостей далеких і бл..зьких сподівалися, сподіваються і будуть сподіватися...

Я задумуюся часто. Чого-то ми все рідше й рідше наз..ваємо шляхи гостинцями? Відколи нарядили їх у асфальт, ніби у фрак заморс..кий, то одразу узяли до вжитку чуже, важке й глухе слово ШОСЕ. А в слові “гостинець” вчувається гість. Пасує з хлібом-сіллю виходити на гостинець, бо це слово до слова “хліб” пасує. Ми не відк..даємо й слова “шосе” – тільки хай би воно постояло трохи в синонімічній черзі... Словники – музеї слів, у них місце і для старого, і для нового слова знайдеться (За С. Пушиком).

II. 1. Визначте тему й головну думку тексту. 2. Визначте час дієслів у першому реченні.

3. Знайдіть у тексті слова з відомими вам орфограмами. 4. З'ясуйте спосіб творення слів заморський, відкидаємо, словники. 5. Пригадайте, чому традиційно в Україні гостей зустрічають хлібом-сіллю. Оформіть відповідь як твір-мініатюру. 6. Уявіть собі, що ви – лексикограф. Поясніть значення слова *гостинець* і напишіть коротеньку словникову статтю.

Завдання 4. I. Проаналізуйте стилістично забарвлену лексику, вжиту в народних піснях. Яке її призначення? Як вона поєднується із стилістично нейтральною лексикою?

1. До бору, зозуленько, до бору.

Там тобі гніздечко увите,

Зеленою рутою покриті,

Там тобі ягідки суниці,

Там тобі водиця в криниці.

2. – Добрий вечір, дівчино,
Куди йдеш?

Скажи мені правдоньку,

Де живеш?

– Отут моя хатонька

Край води.

А ти туди, козаченьку,

Не ходи!

3. Хвалилася дівчина:

“В мене личко, як яблучко,

В мене очки, як терночок,

В мене брівки, як шнурочок...”

4. Ой ти старий дідуган,

Ізогнувся, як дуга,

А я молоденька,

Гуляти раденька.

II. Підготуйте повідомлення “Пісня – душа народу”.

Завдання 5. I. Прочитайте текст, дотримуючись фонетичних засобів мовлення (інтонація, мелодика, динаміка, тембр, артикуляція, темп, дикція та ін.).

Марія Башкирцева

Творчість Башкирцевої – це аристократичний жест, грайлива молодість, що розквітла в барвах феєрично яскравих із подихом розкішного саду. Природа, з якої черпала свої творчі сили й кольористичні враження, дала їй змогу висловити свою думку зі смаком і глибоким виявом почуттів.

Марія Башкирцева народилася 23 листопада 1860 року біля Полтави. Батько її, багатий дворянин, був маршалі у Полтаві, мати походила з українізованої, колись татарської, родини Бабаніних, родини дуже *шляхетної* і давньої.

Перші літа молодості прожила Башкирцева на Харківщині у свого діда, багатого дідича, людини високоосвіченої.

Року 1870 родина Бабаніних-Башкирцевих-Романових виїжджає з України до Флоренції. Відвідує Австрію, Німеччину та Швейцарію, а потім поселяється в Ніщі. Перебування в тому місті мало великий вплив на молоду Башкирцеву. Марія Башкирцева з наймолодшого віку виявила талант артистки.

Вже на тринадцятім році життя складає собі програму науки, до якої входять природознавство, філологія та музика.

Ще раніш вчиться малювати у київського майстра Котарбінського. У чотирнадцять років читає класиків, грецькі та латинські твори, складає іспити зрілості, вільно розмірковує про модерні імітації, читає Колінса, Діккенса, Шекспіра. Велика туга за знанням і працею стелиться безперервною ниткою через ціле її життя. Малі успіхи не задовольняли її ніколи, тож прагла чимраз більшого вдосконалення. А природа була до неї щедра. Осягнувши перші лаври, Башкирцева іде далі в пошуках ідеалу. Вона прагне до того шляхетного пошуку форми, яка дає їй душевну вартість і насолоду. Башкирцева добирає найтонших нюансів окремих частин тіла, але бажає *повідати* й вираз душі. Й таким глибоким почуттям подає нам правду, яка сяє в усіх працях молоді малярки, приймає все нове, знайдене в технічних *студіях* і піддає його оцінці свого серця (*В.Шевчук*).

II.1. Знайдіть приклади змістових зв'язків між частинами тексту.

2. Визначте тему й головну думку тексту.

3. Знайдіть засоби зв'язку у тексті.

4. Поясніть значення виділених слів у тексті.

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
УКРАЇНСЬКА МОВА У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ: КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ**

для студентів

спеціальності	<u>061 Журналістика</u>
освітнього рівня	<u>першого (бакалаврського)</u>
освітньої програми	<u>061.00.01 Журналістика</u>
спеціалізації	<u>журналістика</u>

Київ – 2016

Розробник: Кондратенко Наталія Юріївна, викладач кафедри української мови.

Викладач: Кондратенко Наталія Юріївна, викладач кафедри української мови.

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри української мови

Протокол від 05. 09. 2016 р. № 2

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання			
	денна		заочна	
Вид дисципліни	<i>обов'язкова</i>			
Мова викладання, навчання та оцінювання	<i>українська</i>			
Загальний обсяг кредитів / годин	<i>6 / 180</i>			
Курс	<i>1</i>		<i>1</i>	
Семестр	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>1</i>	<i>2</i>
Кількість змістових модулів з розподілом:	<i>4</i>			
Обсяг кредитів	<i>2</i>	<i>4</i>	<i>2</i>	<i>4</i>
Обсяг годин, у тому числі:	<i>60</i>	<i>120</i>	<i>60</i>	<i>120</i>
Аудиторні	<i>28</i>	<i>56</i>	<i>8</i>	<i>16</i>
Модульний контроль	<i>4</i>	<i>8</i>	<i>-</i>	<i>-</i>
Семестровий контроль	<i>-</i>	<i>10</i>	<i>-</i>	<i>10</i>
Самостійна робота	<i>28</i>	<i>46</i>	<i>52</i>	<i>94</i>
Форма семестрового контролю	<i>залік</i>		<i>залік</i>	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета навчальної дисципліни – формування мовнокомунікативної компетентності студентів; усвідомленої позитивної мовної поведінки; оволодіння нормами сучасної української літературної мови; набуття навичок оперування термінологією майбутньої спеціальності; вміння користуватися різними функційними стилями й підстилями в навчальній діяльності та професійному вжитку; формування навичок комунікативно виправданого використання засобів мови з дотриманням етикету фахового спілкування.

Завдання навчальної дисципліни:

- виховання в студентів почуття національної свідомості, що значною мірою сприяє підвищенню мотивації вивчення української мови;
- формування комунікативної, мовної, мовленнєвої, предметної, прагматичної, соціокультурної компетентностей студентів на основі свідомого опанування мовної і мовленнєвої теорії;
- корекція орфографічної та пунктуаційної грамотності майбутніх фахівців;
- збагачення словникового запасу студентів термінологічною лексикою та фразеологією.

Під час практичних занять, індивідуальної навчально-дослідницької та самостійної роботи студенти, майбутні журналісти, **набувають таких програмних компетентностей: ЗК9, ЗК10 (загальні компетентності), ФК6 (фахові компетентності).**

- **ЗК9:** Здатність до комунікацій. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; уміти спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших

галузей знань/видів економічної діяльності); уміти оцінити співрозмовника (визначити типи психіки та моделі можливої поведінки) для досягнення комунікативної мети; уміти будувати міжкультурну комунікацію. Уміння ясно висловлюватися, бути переконливим.

• **ЗК10:** Здатність до когнітивної гнучкості. Здатність розуму швидко перемикається з однієї думки на іншу, а також обмірковувати кілька речей одночасно. Здатність здобувати нові знання, уміння та інтегрувати їх з уже наявними; спроможність аналізувати явище, ситуацію, проблему, враховуючи різні параметри, фактори, причини; здатність адаптувати мислення для вирішення завдань при зміні умов чи нестандартних ситуаціях.

• **ФК6:** Здатність подавати інформацію у відповідній журналістській формі. Володіння комунікативними навичками (висока мовна компетенція); володіння навичками візуальної комунікації; володіння навичками створення текстів у різних жанрах; уміння поєднувати візуальні та текстуальні контенти; використання сучасних інформаційних технологій.

Організація навчальної діяльності в центрі культури української мови

Реформування системи вищої освіти на сучасному етапі зумовлює концептуальні зміни в напрямах, цілях, завданнях, змісті освіти, філологічної зокрема, які зорієнтовують передовсім на розвиток особистості, формування творчої ініціативи, мобільності, підвищення конкурентоздатності майбутнього фахівця.

Задля ефективної реалізації концепції нової освітньої стратегії університету програмою передбачено застосування можливостей Центру культури української мови.

Для цього впроваджено систематичне застосування орфоепічних тренінгів, риторичних розминок, дослідницьких завдань, що передбачають карткування мовного матеріалу, укладання мультимедійних словників, опрацювання спеціальної літератури тощо; творчих завдань «Мовне обличчя міста», «Мовна особистість фахівця», «Мовний портрет однокурсника», «Стань співавтором тексту» тощо.

Крім того, студентів залучено до роботи в проблемних групах, до участі в наукових конференціях; мовних конкурсах тощо.

У Центрі заплановано презентації наукових видань з проблем культури української мови, зустрічі з науковцями.

3. Результати навчання за дисципліною

Опанувавши дисципліну «Українська мова у професійному спілкуванні: Культура мовлення», студенти повинні мати такі *програми результати навчання*:

• **ПРН1:** На основі знань уміти знаходити переконливі аргументи, вербальні й невербальні засоби впливу в дискусіях з колегами, партнерами, клієнтами для досягнення комунікативної мети, створення сприятливого суспільного середовища, формування власного іміджу і визнання результатів своєї праці.

• **ПРН9:** На основі знань уміти побудувати комунікацію, базуючись на принципах соціально-психологічної специфіки спілкування.

• **ПРН10:** Використовувати сучасні лінгвістичні норми комунікативної ефективності для різних видів комунікації.

• **ПРН11:** Володіти стильовими домінантами текстів.

• **ПРН12:** Ефективно використовувати артикуляційно-акустичні властивості людського голосу.

• **ПРН13:** Переконливо відстоювати власну професійну позицію, дослухатися до аргументів партнерів і враховувати їх у спілкуванні, знаходити оптимальні рішення відповідно до професійних вимог, ділових ситуацій та інтересів учасників комунікації.

• **ПРН14:** Уникати неконструктивних комунікативних ситуацій, конфліктів, що можуть нашкодити професійній репутації та інтересам справи; раціонально діяти в конфліктних ситуаціях, шукаючи компромісів на основі професійних принципів і взаємної ділової вигоди.

• **ПРН19:** На основі інформаційних технологій створювати власні новітні інформаційні і мультимедійні продукти.

• **ПРН21:** Використовуючи знання соціально-гуманітарних, професійно-орієнтованих дисциплін, ефективно діяти на всіх етапах проектування, організації й створення журналістських матеріалів у межах політичної культури та ідеології.

• **ПРН22:** На основі аналізу і оцінки медійної ситуації створювати та оцінювати власні журналістські матеріали.

- **ПРН27:** Уміти застосовувати технології роботи з аудиторією. Уміти визначати специфіку аудиторії (гетерогенні особливості) для підвищення результативності журналістських матеріалів.
- **ПРН34:** На основі здобутих знань уміти аналізувати різні види медійних продуктів та виступати в якості консультанта, експерта галузі.

4. Структура навчальної дисципліни

Тематичний план для денної форми навчання

Назва змістових модулів, тем	Усього	Розподіл годин між видами робіт					
		Аудиторна					Самостійна
		Лекції	Семинари	Практичні	Лабораторні	Індивідуальні	
I СЕМЕСТР							
Змістовий модуль 1.							
КОМУНІКАТИВНІ ОЗНАКИ ФАХОВОГО МОВЛЕННЯ							
Тема 1. Фахова мова як основа професійної комунікації.	6	2	-	2	-	-	2
Тема 2. Стилiстична диференціяція сучасної української мови. Стилi мовлення у фаховій комунікації.	6	2	-	2	-	-	2
Тема 3. Спілкування як інструмент професійної діяльності.	6	2	-	2	-	-	2
Тема 4. Риторика і мистецтво презентації.	6	2	-	2	-	-	2
Модульний контроль 1	2	2					
Разом	26	8	-	8	-	-	8
Змістовий модуль 2.							
ПРОФЕСІЙНА КОМУНІКАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ							
Тема 5. Основні ознаки культури мови, мовлення і комунікації.	6	2	-	2	-	-	2
Тема 6. Культура усної професійної комунікації.	8	2	-	2	-	-	4
Тема 7. Основні засоби писемної професійної комунікації.	8	2	-	2	-	-	4
Модульний контроль 2	2	2					
Разом	24	6	-	6	-	-	10
II СЕМЕСТР							
Змістовий модуль 3.							
НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ І МОВНА ПРАКТИКА ФАХІВЦЯ							
Тема 8. Реалізація орфоепічних й акцентуаційних норм в усному мовленні майбутнього фахівця.	8	2	-	2	-	-	4
Тема 9. Лексичні норми української мови. Словники й довідкова література.	8	2	-	2	-	-	4
Тема 10. Фразеологія і культура професійного мовлення.	6	-	-	2	-	-	4
Модульний контроль 3	2	2					
Тема 11. Морфологічні норми і мовна практика сучасного фахівця.	8	2	-	2	-	-	4
Тема 12. Суспільне значення морфологічних норм у контексті мовних інновацій.	8	-	-	4	-	-	4
Тема 13. Синтаксичні норми. Стилiстичний синтаксис професійного мовлення.	8	2	-	2	-	-	4
Тема 14. Орфографічні та пунктуаційні норми як складник культури мовлення сучасного фахівця.	8	2	-	2	-	-	4
Модульний контроль 4	2	2					
Разом	58	10	-	16	-	-	28
Змістовий модуль 4.							
КОМУНІКАТИВНІ ОЗНАКИ ДОВЕРШЕНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ							
Тема 15. Точність, логічність, доречність, ясність як комунікативні ознаки мовлення майбутнього фахівця.	8	-	-	4	-	-	4
Тема 16. Багатство (різноманітність) як комунікативна ознака мовлення майбутнього фахівця.	8	-	-	4	-	-	4
Тема 17. Виразність як комунікативна ознака мовлення майбутнього фахівця. Техніка мовлення (дихання, голос, дикція) та засоби логіко-емоційної виразності.	8	-	-	4	-	-	4
Модульний контроль 5	2	2					
Тема 18. Мистецтво колективного обговорення професійних проблем.	8	2	-	2	-	-	4
Тема 19. Культура ділового листування.	8	-	-	4	-	-	4
Тема 20. Термінна лексика професійної комунікації.	10	2	-	4	-	-	4
Тема 21. Особливості міжкультурної комунікації.	8	-	-	4	-	-	4
Модульний контроль 6	2	2					
Разом	62	4	-	26	-	-	28
Підготовка до проходження контрольних заходів	10	(семестровий контроль)					
Усього	180	28	-	56	-	-	74

Тематичний план для заочної форми навчання

Назва змістових модулів, тем	Усього	Розподіл годин між видами робіт					
		Аудиторна					Самостійна
		Лекції	Семінари	Практичні	Лабораторні	Індивідуальні	
I СЕМЕСТР							
Змістовий модуль 1. КОМУНІКАТИВНІ ОЗНАКИ ФАХОВОГО МОВЛЕННЯ							
Тема 1. Фахова мова як основа професійної комунікації.	6	-	-	-	-	-	6
Тема 2. Стилiстична диференція сучасної української мови. Стилi мовлення у фаховій комунікації.	9	2	-	-	-	-	7
Тема 3. Спiлкування як iнструмент професійної діяльності.	7	-	-	-	-	-	7
Тема 4. Риторика i мистецтво презентації.	9	-	-	2	-	-	7
Разом	31	2	-	2	-	-	27
Змістовий модуль 2.							
ПРОФЕСІЙНА КОМУНІКАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ							
Тема 5. Основні ознаки культури мови, мовлення i комунікації.	7	-	-	-	-	-	7
Тема 6. Культура усної професійної комунікації.	9	2	-	-	-	-	7
Тема 7. Основні засоби писемної професійної комунікації.	9	-	-	2	-	-	7
Разом	25	2	-	2	-	-	21
II СЕМЕСТР							
Змістовий модуль 3.							
НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ І МОВНА ПРАКТИКА ФАХІВЦЯ							
Тема 8. Реалізація орфоепічних й акцентуаційних норм в усному мовленні майбутнього фахівця.	7	-	-	-	-	-	7
Тема 9. Лексичні норми української мови. Словники й довідкова література.	9	-	-	2	-	-	7
Тема 10. Фразеологія i культура професійного мовлення.	7	-	-	-	-	-	7
Тема 11. Морфологічні норми i мовна практика сучасного фахівця.	9	-	-	2	-	-	7
Тема 12. Суспільне значення морфологічних норм у контексті мовних інновацій.	7	-	-	-	-	-	7
Тема 13. Синтаксичні норми. Стилiстичний синтаксис професійного мовлення.	9	-	-	2	-	-	7
Тема 14. Орфографічні та пунктуаційні норми як складник культури мовлення сучасного фахівця.	7	-	-	-	-	-	7
Разом	55	-	-	6	-	-	49
Змістовий модуль 4.							
КОМУНІКАТИВНІ ОЗНАКИ ДОВЕРШЕНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТЬОГО ФАХІВЦЯ							
Тема 15. Точність, логічність, доречність, ясність як комунікативні ознаки мовлення майбутнього фахівця.	9	-	-	2	-	-	7
Тема 16. Багатство (різноманітність) як комунікативна ознака мовлення майбутнього фахівця.	7	-	-	-	-	-	7
Тема 17. Виразність як комунікативна ознака мовлення майбутнього фахівця. Техніка мовлення (дихання, голос, дикція) та засоби логіко-емоційної виразності.	7	-	-	-	-	-	7
Тема 18. Мистецтво колективного обговорення професійних проблем.	11	2	-	2	-	-	7
Тема 19. Культура ділового листування.	7	-	-	-	-	-	7
Тема 20. Термінна лексика професійної комунікації.	9	-	-	2	-	-	7
Тема 21. Особливості міжкультурної комунікації.	9	2	-	-	-	-	7
Разом	59	4	-	6	-	-	49
Підготовка до проходження контрольних заходів	10	(семестровий контроль)					
Усього	180	8	-	16	-	-	146

5. Програма навчальної дисципліни

I СЕМЕСТР

Змістовий модуль 1.

КОМУНІКАТИВНІ ОЗНАКИ ФАХОВОГО МОВЛЕННЯ

Тема 1. Фахова мова як основа професійної комунікації.

Основні питання теми:

1. Вступ до вивчення дисципліни.
2. Українська мова як єдина національна мова українського народу і форма його національної культури. Літературна мова, її найістотніші ознаки.
3. Мова фахового ділового спілкування та її особливості.
4. Мовні норми сучасного ділового спілкування.
5. Культура мови й культура мовлення: диференційні ознаки.
6. Специфіка мовлення фахівця.

Ключові слова: державна мова, інтерпрофесійна комунікація, інтрапрофесійна комунікація, компетентність, компетенція, комунікативна особистість, концепція державної мовної політики, літературна мова, мова професійного спілкування, **мовна норма**, мовна особистість, мовна політика, мовна ситуація, національна мова, офіційна мова, професійна (фахова) мова, професіоналізм, термін, фахова мова та ін.

Рекомендована література: *Основна:* 1–5. *Додаткова:* 1, 14, 17, 33, 53, 57, 58, 75, 76, 86.

Тема 2. Стилiстична диференціяція сучасної української мови. Стилi мовлення у фаховій комунікації.

Основні питання теми:

1. Функційні стилі української мови та їх сфери застосування.
2. Основні ознаки функційних стилів.
3. Професійна сфера як інтеграція офіційно-ділового, наукового і розмовного стилів.
4. Текст як форма реалізації мовленнєво-професійної діяльності.

Ключові слова: абзац, власне науковий підстиль наукового стилю, епістолярний стиль, жанр, конфесійний стиль, літературне (офіційне) мовлення, літературний жанр, мовний жанр, мовний стиль, надфразна єдність, науковий стиль, науково-навчальний підстиль наукового стилю, науково-популярний підстиль наукового стилю, неформальне спілкування, офіційно-діловий стиль, підстиль, побутове мовлення, професійна мова, публіцистичний стиль, розмовний стиль, стилістика, стилістика мови, стилістика мовлення, стилістична система мови, стиль, стиль мовлення, текст, формальне спілкування, функційний стиль, художній стиль та ін.

Рекомендована література: *Основна:* 1–5. *Додаткова:* 11, 14, 15, 22, 32, 44, 46, 48, 54, 55, 57, 59, 62, 68, 75, 85.

Тема 3. Спілкування як інструмент професійної діяльності

Основні питання теми:

1. Спілкування, ділове спілкування і комунікація, їх функційні особливості.
2. Види, форми та етапи спілкування.
3. Мова, мовлення і спілкування.
4. Невербальні засоби спілкування.
5. Гендерні аспекти спілкування.

Ключові слова: бесіда, вербальні засоби, спілкування, гендер, гучність мовлення, дискусія, дистанція, ділова бесіда, ділове спілкування, дотик, жести, збори, індивідуальна бесіда, інтонація, кінетичні невербальні засоби, комунікація, конференція, міміка, мова, мовлення, нарада, невербальні засоби спілкування, перемовини, погляд, поза, полеміка, правила спілкування, просодика, професійне (ділове) спілкування, спілкування, телефонна розмова та ін.

Рекомендована література: *Основна:* 1–5. *Додаткова:* 5, 14, 17, 43, 47, 55, 58, 62, 67, 75, 78, 81, 85.

Тема 4. Риторика і мистецтво презентації

Основні питання теми:

1. Риторика та основні її закони.
2. Публічний виступ як важливий засіб комунікації переконання.

3. Мистецтво аргументації та його особливості.
4. Презентація як різновид публічного мовлення.
5. Культура сприймання публічного виступу.
6. Види запитань та культура їх формулювання.

Ключові слова: «агресивне» слухання, «вибіркове» слухання, автоматична презентація, агітаційна промова, альтернативне запитання, аргумент, аргументація, аудиторія, виступ, відкрите запитання, вітальна промова, демонстрація, дискусія, ділова доповідь, доведення, доповідь, закрите запитання, запитання-кристалізатор, звітна доповідь, інтерактивна презентація, інформаційна промова, інформаційне запитання, мовленнєва стратегія, мовленнєва тактика, навідне запитання, навчальна презентація, наукова доповідь, однополюсне запитання, опонент, парадокс, паралогізм, перефразування, підтверджувальне запитання, повідомлення, політична доповідь, презентація, презентація за сценарієм, прикінцеве запитання, проблемне запитання, провокаційне запитання, промова, пропонент, публічний виступ, резюмування, риторика, риторичне запитання, розважальна промова, слухання, софізм, спростування, спрямовувальне запитання, теза та ін.;

Рекомендована література: *Основна:* 1–5. *Додаткова:* 5, 7, 13, 14, 18, 24, 29, 36, 38, 45, 58, 61, 67, 77, 80, 82, 85.

Модульний контроль 1.

Завдання 1. Уведіть у речення подані нижче слова (скористайтеся тлумачним словником української мови).

Адепт, атрибут, відсоток, візуалізація, гіпотеза, гонорар, добродій, доцент, емулятор, епатаж, жанр, журі, загал, заколот, іманентний, імпорт, іпотека, канон, кар'єра, клевет, легітимний, логограма, модернізм, мораторій, номенклатура, нюанс, облік, опонент, пропонент, податок, респондент, репринт, сенс, спонука, тезаурус, термін, ультиматум, усталений, факсиміле, філія, хист, цензура, шедевр.

Завдання 2. Прочитайте текст, на основі якого складіть свої повідомлення про особливості обміну інформацією та сутність ділової комунікації, використавши кульмінаційний, антикульмінаційний та серединний порядок їх побудови.

Культура мовленнєвого спілкування охоплює дві складові: культуру говоріння та культуру слухання. Про одну людину кажуть, що вона говорить, як співає, про іншу – вона вміє не тільки слухати, а й чути. Що при цьому мають на увазі?

Розглянемо характеристику «говоріння». Це механізми побудови висловлювань відповідно до індивідуальних особливостей людини, що говорить. Це її особливості використання лексики, і володіння граматику, і багатство асоціацій, і продуктивність чи стереотипність мовлення, його динамічність, прояв за допомогою слів певного ставлення до співрозмовника. Конструюючи висловлювання, ми стимулюємо іншу людину до створення внутрішнього образу, подібного до того, що йому передається. При цьому відбувається розв'язання конкретних комунікативних задач відповідно до мети мовлення її особливостей ситуації. Висловлювання конструюються відповідно до граматичних правил, а з погляду психології вони несуть у собі переконуючий вплив.

Учені визначають кілька порядків побудови повідомлень: кульмінаційний порядок (найсильніші аргументи наводяться наприкінці), анти кульмінаційний порядок (зворотний, коли, навпаки, коли повідомлення починається з сильного аргументу) та розміщення сильних аргументів усередині повідомлення. Наприклад, викладач хоче наголосити, чому студентам краще не пропускати заняття з дисципліни «Організація сучасної ділової комунікації». Для цього він може побудувати речення з серединним порядком повідомлення: «У зібраному вигляді матеріал ніде не надрукований, тому Вам не можна пропускати заняття з означеної дисципліни, бо доведеться багато працювати самостійно». Кульмінаційний порядок повідомлення такий: «У зібраному вигляді матеріал ніде не надрукований, і доведеться багато працювати самостійно, тому Вам не можна пропускати заняття з дисципліни». Антикульмінаційний порядок повідомлення: «Вам не можна пропускати заняття з дисципліни, бо у зібраному вигляді матеріал ніде не надрукований і доведеться багато працювати самостійно». Яка є форма викладу є ефективнішою? Виявилося, що кульмінаційний і зворотний порядок дають кращі результати, аніж серединний (із незначною перевагою першого над другим) (За Г. Чайкою).

Завдання 3. Відредагуйте словосполучення. Прокоментуйте виправлені помилки.

Вважати необхідним, в загальному випадку, відволікати увагу, вклад в науку, включити питання, в найближчий час, в подальшому, в порядку виключення, в разі необхідності, всі бажанчі, в цілому, гостра необхідність, давати добро, давати можливість, дисертаційне дослідження, добитися результатів, доля істини, заклечається в тому, заключити договір, заслуговує уваги, звернутися за допомогою звідси слідує, реєстрація учасників, приймати ухвалу, прийняти чинсь сторону, ставити до відома, являти собою, явна помилка, предвзіте ставлення, приходиться на думку, управляючий, в якості секретаря, в той час як, напрямки реалізації.

Завдання 4. Виправте стилістичні помилки у поданих реченнях:

Підвівши підсумки виступів, голова зборів подякував усіх. Із-за хвороби Сидір Семенович пропустив конференцію. Просимо повідомити на ваші товари найнижчі ціни по преїскуранту. Він знаходився у виключно важких умовах. Кожне слово вона висловлювала повільно. Студенти мало надають уваги нормативному слововживанню. Присутні отримали насолоду від зустрічі з поетесою. Вичерпуються запаси природних ресурсів. Ні в якому випадку не можна приймати до уваги такі висловлювання. Учні успішно здали екзамен з математики. Присутні задали запитання гостям студії. Взагалі кажучи, це мене не торкається.

Завдання 5. Запишіть текст анотації відповідно до норм сучасної літературної мови. Укажіть на характер помилок.

Ця стаття рекомендується фахівцям, які бажать досягти успіху у своїй діяльності. Дуже корисна буде та інформація котру дає не тільки автор, а й авторитетні підприємці, які користуючись своїм досвідом допомагають реалізувати себе. Але не тільки хороші знання і досвід допоможуть у формуванні власного іміджу, потрібно дбати і про психологічне здоров'я і про зовнішній вигляд. За допомогою чітко сформованої активної життєвої позиції і знання про самопрезентацію, вміння нею користуватися, допоможуть Вам досягти успіху в житті.

Завдання 6. Напишіть твір-роздум про особливості ділового спілкування, використовуючи нижчеподані слова і словосполучення.

Спільна діяльність; процес взаємозв'язку і взаємодії; обмін діяльністю, інформацією і досвідом; вирішення конкретної проблеми; контакт між людьми; продуктивне співробітництво; механізми спілкування.

Завдання 7. Поясніть ненормативність слів і словосполучень. Запишіть нормативний варіант.

Зустрівся з Валентином Петренко, бажая усього самого кращого, давайте поспілкуємося, на слідуючій неділі, відношення у колективі, вибачте мене, особистий листок з облiку кадрів.

Завдання 8. Складіть цитатний план до теми «Мовленнєва комунікація у фаховій діяльності».

Змістовий модуль 2.

ПРОФЕСІЙНА КОМУНІКАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ

Тема 5. Основні ознаки культури мови, мовлення і комунікації.

Основні питання теми:

1. Мова і культура мовлення в житті професійного комуніканта.
2. Комунікативні ознаки культури мовлення.
3. Комунікативна професіограма фахівця.
4. Словники у професійному мовленні, їх роль у підвищенні мовленнєвої культури особистості.
5. Мовний етикет та етикетні ситуації.

Ключові слова: адекватність мовлення, акцентологічний словник, багатство мовлення, вибачення, виразність мовлення, вітання, діалектний словник, доречність мовлення, енциклопедичний словник, енциклопедія, естетичність мовлення, етикет, етимологічний словник, звертання, змістовність мовлення, інверсійний словник, історичний словник, комплімент, культура мови, культура мовлення, лексикографія, лінгвістичний словник, логіка, логічність мовлення, мовленнєвий етикет, мовний етикет, морфемний словник, нормативність мовлення, ономастичний словник, орфографічний словник, орфоепічний словник, перекладний словник, подяка, поліфункціональність мовлення, правильність мовлення, професіограма, прохання, прощання, словник антонімів, словник інішомовних слів, словник мови письменника, словник омонімів, словник паронімів, словник синонімів, словник скорочень, словник-довідник, словник, слово, суржик, термінологічний словник, тлумачний словник, точність мовлення, фразеологічний словник, частотний словник, чистота мовлення та ін.;

Рекомендована література: Основна: 1–5. Додаткова: 6, 7, 9, 10, 20, 24, 29, 38, 41, 43, 44, 54, 58, 66, 76, 85.

Тема 6. Культура усної професійної комунікації.

Основні питання теми:

1. Усне спілкування та його особливості.
2. Індивідуальні та колективні форми фахового спілкування.
3. Функції та види бесід. Стратегія поведінки під час ділової бесіди.
4. Особливості співбесіди з роботодавцем.
5. Етикет телефонної розмови. Етичне використання мобільних телефонів.

Ключові слова: бесіда, діалог, ділова бесіда, індивідуальна бесіда, індивідуальні форми фахового спілкування, колективні форми фахового спілкування, інтонація, мобільний телефон, монолог, полілог, репліка, співбесіда, співбесіда з роботодавцем, телефон, телефонна розмова, усне літературне професійне мовлення, усне спілкування та ін.;

Рекомендована література:

Основна: 1–5. Додаткова: 3, 5, 6, 7, 9, 10, 19, 20, 24, 29, 38, 39, 41, 43, 44, 54, 58, 60, 64, 72, 85, 87.

Тема 7. Основні засоби писемної професійної комунікації.

Основні питання теми:

1. Класифікаційні особливості документів.
2. Національний стандарт України.
3. Вимоги до змісту та розташування реквізитів.
4. Вимоги до бланків документів.
5. Вимоги до тексту документа.

Ключові слова: безстроковий документ, бланк документа, витяг, вихідний документ, вихідні дані, внутрішній документ, вхідний документ, діловодство, документ, документознавство, документообіг, дублікат, дуже терміновий документ, зовнішній документ, індивідуальний документ, копія, обсяг документообігу, оригінал, особистий документ, письмовий документ, посадова особа, простий документ, рубрикація, рукописний документ, система документації, складний документ, службовий документ, стандартний документ, таємний документ, текст, терміновий документ, формуляр, формуляр-зразок та ін.

Рекомендована література: *Основна:* 1–5. *Додаткова:* 7, 11, 15, 16, 21, 23, 24, 25, 29, 31, 38, 46, 52, 54, 55, 57, 59, 66, 68, 71, 74, 76, 84, 85.

Модульний контроль 2.

Завдання 1. Ураховуючи свій майбутній фах, укладіть комунікативну професіограму.

Завдання 2. За поданим початком продовжте текст.

Культура мовлення – це дотримання мовних норм вимови, наголосу, слововживання й побудови вислові; нормативність, літературність усної й писемної мови, що виявляється в її точності,

Критерії точності –

Завдання 3. Укладіть правила етикетного користування мобільним телефоном.

Завдання 4. Продовжіть перелік реплік і висловлювань, що стимулюють розумову діяльність під час бесіди:

– *Дуже цікава думка (ідея),*

– *Правильно, але варто конкретизувати,*

Завдання 5. Розмістіть правильно подані нижче реквізити на кутовому і поздовжньому бланках.

м. Київ, розпорядження, Український національний фонд «Взаєморозуміння і примирення», 12.12.2014, про ...

Завдання 6. Складіть речення із поданими словосполученнями. У яких документах їх можна використати?

Відповідно до постанови міністерства; відчуваючи гостру потребу; нагадуємо Вам; комісія для складання резолюції; після закінчення строку повноважень; з багатьох причин; наказ по університету; як виняток.

Завдання 7. Утворіть словосполучення професійного спрямування.

Дякувати + давальний відмінок без прийменника;

навчати + родовий відмінок без прийменника;

перекладати + орудний відмінок без прийменника;

повідомляти + знахідний відмінок без прийменника;

вибачати (на) + місцевий відмінок;

опанувати + знахідний відмінок без прийменника;

говорити + орудний відмінок без прийменника;

вибачати + давальний відмінок без прийменника.

Завдання 8. Відредагуйте речення згідно з вимогами офіційно-ділового стилю, уникаючи росізмів, кальок та розмовних зворотів.

Сьогодні створюється проблема охорони оточуючого середовища. Складання договору про зачислення робітника на роботу оформляється по вказівці керівника. Інформація на рахунок працевлаштування надається по середам і п'ятницям кожної неділі. Кожен має право на тайну переписки згідно діючих законів України. Повернувшись із короткострокового відпуску, директор зібрав у себе завідуючих відділами і об'явив, що самим ближчим часом потрібно підняти усім заробітню плату. Ми повинні спів ставляти думки різних людей, рахуватися з думкою колектива. Мені казється, що іменно ця обставина сама важлива в цій обстановці. Я настоюю на тому, що на збори повинні прийти всі без виключення. В продажі поступили нові якісні товари. Подорожання бензина – це саме важливе питання, яке на сьогоднішній день хвилює всіх шоферів. На протязі п'ятдесяти хвилин Ви получите інтересуючу Вас інформацію.

Змістовий модуль 3.

НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ І МОВНА ПРАКТИКА ФАХІВЦЯ

Тема 8. Реалізація орфоепічних й акцентуаційних норм в усному мовленні майбутнього фахівця.

Основні питання теми:

1. Орфоепічні норми в професійному мовленні. Особливості вимови голосних і приголосних звуків в українській мові.
2. Явище асиміляції фонем.
3. Словесний, логічний та фразовий наголос.
4. Складні випадки наголошування слів.

Ключові слова: акцент, акцентуація, асиміляція, голосний звук, логічний наголос, наголос, орфоепічні норми, приголосний звук, професійне мовлення, словесний наголос, фонема, фразовий наголос та ін.

Рекомендована література: *Основна:* 1–5. *Додаткова:* 7, 24, 29, 38, 73, 85.

Тема 9. Лексичні норми української мови. Словники й довідкова література.

Основні питання теми:

1. Лексикологія і лексикографія.
2. Професійна лексика.
3. Нормативне використання багатозначних слів та омонімів у професійному мовленні.
4. Особливості використання паронімів.
5. Використання синонімічних ресурсів мовлення.
6. Плеоназми в професійному мовленні, шляхи їх запобігання.
7. Види лексичних порушень. Складні випадки слововживання.
8. Типи словників. Роль словників у формуванні особистості.
9. Електронні словники. Роль інтернету в мовній і мовленнєвій освіті.

Ключові слова: багатозначне слово, електронний словник, інтернет, лексика, лексикографія, лексикологія, омоніми, пароніми, плеоназми, професійна лексика, синоніми, словник, слововживання та ін.

Рекомендована література: *Основна:* 1–5. *Додаткова:* 7, 24, 29, 38, 41, 42, 85.

Тема 10. Фразеологія і культура професійного мовлення.

Основні питання теми:

1. Поняття про фразеологізми.
2. Джерела фразеологізмів.
3. Фразеологічні словники.
4. Роль фразеологізмів у професійному мовленні.
5. Стилiстичні засоби лексикології та фразеології.

Ключові слова: професійне мовлення, стилістичні засоби, фразеологізм, фразеологічний словник, фразеологія та ін.

Рекомендована література: *Основна:* 1–5. *Додаткова:* 7, 24, 29, 38, 73, 76, 85.

Модульний контроль 3.

Завдання 1. Запишіть подані слова у формі множини. Визначте наголос.

Учителька, бал, фунт, ластівка, вказівка, сусідка, голка, писанка, родичка.

Завдання 2. Доберіть пароніми до слів. Складіть із ними речення.

Радник, прощання, абонемент, складний, сусідній, прописка, текст, корисний, ефект, затверджувати, формувати, звертання, реальний, громадський, населення, припис, викривати, настанова, контакт, помітка.

Завдання 3. Визначте, вживання яких слів не відповідає мовній нормі; запишіть відредаговані речення.

1. На слідуючій неділі відбудеться засідання наукового гуртка, у ньому приймуть участь студенти нашої групи. Усі вони являються членами цього гуртка. 2. Я рахую: ви вірно кажете. Я поступив би так само. 3. Приведу кілька прикладів. 4. Не можу ще казати якісь попередні висновки. 5. Редакція одержує багато листів на цю тематику. 6. Робітники жодної компенсації не отримали. 7. Всі ми маємо своє відношення до сучасних подій. 8. Рішення треба приймати на основі діючого чинного законодавства. 9. Всі, кого торкається дана тема, повинні висловити своє відношення. 10. Відношення у колективі були нормальні. 11. Мова йдеться про ядерну зброю. 12. Зустрічаєшся з такими юними обдарованими талантами і думаєш, як би зберегти їх для майбутнього. 13. Щодо мого навчання, то мама не мала до мене ніяких проблем.

Завдання 4. Прочитайте синонімічні ряди, встановіть відмінності між словами синонімічного ряду. За потреби використайте тлумачний словник. Що об'єднає і що відрізняє один синонім від іншого?

Бажання, хотіння, охота, жадання, жадоба, жага; захисник, оборонець, боронець; письменник, автор, художник, майстер слова, інженер людських душ; сильний, дужий, міцний, здоровий, здоровенний, кріпкий, могутній, потужний, всесильний, всемогутній; основний, головний, істотний, превалюючий; говорити, бесідувати, казати, мовити, промовляти, висловлюватись, гомоніти, виражатись, розповідати, ректи,

викладати думки, торочити, плести, верзти, патякати; думати, гадати, міркувати, роздумувати; старанно, дбайливо, ретельно, пильно, акуратно; ввічливо, чемно, виховано, шанобливо, гречно, поштиво, з повагою, з пошаною.

Завдання 5. Доберіть до наведених тлумачень відповідні фразеологізми. З'ясуйте, у яких стилях мовлення вони використовуються.

Говорити про що-небудь; те, що скеровує кого-небудь у житті, чий-небудь розвиток, діяльність; основа чого-небудь; короткий термін; змінювати поведінку відповідно до обставин; цілком зрозуміло; не йде справа на лад; порушувати важливі, актуальні теми; нічого не вартий; драгувати кого-небудь.

Завдання 6. Поясніть значення усталених виразів, що стали назвами окремих творів і збірок українських і зарубіжних письменників. Продовжте ряд власними прикладами.

«Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького, «Собака на сіні» Лопе де Вега, «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного, «Чотири броди» М. Стельмаха.

Завдання 7. Перекладіть українською мовою фразеологізовані звороти: *на протяженні місяця, в соответствии с, за исключением вопросов, основание для, поощрение в связи с, внедрение в производство, правительственные награды, понести убытки, нормативные акты применяются.*

Завдання 8. Визначте наголос у словах. Користуйтеся словником наголосів. Охарактеризуйте природу українського наголосу.

Випадок, каталог, високопродуктивний, первісний, весняний, обіцянка, атлас, характерний, закликати, розносити, бюлетень, засуха, чорнозем, кропива, мережа, оптовий, ім'я, партер, разом, перепис, приятель, спина, тонкий, товстий, оповідач, феномен, чотирнадцять.

Тема 11. Морфологічні норми і мовна практика сучасного фахівця.

Основні питання теми:

1. Морфологічні норми української мови, їх реалізація в професійному мовленні.
2. Особливості творення й вживання іменникових форм.
 - 2.1. Рід іменників.
 - 2.2. Відмінювання іменників.
 - 2.3. Особливості оформлення звертань.
3. Особливості використання прикметників у професійному мовленні.
4. Особливості використання числівників. Відмінювання числівників.
5. Особливості використання займенників у професійному мовленні.
6. Особливості використання дієслів та дієслівних форм у професійному мовленні.
7. Прийменники у діловому мовленні. Особливості перекладу прийменників з російської мови.
8. Стилiстичні функції частин мови.

Ключові слова: дієслово, відмінок, відмінювання, займенник, іменник, іменникові форми, морфологічні норми, прикметник, прийменник, прислівник, професійне мовлення, рід, числівник та ін.

Рекомендована література: *Основна:* 1–5. *Додаткова:* 7, 24, 29, 31, 38, 73, 85.

Тема 12. Суспільне значення морфологічних норм у контексті мовних інновацій.

Робота в освітньому центрі культури української мови

Тема 13. Синтаксичні норми. Стилiстичний синтаксис професійного мовлення.

Основні питання теми:

1. Реалізація стилістичних норм в професійному мовленні.
2. Стилiстичні функції односкладних речень.
3. Стилiстичні функції речень з однорідними членами.
4. Розділові знаки при однорідних членах речення.
5. Узагальнювальні слова при однорідних членах речення.
6. Пунктуація в реченнях з узагальнювальними словами.
7. Стилiстичні функції речень з відокремленими другорядними членами.
8. Відокремлені означення.
9. Пунктуація при відокремлених означеннях.
10. Пунктуація в реченнях з уточнювальними членами речення.

Ключові слова: відокремлені другорядні члени речення, відокремлені означення, однорідні члени речення, односкладні речення, пунктуація, речення з однорідними членами, розділові знаки,

стилістика, стилістичні норми, стилістичні функції, узагальнювальні слова, уточнювальні члени речення та ін.

Рекомендована література: *Основна:* 1–5. *Додаткова:* 7, 16, 19, 24, 29, 38, 73, 76, 85, 87.

Тема 14. Орфографічні та пунктуаційні норми як складних культури мовлення сучасного фахівця.

Основні питання теми:

1. Українська орфографія. Принципи української орфографії.
2. Реалізація фонетичного принципу орфографії.
3. Особливості реалізації морфологічного принципу українського правопису.
4. Реалізація смислового і традиційного принципу української орфографії.

Ключові слова: *морфологічний принцип правопису, орфографія, смисловий принцип орфографії, традиційний принцип орфографії, фонетичний принцип орфографії та ін.*

Рекомендована література: *Основна:* 1–5. *Додаткова:* 7, 24, 29, 38, 41, 42, 49, 57, 76, 85.

Модульний контроль 4.

Завдання 1. Перепишіть. Визначте рід слів. Уведіть ці слова в одне речення.

Какаду, піаніно, поні, пюре, кенгуру, меню, депо, гінді, шимпанзе, колібри, івасі.

Завдання 2. Запишіть іменники у формі, типовій для використання у звертаннях: *пан начальник, пані Наталія, пан ректор, Валерія Іванівна, друг Олег, товариш командир, пан міністр, добродій Іван, Ольга Василівна, Владислав Іванович.*

Завдання 3. Запишіть речення, уживаючи в потрібній формі слова, подані в дужках.

Ми побували влітку ... (Київ, Канів, Чигирин, Львів, Харків, Кривий Ріг, Черкаси, Крим, Умань, Рига, Тбілісі, Сочі).

Завдання 4. Утворіть від назв областей нові слова за допомогою суфікса *-ин(а)*. Розташуйте їх в алфавітному порядку.

Зразок: Рівненська область – Рівненщина.

Вінницька, Житомирська, Одеська, Київська, Черкаська, Херсонська, Сумська, Луганська, Львівська, Кіровоградська, Вінницька, Донецька, Одеська, Миколаївська, Полтавська, Херсонська, Хмельницька, Дніпропетровська.

Завдання 5. Відредагуйте речення згідно із синтаксичними нормами української мови та ускладніть відокремленими членами речення.

1. Зустрінемося у фрезерного заводу. 2. За вимогою пасажирів була зроблена зупинка. 3. Студентка не прийшла на заняття із-за хвороби. 4. Мене зустрів черговий по частині. 5. Учні взяли за роботу. 6. Я зайду до вас в десять годин. 7. Відбулася нарада по проблемам постачання сировини. 8. Секретар вийшов по справах служби.

Завдання 6. Визначте правильні варіанти словосполучень і складіть із ними речення для тексту офіційно-ділового стилю.

Завідуючий кафедрою – завідувач кафедри, біля двохсот чоловік – близько двохсот чоловік, порядку трьох кілометрів – приблизно три кілометри, без малого сотня – коло ста, датований двадцять шостим серпня – датований двадцять шостим серпням, згідно з опитуванням – згідно опитування.

Завдання 7. Запишіть текст, обираючи потрібну букву. Поставте необхідні розділові знаки, обгрунтуйте вибір. Охарактеризуйте односкладні речення.

Калина – символ рідної землі

(1)«Без в(и;е)рби й калини не/має України»/ так говорить образне народне слово. (2)Росте калина в тінистих лісах/ в гаях/ і дібровах/ на схилах/ на узліссях/ і лісових галявинах. (3)Дуже часто поряд з іншими деревами.

(4)Садять калину біля хат як символ надійного життєвого опертя/ родинного благополуччя й достатку.

(5)Калина коло хати /здавна найперша/ і найзначніша ознака оселі українця. (6)У наших пращурів існував гарний звичай/ біля щойно зведеної оселі/ на пр(е;и)мітному місці/ в першу чергу висаджувати калину. (7)І поки посадять інші дерева в саду/ куці калини вже ро(с;з)ростаються/ милуючи зір білим цвітом на/весні й рубіновими кетягами ягід вос(и;е)ни. (8)На зиму ж червоні кетяги калини вставляють поміж віконних рам / їхнє світло /і зігріває/ і радує.

(9)Рубінові плоди калини/ за народними уявленнями/ здавна символізували мужність людей/ які проливали кров за Батьківщину в боро(д;т)ьбі з ворогами. (10)До того ж насіння її схоже на серце. (11)У народі живуть легенди про сміливих дівчат/ які заводили в непрохідні хащі загони завойовників Батия/ прирікаючи їх на загибель.

(12)Калина / це символ рідної землі/ отчого краю/ батькової хати. (13)У розлуці з цими неоціненними вартостями ми згадуємо калину/ і вона співпереживає разом з нами.

(14)Калина / це той символ/ що і пам'ять людську береже/ нагадуючи про милі краї/ символ бе(с;з)смертя/ невіддільний від життя (За А. Кондратюком).

Завдання 8. Спишіть, виправляючи пунктуаційні й орфографічні помилки.

1. Не вихід на співанку трьох голосів вона бессумнівно, сприйняла б як тяжку особисту образу (Ю. Смолич).
2. Нарешті, його покликали в суд (І. Нечуй-Левицький).
3. Мамо гляньте як видно на дворі! (І. Нечуй-Левицький).
4. Цілими днями бувало просижує хлопець над книжкою (А. Головка).
5. Оцеж я нібито, маю в Італію їхать (Леся Українка).
6. Минають села наче сни. І от нарешті засиніли дніпропетровціни лани (В. Сосюра).
7. Люди, принаймні, не мерзнуть зимою в хатах і не трусяться од холоду (І. Нечуй-Левицький).
8. А ми по твоєму хто? – вигукнув котрийсь із натовпу фронтників, що стіною стояли перед самим ганком (О. Гончар).
9. Даруйте на слові, але ви більше, ніж помиляєтесь (І. Микитенко).
10. Коли прим'яв тебе Якове, трохи, пробачай – покосився на нього Мірошниченко (М. Стельмах).

Змістовий модуль 4.

КОМУНІКАТИВНІ ОЗНАКИ ДОВЕРШЕНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Тема 15. Точність, логічність, доречність, ясність як комунікативні ознаки мовлення майбутнього фахівця.

Основні питання теми:

1. Чистота мовлення в орфоепічному аспекті.
2. Чистота мовлення в аспекті словотворення та слововживання.
 - 2.1. Чистота мовлення і вживання просторічної, жаргонної, діалектної лексики.
 - 2.2. Доцільність уживання іншомовної лексики, канцеляризмів.
 - 2.3. Засмічення мови словами-паразитами.
 - 2.4. Плеоназми, тавтологія як елементи засмічення мови.
3. Чистота мовлення та етика спілкування.
4. Стильова, контекстуальна, ситуативна доречність.
5. Особистісно-психологічна доречність. Умови доречного мовлення.
6. Доречність у різних стилях мовлення.
7. Достатність і мовна структура. Достатність і позамовні обставини спілкування.

Ключові слова: діалектна лексика, доречне мовлення, достатність, етика спілкування, жаргонна лексика, засмічення мови, іншомовна лексика, канцеляризми, контекстуальна доречність, мовна структура, орфоепія, особистісно-психологічна доречність, плеоназми, позамовні обставини спілкування, просторічна лексика, ситуативна доречність, слова-паразити, слововживання, словотвір, стильова доречність, тавтологія, чистота мовлення та ін.

Рекомендована література: *Основна:* 1–5. *Додаткова:* 2, 3, 4, 7, 8, 24, 29, 38, 41, 42, 76, 85.

Тема 16. Багатство (різноманітність) як комунікативна ознака мовлення майбутнього фахівця.

Основні питання теми:

1. Поняття про багатство (різноманітність) мовлення.
2. Багатство мови і багатство мовлення.
3. Умови досягнення багатства мовлення.
4. Багатство і багатослів'я.
5. Лексичне і фразеологічне багатство мовлення.
6. Граматичне багатство.
7. Інтонаційне багатство.
8. Багатство мовлення у різних стилях мовлення.

Ключові слова: багатослів'я, багатство мови, багатство мовлення, граматичне багатство мови, інтонаційне багатство мовлення, лексичне багатство мови, фразеологічне багатство мови та ін.

Рекомендована література:

Основна: 1–5. *Додаткова:* 2, 3, 4, 7, 8, 24, 29, 31, 34, 35, 38, 41, 42, 54, 57, 67, 69, 76, 85.

Тема 17. Виразність як комунікативна ознака мовлення майбутнього фахівця. Техніка мовлення (дихання, голос, дикція) та засоби логіко-емоційної виразності.

Основні питання теми:

1. Поняття виразності мовлення. Виразальні засоби художнього та звукового мовлення.
2. Міміка і жести як компоненти виразного мовлення.
3. Логічна та інтонаційна виразність як елементи структурно-інтонаційної організації тексту.
4. Мовні та позамовні засоби логічної виразності.
5. Засоби інтонаційної виразності.

6. Особливості партитури тексту.

7. Технічні показники виразного мовлення: а) дихання; б) голос; в) дикція; г) інтонація (тон); д) темп.

Ключові слова: виражальні засоби, виразність мовлення, голос, дикція, дихання, жести, засоби інтонаційної виразності, звукове мовлення, інтонація, міміка, мовні засоби логічної виразності, партитура тексту, позамовні засоби логічної виразності, темп, художнє мовлення та ін.

Рекомендована література: *Основна:* 1–5. *Додаткова:* 2, 3, 4, 7, 8, 29, 35, 38, 41, 42, 54, 57, 67.

Модульний контроль 5.

Завдання 1. Напишіть замітку в блозі групи на вільну тему, доберіть крилаті вислови, прислів'я, приказки до запропонованої теми і доречно використайте у тексті.

Завдання 2. Створіть діалог на тему «Соціальні мережі: за і проти», продемонструйте в ньому елементи доречного мовлення.

Завдання 3. Створіть тексти-фрагменти на запроповану тематику з метою впливу на слухача. Послугуйтеся різними тропами, риторичними фігурами під час написання. Розмістіть тексти на блозі групи.

Орієнтовні теми промов:

1. Роль сім'ї і школи у мовному вихованні. 2. Культура мови і культура мовлення. 3. Філолог – професія цікава. 4. Відродження рідної мови та традицій народу. 5. Питання мови в засобах масової інформації. 6. Шляхи піднесення культури мовлення молодого покоління. 7. Мовна політика в Україні. 8. Культура мовлення і етика спілкування. 9. Суржик і антисуржик. 10. Мовлення філолога має бути зразковим. 11. Міміка і жести під час виступу. 12. Власна тема.

Завдання 4. Перекладіть українською мовою мовленнєві штампи, які використовують під час ділових бесід, нарад.

С чего мы начнем сегодня? Я считаю, мы начнем с обсуждения плана. Дело в том, что не все еще собрались. Это Вас устраивает? Да, вполне. Я думаю, вопрос можно считать решенным. Полностью с Вами согласен. Вы правы. Совершенно верно. Мы с Вами договорились? Вы в Этом несколько ошибаетесь. Это не так. Это противоречит нашей практике. Я с Вами не согласен. Повторите, пожалуйста, Ваш вопрос. У нас нет такой информации. У меня есть замечания. Я в этом не уверен. Я хотел бы продолжить разговор позже. Я с удовольствием представляю Вам гостей.

Завдання 5. Запишіть типові мовні звороти, за допомогою яких можна висловити претензію.

Тема 18. Мистецтво колективного обговорення професійних проблем.

Основні питання теми:

1. Мистецтво перемовин і його особливості.
2. Збори як форма прийняття колективного рішення.
3. Нарада та особливості ефективного її проведення.
4. Дискусія як форма колективного обговорення професійних проблем.
5. Візитна картка. Види та особливості оформлення.

Ключові слова: автократична нарада, багатосторонні перемовини, відкриті збори, візитна картка, двосторонні перемовини, дебати, диктаторська нарада, дискусійна нарада, дискусія, диспетчерська (оперативна) нарада, довільна нарада, економічні перемовини, закриті збори, запланована нарада, збори, інструктивна (інформаційна) нарада, координаційна нарада, навчальна нарада, нарада, неофіційні перемовини, особисті перемовини, офіційні перемовини, перемовини, позапланова нарада, політичні перемовини, проблемна нарада, роз'яснювальна нарада, сегрегативна нарада, справжня дискусія, ток-шоу, урочисті збори та ін.

Рекомендована література: *Основна:* 1–5. *Додаткова:* 7, 14, 24, 27, 28, 29, 38, 41, 50, 51, 58, 77, 85.

Тема 19. Культура ділового листування.

Основні питання теми:

1. Класифікація листів, їх реквізити.
2. Особливості оформлення листів.
3. Етикет ділового листування.

Ключові слова: гарантійний лист, звичайний лист, інформаційний лист, колективний лист, лист-вибачення, лист-вимога, лист-відмова, лист-відповідь на запит, лист-відповідь на претензію, лист-вітання, лист-запит, лист-запрошення, лист-звернення, лист-нагадування, лист-

підтвердження, лист-повідомлення, лист-подяка, лист-попередження, рекламацийний лист, лист-прохання, оферта, рекомендаційний лист, супровідний лист, циркулярний лист та ін.

Рекомендована література: *Основна:* 1–5. *Додаткова:* 7, 16, 23, 24, 27, 28, 29, 38, 40, 58, 76, 77, 83, 85.

Тема 20. Термінна лексика професійної комунікації.

Основні питання теми:

1. Термін та його ознаки. Термінологія як система.
2. Загальногалузева, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія.
3. Способи творення термінів.

Ключові слова: вторинна номінація, вузькоспеціальний термін, електронний словник, енциклопедично-довідковий словник, загальнонауковий термін, запозичення, кодифікація термінів, міжгалузевий термін, наявність дефініції терміна, перекладний словник, прагнення до однозначності терміна, синтаксичний спосіб творення термінів, системність терміна, словотвірний спосіб творення термінів, стандартизація термінології, термін, термінознавство, термінологія, терміносистема, тлумачно-перекладний словник, точність терміна та ін.

Рекомендована література: *Основна:* 1–5. *Додаткова:* 6, 12, 14, 24, 26, 30, 37, 43, 53, 63, 65, 66, 70, 71, 76, 79, 84.

Тема 21. Особливості міжкультурної комунікації.

Робота в освітньому центрі культури української мови

Модульний контроль 6.

Завдання 1. Змодельуйте ситуацію, коли ефективним методом прийняття рішення буде «мозковий штурм». Запишіть перелік проблем, які, на Вашу думку, можна розв'язати за його допомоги.

Завдання 2. Оформіть «Гриф затвердження».

- а) документ затверджує конкретна посадова особа Вашого навчального закладу;
- б) документ затверджено постановою, наказом, протоколом вищого навчального закладу.

Завдання 3. Складіть речення із поданими словосполученнями. У яких документах їх можна використати? Відповідно до постанови міністерства; відчуваючи гостру потребу; нагадуємо Вам; комісія для складання резолюції; після закінчення строку повноважень; з багатьох причин; наказ по університету; як виняток.

Завдання 4. Виконайте тестові завдання.

1. Які функції належать до загальних функцій документа?

- а) інформаційна, культурна; б) культурна, правова; в) історична, управлінська; г) соціальна, історична.

2. Які документи відносять до складних?

- а) заява, заявка, звіт, наказ, акт, декларація, анкета
- б) розпорядження, автобіографія, телефонограма, постанова
- в) відгук, огляд, анкета, декларація, постанова, звіт, наказ
- г) доповідна записка, квитанція, протокол, контракт, акт

3. Що таке «трафаретний текст»?

- а) друкована стандартна форма документа з реквізитами, що містять постійну інформацію
- б) модель побудови однотипних документів
- в) матеріальний об'єкт, що містить у зафіксованому вигляді інформацію, оформлений у заведеному порядку
- г) ділове відтворення постійної інформації однотипної групи документів з пропусками для подальшого заповнення конкретного документа

4. Як поділяються документи за стадіями створення?

- а) прості і складні; б) оригінали, копії і виписки; в) загальні, таємні та ДСК; г) рукописні та відтворені механічним способом.

5. Що фіксується у резолюції?

- а) затвердження відповідними органами або особами; б) головна ідея документа; в) законність документа;
- г) вказівка керівника щодо виконання документа.

Завдання 5. Напишіть офіційне запрошення на Міжнародну науково-практичну конференцію.

Завдання 6. Напишіть лист, у якому Ви відмовляєте претендентові на місце роботи. Ваше завдання – переконати адресата в тому, що у Вас немає іншого виходу.

Завдання 7. Доберіть 15 термінів, до складу яких входять інтернаціональні словотвірні елементи: авто-, анти-, гіпер-, гіпо-, інтер-, мета-, мега-, моно-, нео-, пост-, прото-, псевдо-, суб-, екстра-, інтра-.

Завдання 8. Доведіть, що слово «освіта» не є терміном. Назвіть відомі Вам словосполучення із цим словом.

6. Контроль навчальних досягнень

6.1. Система оцінювання навчальних досягнень студентів

Завдання 8. Доведіть, що слово «освіта» не є терміном. Назвіть відомі Вам словосполучення із цим словом.	Максимальна кількість балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2		Модуль 3		Модуль 4	
		кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів
Вид діяльності студента									
Відвідування лекцій	1	4	4	3	3	5	5	2	2
Відвідування семінарських занять	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Відвідування практичних занять	1	4	4	3	3	8	8	13	13
Робота на семінарському занятті	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Робота на практичному занятті	10	4	40	3	30	8	80	13	130
Лабораторна робота (зокрема допуск, виконання, захист)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Виконання завдань для самостійної роботи	5	4	20	3	15	7	35	7	35
Виконання модульної роботи	25	1	25	1	25	2	50	2	50
Виконання ІНДЗ	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Разом		-	93	-	76	-	178	-	230
Максимальна кількість балів:					577				
Розрахунок коефіцієнта:					5,77				

6.2. Завдання для самостійної роботи та критерії її оцінювання

Самостійна робота 1.

Тема: Фахова мова як основа професійної комунікації.

Завдання 1. Прокоментуйте таке твердження: «Мова – універсальна, але користування нею вкрай індивідуальне» (П. Мовчан).

Завдання 2. Розкажіть про статус української мови в сучасній Україні. Якими документами він засвідчується?

Завдання 3. Уведіть у речення подані нижче слова (скористайтесь тлумачним словником української мови).

Адепт, атрибут, відсоток, візуалізація, гіпотеза, гонорар, добродій, доцент, емулятор, епатаж, жанр, журі, загал, заколот, іманентний, імпорт, іпотека, канон, кар'єра, клевет, легітимний, логограма, модернізм, мораторій, номенклатура, нюанс, облік, опонент, пропонент, податок, респондент, репринт, сенс, спонука, тезаурус, термін, ультиматум, усталений, факсиміле, філія, хист, цензура, шедевр.

Завдання 4. Поясніть, як правильно сказати відповідно до літературних норм сучасної української мови.

Дефекти, вади чи недоліки артикуляції? Підбивати чи підводити підсумки? Брати, взяти чи приймати участь? Збірка чи збірник державних документів? Діючий чи чинний закон? Координуючий чи координаційний орган? У відповідності чи відповідно до статті 10 Конституції України?

Завдання 5. Перегляньте телевізійну інформаційну передачу й запишіть усі випадки порушення орфоепічних та акцентуаційних норм.

Самостійна робота 2.

Тема: Стилістична диференціація сучасної української мови. Стил мовлення у фаховій комунікації.

Завдання 1. Заповніть таблицю, розподіляючи слова за групами.

Лексика за співвідношенням зі стилем

Міжстильова	Співвідносна з певним стилем				
	Наукова	Суспільно-політична	Виробничо-професійна	Офіційно-ділова	Розмовна

Абревіатура, абітурієнт, альтернатива, бездіяльнiсний, волонтер, влада, заява, замакітрилося, жоден, орфографія, пріоритет, справедливiсть, акт, крутiй, ухвала, пікетування, Конгрес демократичних сил

України, ін'єкція, коледж, інтеграція, категорія, класифікація, дидактика, дивакуватий, комизитися, ратифікація, роботяга, реставрація, інноваційний, батько, протокол, сектор, доказовість, писака, пунктуальність, націоналізм, жеребкування, марнотратство.

Завдання 2. Із сучасної газети випишіть суспільно-політичну лексику. З'ясуйте значення виписаних слів.

Завдання 3. Самостійно доберіть текст фахового спрямування, визначте до якого функційного стилю він належить та схарактеризуйте показники його зв'язності.

Завдання 4. Доберіть самостійно тексти, що ілюстрували б різні стилі, схарактеризуйте їх. Із обраних текстів випишіть групами наукову, професійну, термінологічну, офіційно-ділову, експресивну та розмовну лексику.

Завдання 5. Виправте стилістичні помилки у поданих реченнях:

Підвівши підсумки виступів, голова зборів подякував усіх. Із-за хвороби Сидір Семенович пропустив конференцію. Просимо повідомити на ваші товари найнижчі ціни по преїскуранту. Він знаходився у виключно важких умовах. Кожне слово вона висловлювала повільно. Студенти мало надають уваги нормативному слововживанню. Присутні отримали насолоду від зустрічі з поетесою. Вичерпуються запаси природних ресурсів. Ні в якому випадку не можна приймати до уваги такі висловлювання. Учні успішно здали екзамен з математики. Присутні задали запитання гостям студії. Взагалі кажучи, це мене не торкається.

Самостійна робота 3.

Тема: Спілкування як інструмент професійної діяльності.

Завдання 1. Напишіть твір-роздум про особливості ділового спілкування, використовуючи нижчеподані слова і словосполучення.

Спільна діяльність; процес взаємозв'язку і взаємодії; обмін діяльністю, інформацією і досвідом; вирішення конкретної проблеми; контакт між людьми; продуктивне співробітництво; механізми спілкування.

Завдання 2. Випишіть 5-7 висловів відомих особистостей про спілкування і комунікацію.

Завдання 3. Укладіть словничок іншомовних запозичень, без яких складно обійтися у Вашому фаховому спілкуванні.

Завдання 4. Поясніть ненормативність слів і словосполучень. Запишіть нормативний варіант.

Зустрівся з Валентином Петренко, бажаю усього самого кращого, давайте поспілкуємося, на слідуючій неділі, відношення у колективі, вибачте мене, особистий листок з обліку кадрів.

Завдання 5. Перегляньте телевізійні виступи відомих політиків-чоловіків і політиків-жінок. Схарактеризуйте їх (виступи) з погляду гендерних особливостей. Свої думки оформіть у вигляді тез доповіді.

Самостійна робота 4.

Тема: Риторика і мистецтво презентації.

Завдання 1. Укладіть словник основних риторичних термінів, послуговуючись нижчеподаною літературою.

Завдання 2. Підготуйте наукову доповідь з проблем свого фаху, використовуючи логічну аргументацію. Зробіть риторичний аналіз промови за схемою.

Схема риторичного аналізу промови

- Як оратор сформулював тему, мету, представив предмет?
- Яка композиція тексту і як вона спрямована на досягнення мети?
- Монолог, діалог, полілог.
- Логічність, послідовність і доцільність побудови промови.
- Як сформульовано тези, наскільки вдало вибрано тип аргументації та види доказів?
- Образна система тексту. Ключові слова.
- Характеристика засобів милозвучності: евфонічні чергування голосних і приголосних; вимовна легкість (повноголосся, подовження, спрощення).
- Засоби активізації уваги слухачів.

Завдання 3. Складіть цитатний план до теми «Мовленнева комунікація у фаховій діяльності». Подумайте, у якій послідовності варто розташувати вислови видатних людей.

Завдання 4. Підготуйте кілька виступів на одну тему, але різних за метою, наприклад, інформаційний виступ, рекламний, критичний. Що різнить ці виступи?

Завдання 5. Підготуйте презентацію професії, яку опановуєте в університеті. Скористайтеся навідними питаннями.

- Чим приваблює обрана професія?
- Що Вам відомо про цей фах? (Історичний екскурс)
- Наскільки Ваша спеціальність важлива й актуальна сьогодні, у перспективі?
- Які ділові й моральні якості допоможуть Вам у професійній діяльності?
- Ким Ви бачите себе у майбутньому?

Самостійна робота 5.

Тема: Основні ознаки культури мови, мовлення і комунікації.

Завдання 1. За поданим початком продовжте текст.

Культура мовлення – це дотримання мовних норм вимови, наголосу, слововживання й побудови вислові; нормативність, літературність усної й писемної мови, що виявляється в її точності,

Критерії точності –

Завдання 2. Ураховуючи свій майбутній фах, укладіть комунікативну професіограму.

Завдання 3. Доберіть матеріал і підготуйтеся до виступу з теми «Український мовленнєвий етикет».

Завдання 4. Використовуючи етикетні формули, письмово змоделюйте бесіду між директором (керівником) та особою, яка без поважних причин не звилася на роботу.

Завдання 5. Змоделюйте мовленнєву ситуацію «Зустріч з професією», запишіть її і проведіть комунікативну гру. З цією метою:

– запросіть на зустріч осіб різних професій; – підготуйте гостям запитання про особливості їх професій.

Самостійна робота 6.

Тема: Культура усної професійної комунікації.

Завдання 1. Дайте письмові відповіді на нестандартні запитання.

– *Що Ви будете ще робити сьогодні?*

– *За що Вас критикували востаннє?*

– *Опишіть, будь ласка, ідеального керівника.*

– *Які з поставлених обов'язків Ви виконуєте успішно?*

– *Ви найчастіше погоджуєтесь чи сперечаєтесь? Чому?*

– *Назвіть три ситуації, коли Ви не змогли досягти успіху.*

Завдання 2. Змоделюйте та запишіть бесіду між особою, що влаштовується на роботу й роботодавцем.

Завдання 3. Продовжіть перелік реплік і висловлювань, що стимулюють розумову діяльність під час бесіди:

– *Дуже цікава думка (ідея), – Правильно, але варто конкретизувати,*

Завдання 4. Укладіть правила етикетного користування мобільним телефоном.

Завдання 5. Сформулюйте і запишіть правила поведінки під час співбесіди з роботодавцем.

Самостійна робота 7.

Тема: Основні засоби писемної професійної комунікації.

Завдання 1. Розмістіть правильно подані нижче реквізити на кутовому і поздовжньому бланках.

м. Київ, розпорядження, Український національний фонд «Взаєморозуміння і примирення», 12.12.2014, про ...

Завдання 2. Оформіть «Гриф затвердження».

а) документ затверджує конкретна посадова особа Вашого навчального закладу;

б) документ затверджено постановою, наказом, протоколом вищого навчального закладу.

Завдання 3. Складіть речення із поданими словосполученнями. У яких документах їх можна використати?

Відповідно до постанови міністерства; відчуваючи гостру потребу; нагадуємо Вам; комісія для складання резолюції; після закінчення строку повноважень; з багатьох причин; наказ по університету; як виняток.

Завдання 4. Утворіть словосполучення професійного спрямування.

Дякувати + давальний відмінок без прийменника;

навчати + родовий відмінок без прийменника;

перекладати + орудний відмінок без прийменника;

повідомляти + знахідний відмінок без прийменника;

вибачати (на) + місцевий відмінок;

опанувати + знахідний відмінок без прийменника;

говорити + орудний відмінок без прийменника;

вибачати + давальний відмінок без прийменника.

Завдання 5. Відредагуйте речення згідно з вимогами офіційно-ділового стилю, уникаючи росізмів, кальок та розмовних зворотів.

Сьогодні створюється проблема охорони оточуючого середовища. Складання договору про зачислення робітника на роботу оформляється по вказівці керівника. Інформація на рахунок працевлаштування надається по середам і п'ятницям кожної неділі. Кожен має право на тайну переписки згідно діючих законів України. Повернувшись із короткострокового відпуску, директор зібрав у себе завідуючих відділами і об'явив, що самим ближчим часом потрібно підняти усім заробітню плату. Ми повинні співставляти думки різних людей, рахуватися з думкою колектива. Мені кажеться, що іменно ця обставина сама важлива в цій обставині. Я настоюю на тому, що на збори повинні прийти всі без виключення. В продажі поступили нові якісні товари. Подорожання бензина – це саме важливе питання, яке на сьогоднішній день хвилює всіх шоферів. На протязі п'ятдесяти хвилин Ви получите інтересуючу Вас інформацію.

Самостійна робота 8.

Тема: Реалізація орфоепічних й акцентуаційних норм в усному мовленні майбутнього фахівця.

Завдання 1. Запишіть подані слова у формі множини. Визначте наголос.

Учителька, бал, фунт, ластівка, вказівка, сусідка, голка, писанка, родичка.

Завдання 2. Визначте наголос у словах. Користуйтеся словником наголосів. Охарактеризуйте природу українського наголосу.

Випадок, каталог, високопродуктивний, первісний, весняний, обіцянка, атлас, характерний, закликати, розносити, бюлетень, засуха, чорнозем, кропива, мережа, оптовий, ім'я, партер, разом, перепис, приятель, спина, тонкий, товстий, оповідач, феномен, чотирнадцять.

Завдання 3. Поясніть, як впливає зміна наголосу на лексичне, граматичне чи лексико-граматичне значення наведених слів.

Орган, замок, приклад, атлас, говірка, батьківщина, виграє, жінки, ніколи, землі, хліба, різка.

Доберіть зі словників 5 аналогічних прикладів.

Завдання 4. виправте помилки й правильно запишіть слова. Чим зумовлені ці помилки?

Балет, Ханс, Хельмут, Хофман, Гьоте, Кьольн, лекція, маріхуана, нігілізм, проблема, телетрама, Челенджер, лампа, кляс, Сірія, єпископ, Беларусь, Харків, ґрунт, Гюґо, Григорьев.

Завдання 5. Запишіть слова, визначте наголос.

Чотирнадцять, помилка, роблю, читання, кулінарія, столяр, батьківський, алфавіт, кілометр, одинадцять, бюлетень, олень, ненависть, металургія, разом, завжди, симетрія, ринковий, фаховий, текстовий.

Самостійна робота 9.

Тема: Лексичні норми української мови. Словники й довідкова література.

Завдання 1. Прочитайте синонімічні ряди, встановіть відмінності між словами синонімічного ряду. За потреби використайте тлумачний словник. Що об'єднує і що відрізняє один синонім від іншого?

Бажання, хотіння, охота, жадання, жадоба, жага; захисник, поборник, оборонець; письменник, автор, художник, майстер слова, інженер людських душ; сильний, дужий, міцний, здоровий, здоровенний, кріпкий, могутній, потужний, всесильний, всемогутній; основний, головний, істотний, превалюючий; говорити, бесідувати, казати, мовити, промовляти, висловлюватись, гомоніти, виражатись, розповідати, ректи, викладати думки, торочити, плести, верзти, патякати; думати, гадати, міркувати, роздумувати; старанно, дбайливо, ретельно, пильно, акуратно; ввічливо, чемно, виховано, шанобливо, тречно, почитиво, з повагою, з пошаною.

Завдання 2. Доберіть пароніми до слів. Складіть речення.

Радник, прощання, абонемент, складний, сусідній, прописка, текст, корисний, ефект, затверджувати, формувати, звертання, реальний, громадський, населення, припис, викривати, настанова, контакт, помітка.

Завдання 3. Поясніть різницю в значенні паронімів. Складіть словосполучення з наведеними словами.

Вивільняти – визволяти – звільняти, гарантійний – гарантований, адресат – адресант, демонстративний – демонстраційний, економіка – економія, ізоляторний – ізоляційний, кампанія – компанія, загроза – погроза, комунікативний – комунікабельний, шукати – ошукувати – вишукувати, виборний – виборчий, авторитетний – авторитарний, людний – людяний, об'єктивний – об'єктний, мимохідь – мимохіть.

Завдання 4. З'ясуйте лексичне значення слів *життя, доля, друг, школа, учитель, освіта, щастя, успіх, словник, інтернет*, пропонуючи афоризми.

Наприклад: 1. *Життя – така велика ковзаниця. Кому вдалось, не падавши, пройти* (Л. Костенко). 2. *Життя – спокута не своїх гріхів. Життя – це оббирання з реп'яхів, що пазурами уп'ялися в душу* (Л. Костенко). 3. *Життя – співіснування тіла й душі* (А. Давидович). 4. *Наше життя – ріка, що впадає в море* (Х. Манрике).

Завдання 5. Доберіть 5 прикладів плеоназмів.

Самостійна робота 10.

Тема: Фразеологія і культура професійного мовлення.

Завдання 1. Випишіть усі словосполучення, які можуть бути фразеологічними. З трьома з них складіть речення, підкресліть підмет і присудок.

Грати з вогнем, сухий лист, на ноги поставили, кийські каштани, чорний хліб, сонячне проміння, висипати насіння, підкрутити гайку, крутити носом, в'язи скрутити, каламутити воду, материнська порада, китайська грамота.

Завдання 2. Доберіть до наведених тлумачень відповідні фразеологізми. З'ясуйте, у яких стилях мовлення вони використовуються.

Говорити про що-небудь; те, що скеровує кого-небудь у житті, чий-небудь розвиток, діяльність; основа чого-небудь; короткий термін; змінювати поведінку відповідно до обставин; цілком зрозуміло; не йде справа на лад; порушувати важливі, актуальні теми; нічого не вартий; драгувати кого-небудь.

Завдання 3. Прочитайте уривок із повісті М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять...». Знайдіть у тексті фразеологічні звороти. Випишіть ряд фразеологізмів, які можна об'єднати одним словом. Поміркуйте, чому автор вкладає в уста одинадцятирічного хлопчика так багато синонімів.

Дід зауважив, що я одчайдух і весь удався в нього...

Після цього ми з дідом перезирнулися, усміхнулися, мати посварилась на мене бровами і кулаком, а бабуся вирішила повести свого безклепкого внука до церкви. Там я мав і покаятися, і набратися розуму, якого все чомусь не вистачало мені. Та я не дуже цим журився, бо не раз чув, що такого добра бракувало не тільки

мені, але й дорослим. І в них теж чогось вискакували клепки, розсихалися обручі, губилися ключі від розуму, не варив баняк, у голові літали джмелі, замість мізків росла капуста, не родило в черепку, не було лою під чуприною, розум якось втулявся аж у п'ятки й на в'язах стирчала макітра...

Завдання 4. Згадайте і запишіть широкоживані словосполучення, що з'явилися у мові на підставі вживання слів у переносному значенні; запишіть, на основі чого виникає переносне значення слів, що означають наведені словосполучення.

Зразок: *Давати зелену вулицю – пропускати без затримки, зелена вулиця – досягати мети, успіху без будь-яких ускладнень, перешкод, так, як здійснюється рух транспорту при зеленому кольорі світлофора; переносне значення (метонімія) виникло внаслідок зв'язку між зеленим кольором світлофора, що дозволяє безперешкодний рух транспорту, пішоходів, і безперешкодним досягненням задуманого.*

Завдання 5. Складіть текст на вільну тему, використовуючи лише фразеологізми.

Самостійна робота 11.

Тема: Морфологічні норми і мовна практика сучасного фахівця.

Завдання 1. Запишіть речення, добираючи з дужок один із морфологічних синонімів.

1. *(Гра, грає) море (зелене, зеленеє), тихий день (догора, догорає).* 2. *Спить (натолене, натоленеє) місто мирним лагідним сном, ген вогні, як намисто, (розійшлись, розійшлися) (над, наді) Дніпром (Д. Луценко).* 3. *Ой на (горі, гірці) да й (жениці, женчики) жнуть, а (попід, під) горою, (попід, під) зеленою (козаки, козаченьки) (їдуть, ідуть).* 4. *А (поперед, перед) Дорошенко веде своє військо, веде запорізьке (хорошо, хорошенько) (Нар. творчість).* 5. *Розпрягайте, хлопці, (коні, коней) (та, і) лягайте (спочивать, спочивати), а я піду (в, у) сад (зелений, зелен), (в, у) сад (криницю, криниченьку) (копати, копать) (Нар. творчість).* 6. *Не (журись, журисся), не марно пройдуть (сі, сії) сльози (й, і) (тяжка, тяжкая) мука; рідний край (щиріш, щиріше) (любити, любить) (научає, науча) нас розлука (Леся Українка).*

Завдання 2. Дайте відповіді на запитання:

1. Які труднощі можуть виникати у вживанні відмінкових форм іменників?
2. Назвіть особливості творення форм кличного відмінка.
3. Назвіть особливості вживання іменників спільного роду на позначення істот жіночої статі у текстах офіційно-ділового.
4. Назвіть особливості використання займенників у текстах офіційно-ділового стилю.

Завдання 3. Запишіть цифри словами, розкриваючи дужки, провідмінійте отримане словосполучення: а) з кількісним; б) з порядковим числівником: *5892 (день).*

Завдання 4. Визначте відмінок географічних назв, підкресліть у них орфограми.

Лохвицею, Ольвією, Галичиною; Києву, Світязю, Ельбрусу; Горинню, Керчу, Об'ю; Чернівцям, Прилукам, Бортничам; Лозівій, Рівному, Хмельницькому; у Туапсе, на Гаїті, у Глазго, у Баку.

Завдання 5. Напишіть повідомлення на тему «Антропоніміка – наука про вивчення власних імен людей».

Самостійна робота 12.

Тема: Суспільне значення морфологічних норм у контексті мовних інновацій.

Завдання 1. Знайдіть і виправте помилки в наукових текстах.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави для висновку про зацікавленість вітчизняних та зарубіжних дослідників до поставленої проблеми. Роль педагогічної спадщини В. Сухомлинського у галузі екологічного виховання висвітлено у дослідженні З. Шевців; процес формування екологічної грамотності молодших школярів дослідила Д. Мельник. ...Водночас, аналіз досвіду екологічної освіти у системі професійно-технічних навчальних закладів, які здійснюють підготовку майбутніх кваліфікованих робітників з ремонту й обслуговуванню автомобілів та водіїв автомобілів показав, що наразі відсутні педагогічні дослідження щодо особливостей змісту, профільної спрямованості, методики систематизації екологічних знань для майбутніх кваліфікованих робітників відповідної галузі.

Аналіз філософських, психолого-педагогічних джерел та упорядкування результатів освітньої педагогічної практики щодо систематизації знань учнів освітніх закладів різного рівня акредитації засвідчив його безумовне значення... З історії педагогіки відомо, що багато вчених у тому чи іншому ступені торкалися питань систематизації. Встановлено, що у визначення поняття «систематизація знань» філософи, психологи та педагоги вкладають різні відтінки.

Завдання 2. Опрацюйте відповідний теоретичний матеріал та виконайте вправи №№ 8.3, 8.4, 8.12, 8.14, 8.20, 8.22, 8.23, 8.24 за посібником «Українська мова за професійним спрямуванням: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред С. Карамана, О. Копусь. Київ: Літера ЛТД, 213. 544 с.

Завдання 3. Випишіть 25 слів російською та українською мовами, у яких різниться рід.

Завдання 4. Визначте рід слів. Уведіть ці слова в одне речення.

Какаду, піаніно, поні, торе, кенгуру, меню, депо, гінді, шимпанзе, колібрі, івасі.

Завдання 5. Поставте подані словосполучення в давальному відмінку.

Директор... школи Будник... Віктор... Степанович..., декан... Олексенк.... Володимир.... Павлович..., декан... Пінчук... Тетян... Степанівн..., співак... Павл... Зібров..., лікар Марчук... Дмитро... Степанович....

Самостійна робота 13.

Тема: Синтаксичні норми. Стилiстичний синтаксис професійного мовлення.

Завдання 1. Прочитайте текст. Визначте в ньому абзаци і засоби міжфразового зв'язку. Напишіть власне висловлювання, використовуючи складнопідрядні і складносурядні речення.

Розповідають, що найвидатнішим алхіміком усіх часів вважали Альберта фон Больштедта (1193–1280 р.р.) на прізвисько Альберт Великий. Він народився у Швабії – невеликому південнонімецькому герцогстві, яке постійно перебувало в самісінькому центрі династичних суперечок і боротьби численних німецьких графів та імператорів. Як і кожного нащадка благородного роду, Альберта фон Больштедта готували до військової кар'єри, і лише слабка статура примусила його змінити мундир на сутану. Переконавшись у непридатності сина до «єдиної справи, гідної аристократа», як називали тоді військове ремесло, батько послав його до Італії вчитися. Цю країну вважали «меккою» богослов'я і вченості християнського світу. На відміну від неуцької Німеччини, в Італії уже в XII столітті існувала досить густа мережа соборних та монастирських шкіл. Болонський університет був найстаріший у Європі. Багато років провів юнак у стінах різних навчальних закладів. Адже тоді не було єдиних шкільних програм, розрахованих, скажімо, на вісім чи дев'ять років. Кожна школа навчала по-своєму... Але врешті-решт усе колись закінчується. Скінчився період навчання і в Альберта Больштедта. Він вступив до чернечого ордену домініканців і за розпорядженням орденського начальства вирушив до Німеччини навчати місцеве духовенство усього того, чого досі навчали його: читати, писати і мислити... Альберт Больштедт був дуже освіченою людиною для свого часу, вільно читав латиною і грецькою мовою, розбирав арабські та старовірські тексти, розумівся на ліках, зілював, провіщав долю. За свої великі знання й усебічну освіченість він одержав від сучасників почесний титул Універсального Доктора і став називатися Альбертус Магнус, що означало Альберт Великий. Слава його була така широка, що Празький університет запросив ученого професором на кафедрі богослов'я. Гучніше визнання лунала його слава чаклуна й чарівника. Попри всі великі знання в богослов'ї та філософії була в Альберта пристрасть – алхімія. Серед німецьких мислителів різних епох можна помітити потяг до містики, що виходило за межі розуму, рамки догми, якій вони служили. Про Альберта Великого збереглася легенда, нібито він один із небагатьох володів таємницею філософського каменя. Буцімто за допомогою цього чарівного засобу він добував золото з простих металів, виліковував невиліковних, повертав молодість старим. Із попелу спаленого дерева він міг відновити рослину. Попри страх і повагу, які він викликав у довоколишніх, Альберт Великий казав: «Якщо ти мав нещастя увійти в товариство вельмож, вони не перестануть терзати тебе запитаннями: «Ну, майстре, як ідуть справи? Коли нарешті ми одержимо путній результат?» І, нетерпляче очікуючи закінчення дослідів, вони будуть ляпати тебе шахраєм, негідником і намагатимуться завдати тобі всіляких прикрощів, і, якщо дослід у тебе не вийде, вони спрямують на тебе всю силу своєї люті. Коли ж, навпаки, ти матимеш успіх, вони навечно полонять тебе, щоб ти до скону працював для їхньої вигоди» (За А. Томіліним).

Завдання 2. Прочитайте текст. Сформулюйте цільове призначення наданої інформації та її пізнавальну цінність. Порівняйте подану в тексті інформацію з уже відомою вам. Що нового про стилістичні засоби синтаксису ви дізналися?

Великі синтаксичні можливості мають синоніми простого речення – ствердні й заперечні, розповідні, питальні й спонукальні, односкладні й двоскладні, повні й неповні речення. Вони забезпечують синтаксичну різноманітність тексту, його виразність. Уживання повних і неповних речень зумовлене сферою їх використання. Повні речення переважають у книжних стилях, а неповні – у розмовному.

Речення з однорідними, відокремленими членами найчастіше вживаються в книжному мовленні. У діловому, науковому і рідше в публіцистичному стилях вони використовуються для передачі точного, логічного викладу думок, класифікації предметів і явищ, виділення й уточнення їх суттєвих ознак тощо. У художньому і зрідка в публіцистичному стилях однорідні й відокремлені члени речення виражають емоційно-експресивне забарвлення тексту, поєднання логічно несумісних понять, створення контрастних картин, метафоричних порівнянь тощо (З кн. «Культура мова і стилістика»).

Завдання 3. Відредагуйте словосполучення і складіть із ними текст офіційно-ділового стилю.

Завідуючий кафедрою – завідувач кафедри, біля двохсот чоловік – близько двохсот чоловік, порядку трьох кілометрів – приблизно три кілометри, без малого сотня – коло ста, датований двадцять шостим серпня – датований двадцять шостим серпня, згідно з опитуванням – згідно опитування.

Завдання 4. Відредагуйте речення згідно із синтаксичними нормами української мови та ускладніть їх відокремленими членами речення.

1. Зустрінемося у фрезерного заводу. 2. За вимогою пасажирів була зроблена зупинка. 3. Студентка не прийшла на заняття із-за хвороби. 4. Мене зустрів черговий по частині. 5. Учні взяли за роботу. 6. Я зайду до вас в десять годин. 7. Відбулася нарада по проблемам постачання сировини. 8. Секретар вийшов по справах служби.

Завдання 5. Напишіть твір-мініатюру про особливості професійного мовлення (відповідно до фаху), використовуючи відокремлені члени речення.

Самостійна робота 14.

Тема: Орфографічні та пунктуаційні норми як складник культури мовлення сучасного фахівця.

Завдання 1. Запишіть слова, на місці крапок, де потрібно, поставте пропущені букви чи графічні знаки. Поясніть правопис виділених слів.

Кур...ер, Н...ютон, кан...он, порт...ера, О...тава, Ас...ирія, сю...реалізм, кас...а, Х...юстон, батал...он, п...юре, б...юро, ад...ютант, к...н...жал, Флор...да, Ц...церон, пів...вропи, вище...згаданий, нижче...підписаний, віце...президент, екс...чемпіон, віце...президен...ський, генерал...губернатор, прем...єр...міністр, сто...двадцяти...п'ятирічний, історико...культурний, військово...морський, жовто...блакитний, військово...зобов'язаний, військово...полонений, в/основному, в/цілому, в/середньому, по...українському, до/рейти, міл...ярд.

Завдання 2. До запропонованих у попередній вправі слів зобразіть схематично основні правила українського правопису: правопис апострофа, м'якого знака, правила подовження і подвоєння приголосних та інші.

Завдання 3. Перекладіть англійські слова українською, дотримуючись правил української орфографії. До утворених слів іншомовного походження доберіть, де можливо, українські відповідники.

Priority, identical, business, image, computer, marketing, producer, summit, service, speaker, pudding, dumping, tubing, briefing, gangster, dollar, display, folklore.

Завдання 4. Спишіть, виправляючи пунктуаційні й орфографічні помилки.

1. Не вихід на співанку трьох голосів вона бессумнівно, сприйняла б як тяжку особисту образу (Ю. Смолич).
2. Нарешті, його покликали в суд (І. Нечуй-Левицький).
3. Мамо гляньте як видно на дворі! (І. Нечуй-Левицький).
4. Цілими днями бувало просижує хлопець над книжкою (А. Головка).
5. Оцеж я нібито, маю в Італію їхати (Леся Українка).
6. Минають села наче сни. І от нарешті засніли дніпропетровціні лани (В. Сосюра).
7. Люди, принаймні, не мерзнуть зимою в хатах і не трусяться од холоду (І. Нечуй-Левицький).
8. А ми по твоєму хто? – вигукнув котрийсь із натовпу фронтовиків, що стіною стояли перед самим ганком (О. Гончар).
9. Даруйте на слові, але ви більше, ніж помиляєтесь (І. Микитенко).
10. Коли прим'яв тебе Якове, трохи, пробачай – покосився на нього Мірошніченко (М. Стельмах).

Завдання 5. Напишіть повідомлення про важливість пунктуаційних норм для майбутнього фахівця Вашої галузі.

Самостійна робота 15.

Тема: Точність, логічність, доречність, ясність як комунікативні ознаки мовлення майбутнього фахівця.

Завдання 1. Проаналізуйте мовлення з погляду чистоти одного з відомих сучасних політиків, митців, науковців (в аудіозаписі). Виправте помилки, якщо вони є. Аудіозапис і аналіз розмістіть на блозі групи. Познайомтеся з аудіо записами та аналізом своїх однокласників, залишити коментар.

Завдання 2. Підготуйте короткий виступ на тему «Мовне питання». Опублікуйте свій виступ у блозі групи, обов'язково підпишіть публікацію. Ознайомтеся з публікаціями однокласників, підготуйтеся до обговорення.

Завдання 3. Створіть діалоги, продемонструйте в них елементи доречного мовлення. Поясніть свій вибір мовних одиниць залежно від умов спілкування.

Завдання 4. Наведіть приклади текстів різних стилів як вияв комунікативних ситуацій. Проаналізуйте в них доречність чи недоречність використаних мовних засобів.

Завдання 5. Напишіть замітку в блозі групи на вільну тему, доберіть крилаті вислови, прислів'я, приказки до запропонованої теми і доречно використайте у тексті.

Самостійна робота 16.

Тема: Багатство (різноманітність) як комунікативна ознака мовлення майбутнього фахівця.

Завдання 1. Напишіть відповіді на такі запитання:

1. Що таке багатство мовлення? 2. Доберіть синоніми до слова багатство. 3. Чи є тотожними поняття багатство і різноманітність? Доведіть свою думку. 4. За яких умов можна досягти багатства власного мовлення? 5. Що є джерелом багатства мовлення? 6. Чи тотожними є поняття багатство мовлення та багатослів'я? 7. Як досягається лексичне багатство мовлення? 8. Як досягається граматичне багатство? 9. Від чого залежить інтонаційне багатство у мовленні? 10. Чи однаковий вияв має багатство мовлення у різних стилях?

Завдання 2–4. Виконайте вправи за підручником Бабич Н. Практична стилістика і культура української мови: навчальний посібник. Львів: Світ, 2003. Завдання 121 стор. 310. Завдання 123 стор. 311. Завдання 128, стор. 313.

Завдання 5. Підготуйте інтерв'ю про мовну політику нашої держави.

Самостійна робота 17.

Тема: Виразність як комунікативна ознака мовлення майбутнього фахівця. Техніка мовлення (дихання, голос, дикція) та засоби логіко-емоційної виразності.

Завдання 1. Дайте відповіді на запитання (письмово):

1. Що таке виразність мовлення? 2. Які існують засоби художньої виразності мовлення? 3. Які є засоби звукової виразності мовлення? 4. Дайте характеристику основним технічним показникам виразного мовлення. 5. Яку роль у виразності мовлення відіграють міміка і жести? 6. Що таке партитура тексту? Від чого залежить інтонаційний малюнок тексту?

Завдання 2. Згрупуйте подані поняття за такими ознаками: 1) ті, що Ви розумієте і можете пояснити; 2) ті, які Ви розумієте, але пояснити не можете; 3) невідомі Вам. З'ясуйте значення трьох (на вибір) термінів.

Логос, етос, пафос, топос, інвенція, диспозиція, елокуція, меморія, акція, релаксація, педагогічна риторика, риторичний жанр, цільова настанова, стратегія, тактика виступу, теза, тема, інтонація, композиція промови, дискусія, полеміка, опонент, аргумент, дебати, еристика, кінесика, проксеміка, пауза.

Завдання 3. Створіть тексти-фрагменти на запроповану тематику з метою впливу на слухача. Послуговуйтеся різними тропами, риторичними фігурами під час написання. Розмістіть тексти у блозі групи. Прочитайте тексти-фрагменти, дайте характеристику з точки зору виразності текстам-фрагментам одногрупників.

Орієнтовні теми промов:

1. Роль сім'ї і школи у мовному вихованні. 2. Культура мови і культура мовлення. 3. Філолог – професія цікава. 4. Відродження рідної мови та традицій народу. 5. Питання мови в засобах масової інформації. 6. Шляхи піднесення культури мовлення молодого покоління. 7. Мовна політика в Україні. 8. Культура мовлення і етика спілкування. 9. Суржик і антисуржик. 10. Мовлення філолога має бути зразковим. 11. Міміка і жести під час виступу. 12. Власна тема.

Завдання 4. До поданих слів доберіть синоніми, визначте домінуючий синонімічний ряд, виявіть відтінки в значенні.

Хоробрий, бідний, нісенітниця, радісний, прогрес, говорити, радісно, робити, біографія, декламувати, поспішати, простий, сильно, сердити, багатир, прокидатися.

Завдання 5. Напишіть відомі Вам прислів'я, приказки, афоризми про сім'ю і родину (10 прикладів).

Самостійна робота 18.

Тема: Мистецтво колективного обговорення професійних проблем.

Завдання 1. Підготуйтеся до участі в дискусії на тему «Інтелігентність – це успадкована чи сформована риса людини?». Доберіть матеріал за темою дискусії; визначте переконливі аргументи як на захист, так і проти кожної з альтернативних тез; продумайте способи розгортання тієї чи іншої тези; оформіть майбутній виступ у вигляді певного жанру (репліка, судження, коментар, повідомлення, інформація, резюме); сформулюйте різні типи запитань до захисників тієї чи іншої тези; обміркуйте відповіді на можливі питання і заперечення.

Завдання 2. Змодельуйте ситуацію, коли ефективним методом прийняття рішення буде «мозковий штурм». Запишіть перелік проблем, які, на Вашу думку, можна розв'язати за його допомогою.

Завдання 3. Підготуйтеся до участі у груповій діловій дискусії на тему «Зв'язки з громадськістю як засіб формування позитивного іміджу організації».

Орієнтовні питання для обговорення під час дискусії:

- Сучасна концепція публік релейнз.
- Технології формування позитивного іміджу організації.
- Технології проведення PR-акцій.

Завдання 4. Створіть за допомогою текстового редактора Microsoft Word власні візитні картки: стандартну і представницьку. Письмово поясніть роль візитної картки у налагодженні ділового контакту.

Завдання 5. Перекладіть українською мовою мовленнєві штампи, які використовують під час ділових бесід, нарад.

С чего мы начнем сегодня? Я считаю, мы начнем с обсуждения плана. Дело в том, что не все еще собрались. Это Вас устраивает? Да, вполне. Я думаю, вопрос можно считать решенным. Полностью с Вами согласен. Вы правы. Совершенно верно. Мы с Вами договорились? Вы в Этом несколько ошибаетесь. Это не так. Это противоречит нашей практике. Я с Вами не согласен. Повторите, пожалуйста, Ваш вопрос. У нас нет такой информации. У меня есть замечания. Я в этом не уверен. Я хотел бы продолжить разговор позже. Я с удовольствием представлю Вам гостей.

Самостійна робота 19.

Тема: Культура ділового листування.

Завдання 1. Укладіть схему (структуру) ділового листа.

Завдання 2. Напишіть лист, у якому Ви відмовляєте претендентові на місце роботи. Ваше завдання – переконати адресата в тому, що у Вас немає іншого виходу.

Завдання 3. У подані нижче речення введіть такі мовні звороти, які б пом'якшили тон відмови та завершіть думку.

Ми не можемо Ми не погоджуємося Ми не маємо наміру продовжувати Цього разу ми не будемо замовляти Ваші методи роботи не дали очікуваних результатів, і тому ми Зараз ми не можемо змінити умови

Завдання 4. Запишіть типові мовні звороти, за допомогою яких можна висловити претензію.

Завдання 5. Замініть вислови, що мають негативне забарвлення, на позитивні.

Вивчіть наші пропозиції і дайте відповідь. Наша гарантія не поширюється на природне зношення. Ми відклали прийняття рішення. Запам'ятайте, якщо Ви не погасите заборгованість, ми розірвемо контракт. Ми не даємо згоди на подальшу співпрацю. Не прогайте цю нагоду.

Самостійна робота 20.

Тема: Термінна лексика професійної комунікації.

Завдання 1. Визначте, до якої групи термінологічної лексики належать слова. Порівняйте значення термінів *гіпотеза, гедонізм, семіотика* у філософії, психології, мовознавстві.

Апріорі, амонія, аскеза, герменевтика, парадокс, аура, архетип, міф, нація, підсвідоме, рецептор, раціоналізація, медитація, ратифікація, рефлексія, феномен, структуралізм, філогенез, плюралізм, антиномія, епілема, інвестиція, конкуренція, вектор, постулат, стандарт, кодекс.

Завдання 2. Перекладіть українською мовою терміни. Послугуючись термінологічним словником, з'ясуйте значення виділених слів.

Деление (действие), деление (на части, шкалы), извлекать корень, обильный, отклонение (результат), отклонение (действие), зеркальное отображение, отображение (воспроизведение), получают (о результате), получают (о значении, форме), счет (действие), счет (вычисление), азотноватистокислый, загуститель, конгломерат, емкость, заблуждение, лишение, обременение, юрисдикция, аккредитация, реорганизация, приложение.

Завдання 3. Складіть перелік перекладних, енциклопедично-довідкових, тлумачно-перекладних словників Вашого майбутнього фаху, які вийшли друком за останні 15 років. Наведіть приклади словникових статей з тлумачно-перекладного словника.

Завдання 4. Укладіть словник термінів Вашої майбутньої професії. Оформіть анотацію. Зробіть презентацію словника.

Завдання 5. Випишіть зі словника 10 термінів іншомовного походження (відповідно до фаху). З'ясуйте їх значення та поясніть написання. Доберіть українські відповідники.

Самостійна робота 21.

Тема: Особливості міжкультурної комунікації.

Завдання 1. Підготуйте інтерв'ю на тему «Особливості міжкультурної комунікації».

Завдання 2. Підготуйте прес-реліз на тему «Особливості міжкультурної комунікації».

Завдання 3. Підготуйте інформ-дайджест на тему «Особливості міжкультурної комунікації».

Рекомендації до виконання завдань для самостійної роботи

Завдання для самостійної роботи необхідно виконати в повному обсязі й подати на перевірку викладачу в окремому зошиті; думки викладати лаконічно, точно, змістовно й обґрунтовано. У процесі підготовки завдань варто користуватися словниками різних типів та довідниками.

Критерії оцінювання виконання студентами завдань для самостійної роботи

Самостійна робота студентів з навчальної дисципліни «Українська мова у професійному спілкуванні: Культура мовлення» оцінюється за наступними параметрами:

5 балів – завдання для самостійної роботи виконані в повному обсязі, лаконічно, змістовно, обґрунтовано, із наведенням прикладів і застосуванням методу аналізу та творчого підходу. Студент самостійно працює з науковою літературою; оцінює комунікативні явища, професійні ситуації; робить висновки; вміє формулювати й обґрунтовувати власну позицію; володіє правилами написання та підготовки виступів, доповідей, бесід; креативно підходить до їх підготовки; має комунікативні вміння і навички; прагне до самовдосконалення і саморозвитку.

4 балів – завдання для самостійної роботи виконані в повному обсязі, лаконічно, змістовно, обґрунтовано, але з певними помилками щодо викладу матеріалу та без наведення прикладів до окремих фактів і явищ. Студент працює із запропонованою науковою літературою; робить висновки; володіє правилами написання та підготовки виступів, доповідей, бесід і втілює їх у практику. Однак у процесі відтворення самостійно дібраного матеріалу простежується брак власних суджень, прояву креативності й ініціативності.

3 бали – завдання для самостійної роботи виконані в повному обсязі, але з порушенням логіки й послідовності викладу матеріалу та без ілюстрування прикладами. У роботі допускаються стилістичні помилки, неточне вживання термінів, довільне витлумачення фактів. Студент працює із запропонованою науковою літературою, але аналізує її примітивно, без висвітлення власної позиції; володіє правилами написання та підготовки виступів, доповідей, бесід, але втілює їх у практику допускаючи грубі помилки та уникаючи використання фахової термінології.

2 бали – завдання для самостійної роботи виконані не в повному обсязі, частково самостійно і за певним зразком. Студент володіє матеріалом на початковому рівні, викладає його хаотично і необґрунтовано, без дотримання мовних норм; має фрагментарні навички роботи з науковими джерелами і не вміє робити висновки; володіє правилами написання та підготовки виступів, доповідей, бесід, але не втілює їх у практику; комунікативні вміння і навички мають низький рівень розвитку.

1 бал – виконано менше половини завдань для самостійної роботи. Матеріал фрагментарний, не систематизований, не ілюстрований прикладами, порушена структура викладу. Його основу складає необґрунтоване копіювання чужих думок, фраз і позицій. Студент не вміє працювати з науковими джерелами і робити власні висновки; не володіє правилами написання та підготовки виступів, доповідей, бесід; відсутній творчий компонент даного виду діяльності; комунікативні вміння і навички мають дуже низький рівень розвитку.

0 балів – більшу частину самостійних завдань не виконано. Студент лише частково володіє навчальним матеріалом, не вміє чітко, лаконічно й послідовно висвітлювати його; не працює з науковими і навчальними джерелами і не володіє правилами написання та підготовки виступів, доповідей, бесід; майже відсутні творчі та комунікативні уміння і навички.

6.3. Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання

Кожний модуль включає бали за *модульну контрольну роботу* (модульний контроль).

Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в робочих зошитах студентів або на окремих аркушах. Модульний контроль здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля (або його частини).

Критерії оцінювання виконання студентами модульних контрольних робіт

21-25 балів – завдання модульної контрольної роботи виконані в повному обсязі, лаконічно, змістовно, обґрунтовано, із наведенням прикладів і застосуванням методу аналізу та творчого підходу. Студент самостійно працює оцінює комунікативні явища, професійні ситуації; робить висновки; вміє формулювати й обґрунтовувати власну позицію; володіє правилами написання та підготовки виступів, доповідей, бесід; креативно підходить до їх підготовки; має комунікативні вміння і навички.

15-20 балів – завдання модульної контрольної роботи виконані в повному обсязі, лаконічно, змістовно, обґрунтовано, але з певними помилками щодо викладу матеріалу та без наведення прикладів до окремих фактів і явищ. Студент робить висновки; володіє правилами написання та підготовки виступів, доповідей, бесід і втілює їх у практику. Однак у процесі відтворення самостійно дібраного матеріалу простежується брак власних суджень, прояву креативності й ініціативності.

9-14 балів – завдання модульної контрольної роботи виконані в повному обсязі, але з порушенням логіки й послідовності викладу матеріалу та без ілюстрування прикладами. У роботі допускаються стилістичні помилки, неточне вживання термінів, довільне витлумачення фактів. Студент не висвітлює власної позиції; володіє правилами написання та підготовки виступів, доповідей, бесід, але втілює їх у практику допускаючи грубі помилки та уникаючи використання фахової термінології.

3-8 балів – завдання модульної контрольної роботи виконані не в повному обсязі, частково самостійно і за певним зразком. Студент володіє матеріалом на початковому рівні, викладає його хаотично і необґрунтовано, без дотримання мовних норм; має фрагментарні навички роботи з науковими джерелами і не вміє робити висновки; володіє правилами написання та підготовки виступів, доповідей, бесід, але не втілює їх у практику; комунікативні вміння і навички мають низький рівень розвитку.

0-2 бали – виконано менше половини завдань для самостійної роботи. Матеріал фрагментарний, не систематизований, не ілюстрований прикладами, порушена структура викладу. Його основу складає необґрунтоване копіювання чужих думок, фраз і позицій. Студент не вміє робити власні висновки; не володіє правилами написання та підготовки виступів, доповідей, бесід; відсутній творчий компонент даного виду діяльності; комунікативні вміння і навички мають дуже низький рівень розвитку.

6.4. Форми проведення семестрового контролю та критерії оцінювання

Семестровий контроль із навчальної дисципліни «Українська мова у професійному спілкуванні: Культура мовлення» здійснюється у формі *заліку*.

Залік отримують ті студенти, які відвідували лекційні та практичні заняття, працювали, писали модульні контрольні роботи та виконували блок самостійної роботи, а також мають у сукупності за всі види діяльності не менше *60 балів*.

6.5. Орієнтовний перелік питань для семестрового контролю (для самоперевірки знань)

1. Українська мова як єдина національна мова українського народу і форма його національної культури. Літературна мова, її найістотніші ознаки.
2. Мова фахового ділового спілкування та її особливості.
3. Мовні норми сучасного ділового спілкування.
4. Культура мови й культура мовлення: диференційні ознаки.
5. Специфіка мовлення фахівця.
6. Функційні стилі української мови та їх сфери застосування.
7. Основні ознаки функційних стилів.
8. Професійна сфера як інтеграція офіційно-ділового, наукового і розмовного стилів.
9. Текст як форма реалізації мовленнєво-професійної діяльності.
10. Спілкування, ділове спілкування і комунікація, їх функційні особливості.
11. Види, форми та етапи спілкування.
12. Мова, мовлення і спілкування.
13. Невербальні засоби спілкування.
14. Гендерні аспекти спілкування.
15. Риторика та основні її закони.
16. Публічний виступ як важливий засіб комунікації переконання.
17. Мистецтво аргументації та його особливості.
18. Презентація як різновид публічного мовлення.
19. Культура сприймання публічного виступу.
20. Види запитань та культура їх формулювання.
21. Мова і культура мовлення в житті професійного комуніканта.
22. Комунікативні ознаки культури мовлення.
23. Комунікативна професіограма фахівця.
24. Словники у професійному мовленні, їх роль у підвищенні мовленнєвої культури особистості.
25. Мовний етикет та етикетні ситуації.
26. Усне спілкування та його особливості.
27. Індивідуальні та колективні форми фахового спілкування.
28. Функції та види бесід. Стратегія поведінки під час ділової бесіди.
29. Особливості співбесіди з роботодавцем.
30. Етикет телефонної розмови. Етичне використання мобільних телефонів.
31. Класифікаційні особливості документів.
32. Національний стандарт України.
33. Вимоги до змісту та розташування реквізитів.
34. Вимоги до бланків документів.
35. Вимоги до тексту документа.
36. Орфоепічні норми в професійному мовленні. Особливості вимови голосних і приголосних звуків в українській мові.
37. Явище асиміляції фонем.
38. Словесний, логічний та фразовий наголос.
39. Складні випадки наголошування слів.
40. Лексикологія і лексикографія.
41. Професійна лексика.
42. Нормативне використання багатозначних слів та омонімів у професійному мовленні.
43. Особливості використання паронімів.
44. Використання синонімічних ресурсів мовлення.
45. Плеоназми в професійному мовленні, шляхи їх запобігання.
46. Види лексичних порушень. Складні випадки слововживання.
47. Типи словників. Роль словників у формуванні особистості.
48. Електронні словники. Роль інтернету в мовній і мовленнєвій освіті.

49. Поняття про фразеологізми.
50. Джерела фразеологізмів.
51. Фразеологічні словники.
52. Роль фразеологізмів у професійному мовленні.
53. Стилїстичні засоби лексикології та фразеології.
54. Морфологічні норми української мови, їх реалізація в професійному мовленні.
55. Особливості творення й вживання іменникових форм.
56. Особливості використання прикметників у професійному мовленні.
57. Особливості використання числівників. Відмінювання числівників.
58. Особливості використання займенників у професійному мовленні.
59. Особливості використання дієслів та дієслівних форм у професійному мовленні.
60. Прийменники у діловому мовленні. Особливості перекладу прийменників з російської мови.
61. Стилїстичні функції частин мови.
62. Реалізація стилїстичних норм в професійному мовленні.
63. Стилїстичні функції односкладних речень.
64. Стилїстичні функції речень з однорідними членами.
65. Розділові знаки при однорідних членах речення.
66. Узагальнювальні слова при однорідних членах речення.
67. Пунктуація в реченнях з узагальнювальними словами.
68. Стилїстичні функції речень з відокремленими другорядними членами.
69. Відокремлені означення.
70. Пунктуація при відокремлених означеннях.
71. Пунктуація в реченнях з уточнювальними членами речення.
72. Українська орфографія. Принципи української орфографії.
73. Реалізація фонетичного принципу орфографії.
74. Особливості реалізації морфологічного принципу українського правопису.
75. Реалізація смислового і традиційного принципу української орфографії.
76. Чистота мовлення в орфоепічному аспекті.
77. Чистота мовлення в аспекті словотворення та слововживання.
78. Чистота мовлення і вживання просторічної, жаргонної, діалектної лексики.
79. Доцільність уживання іншомовної лексики, канцеляризмів.
80. Засмічення мови словами-паразитами.
81. Плеоназми, тавтологія як елементи засмічення мови.
82. Чистота мовлення та етика спілкування.
83. Стилїсова, контекстуальна, ситуативна доречність.
84. Особистісно-психологічна доречність. Умови доречного мовлення.
85. Доречність у різних стилях мовлення.
86. Достатність і мовна структура. Достатність і позамовні обставини спілкування.
87. Поняття про багатство (різноманїтність) мовлення.
88. Багатство мови і багатство мовлення.
89. Умови досягнення багатства мовлення.
90. Багатство і багатослів'я.
91. Лексичне і фразеологічне багатство мовлення.
92. Граматичне багатство.
93. Інтенаційне багатство.
94. Багатство мовлення у різних стилях мовлення.
95. Поняття виразності мовлення. Виразальні засоби художнього та звукового мовлення.
96. Міміка і жести як компоненти виразного мовлення.
97. Логічна та інтонаційна виразність як елементи структурно-інтонаційної організації тексту.
98. Мовні та позамовні засоби логічної виразності.
99. Засоби інтонаційної виразності.
100. Особливості партитури тексту.
101. Технічні показники виразного мовлення: а) дихання; б) голос; в) дикція; г) інтонація (тон); д) темп.
102. Мистецтво перемовин і його особливості.
103. Збори як форма прийняття колективного рішення.
104. Нарada та особливості ефективного її проведення.

105. Дискусія як форма колективного обговорення професійних проблем.
106. Візитна картка. Види та особливості оформлення.
107. Класифікація листів, їх реквізити.
108. Особливості оформлення листів.
109. Етикет ділового листування.
110. Термін та його ознаки. Термінологія як система.
111. Загальногалузева, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія.
112. Способи творення термінів.

6.6. Шкала відповідності оцінок

<i>Оцінка</i>	<i>Кількість балів</i>
Відмінно	100-90
Дуже добре	82-89
Добре	75-81
Задовільно	69-74
Достатньо	60-68
Незадовільно	0-59

7. Навчально-методична картка дисципліни

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА КАРТА БЛОКУ ДИСЦИПЛІН

Разом 180 годин: лекції – 28 годин, практичні заняття – 56 годин, самостійна робота – 74 години, модульний контроль – 12 годин, семестровий контроль – 10 годин

Тиждень	1 семестр		2 семестр	
Модулі	ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I.	ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II	ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III	ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ IV
Назва модуля	КОМУНІКАТИВНІ ОЗНАКИ ФАХОВОГО МОВЛЕННЯ	ПРОФЕСІЙНА КОМУНІКАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ	НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ І МОВНА ПРАКТИКА ФАХІВЦЯ	КОМУНІКАТИВНІ ОЗНАКИ ДОВЕРШЕНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТЬОГО ФАХІВЦЯ
Кількість балів за модуль	93	76	178	230
Загальна кількість балів	577 / 5,77 = 100			
Лекції	4	3	5	2
Дати				
Теми практичних занять	Фахова мова як основа професійної комунікації (1+10 балів)	Стилістична диференціація сучасної української мови. Стиль мовлення у фаховій комунікації (1+10 балів)	Спілкування як інструмент професійної діяльності (1+10 балів)	Риторика і мистецтво презентації (1+10 балів)
	Основні ознаки культури мови, мовлення і комунікації (1+10 балів)	Культура усної професійної комунікації (1+10 балів)	Основні засоби писемної професійної комунікації (1+10 балів)	Реалізація орфоепічних й акцентуаційних норм в усному мовленні майбутнього фахівця (1+10 балів)
	Лексичні норми української мови. Словники й довідкова література (1+10 балів)	Фразеологія і культура професійного мовлення (1+10 балів)	Морфологічні норми і мовна практика сучасного фахівця (1+10 балів)	Суспільне значення морфологічних норм у контексті мовних інновацій (2+20 балів)
	Синтаксичні норми. Стилістичний синтаксис професійного мовлення (1+10 балів)	Орфографічні та пунктуаційні норми як складних культур мовлення сучасного фахівця (1+10 балів)	Точність, логічність, доречність, ясність як комунікативні ознаки мовлення майбутнього фахівця (2+20 балів)	Багатство (різноманітність) як комунікативна ознака мовлення майбутнього фахівця (2+20 балів)
	Виразність як комунікативна ознака мовлення майбутнього фахівця. Техніка мовлення (дыхання, голос, дикція) та засоби логіко-емоційної виразності	Мистецтво колективного обговорення професійних проблем (1+10 балів)	Культура ділового листування (2+20 балів)	Терміна лексика професійної комунікації (2+20 балів)
				Особливості міжкультурної комунікації (2+20 балів)

Самостійна робота	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	
Види поточного контролю	Модульна контрольна робота (25 балів)				Модульна контрольна робота (25 балів)				Модульна контрольна робота (25 балів)				Модульна контрольна робота (25 балів)				Модульна контрольна робота (25 балів)					
Підсумковий контроль	<i>Залік</i>																					

8. Рекомендовані джерела

Основні (базові):

1. Антонюк Т., Борис Л., Кабаненко А., Стрижаковська О. Українська мова за професійним спрямуванням: навчальний посібник. Чернівці: Друк Арт, 2015. 528 с.
2. Доброскок І., Овсієнко Л. Основи професійної комунікації: навчальний посібник. Переяслав-Хмельницький: «ФОП Домбровська Я.М.», 2017. 446 с.
3. Культура фахового мовлення: навчальний посібник / за ред. Н. Бабич. Чернівці: Книги – XXI, 2006. 496 с.
4. Українська мова за професійним спрямуванням: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. С. Карамана, О. Копусь. Київ: Літера ЛТД, 2013. 544 с.
5. Українська мова. Мова фаху, мова науки, мова спілкування. Текстово-комунікативне навчання: навчальний посібник / за ред. О. Любашенко. Київ: ТОВ ВПП «Компас», 2014. 256 с.

Додаткові:

1. Андреева В. Делопроизводство: Требования к документообороту фирмы. Москва: АО «Бизнес-иск. Интел-Синтез», 1995. 224 с.
2. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити. Львів: Світ, 1994. С. 5–10.
3. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. Київ: Освіта, 1991. 228 с.
4. Бабич Н. Основи культури мовлення. Львів: Світ, 1990. С. 95–100, 125–126, 174–178.
5. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2009. 376 с.
6. Бацевич Ф. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра, 2007. 207 с.
7. Бибиц С. Літературна мова в культурі повсякдення: монографія. Ніжин, 2013. 598 с.
8. Білоусенко П. Учїться висловлюватися. Київ: Рад. школа, 1990. – 338 с.
9. Богдан С. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. Київ: Рідна мова, 1998. 476 с.
10. Ботвина Н. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділової комунікації. Київ: Артєк, 2002. 208 с.
11. Ботвина Н. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови: навчальний посібник. Київ: Артєк, 1998. 190 с.
12. Бутенко Н. Словник асоціативних норм української мови. Київ : Вища школа, 1979. 312 с.
13. Вандишев В. Риторика: екскурс в історію вчень і понять: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2003. 264 с.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ; Ірпїнь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
15. Волкотруб Г. Стилїстика ділової мови: навчальний посібник. Київ: МАУП, 2002. 208 с.
16. Глушиц С., Дяк О., Шевчук С. Сучасні ділові папери: навчальний посібник. Київ: Арїй, 2009. 512 с.
17. Головащук С. Словник-довідник з українського слововживання. Київ: Наукова думка, 2004. 448 с.
18. Голуб Н. Риторика у вищій школі: монографія. Черкаси: Брама-Україна, 2008. 400 с.
19. Гриценко Т. Українська мова та культура мовлення. Вінниця: Нова книга, 2003. 261 с.
20. Гриценко Т. Українська мова та культура мовлення: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 268 с.
21. Діденко А. Сучасне діловодство: навчальний посібник. Київ: Либїдь, 2004. 214 с.
22. Дїлова українська мова: навчальний посібник / за ред. О. Горбула. Київ: Знання, 2008. 222 с.
23. Дїловодство і документація: навчально-методичний посібник / укл. П. Добродумов. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2014. 209 с.
24. Доброскок І., Овсієнко Л. Організація сучасної ділової комунікації: навчальний посібник. Переяслав-Хмельницький: «Видавництво КСВ», 2015. 446 с.

25. Дротянко Л. Наукова і побутова мови у процесі взаємопроникнення культур // *Вісник НАН України*. 2005. № 11. С. 51–58.
26. Дяков А., Кияк Т., Куделько З. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти: монографія. Київ: Видавничий дім «KM Academia», 2000. 218 с.
27. Етика ділового спілкування: навчальний посібник / авт. кол.: Т. Гриценко, С. Гриценко, Т. Іщенко та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 344 с.
28. Етика ділового спілкування: навчальний посібник / авт. кол.: Т. Чмут, Г. Чайка, М. Лукашевич та ін. Київ: МАУП, 2003. – 208 с.
29. Єрмоленко С., Бирик С., Коць Т., Сютя Г., Чемеркін С. Літературна норма і мовна практика: монографія. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 320 с.
30. Зарицький М. Актуальні проблеми українського термінознавства: підручник. Київ: ІВЦ Видавництво «Політехніка»; ТОВ «Періодика», 2004. 128 с.
31. Зубков М. Універсальний довідник. Українська мова. Харків: ФОП Співак В.Л., 2009. 416 с.
32. Иванов Л. Текст научной дискуссии: Дейксис и оценка. Москва: НИП «2Р», 2002. 208 с.
33. Кияк Т. Функції та переклад у фахових текстах // *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка*. 2007. Вип. 32. С. 104–105.
34. Коваль А. Культура ділового мовлення. Київ: Вища школа, 1982. С. 92–95, 138–143.
35. Коваль А. Культура української мови. Київ: Наукова думка, 1964. С. 24–32.
36. Когут О. Основи ораторського мистецтва: практикум. Тернопіль: Астон, 2005. 296 с.
37. Коломієць М., Молодова Л. Словник іншомовних слів. Київ: Освіта, 1998. 190 с.
38. Корж А. Українська мова професійного спрямування: навчальний посібник. Київ: Правова єдність, 2009. 293 с.
39. Косенко Ю. Основи теорії мовної комунікації: навчальний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2011. 281 с.
40. Кулешов С. Управлінське документознавство: навчальний посібник. Київ: ДАКККІМ, 2003. 57 с.
41. Культура мови на щодень / авт. кол.: Н. Дзюбишина-Мельник, Н. Дужик, С. Єрмоленко та ін. Київ: Довіра, 2000. 169 с.
42. Культура української мови: довідник / за ред. В. Русанівського. Київ: Либідь, 1990. 304 с.
43. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ: Каравела, 2008. 352 с.
44. Мацько Л., Кравець Л. Культура української фахової мови: навчальний посібник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2007. 360 с.
45. Мацько Л., Сидоренко О., Мацько О. Риторика: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2003. 311 с.
46. Мацько Л., Сидоренко О., Мацько О. Стилїстика української мови: підручник. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
47. Михайлюк В. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ: ВД «Професіонал», 2005. 496 с.
48. Непийвода Н. Проект програми з основ професійної мовної підготовки // *Вісник Сумського державного університету*. 2004. № 1 (60). С. 13–18.
49. Орфографічний словник української мови / уклад.: С. Головащук, М. Пещак, В. Русанівський, О. Тараненко. Київ: Довіра, 1994. 864 с.
50. Палеха Ю. Ділова етика: навчальний посібник. Київ: Видавництво Європейського університету, 2002. 180 с.
51. Палеха Ю. Етика ділових відносин: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2008. 356 с.
52. Палеха Ю. Управлінське документування: навчальний посібник Київ: Видавництво Європейського університету, 2001. 298 с.
53. Панько Т., Кочан І., Мацюк Г. Українське термінознавство: підручник. Львів: Світ, 1994. 216 с.
54. Пентиліук М. Культура мови і стилїстика: підручник. Київ: Вежа, 1994. 240 с.
55. Пентиліук М., Маруніч І., Гайдаєнко І. Ділове спілкування та культура мовлення: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 224 с.
56. Полюга Л. Словник синонімів української мови. Київ: Довіра, 2006. 477 с.
57. Пономарів О. Культура слова. Мовностилїстичні поради: навчальний посібник. Київ: Либідь, 1999. 240 с.
58. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: навчальний посібник. Київ: Знання, 2006. 291 с.

59. Радзівєвська Т. Текст як засіб комунікації. Київ: НАН України, 1998. 194 с.
60. Сабліна С. Сучасні мовознавчі проблеми дослідження українського мовного етикету // *Вісник запорізького державного університету*. 2002. № 3. С. 37–44.
61. Сагач Г. Ділова риторика: мистецтво риторичної комунікації: навчальний посібник. Київ: Зоря, 2003. 255 с.
62. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
63. Семеног О. Культура наукової української мови: навчальний посібник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2010. 216 с.
64. Сербенська О. Культура усного мовлення. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.
65. Сербенська О. Сучасна українська термінографія і проблеми екології мови // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2002. № 453. С. 17–20.
66. Середняцька А., Куньч З. Українська мова за професійним спрямуванням: навчальний посібник. Київ: Знання, 2011. 299 с.
67. Стахів М. Український комунікативний етикет: навчально-методичний посібник. Київ: Знання, 2008. 245 с.
68. Сурмін Ю. Науковий текст: специфіка, підготовка та презентація: навчально-методичний посібник. Київ: НАДУ, 2008. 184 с.
69. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / за ред. І. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1973. С. 88–89.
70. Сучасний орфографічний словник української мови: 180 000 слів / уклад. В. Дубічинський, Н. Косенко. Харків: Школа, 2009. 1024 с.
71. Сучасний російсько-український словник / за заг. ред. Р. Стаха. Київ: ПП В.М. Голяка, 2009. 1248 с.
72. Томан І. Мистецтво говорити. Київ: Політвидав України, 1989. 293 с.
73. «Українська мова». Енциклопедія / ред. кол.: В. Русанівський, О. Тараненко, (співголови), М. Зяблюк та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 2000. 752 с.
74. Українська мова за професійним спрямуванням: практикум / за заг. ред. Т. Симоненко. Київ: Видавничий центр «Академія», 2009. 270 с.
75. Українська мова: енциклопедія / ред.: В. Русанівський, О. Тараненко, М. Зяблюк. Київ: Українська енциклопедія, 2000. 752 с.
76. Український правопис / НАУ, Інститут мовознавства імені О.О. Потебні, Інститут української мови. Київ: Наукова думка, 2007. 280 с.
77. Хміль Ф. Ділове спілкування: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2004. 280 с.
78. Чайка Г. Культура ділового спілкування менеджера: навчальний посібник. Київ: Знання, 2005. 442 с.
79. Чак Є. Складні випадки вживання слів. Київ: Рад. школа, 1984. 217 с.
80. Чулінда Л., Паримський І. Риторична майстерність: посібник. Київ: б. в., 2000. 79 с.
81. Шавкун І. Ділова комунікація: сутність та типологізація // *Гуманітарний вісник ЗДІА. Запоріжжя*, 2009. Вип. 38. С. 67–74.
82. Шевчук С. Ділове мовлення для державних службовців: навчальний посібник. Київ: Літера ЛТД, 2004. 400 с.
83. Шевчук С. Службове листування: довідник. Київ: Літера ЛТД, 1999. 108 с.
84. Шевчук С. Українське ділове мовлення: навчальний посібник. Київ: Видавництво «Алерта», 2011. 306 с.
85. Шевчук С., Клименко І. Українська мова за професійним спрямуванням: підручник. Київ: Алерта, 2010. 696 с.
86. Шкурятяна Н. Українська літературна вимова як вияв високої культури особистості // *Українська мова в процесі національно-культурного відродження України*. Київ: КДПІ, 1993. С. 72–74.
87. Ющук І. Мова наша українська. Київ: Видавничий центр «Просвіта», 2001. 315 с.

9. Додаткові ресурси

(у процесі розробки)